Cihan Aktaş

Rüzgârla İyi Geçinmek

Esenler'in Kuruluşu

ESENLER BELEDİYESİ

PROF. DR. SADETTİN ÖKTEN
ŞEHİR DÜŞÜNCE MERKEZİ

RÜZGÂRLA İYİ GEÇİNMEK

Esenler'in Kuruluşu

ESENLER BELEDİYESİ

Prof. Dr. Sadettin Ökten Şehir Düşünce Merkezi Yayınları: **44**
Şehir Yayınları: **26**

Esenler Belediyesi Adına İmtiyaz Sahibi:
M. Tevfik GÖKSU

Yazarı
Cihan AKTAŞ

Yayın Koordinatörü
Cihan DİNAR

ISBN: **978-605-4700-17-2 (Tk. No.)**
ISBN: **978-625-95251-0-5 (1. Cilt)**

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 47884

2. Baskı
İstanbul, Ekim 2024

Basım:
Ömür Baskı Ambalaj A.Ş.
Yakuplu Mah. Beysan Sanayi Sitesi Birlik Cad.
No: 20/1 34524
Beylikdüzü/İstanbul
Sertifika No: 47944

Eserin tüm yayın hakları Esenler Belediyesi'ne aittir.
Kitapta yer alan yazılardan yazarı sorumludur.

ESENLER BELEDİYESİ

Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN
ŞEHİR DÜŞÜNCE MERKEZİ

“Dinlediğim için bir hikâye anlatıcısıyım.”

John Berger

CİHAN AKTAŞ

1960 yılında Erzincan'ın Refahiye İlçesi'ne bağlı Kalkancı Köyü'nde doğdu. Beşikdüzü Öğretmen Lisesi'ni (1978) ve İstanbul DGSA Mimarlık Yüksek Okulu'nu (1982) bitirdi. Tahran Tabatabai Üniversitesi'nde Türkçe dersleri verdi.

Aktaş, 1995'te Türkiye Yazarlar Birliği, 1997'de *Gençlik Dergisi* tarafından 'Yılın Hikâyecisi', 2002'de TYB tarafından yılın romancısı olarak ödüllendirildi. 2009'da *Kursuz Piknik* isimli hikâye kitabı ESKADER tarafından verilen yılın hikâye kitabı ödülünü kazandı. 2015'te Bursa 15. Edebiyat Günleri Ahmet Hamdi Tanpınar Ödülü'ne; 2016'da *Kızım Olsan Bilirdin* isimli kitabıyla Ömer Seyfettin Hikâye Ödülü'ne ve aynı yıl Necip Fazıl Roman-Hikâye Ödülü'ne lâyık bulundu. 2017'de Bayburt Üniversitesi tarafından Dede Korkut Edebiyat Ödülü'ne lâyık bulundu.

Kitapları

İnceleme-Araştırma: *Hz. Fatıma* (1984), *Hz. Zeynep* (1985), *Sömürü Odağında Kadın* (1985), *Veda Hutbesi* (1985, 1992), *Sistem İçinde Kadın* (1988), *Tanzimat'tan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar I* (1989, 1990, 2006), *Tesettür ve Toplum/Başörtülü Öğrencilerin Toplumsal Kökeni* (1991, 1993, 1995, 1997), *Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği* (1992), *Mahremiyetin Tükenişi* (1995), *Şark'ın Şiiri-İran Sineması* (1998, 2005), *Bacı'dan Bayan'a/İslâmcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi* (2001, 2003, 2005), *Dünün Devrimcileri Bugünün Reformistleri-İran'da Siyasal, Sosyal ve Kültürel Değişim* (2004, 2005), *Türban'ın Yeniden İcadı* (Mayıs 2006), *Bir Hayat Tarzı Eleştirisi İslâmcılık* (Mart 2007), *Yakın Yabancı* (Aralık 2008), *Kardeşliğin Dili* (2010), *İktidar Parantezi: Kadın Dil Kimlik* (2011), *İslâmcılık/Eksik Olan Artık Başka Bir Şey* (2014), *Şehir Tutulması* (2015), *Rüzgârla İyi Geçinmek* (2018), *Hatırladığım Filmler/Piltan Sineması, Parasız Yatılı ve Sonrası* (2020), *Hayallerin Ötesi/Hayat Temsil Sinema* (2020), *Seattle Günlüğü* (2020), *Şehrazat Balkonda-Mekân Dil Şiddet Hicap* (2023), *Sokaklar Unutmuyor* (yayın aşamasında).

***Öykü*:** *Üç İhtilal Çocuğu* (1991), *Son Büyülü Günler* (1995), *Acı Çekmiş Yüzünde* (1996), *Azizenin Son Günü-Azerbaycan Hikâyeleri* (1997, 2006), *Suya Düşen Dantel* (1999), *Ağzı Var Dili Yok Şehrazat* (2001), *Halama Benzediğim İçin* (2003), *Duvarsız Odalar* (2005), *Kusursuz Piknik* (2009), *Ayak İzlerinde Uğultu* (2013), *Kızım Olsan Bilirdin* (2015), *Fotoğrafta Aynı Duran* (2017), *Unutulmayan* (2018).

Roman: *Bana Uzun Mektuplar Yaz* (2002), *Seni Dinleyen Biri* (2007), *Sınıra Yakın* (2013), *Şirin'in Düğünü* (2016), *Şair ve Gecekuşu* (2021).

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 7
ÖNSÖZ 9

BİRİNCİ BÖLÜM
TARİH VE KİMLİK

Rüzgârla Yaşamayı Öğrenmek 21
Bizans Litros'u Nasıl Bir Köydü Acaba? Ya Avas... 28
Hem İçinde İstanbul'un Hem Uzağında 36
Göç, Mübadele: Hüzün, Çile ve Bereket 50
Yeni Bir Muaşeret Arayışı 56

İKİNCİ BÖLÜM
DEĞİŞİMİN SÜREKLİLİĞİ

Küçük Parsellerin Cazibesi 71
Osmanlı Litros'u ve Avas'ı 76
Sürsat Vergisine Tâbi, Suyolcu 83
İstimlak: Kurunun Yanında Yaş da Yanmasın 88
Cumhuriyet Litros'u ve Avas'ı 97
Ne Köy Ne Belde; Belirsiz Zamanlar 133

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞEHRE HEM YAKIN HEM UZAK

Çamurlu Çizmeler Bakkala Emanet 143
Vakıf Kokusu Hassasiyeti 153
"Bacım Aç Kapıyı, Su Geliyor mu?" 162

Yeşil Ev'in Yanı, Büyük Bina, Norveçli Gelin... 169
Parçalanan Hayatlar.....187
"Ev Benim, Sömeli Sağlam Olsun" 201

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TECRÜBELER, NOSTALJİ VE HİKÂYELER

12 Eylül; Kuralsızlığın İkâmeti..... 209
"Roman Gibi" Hayatların Platosu.....221
Ayayorgi'nin Katmanları 224
Çuvallar ve Kadınlar 228
Belli Belirsiz Tekstil Atölyeleri.....237
Anahtarı Kime Bırakabilirsin? 246
Bir Halkanın Dışında Olma Hissiyatı..... 256
Bir Oda Hayaliyle Başlamıştı Yolculuk..... 265
Issızlık Değil Komşuluklar Özleniyor 271

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA..... 279
DİZİN 283

TAKDİM

İki kapak arasındaki bilgiler tarih kitabındaki kadar gerçek, kitabın ismi olan *Rüzgârla İyi Geçinmek* gibi efsunlu; anlatılan insan hikâyeleriyle kolayca âşinâlık kurmamıza rağmen okuma eylemimizin verdiği tat masalsı oluyor.

Esenler'in hikâyesini kaleminin, üslubunun ve bakışının incelikleriyle yazıya döken Cihan Aktaş, şehrin yapı taşları kiremitler gibi, asıl özünü karan insan hikâyeleriyle bizi bize tanıtıp yeniden sevdiriyor, Esenler'in ilk kahramanlarına muhabbet duyuruyor. Hiçbir kimlik ayrımı yapmadan Balkanlar ve Anadolu'dan gelen göçmenleri kucaklayan Esenler gibi, çileli, ihlaslı, fedakâr ve yüksek gayretli insanların yaşadıkları da sizi kendine çekiyor. Bol çağrışımlar ve imgelerle örülen geçmiş ve şimdinin iç içe geçtiği hikâyemiz, Esenler'in yüzyıllar boyunca süren serencamını büyük bir ustalıkla gözler önüne seriyor.

Dut bahçeleri, meralar, mandıralar, koyun sürüleri, üzüm bağları, bamya tarlalarının bulunduğu, nohut, buğday gibi tahılların yetiştiği bir köyün, beldeye, mahalleye ve sonunda bir ilçeye evrilmesini, resmî kayıtlarda görünmeyip hatıralarla intikal eden göç ve göçmen hikâyeleri, Esenler'e/Esenlerli olma sürecine iz bırakan değerli kadın-erkek simalarıyla şehrimizin hikâyesi yeniden kuruluyor.

Bu özgün hikâyede ilçemizin geçmişine dair çok özel ve gülümseten detaylar ediniyor, Esenler'i Esenler yapan özelliklerin şifrelerini buluyoruz. 1970'lerden önce 'Rüzgârlı Tepe' olarak anılan Esenler'de, insanların Temmuz ayında bile montla dolaşması, yüzyıllar öncesinde ise 'Faziletler Tepesi' denmesi, 1920'lerde köye yani Avas ve Litros'a yerleşen ilk mübadillerin bamya yetiştirip satmayı henüz köyden ayrılmamış on haneye mensup

Rumlardan öğrenmesi, ilkokul öğrencilerinin Hıdrellez'de Ferhatpaşa Çiftliği'ne pikniğe gitmesi, bu çiftliğin Yeşilçam'ın bazı filmlerine mekân olarak seçilmesi, çocuklarıyla dul kalmış Norveçli gelini mahallelinin bağrına basması gibi kaybolmuş, iç ısıtan, şaşırtan ve fazilet içeren birçok gerçeği öğreniyor, geçmişimizle yeniden ve sevgiyle bağ kurma fırsatı buluyoruz.

Esenler'in otobiyografisi sayılacak bu seçkin kitabı zevkle okumanızın, geleceğimizi daha güçlü ve daha insanî kurmamıza katkı sunmasını temenni ediyorum.

M. Tevfik GÖKSU
Esenler Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

İstanbul'un Anadolu Yakası'nda ikâmet ettiğim için, yolumun üzerinde bir ilçe değil Esenler. Birkaç yıl önce Atışalanı Caddesi'ne bakan bir meydanda düzenlenen imza gününe katılmıştım. Hafta sonuydu. Oturduğum yerden baktığımda caddede akan kalabalıkta çoğunluğu gençlerin teşkil etmesi dikkatimi çekmişti. Bu gençleri ve ailelerini Esenler'e getiren süreci, geçim yollarını, yaşadıkları mekânları, gelecek hayallerini ve şimdiye özgü meselelerini merak etmiştim. Kalabalık ilçe büyük ölçüde genç barındıran bu nüfusu nasıl taşıyordu acaba? "Zorunluluk" bir yere kadar açıklayıcı olmalı.

Esenler'in kalabalığı ile İstanbul'un netameli cazibesi arasındaki bağı görmemek imkânsızdı. Mesafeli bir takiple bile medyadaki manşetler üzerinden İstanbul'un en çok göç alan semtlerinden birinin merkeze doğru yeniden biçimlenme konusunda uyarılar gönderdiğini düşünmüştüm. Programın hemen ardından görevli gençler, beni kadınların faaliyette bulunduğu mekânlara götürmüşlerdi. Orada gerçekleştirdiğim sohbetlerde Esenlerli kadınların kamusal faaliyetler yoluyla sergiledikleri kabuğunu kırma azmini fark etmiştim. Söz konusu olan İstanbul'un birçok ilçesi gibi kadınlarının önemli bir nüfusunun denizi görmeden yaşadığı kalabalık bir yerleşim olunca sorular birbirini takip ediyor. Olağan sebepleri dışında bilmediğimiz faktörleri de olmalıydı göz önündeki kötü yapılaşmanın. Göçmenler niye burada yaşamayı tercih ediyorlardı peki? Sıklıkla atıfta bulunulan "muhafazakâr" yapısı, gerçekte hangi nitelik ve tutumlara karşılık geliyordu?

Hemen karşısında ve yanı başında bulunan Bayrampaşa, Bağcılar ve Güngören ilçelerinden mahiyet olarak ayrıldığı sebepler vardı elbette. Belediyenin kültürel programları ve Şehir Düşünce Merkezi gibi alanında

bütün Türkiye'de öncü olmuş bir kurumun faaliyetleri, ilçenin kendine özgü hikâyelerinden besleniyor olabilir miydi? Kültürel alanın genişlemesi, yapılaşmanın yol açtığı daralmaları hangi nispette ferahlatıyordu acaba?

Cevabını aradığım sorular nedeniyle de Esenler Şehir Düşünce Merkezi tarafından ilçenin serencamını anlatan bütünsel bir anlatı kurmam teklif edildiğinde, büyük bir heyecan duydum. Esenler Belediye Başkanı M. Tevfik Göksu, *Şehir Tutulması* kitabımı okuduktan sonra, "Cihan Aktaş ilçemizin hikâyesini yazsa." demişti çalışma arkadaşlarına. Heyecanlıydım, çünkü zorlu tecrübeler yaşadığı göz önünde bulunan ve tarihî İstanbul'un kuruluş macerası ile birlikte okunabilecek bir ilçeyi yakından tanıma fırsatı sunuluyordu bana, ama aynı zamanda endişeliydim, konu beni içine çekecek ve yıllarımı alacaktı.

Daha sonra Şehir Düşünce Merkezi'ne giderek teklif edilen kitabın muhtevasını anlamaya çalıştım. Dile gelmemiş, saklı kalmış, gözden kaçmış velhasıl Esenler'i kendine has bir yerleşim kılan hikâyelerle bu mekânı yeniden tarif etmem bekleniyordu benden ve elbette gönlümce çalışabilecektim. İki mevsim geçti aradan. Böyle bir kitabı hazırlamanın sorumluluğu üzerine düşündükten sonra şahsıma sunulan öğrenme fırsatını değerlendirmem gerektiğine karar verdim. Sürdüremediğim mimarlık mesleği için duyduğum borçluluk hissi sebebiyle değil sadece, göç hikâyeleri öne çıkacağı için de. Esenler üzerine araştırma yaparken tasarladığım romana başlamayı erteleyecektim, ancak kuşkusuz bambaşka bir öğretici alan uzanıyordu önümde.

Bu çalışmayı, kendi açımdan zevkli ve farklı kılarken aynı zamanda ilçenin hâfızasına ve mirasına nüfuz etmenin yolu hiç şüphesiz söyleşilerden geçiyordu. Bir taraftan Esenler'in tarihini kavramaya dönük okumalarımı sürdürürken diğer taraftan çeşitli mekânlarda birbirini bütünleyen söyleşiler gerçekleştirmeye başladım. Göç ve tutunma hikâyeleri arasındaki inceli kalınlı bağlar, yerleşme engelleri ya da hâlâ sürmekte olan sıla hissiyatı,

evlerini kendileri kuran insanlar arasındaki dayanışma ve köy geçmişinden ilçeye dönerken yerleşimde değişmeden kalanları ortaya koyan birikim, öğrendikçe hayretimi artırıyordu. Anadolu göçmenleriyle Balkan göçmenleri ve mübadillerin birlikte oluşturduğu yeni kültürün İstanbul'a yansımaları, yerleşimde tarihi boyunca hiç değişmeden kalan hususiyetlerin araştırılması, bir kuralsızlık içinde yeni bir muaşeret arayışı ve benzeri başlıklar, hazırladığım metni başlangıçta tasarladığımdan daha ağırlıklı bir şekilde gündelik çalışmalarımın merkezine yerleştirdi. Sanki yıllardır eksikliğini yaşadığım canlı bir kitaptı Esenler ve ben onu yeniden yorumlamak için kahramanlarıyla birlikte sayfalarında geziniyordum. Bu kahramanların havalinin ıssız iki köyden ibaret olduğu yıllardan başlayıp da önce belde ardından ilçe olma dönemlerinde yaşadığı nice güçlük ve mahrumiyete rağmen koruduğu iyimserlik ve sergiledikleri dayanışma; çabuk sıkılan, geri çekilmeye bahane arayan, suçu ve kabahati hep başkalarında arayan dönemimizin insanlarına çok şey söyleyecek ayrıntılarla yüklü.

İlçeyi "şehrin eşiği" kılan özellikleri, eşik kavramı üzerine de yeniden düşünmeme yardım etti. Bazen farkına varmadan yerleşiyorsunuz eşiğe, bazen yerleştiğinizi sandığınız hâlde eşik tereddütleri içinde yıllarınızı geçiriyorsunuz. Bazen sadece sohbet imkânı oluyor bir eşiği yuvaya çeviren. Öyle ya, Esenler, otogar yolcularına hoş bir kabul gösteren "giriş kapısı" İstanbul'un. Elbette bir eşik, her zaman umutla anlam kazanır. Henüz vakit var, diye düşündürür göründüğünde. Eşik, geçtikten sonra artık bir daha asla eskisi gibi olmanıza izin vermeyecek ara bölge, kimileri için doğruca asıl hedefe açılırken kimileri nezdinde yeni yurdun kalıcı adresini haber veriyor; kimileri için ise zor karar ve durumlarla yüzleşmenin sahnelerini hazırlıyor. Eşik, hayal kırıklıkları ya da yenilgilerin somut olarak belirdiği uyarıcı satıh aynı zamanda, ne de olsa bir şeyler üzerine yeniden düşünülebilir, burası ya da orası üzerine hatalar onarılabilir, hedefler ve yöntemler açısından bambaşka bir açıklamaya ulaşmak da olası, henüz vakit var, denilir. Oraya geldi, ama bakalım umduğunu bulacak mı? Oraya geldi, ama acaba yanıltıldı mı şartlar konusunda? Kuşkusuz eşik olmak için bir tür sağlamlık ve cömertlik şart; yıpranmadan, aşınmadan sürmesi gerekiyor hâl hatır faslının.

Bir yere ait, İstanbullu veya herhangi bir şehirli olma süreci nasıl yaşanır, içeride ve dışarıda olmak nasıl tecrübe edilir, uğrak yerinde gerçek bir yerleşme mümkün mü? Esenler'e gidip gelirken dinlediklerim ve gözlemlerim, İstanbul'u farklı bir bakış açısıyla, yeniden tanımanın da yolunu açtı bana. İlçe, kendi hâlinde iki köy iken elli yıl içinde küreselleşmenin tipik özelliklerini sergileyen bir şehir parçasına dönüştü. Son yirmi beş yılı bir hayli hızlı yaşanan bu dönüşümün daha ağır ilerleyen ilk yıllarında seyrek evler mahalle olmaya çalışırken bazen kendi göbeğini kendisi kesmek zorunda kaldı. Kadınlar su boruları döşedi, erkekler kendi aralarında topladıkları parayla satın aldıkları demir elektrik direklerini, yerlerini kazarak dikti, çocuklar şantiye alanlarında oluşan eğreti havuzlarda serinlemeye çalıştı sıcak yaz günlerinde. Herkesin mahrumiyetle mücadele konusunda anlatabileceği etkileyici hikâyeleri var. Sabahın erken saatlerinde çamurlu tarlaları aşarak etraftaki daha geniş imkânlara sahip, meselâ okulu ve hastanesi olan semtlere ulaşmak üzere gerçekleştirilen uzun yürüyüşler, duraklarda gerginlik oluşturan kuyruklar, minibüs şoförleriyle yapılan amansız pazarlıklar, 1970'lerdeki kolera salgınının yol açtığı panik, salgın hastalıklara yol açan susuzluk mahrumiyet ortamında kendini dayatan ihtiyaçların da etkisiyle siyasal kimliklerin oluşumu, dayanışma temelli spor faaliyetlerinin giderek kurumsallaşması ve daha pek çok olay ve olgu, ilçe halkının bugün ve dün arasında süren kıyaslamalar için başvurmadan edemediği hatıralar arasında yer tutuyor.

Geçmişin kaldırılamaz ağırlığı bazen unutmaya zorluyor, ama doğru hatırlama ve eyleme konusunda aynı geçmişin barındırdığı işaretler yol gösteriyor bize. Geçici bir mekânda sonsuzluğu nasıl hatırlayabilir, eski bağ ve bahçeleri, deniz manzarasını oraya nasıl çağırabiliriz? Tarihe karışan ıssız meraların yerini hangi beslenme kaynakları, rüzgâr eserken bağlarda ve bahçelerde oluşan dalgalanmaların sesinin yerini hangi sesler aldı?

Üzerine çalıştığım bu kitap açısından elzem olan söyleşiler için bana evinin, iş yerinin kapılarını, daha önemlisi yüreğini açan Esenler'in görmüş geçirmiş, güzide insanlarına ne kadar teşekkür etsem az. Tasarladığım kitap, onların içten sohbetleriyle yeni ve zevkli bir muhteva kazandı. Göç ve yerleşme hikâyelerini dinlerken gözlerim yaşardı bazen, çaresizlikle olduğu kadar kıvançla da doldum yer yer, haysiyetini yitirmeden verilen

helal lokma mücadelesini, terk edilmişliğin içinde "beraber" keşfedilen direnme yollarını öğrenirken. Bildiklerimin, tecrübelerimin, tariflerimin yetersizliğini hissetim.

Müze hâline getirilmemiş bir geçmiş, faaliyete sevk ederken unutmaya zorlamayan bir şimdiki zaman ve sırf güvence esası üzerinden düşlenmeyen bir gelecek tasarımının birlikte oluşturacağı devinim, yeni mekânın malzemeleri. Esenler'in yoğun ve etkileyici yerleşme ve yapılaşma tecrübesi, geleceğin şehri üzerine düşünmenin bir atölyesine nasıl dönüşebilir? Hikâyelerde akan ortak üzüntü ve mutluluk sebeplerinin, ev bark sahibi olma coşkusu ve bununla gelen mahrumiyet sızılarının yerleşmeye bir karakter kazandırdığı gibi, zamanla oluşan sorunları tanımlamada da payı büyük. Göçmenler, yeni yurtlarını benimserken rüzgârla yaşamayı öğrendiler. Rüzgârla yaşama tecrübesinin plan ve projelerde dikkate alınmasına ihtiyaç duyan bir ilçe Esenler; bir köyden ilçeye uzanan süreçte yapılaşmanın izlediği seyirle de Türkiye'nin sorunlarını ve imtiyazlarını birlikte görebileceğimiz zengin bir hayat alanı. Merkeze geçişin eşiği olmakla kalmıyor, merkezi özelliklere sahip çıkmanın yollarını arıyor. Ona ismini kazandıran rüzgârlarının kesilmemesi yapılaşma sorunları kadar sahip olduğu yaratıcı devinimin uygun kanallarda ilerlemesi açısından da konuşulmalı.

Okumaya hazırlandığınız metinde ilçenin komşu iki Bizans köyü olduğu dönemlerden 1993'e kadar uzanan hikâyesini çeşitli incelikleriyle ele almaya çalıştım. Tarihsel akışta kronolojik sıra takip etmek yerine çağrışımların sağladığı dönüş ve sıçramalara dayanarak yol aldım. Bizans Litros'u ve Avas'ı Cumhuriyet'ten sonra, 1939'da ad değiştirip Esenler ve Atışalanı olarak çağrılmaya başlandı. Esenler 1993'te Güngören'den ayrılarak ilçe statüsü kazanırken Atışalanı da bu ilçeye bağlandı. Havalinin yoğun göç aldığı 1920'lerden itibaren geçirdiği değişimi büyük ölçüde o dönemde köylerde yaşanan hareketliliğin aktörleri olan mübadil ve göçmenlerle yaptığım söyleşilere dayalı olarak anlattım. Kuşkusuz İstanbul

için bir eşik olduğu kadar yoğun ve hızlı bir muhasebe alanı, Esenler. 1994 yılı, şehirler arası yolcu taşımacılığının yükünü yıllardır taşıyan ve üzerinde Bayrampaşa Otogarı yazılı olduğu hâlde Esenler Otogarı olarak bilinen otogarın açıldığı tarih olarak da semt için dönüm noktası teşkil ediyor. Otogarın inşaatının tamamlanmak üzere olduğuna dair bir haber 1993'te gazetelerde, "Esenler Ferhatpaşa'da Bir Dev Doğuyor" şeklinde manşetlerle duyurulmuştu.

Hızlanan göçe bağlı olarak artan nüfus ve hızlı yapılaşma, bütün sorunlarıyla birlikte belediyecilik alanında yepyeni bir çabaya duyulan ihtiyacı hatırlatmaktan geri durmuyordu. Plansız hareket edilmiş, gecikilmiş, işler oluruna bırakılmıştı, ama daha fazla gecikmemek için neler yapılabilirdi?

"Tarih bilinci demek geçmişten fazla geleceğe belli bir açıdan yaklaşmak demektir." diyor Calvino, *Amerika'da Bir İyimser*'de. Yaşadığımız önemli tecrübeler kayda geçirilmediği takdirde lâyıkıyla yeniden düşünülmüyor ve tarihin labirentlerinde kayboluyor. Sorunlarımız çok, ihtiyaçlarımız da üstelik cevap ararken acele ediyoruz. Ufkumuz nasıl betonla örtülmeyebilir? Gecekonduyken köşkvari bir binaya dönüşmüş, ardından üstüne dört kat çıkılmış bir binanın daralmaya devam eden bir sokağa bakan penceresinden veya dul bir kadının elleriyle yaptığı iki katlı kârgir evin henüz yeşilini koruyan bahçesinin kapısından uzanıp baktığınızda ilçenin tarihinin her aşamasında şehrin merkezinde olup bitene yetişme çabası sergilediğini fark ediyorsunuz. Borçlu ve mahcup düşmemek için koşar adım gidiyor, geri kalmamaya çalışıyor gündemden, rüzgârının verdiği güvenle de...

Esenler haritası aylardır masamın sol tarafında, duvarda asılı duruyor. Aralık 2016 tarihinden beri sürdürdüğüm çalışmada ilçenin on altı mahallesi başlangıçta benim için birer isimden ibaretti. Geçen süre içinde bu mahalleleri gezdim, inceledim, insanları tanımaya çalıştım. Kâğıt üzerindeki herhangi bir yer adı, şimdi, bazen bir bamya tarlası veya mandıra komşuluğunun, bazen ise damından Zeytinburnu sahillerinin görüldüğü havalinin planlı projeli ilk evinin zemini olarak bana kuruluş hikâyelerinin safhalarını anlatıyor.

Esenler üzerine çalışmaya başladıktan sonra etrafımdaki pek çok kişinin ilçeyle ilgili farklı bir bağı, bir bakış açısı, yerleşim tecrübesi olduğunu fark ettim. Bilgiler, gözlemler, anekdotlar, metinler yağıyordu konu açıldığında. Teşekkür etmem gereken pek çok isim var.

Öncelikle bana bu heyecan verici çalışmanın kapılarını açan Esenler Belediye Başkanı M. Tevfik Göksu'ya teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Kendi içinde sıkışmaya uğrayan bir yerleşim için geriye dönüp bakmak, öngörülü ve tedbirli olmakla aynı şey.

Esenler üzerine Belediye tarafından hazırlatılmış, Fatih Güldal ve Ahmet Uçar'ın yazdığı *Esenler'in Tarihi* adlı kitap, bu süre içinde hep masamın üzerindeydi. Yazarlarına, özellikle de bir bilgiyi, tanımı veya tarihi teyit için her zaman telefonla ulaşabildiğim Fatih Güldal'a müteşekkirim.

"Esenler'in hâfızası" olarak bilinen Hüseyin Atağan Beyefendi zengin anlatımıyla ilçenin yakın tarihinin katmanlarını daha ayrıntılı ve duru sahneler hâlinde görmemi sağladı. Kendisiyle birçok kez, bazen Eski Atışalanı Köyü Derneği'nde, Kırım Caddesi kaldırımlarına atılmış taburelerde bir sohbet halkası oluşturarak, bazen yine aynı cadde üstündeki Tuna Pastanesi'nde görüştük. Bunların dışında da birçok kez telefonla sohbet ettik.

Eski Atışalanı Köyü Derneği kurucularından Mümin Turan, kişisel arşivi ve birikimiyle çalışmama destek oldu. Elinizdeki metnin son okumalarına katkısını esirgemedi. Turan'a hiç de geniş zamanı olmadığı hâlde gerek Atışalanı tarihi gerekse Karabayır saha çalışmasında karşılaştığım çeşitli sorunları aşmamdaki yardımları için ne kadar teşekkür etsem az. Söyleşileri metne dökerken eksik bilgilerle karşılaştıkça aradığım Salih Tetikli'ye de sabrı için teşekkür ediyorum.

Notlarımın kitaba dönüştüğü süreci kolaylaştıran ilgisi ve okumaları için Esenler Belediye Başkan Yardımcısı Hasan Taşçı'ya müteşekkirim. Şehir ve Düşünce Merkezi Koordinatörü Hüseyin Yeşil'e, saha araştırmalarında sabrı ve içtenliğiyle yanımda olan B. Belgin Turgut'a, bilgi ve veri doğrulaması alanındaki yardımları için Çağlar Mesci'ye gönülden teşekkür ediyorum. Taslak hâlindeyken metni okuyan Asım Öz, altını çizdiği satırlar ve sorularıyla içeriğinin gelişmesine katkıda bulunmasaydı, metin

şimdi olduğu kadar tamama yakın görünmeyebilirdi bana. Mustafa Zahid Ergün, dikkatli bakışıyla yayına hazırlandığı süreçte metni farklı açılardan yeniden ele almama yardım etti, eksik olmasın. Muhakkak ki Arif Gül'ün ve Halil İbrahim Karaca'nın saha çalışması sürecindeki içtenlikli katkıları olmasaydı, röportajlarımı planladığım şekilde gerçekleştiremezdim. Ve elbette Esenler halkı bana güvenerek evlerinin, iş yerlerinin kapılarını açmasaydı, başlangıçta benim için çarpıcı bir tasarı olan bu kitabı giderek bir paylaşma platformuna dönüştüren öğrenme heyecanımı koruyamazdım.

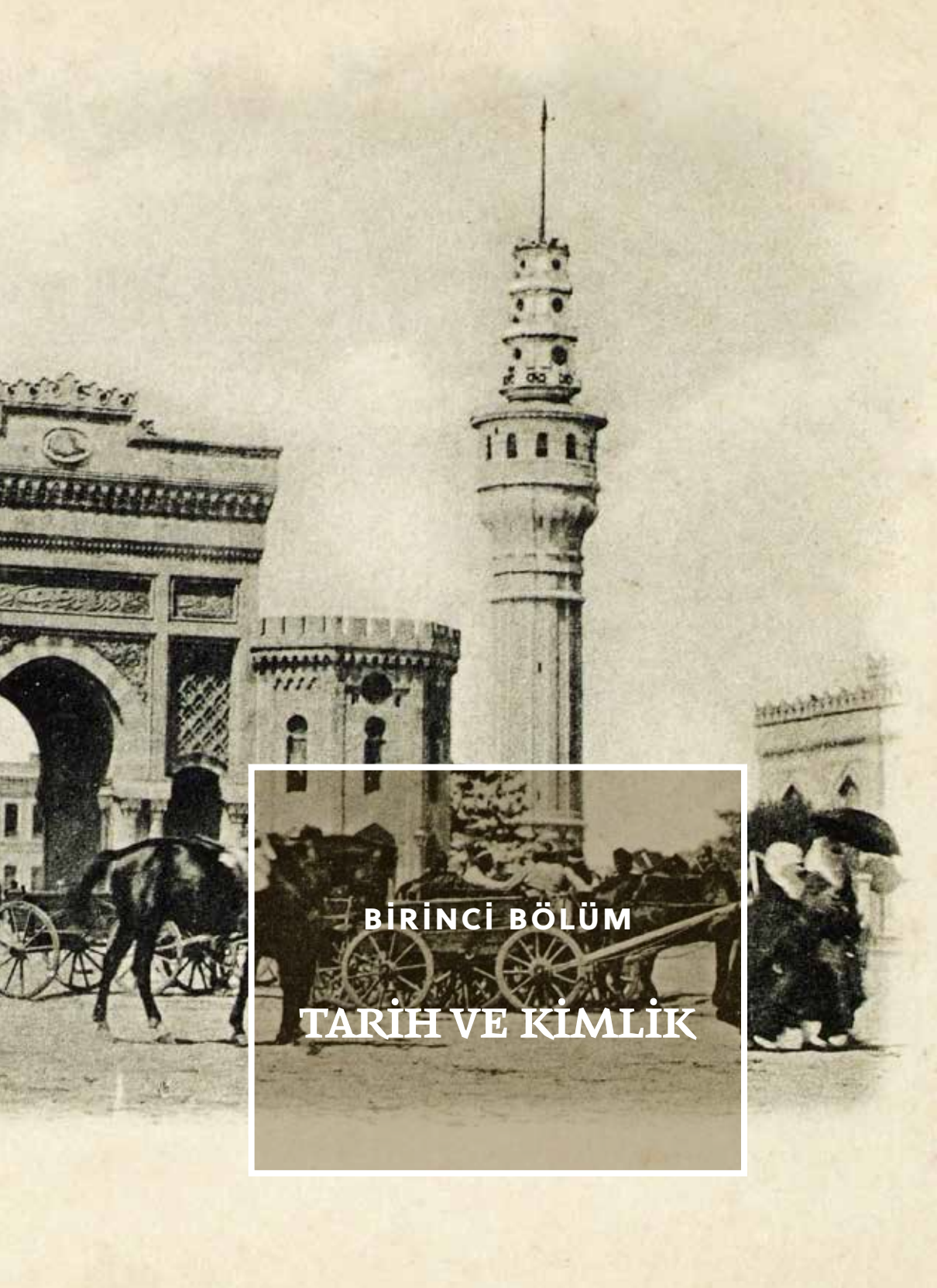
Kitapta isimleri benzeri bağlamlarda geçtiği hâlde birbirinden habersiz olan birçok insan var şüphesiz. Umulur ki onlar da bu kitap sayesinde benim onları tanıma fırsatı bulmam gibi tanışır, hâlleşir, eskileri yâd eder, yenileri tasarlarlar. Gittikleri yerlerdeki insanlar da bu kitabın referansıyla geldikleri için onları olanca içtenlikleriyle karşılar ve kelimelerin tecessüm ettiğini, edebildiğini kendi öz gözleriyle de görürler. Belki belediye bu konuda da ön ayak olur, çeşitli projelerle sarsıcı ve muazzam hayat tecrübelerinin iki kapak arasında sıkışmasını engelleyerek bir rehberlik vazifesi görmesini sağlar. Esenler'e ilk defa gelen, Esenler' i merak edenler de bu kitap eşliğinde ilçeyi, insanları ve mekânları ziyaret etme fırsatı bulurlar.

Hızlı yapılaşmanın henüz başlamadığı 1970'lerden önce Rüzgârlı Tepe'de insanlar Temmuz ayında bile montla dolaşırlarmış; esinti, ilçe insanını dinamik kılan çevre özelliklerinin en belirleyici özelliği. Esenler'i çabalarıyla yeniden kuran kuşaklar için ise şimdilerde bir nostalji sebebi, her adımda hesaba katılmadan edilemeyen rüzgârları. *Rüzgârla İyi Geçinmek*, betonlaşmayla gelecek başka türlü bir ıssızlığa karşı, geriye kalanların kıymetini bildiren bir esinti haberi etkisi uyandırabilse keşke...

Cihan AKTAŞ
11 Aralık 2017, İstanbul

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH VE KİMLİK

Rüzgârla Yaşamayı Öğrenmek

İstanbul'da yaşamak, sürekli bir öğrencilik hayatı demek... Kestirme yolları, durakları, ilişkileri, bağlantıları, uygun mekânları iyi bildiğini sanır insan, en azından bu şehirde yaşamayı hak edecek ölçüde, yeteri kadar gezip görmüşse. Sevdiğimiz bir şehirde yaşamanın bedelleri vardır; adresini korumak, sürekli bir çaba anlamına geliyor İstanbul'da artık. "Dönebileceğim bir adrese sahip olsaydım, bildiğim bütün kelimeleri unutmaya hazır olurdum." diye geçiyor bir şarkıda. Göçmenin, yolda kalmışın, yurdundan kovulanın, yoksulun rahatlıkla eşiğinden geçebildiği mekânın bir bilgeliği, ayrıcalıklı bir direnç kaynağı olmalı.

İstanbul, sadece Türkiye'nin değil, dünyanın da en çok göç alan şehirlerinden biri. Öyle ki, zaman zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun XVII. yüzyılında da yaşandığı gibi göçü önlemek için çeşitli tedbirler alınması gündeme geliyor. Esenler ise İstanbul'un en çok göç alan ilçeleri arasında ilk sıralarda geliyor. Bu durumun sebeplerini ve ortaya çıkardığı sorunlar kadar muhtemel kazançlarını araştırma şansı bulduğum için kendimi talihli hissediyorum. Elbette büyük bir sorumluluk anlamına da geliyor bu araştırma imkânı. Gençlik yıllarımdan beri İstanbul'u bazen sürekli bağlam değiştiren bir öğretmen bazen de dersleri öngörülemeyen bir okul gibi görüyorum. Esenler üzerinden yaşadığım şehri yeniden düşünmeme yardımcı olabilecek bu çalışma, 1973'ten bu yana inkıtalarla ikâmet ettiğim şehri, bambaşka boyutlarıyla görmeye sevk eden ve elbette yepyeni sorularla ilerleyen bir tecrübe anlamına geliyor.

Bu çalışmayı, mimarlık eğitimi görmüş bir yazar olarak ayrıca benimsedim. 1980'lerin başlarından itibaren gazetelerde yayımlanan yazılarımda da şehri kendi içinde parçalarken görünür görünmez uçurumlar ve fay hatları oluşturan plan proje zaafları, bu zaafların başlıca sebebi olan temel

ilkelerin istismarına yönelik sorgulama öne çıkıyordu. Yıllar akıp giderken benzer minvalde yazılarla kendi şehircilik ve mimarlık görüşlerimi anlatmayı sürdürdüm.

Esenler üzerine araştırmalar yaparken ise mesleğini sürdürmemiş bir mimarın kusuru kendinde de bulacağı her zamanki soru çıktı karşıma: Bir belde, bir ilçe hangi şartlar altında ve nasıl bu denli yoğun bir yapılaşmaya maruz kalmış olabilir?

Son yüzyıl boyunca İstanbul'un geçirdiği önemli dönüşümleri, şehrin çeşitli katmanlarının göçlerden nasıl etkilendiğini, şehirli olmanın ve şehri öğrenmenin, dahası şehre katılmanın anlamlarını kavramak için hayli zengin bir platform Esenler. Evlerde veya çarşıda, çeşitli mekânlarda yaptığım röportajlarda dinlediğim hayat hikâyeleri, bir taraftan fazlasıyla tanıdık, diğer taraftan hiç bilmediğim dünyalara kapılar açıyor. Her sohbet başka bir açıdan açıklıyor yerleşme tercihi sebeplerini. Merhametli bir akraba Esenler, eşiğine geleni buyur etti odalarına, dışlamadı, rahatsız eden sorular sormadı. Pahalı gelmedi, sınırlar koymadı, yüzünü asmadı. Coğrafyamızın nüfus dalgalanmaları sırasında göçe mecbur kalmış insanlar için dingin bir yuva, imkânlara açılan bir gelecek vaadi sundu.

Sadece akrabanın gece yatısına kalmasını mümkün kılacak bir odanın hesabını yapan da oldu bu göçler sırasında, komşusunun gecekondusunun inşâsına omuz veren de. Amasya'nın köylerinden genç bir kadın son umudu olan tütün tarlası yandıktan sonra ailesini göçe ikna ederek henüz köy havası taşıyan bu beldede sığınacak bir yuva aradı, Norveçli bir anne, Sürmeneli kocasının vefatının ardından mahallenin güvenli ortamında çocuklarını yetiştirebileceği konusunda mutmain oldu. Ülkesindeki çarşaf yasağından kaçan Balkan Müslümanı, geniş aile ilişkilerini sürdürebileceği evini Esenler'de tasarladı. Babası tarafından kovulan işsiz güçsüz Karadenizli delikanlı İstanbul'da bir meslek edinme sürecinde oradan çok düşük bir taksitle arsa alabildi. Tokatlı Roman göçmen, köyünün tabii ortamını buldu Karabayır'da. Hiçbir şey hazır değildi, yerleşirken edinmek gerekiyordu. Nüfus genç, imkânlar sınırlıydı. Su kaynakları bazen billur gibi temiz, bazen bulaşıcı hastalık yayacak kadar kirli oluyordu. Okullar ve sağlık kurumları yetersizdi, hep merkeze doğru gitmenin çarelerini aramak gerekiyordu.

1970'lerden itibaren yerleşilen ilk mahallelerde nüfus kalabalıklaşırken daraldı evler. Bununla birlikte Suraiya Faroqhi'nin XVII. yüzyıldaki Haslar Kazası ("Havâss-ı Refîa" da denilen Eyüp İlçesi)[1] tasvirlerinde geçtiği şekilde, hâlâ mesire yeri özellikleri sergilemeye devam ediyordu rüzgârlı tepe. 1970'lerde ilçede ikâmet eden halkın hemen hepsi, ulaşım sıkıntısı nedeniyle, tatillerde ailece mesire yerlerine gidemedikleri için civardaki yeşil alanlarda piknik yapmak durumunda kaldıklarını dile getirdiler.

Esenler doğumlu Yayıncı Ömer Tofa'nın (1971) annesi Sabire Akçelik ve babası Şaban Tofa'nın aileleri Makedonya'dan1955 yılında göç ettiler Türkiye'ye. Akçelikler Kocaeli'ne, Tofovski'ler ise Sakarya'ya yerleştiler. Sabire Hanım ve Şaban Bey 1962'de evlenince doğruca Bayrampaşa'ya taşınıp kiralık bir evde yaşamaya başladılar. Ağabeyi o dönemde Esenler'de yatırım amacıyla yaptırdığı evi satmaya karar verdiğinde, Sabire Hanım yabancıya gitmesin diye kendileri alsın istedi. Şaban Bey, Bayrampaşa'dan Balat'taki işine yürüyerek gidip geldiği için, pahalıya gelecek dolmuş masraflarını öne sürse de sonunda Sabire Hanım eşini ikna etmeyi başardı. 1964'te Esenler'de, Fevzi Çakmak Mahallesi'ndeki gecekondu eve yerleşti genç çift.

Ömer Tofa şöyle hatırlıyor 1970'lerde geçen ilk çocukluk yıllarını: "Çocukluğumda çok az bina vardı mahallemizde ve hemen hepsi gecekonduydu. Rum evlerini hiç görmedim ve duymadım. Rumlardan kalma kilise, domuz mandırası, mezarlık ve çeşmeleri biliyorum. Biz de gecekondu bir evde oturuyorduk. Bahçemizde kuyu vardı, şebeke sularının akmadığı dönemlerde komşularımızın hepsi bizden su almaya gelirlerdi. Tadı biraz sertti suyun ama yine de içilebiliyordu. Evimizden elli metre aşağıda kaynak suyu mevcuttu, bazen de oradan alıyorduk içme suyumuzu. Bahçemizde domates, biber ve mısır yetiştiriyorduk. Bahçede kömürlük olarak kullandığımız yerde yirmi otuz kadar tavşan besliyorduk. Bütün çevremiz, Esenler halkı, piknik için Ferhatpaşa Köşkü'nün yanında bulunan ağaçlık alana gidiyorduk. Bahar geldiğinde gelincik ve papatyalarla bezeniyordu mahallemiz. Çiçekler açtığı zaman gelincik yapraklarından

1 "Haslar Kazası", Osmanlı Dönemi'nde başlangıçta küçük bir kasaba iken Eyüp Sultan'ın türbesinin etkisiyle giderek gelişen Eyüp semtinin merkezinde bulunduğu, İstanbul'un Büyükçekmece'den Arnavutköy'e kadar uzanan sahasını kapsayan kazanın adıydı.

Ömer Tofa (sağda) ve yeğeni Hakan Metiner 1974 veya 1975'te Fevzi Çakmak Mahallesi'nde, şimdi Ferhatpaşa Caddesi üzerine düşen bir alanda oyun oynarken bu pozu vermeye çağrıldılar.

şurup yapmayı çok seviyorduk. Hıdrellez gününden bir gün önce okulda öğretmenlerimiz Hıdrellez günü pikniğe gidilmesinin yasaklandığını, herkesin okula gelmesi gerektiğini duyursa da, dinlemez, pikniğe giderdik.

Çocukluğumuzda kızlı erkekli karışık aklınıza gelebilecek bütün oyunları oynardık sokaklarda; evcilik, saklambaç, ip atlama, kukalı misket, körebe, çivi oyunu, mendil kapmaca (mendil kapmacaya bazen büyükler bile katılırdı), yakar top, uzun eşek oynardık. Hafta sonları mahalle maçlarımız olurdu. O dönemlerde televizyon olmadığı için, akşamları kim çay yapmışsa komşularına oturduğu yerden seslenerek bahçesine çay içmeye davet ederdi. Büyükler sohbet edip çay içerken biz çocuklar da saklambaç oynamaya dalardık. Gecelerin en güzel oyunu saklambaçtı."

Makedonya göçmeni bir ailenin oğlu olan İsa Sedef'e (1960) göre hızlanan göç 1980'lerden itibaren beldeye özgü temel nitelikleri ortadan kaldırmaya başladı. Davutpaşa Caddesi'nin gözde mekânlarından

biri olan Sedef Dondurma'nın sahiplerinden İsa Sedef, özlemle anlattı semtin bağlık bahçelik hâldeki eski zamanlarını. Sedefler, süt ürünlerini Tabya'ya giderken sağdaki alanda mandıraları bulunan Giresunlu aileden alıyorlardı. Piknik alanları, oyun oynamaya izin veren boşluklar, mahallelere ait spor kulüpleriyle, yaşaması zevkli bir semtti Esenler. Dörtyol Meydanı'na çıkınca karşılaşılan minibüs kuyruğunda herkes birbirini tanıyor, selam alıp veriyordu. Bakkal çekinmeden veresiye yazıyordu. İsa Bey Karagümrük Genç takımında oynuyordu. Takım ruhu ve mahalle dayanışmasıyla belde güvenli, huzur veren bir yerleşme ortamı sunuyordu, altyapı problemlerine rağmen.

Eşzamanlı olarak Anadolu Yakası'nda dokusu oturmuş ve nüfusu nihai sınırlarına ulaşmış bir emekliler semtinde ise bankalarda emekliler kuyruğa girer, ihtiyarlar parklarda oturup gelip geçeni izler, sahilde gençler kafelere takılır... Şehrin geçmişidir bu; güzelliklerin nefesinin daraldığı, mekânların renginin solgunlaştığı hissedilir semtin hanımeli kokulu sokaklarında gezinirken. Dokusu oturmuş emekliler semti geleceğe dönük korkuları yüzünden de göçmeni içine alacak cesaretten yoksundur. Bir pasaj, bir cadde, bir bahçeli ev, son yıllarını yaşadığını gösteren hüzünlü bir bekleyişle -mirasçıları bir araya gelemeyecek kadar dağıldıkları için de- kendi hâline terk edilmiştir. Daha yukarıdan, bir zamanlar varoş diye tâbir edilen kentsel dönüşüme tâbi yerleşimlerden gençler ve aileler sıcak yaz akşamlarında sahile inmeye başladıklarında ise denize doğru genişletildi semt yıllar sonra, kalabalıklara yer açmak için.

Kendini şehirden yalıtarak oturmuş varlığını koruma altında tutamazsın. "Belalı bir döneme girdik" diyordu Immanuel Wallerstein, 1990'ların başlarında. "Bir çatallaşma noktasında olacağız ve rastgele dalgalanmaların etkisi çok büyük olacak." Göçler yoluyla kuzeyde yeni bir güney oluşturan güney, bu dalgalanmaların önemli bir bileşeni. Herkesin yerinden ayrılmak için sebepleri var, ancak çokları için nihai adres bir varsayıma dayanıyor. Esenler göçmenleri kabulü ve farklı bir gelişmeye açıklığıyla, bir bakıma değişen dünyayı başka bir biçime yönlendiren nüfus hareketleri açısından uyumu güçleştirmeyen, esnek bir çözüm örnekliği ortaya koyuyor.

Sıkışmalara, yükseltilere, iç içe yığılmalara sebep olan yüksek göç alma eşiği Esenler'i bazen ara bölgeye, her ihtimali barındıran bir "hiçbir yer"e benzetiyor. Terk edilmiş, kovulmuş, sıfırı tüketmiş insanların ulaştığı ilk sığınaklardan biri, zorlukları olsa da yeni döneme uygun çözümler bulmayı sürdürüyor. Göçlerin en yoğun bir şekilde yaşandığı dönemde, bir bakıma devletin kuralları işlemediğinden çizgileri kesinlikten yoksunlaşmıştır. Saf bir biçime sahip olması gerekmeyen, pürüzlü, genişlemeye müsait, komşunun girip çıkmasına açık evler her zaman, bir bütünün parçası olma inceliklerini dikkate alma bahtına sahip olamadılar.

Yerinde duran bir şey yok, bu yüzden bir öyle bakmalı olgulara bir böyle. Oturmuş düzen bazen bir otuz yıl içinde yerini başka bir zamanın taleplerine özgü işaretlere terk ediyor. 1939'a kadar köy olarak adı Litros'tur Esenler'in; yanı başındaki, daha sonra kendisine bağlanacak Atışalanı Köyü'nün ise Avas.

İlçenin tarihini şu üst başlıklarla okumak mümkün:

- Bizans Litros'u (ve Avas'ı)
- Osmanlı Litros'u (ve Avas'ı)
- Cumhuriyet Dönemi Litros'u (ve Avas'ı)
- Cumhuriyet Dönemi Esenler'i (ve Atışalanı)

Bütün bu dönemler boyunca değişmeyen bir Esenler'den söz edilebilir mi acaba? XV. yüzyılda yüz otuz altı kişiden ibaret bir köy iken, XXI. yüzyılın başlarında Türkiye'nin en kalabalık ilçelerinden biri olma noktasına gelinceye kadar neler yaşadı Esenler?

Elbette başka sorular da var: Doğu'dan veya Batı'dan gelen göçmenler niye öncelikle Esenler'i tercih ediyor? Onca göçe ve yapılaşmaya rağmen ilçede değişmeden kalan başlıca özellikler nelerdir? Bir Esenlerli kimliğinden söz edilebilir mi?

Takriben bir yıl oldu, Esenler sokaklarında geziniyor, evleri ziyaret edip söyleşiler gerçekleştiriyor, çeşitli mekânlarda sohbetlere katılıyorum. Berber dükkânlarına, ayakkabı mağazalarına, lokantalara, kıraathanelere, camilere, dernek salonlarına, cemevlerine, tekstil atölyelerine, muhtarlıklara konuk oldum bu süre içinde. Sorularım Esenler'in ilçe olarak ka-

rakteristik özelliklerini açmaya, anlamaya dönüktü. Birçok kez yüreğimde bir hafifleme ile ayrıldım bu mekânlardan. Binbir çeşit mahrumiyetlere rağmen verilmiş hayat mücadeleleri, umut ve ibret uyandıran ayrıntılarla yüklü. Göçmenler, köye yerleşirken insanlığın uzun tarihi boyunca yaşadığı zorlukların birçoğunu yeniden tecrübe ettiler. Nasıl ele alınırsa alınsın göç, medeniyet tasavvurunu ayakta tutma çabasının da atılımıdır. Hayatı üstlenmenin, riski göze almanın, mahrumiyetleri sineye çekmemenin, daha uygun şartlara dönük keşfetme arayışının bir bedeli elbette vardır. Göçmenler gelişme kapılarını zorlamak için mahrumiyetlere katlanırken sıklıkla yalnız bırakılmanın zorluklarıyla yüz yüze kaldılar. Aykırı ve ayrıksı bulunmanın yerleşmeleri güçleştireceği şartlarda şahsi renkler ve zevkler terk edilmek istendi, kendine has sesler hizaya getirildi. Belki bu nedenle de yollara düşmüştü insanlar ve ellerinden alınan hayalleri gerçekleştirebileceği bir ortamın arayışına düşmüşlerdi. Sadece ekmek değil, özellikle para pul değil, güvenlik ihtiyacının yanı sıra özsaygıyı korumaktır da göçün sebebi.

Avas Sebili veya Sarnıcını gösteren ve Haşim Albayrak tarafından Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan 1672 tarihli bu resim, Esenler'e ait en eski tasvir olarak gösteriliyor.

Bazen yavaş bazen hızlı akıyor hayat. Çeşitli sınamalarla keşfediliyor yeni âdetleri var edecek simgeler. Bir atılımla kendini tazeleme çabasına düşen eskinin avantajlarına karşın, yeni olan denenmemişliğe has bir kırılganlıkla telaşa kapılıyor. O âdet Esenler'e nereden geldi, getirildi mi, yoksa bin yıldır üç bin yıldır yaşıyor muydu bir bahçenin derinliklerinde? İlk göçmen burada nasıl karşılandı, ayrılmaya mecbur kalanlar neler hissetti? İnşâ edilen ilk ev nasıldı, keşke bilebilsek; fakat imkânsız görünüyor. Esenler'e ait 1672 tarihli ilk resim, sadece Avas Sebili veya Sarnıcı'nı gösteriyor. Son yüzyıl içinde yapılan evlerin plan ve projelerini hangi saikler belirledi? Düzenli akıp giden bir tarih metninden yoksunuz, elimizde bulunan kaynaklar son derece sınırlı. Yerleşimin tabiatını anlamaya çalışırken sakinlerinin hatıralarında arayacağız sebepleri ve elbette bu hikâyelerin altını çizdiği iklim şartlarını göz önünde bulundurmayı ihmal etmeyeceğiz.

İstanbul, eşiği olan ilçede sükûnet arayan veya yeni bir hayat arayışına düşen insanların taze enerjileriyle de yeniden kurulmaya devam ediyor. Esenler'in bu sürece bir bakıma coşkulu bir çaba içeren, ama aynı zamanda problemli boyutları da göz önünde olan katkılarını kitap boyunca açmaya çalışacağım. İlçeyi kuran hikâyelerin yardımıyla sağlam hatıra alanlarını tespit ederken, müştereklerin uğultusu eşliğinde uzak köyün ilçeye dönüşme macerasına taşıyacağım sözü. Ancak her şeyden önce yerleşimi bugünlere taşıyan aşamaların başlıklarına değinmek istiyorum.

Bizans Litros'u Nasıl Bir Köydü Acaba? Ya Avas...

1939'a kadar Atışalanı'nın ismi Avas, Esenler'inki Litros'tu. Güngören Vidos, Bağcılar Çifitburgaz, Kocasinan Nifos, Güneşli Papaz Çiftliği, Kirazlı ise Ayapa'ydı. Mahmutbey'in eski ismi Kalfaköy, Rumca ismi Kalafaki'ydi.

Litros, Osmanlı kaynaklarında Litroz, Litrus ya da Litros, Lidros hatta Lituruz yazımlarıyla yer alıyor. Eyüp Kadılığı Defterlerinde köyün adı "Litroz" şeklinde kaydedilmiş. Yunanca kaynaklarda ise Litre, Litres ve Lit olarak geçiyor. Anlamı üzerine neredeyse hiç bilgi yok. Karadeniz Rumcasında Litra mantar anlamına geliyor. Köy, mantarıyla mı ünlüydü acaba?

İlçe halkıyla yaptığım söyleşilerdeki atıflara bakılırsa Litros ismiyle geçirilen yüz yıllardan sonra, ardımızda kalan yüzyılın en çok bahsi geçen sebzesi bamya olmuştur. 1920'lerde köye yerleşen ilk mübadiller bamya yetiştirip satmayı henüz köyden ayrılmamış olan on haneye mensup Rumlardan öğrenmişlerdi.

Doğrusu her iki köy üzerine de ayrıntılı tarihî bilgilerden mahrumuz. Jean Thévenot (1633-1667), Jean-Baptiste Tavernier (1605-1689) ve Joseph de Tournefort (1656-1708) gibi Fransız seyyahlar, Doğu'ya doğru yolculuklarında yakın çevresiyle ilgilenmeye vakit bırakmayacak kadar İstanbul'un merkezinin gündelik hayatının ayrıntılarına dalmışlardı. Gerçi seyyahların gözlemleri çoğu zaman katıldıkları kervanların güzergâhlarına bağlı bir kısıtlılık sergiliyor. İngiliz savaş muhabiri Ellis Ashmead-Bartlett Osmanlı ordusu ile birlikte I. Balkan Harbi dâhilinde vuku bulan Lüleburgaz Muharebesi ve Çatalca'ya ricat esnasında Trakya'da geçirdiği günlerin kaydını tutarken mola verdikleri Başakşehir civarında bir köy olan Ayayorgi'den (Kayabaşı) "şirin bir dağ köyü" diye söz eder. Ancak Litros ve Avas, İstanbul'a doğru gidilirken geçilen "yemyeşil vadiler ve patikalar, ipeksi tüylü koyun sürüleri güden örtülü kadınlar ve küçük çocuklar"a dair izlenimlerin genellemesine isimsizce sıkışmıştır.

Avas Köyü'yle ilgili ilk resmî nüfus bilgileri gibi Litros Köyü nüfus bilgileri de Ömer Lütfü Barkan'ın "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri" (1939) başlığıyla *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda yayımlanan makalesinde incelediği Sultan II. Beyazıt zamanına ait 1498 tarihli bir tahrir defterinde yer alıyor. Bu defterde, Avas köyünde o dönemde üretilen vergiye tâbi gıdalar, ekilip biçilen sebze ve meyvelerle ilgili bilgiler şöyle kaydedilmiş: Bal, şıra, keten, nohut, buğday, mercimek, burçak.

Hayatını Litros'ta sürdürenler tarım, çarık imali, süt satışı, çalıcı mehter, fırıncılık gibi işlerle meşgul olurlarken Avas'ın geçim kaynakları ise üzüm bağları ve şarapçılık şeklinde kaydediliyor. Esenler'in ilk sakinlerinin hatıralarından aktarılan bilgiler, bağcılığın Avas Köyü'nde XX. yüzyılın başlarına kadar sürdürüldüğünü ve giderek azaldığını gösteriyor. Benim söyleşi gerçekleştirdiğim mübadillerin hatırladığı dönemlerde Avas bağla-

rındaki üzümler şarap imalinde kullanılmadı. Ahâli bu üzümleri İstanbul içindeki pazarlara götürerek kazanç elde etmeye çalışıyordu. Eyüp Kadı Sicilleri'nde yer alan bilgilere göre Avas'ta hayvancılık yapılıyor, dolayısıyla çobanlık bir meslek olarak benimseniyordu.

Litros'la ilgili bir hayli sınırlı ve belli bir tarih içermeyen, daha ziyade gezginlerin notlarına dayanan bilgilere bakılırsa, köy, ahâlisi çevre köylerde yaşayanların etkisiyle Hristiyanlığı kabul eden ve zaman içinde Yunanlılaşan Çingeneler tarafından kurulmuştu. Bölgeyi ziyaret eden seyyahlar, denizin o mevkiden görünmediğini ve köyün susuzluktan mustarip olduğunu yazdılar. 1990'lara kadar etkisini korumuş bir mahrumiyettir bu. Esenler, yüzyılın son çeyreğinde hem susuzluk yaşadı hem de beton perdelerin sebep olduğu deniz manzarası mahrumiyetini. Beri taraftan kaynaklarda aynı zamanda lezzetli sularından da söz ediliyor. İçme suyu açısından şanslı olmakla birlikte tarım alanında su kıtlığı yaşıyor olmalıydı. Yakın tarihe dayalı tanıklıklarda ise yüksek katlı binalarının çatılarından Adalar'ın görüldüğü dile getiriliyor.

Bu havalideki yerleşim, Bizans Dönemi'nde Aretai, yani "Faziletler" olarak bilinirmiş. İsim, yerleşimin kendine has niteliklerinin zaman içinde kazandığı kayıp ve kazançlar üzerine düşünmeye sevk ediyor.

Stefanos Yerasimos, VII. yüzyılın başlarında Anadolu'nun yaşadığı, devletin bir yandan sosyal değişimlere karşı duran siyasetler izlerken aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nu yeniden diriltme siyasetlerinin yol açtığı korkunç yıkımdan söz ediyor, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*'de. Batı'daki şatolu malikânelerden çok, Roma'nın villalı malikânelerine benzeyen büyük mülkiyet mekânları, sürüp giden güvensizlik ve devlet korumasının yoksunluğunda varlıklarını koruyamamışlardı. Bizans İmparatorluğu da VII. ve VIII. yüzyıl imparatorları tarafından savaşlarla tarumar olmuş ve seyrek bir nüfusa sahip topraklarda kuruldu. Büyük mülkiyetin yok oluşunu takiben yeni imparatorluk merkezî yapısını kırsal komünlere (cemaat) dayadı. Bir komün birimi evleri, bu evlere bağlı müştemilatları, bahçeleri, kapılı veya duvarlı ağılları olan bir iskân merkeziyle bu iskân merkezine bağlı tam anlamıyla kırsal bir alandan oluşuyordu. Bazen bu köy ve tarlalar açık arazi üzerine kurulmuş oluyordu. Ağılı zemin katta,

avlu içinde bulunan iki katlı ahşap evler, yakın mandıralar, uzak meralar, üzüm bağları, bamya bahçeleri... Esenler'in henüz hayatta olan meskunları tarafından tarif edilen dönemlerinde de yerleşim dokusunun benzeri unsurları haiz bir plan özelliği gösterdiği söylenebilir.

Elverişli uluslararası şartların oluşturduğu refaha rağmen X. yüzyılda kırsal komünler dağılmaya başlıyor. Nüfus arttıkça toprak bölünüyor, bu bölünme geçim sıkıntısına yol açıyor, neticede yoksul köylüye gurbet yolu gözüküyordu. Ya devlete bağımlı olmalıydı geçinmek için köylü ya da büyük özel mülkiyete. Büyük toprak sahiplerinin güçlerini artırarak devletin elinden köylülerini ve askerlerini alması, bu yüzyılın bunalımının temel sebebiydi. Güçlüler toprağa dönmekteydi. Bizans'ın yıkılmasına kadar adım adım belirginleşen bir feodalleşmenin başlangıcıydı yaşanan. XI. yüzyıl, kır aristokrasisinin yükselişine karşı bürokrasinin verdiği son mücadeleyi yansıtıyordu. Alexios Komnenos I ile birlikte büyük toprak sahipleri iktidara geldiler.

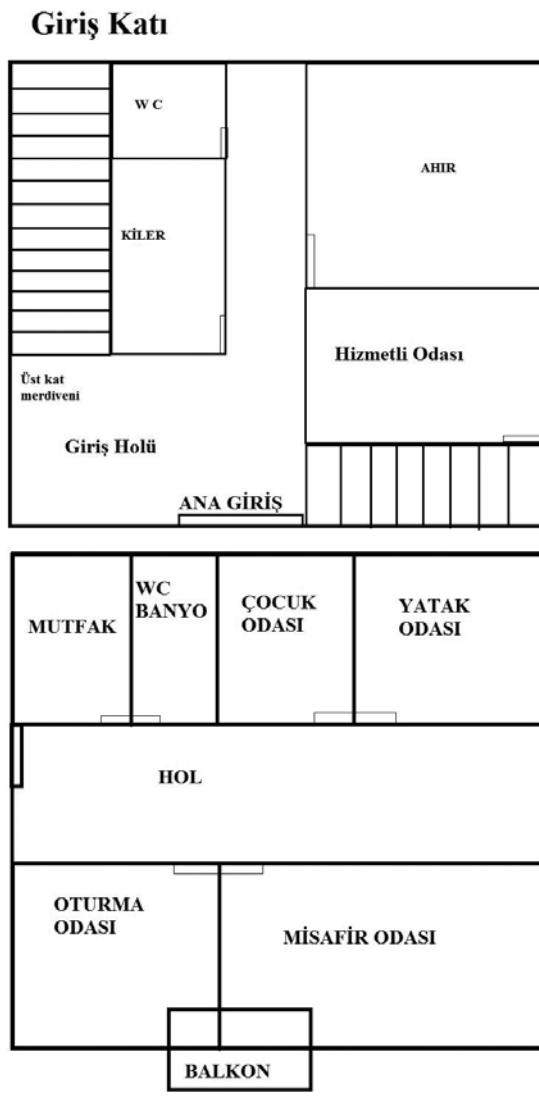
Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetiminde bulunan Komnenos'lar 1081 yılında İstanbul'u Latinler'den kurtarmak amacıyla bir süreliğine Aretai Tepesi'ne yerleşirler. Bizans İmparatoru Alexios Komnenos'un kızı Anna Komnena *Alexiad* adlı eserinde bu süreci konu edinir. Aynı kitapta Aretas bölgesini cennete benzetiyor Komnena. Tarife göre ovadan yüksektedir bölge ve aşağıdan bakanlara bir tepe gibi görünür; yanlarından, biri güneydeki denize doğru, diğeri ise doğudaki Byzantion'a doğru inen iki küçük vadi uzanmaktadır. Âdeta kale gibi korunaklı olan tepenin kuzey ve batı kesimleri ise her türlü rüzgâra açık, düzlük bir alan oluşturmaktadır. Konum, sık değişmeyecek bir yapıyı tanımlıyor; günümüzden baktığımızda ilk bakışta bir hayli şaşırtıcı. Sürekli akan, yazın bile kurumayan, duru ve içilir bir suyu olan bir nehirden de söz ediyor Anna Komnena; Fatih Güldal ve Ahmet Uçar'ın *Esenler'in Tarihi*'nde aktardığına göre muhtemelen Haznedar Deresi.

En eski Esenler'den, Rum Litros'undan günümüze sınırlı birkaç yapı dışında ne kaldığı, peşinde olduğum onca sorudan biriydi. Ancak ne bir deyiş çıktı karşıma, ne bir âdet. Aretai farklı bir ülkenin kalabalık bir yerleşimi artık; sokaklarında ağırlık kazanan dil Türkçe. Yüzyıllar akıp

giderken birçok unsuru değişse de tepe "faziletler" adıyla anılmasına sebep olan hangi özellikleriyle anılabilir acaba? İlçe ahâlisini tanımaya çalışırken işte şu faziletli hâl ve hareketler bir Esenlerli karakterini ifade edecek şekilde belirginleşti notlarımda: Esenler, yolcuya kimlik ayrımı yapmaksızın açık bir kucak; hiç olmazsa son bir yüzyıl için rahatlıkla söylenebilir bu.

Rumeli mübadilleri, bazen gönülsüzce getirildiler tepedeki köylere, bazen ise çiftçilik ve hayvancılık yapma imkânı nedeniyle bu köyleri tercih ettiler. XX. yüzyılın başlarında tepeye yerleşmeye gelen Balkan göçmenleri ve mübadiller âdet ve alışkanlıklarını tepenin özellikleriyle bağdaştırmayı bildiler. Rum evlerine, iç düzenlerini pek değiştirmeden yerleştiler; yoksullukları yüzünden çok da geniş olmayan bu evleri buldukları gibi değerlendirmeye çalıştılar. Bu evler, içinde yaşamış veya görmüş olanlardan öğrendiğime göre genellikle ahşap ve iki katlıydı. Üst katlarda dinlenme ve misafir kabulüne yönelik odalar vardı, zemin katlar ise evin hayvanlarına ve çeşitli faaliyetlere ayrılmıştı. Evin merkezi, diğer odaların etrafında toplandığı büyük bir salon, yani sofaydı. Üst kata çıkıldığında doğrudan girilen sofa diye nitelendirilebilecek alan, bir toplantı hâlinde 25-30 kişi alabilecek büyüklükteydi. Girişin tam karşısında kiler ve sağlı sollu olarak da odalar bulunurdu. Zeynep Çelik'in *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*'da anlattığı gibi X. yüzyıla gelindiğinde tipik bir Bizans evi iki veya üç katlıydı ve üst katlar her zaman zemin kat alanının dışına taşardı. Bu taşmalar Osmanlı Dönemi mimarisinin temel bir unsuru hâline gelecek olan cumbalı pencere biçimi kazanacaktı zamanla. "Bu plan Roma tarzındaydı; aynı zamanda Türk evinin de kullanım ilkelerini hazırlıyordu." diye anlatıyor Çelik.

İki katlı Rum evlerinin alt katında oturanlar, ahırın yanında bulunan yaşama alanına tuğladan ocak inşâ ettiler; Kavala/Kızıllı'da bıraktıkları evlerinde olduğu gibi. Gelgelelim kolay olmayacaktı ocak kullanımı; odun Kavala'da olduğu kadar bol değildi Esenler yöresinde. Kimileri zaman içinde "harim" diye isimlendirilen, şömineye benzeyen fırınlar yaptılar, terk etmeye mecbur kaldıkları evlerini hatırlatacak bir üslupta yaptıkları evlerinde. Tavansız, etrafı teneke sac veya duvarla çevrili, yemek ve ekmek pişirme bölümleri olan bir fırın, harim. Yağ tenekesi içi kiremitle

Muhittin Tetikli (1959) tarafından çizilen, ailesinin Atışalanı'nda yerleştiği Rum evinin krokisi. Bu ev 1995–1996'ya kadar ayaktaydı, ancak kimse yaşamıyordu.

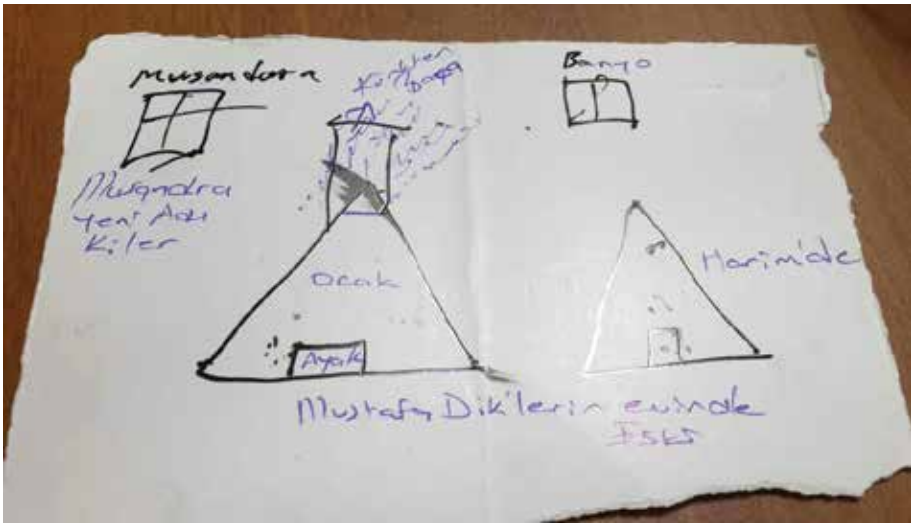
örülerek ekmek fırını hâline getiriliyordu bazen, bir harim için. Fırınlar 1950'lerde yerini Kavala'da kullanılan "peçkalar"a bıraktı; yaygın ifadeyle "kuzine soba" diye çağrılan fırınlı sobalardı bunlar. Yemek pişirilen mangal

gibi ocaklarda mangal kömürü ve funda kullanılıyordu. 1960'larda yakıtı kömür olan fırınlara geçilecekti.

Lozan Mübadilleri Derneği Başkanı Esat Ergelen, evlerin genel kullanım şeklinin Rum ahâlinin kullanımıyla benzerlik gösterdiğini belirtiyor; bu bilgiyi Eski Atışalanı Köyü Derneği kurucularından Mümin Turan aktardı bana. Tuvaletin konumu bir istisna teşkil ediyor. H. Yıldırım Ağanoğlu, mübadillerin geldikleri yerlerde bıraktıkları evleri şöyle tasvir ediyor: "...mahremiyetin bir gereği olarak dış dünyaya nispeten kapalı, avlulu ve çok odalı, tuvaleti bahçenin bir köşesinde bulunan evlerdi." Rum evlerindeki tuvaletler ise genellikle iç mekânda yer alıyordu. İzmit, Samsun gibi şehirlerde mübadillerin kendilerine verilen ve çoğunlukla Rumlara ait olan, haremlik selamlık anlayışına ters, küçük odalı ve tuvaletlerin içeride yer aldığı evlere alışmaları kolay olmamıştı. Esenler'de Rumlardan kalan tuvaletler zaman içinde kırılıp, kalıp dökülmek suretiyle değiştirildi. Daha sonra yapılan evlerde de -istisnalar dışında- tuvaletler ev içinde düşünüldü. Bunun sebebi ise yeni yapılan evlerin bahçeden ve iç avludan yoksunluğuydu.

Göç etmek mecburiyetinde kalanların yeni bir yuva kurabilmesi için tevazu, rahatlatıcı bir başlangıç değer ölçüsü anlamına geliyor. Yalıtılmışlık, imece ruhunu geliştirmeye sevk ediyordu. Kuşkusuz zorlukları vardı köyde yaşamanın, ancak aynı zamanda köy hayatı iç rahatlığı sağlayan bir göç aşaması olarak da benimseniyordu bazen. Faroqhi'nin altını çizdiği gibi, XVIII. yüzyılda dahi kırsal kesimden gelen göçmenler doğruca İstanbul'un merkezine gitmektense öncelikle bir taşra kasabasına geçme eğilimi sergiliyordu. Bu konuda ihtiyat gösterme eğilimleri anlaşılabilir. Osmanlı yönetimi, XV. yüzyıldaki uygulamaların tersine kırsal kesimden İstanbul'a göçün önünü almaya, en azından bu yönde teşvike izin vermeyecek kurallar koymaya çalışıyordu.

Nerede yaşanırsa yaşansın, terk etmeye mecbur kalmanın yerleşme süreçlerine buruk bir duygu kattığı muhakkak. Litros'a sahici bir yerleşme, asıl yurttan tamamen kopma gerçeğini kabullenmek olurdu. Haddizatında yerleşebilmek kuşaklar boyu ilerleyen bir çaba talep ediyor. Ataların terk edilen topraklarda bıraktıkları unutulmuyor, gelinen yeni yerde yaşanan

Esenler'de yeni yapılan evler biraz olsun Kavala Kızılli'da bırakılan bu evleri hatırlatmalıydı.

Geride bırakılan evlerin Esenler'e taşınan birimleri. Çizimi yapan rahmetli Mustafa Dik'in oğlu Mümin Dik.

zorluklar da öyle. Yerleşme sırasında yaşanan yoğun tecrübelerin üzücü ayrıntıları sonraki kuşaklar için kişilik ya da hayat görüşü bağlamında yaşanan problemleri izahta dile geliyor. Köylerin ıssızlığının yol açtığı mağduriyet hallerine çözüm arayışları bazen kendine acımayla hatırlanıyor, bazen ise soylu bir mücadelenin paragrafları olarak. Ben de kapıldım bu paragraflarda hâlâ etkisini koruyan seslere, bir yanıyla sürmekte olan göçe katıldım yer yer, yeniden tanıdım İstanbul'u, hatta Türkiye'yi, Esenler hanelerinde.

Kim ana-ata ocağının teklif tekellüf bildirmeyen sıcak kabulüyle sana kapısını açabilir? Orada kurallar esnek ve ev bark sahibi olma ihtimalleri saymakla bitmez görünüyor aktarılanlara bakılırsa. Üstelik otogardan çıkan yorgun kişi veya aile henüz şehrin merkezine inmeye hazır değil; bir eşikte duraklamaya ihtiyacı var. O durak bir adrese dönüşüyor zamanla. Bayrampaşa'da ise iç göç için kapı çalan "Rumelili misin? Değilsen sana ev yok." denildiğini işitebilirmiş. Oysa Esenler'in böyle ayrımları hiç olmadı.

Hem İçinde İstanbul'un Hem Uzağında

Esenler, Anadolu göçmenleri için hem İstanbul'du hem de hâlâ mecbur kalınan köy gurbeti. Topkapı'da otobüsten inen, en yakın, keseye de en uygun semt neresi, diye sorduğunda, ya "Esenler" denirdi ya da "Bayrampaşa." Tekstilci Erkan Sülün (1974) 1985'te Malatya'dan yola çıkıp da İstanbul'a, Topkapı Otobüs Terminali'ne vardığında, oradan doğruca Esenler'e, Dörtyol'a geldi. O tarihlerde çalıştığı atölyenin bulunduğu Kazım Karabekir Mahallesi büyük ölçüde boş bir araziden ibaretti, top sahası olarak kullanılıyordu. Dörtyol'da yapılaşma başlamıştı, ancak asıl 1987'den sonra hızlandı inşaatlar. Buna karşılık, geniş bir alana yayılan köy, belediyecilik alanındaki problemlerini üstlenecek bir makam veya kurumdan yoksundu. Ailenin Malatya'da yaşayan büyükleri bir süreliğine kalmaya geldiklerinde, Esenler'i İstanbul'dan saymıyor, "İstanbul'a gidelim." diyorlardı. İstanbul, Beyazıt, Sultanahmet, Fatih, Beşiktaş'tı. Sülün Ailesinin yaşlıları Esenler'i hep bir köy olarak gördüler. Ömer Tofa'nın (1971) ailesi Makedonya göçmeni olan annesi Sabire Tofa da benzeri bir bakış açısına sahipti. Beyazıt'a gitmeye hazırlanırken komşuları, "Nereye gidiyorsun?" diye sorduğunda, "İstanbul'a gidiyorum." diye cevap veriyordu.

Esenler doğumlu Ömer Tofa'nın babası Şaban Tofa (1925) Yugoslavya'dan 1955'te göç etmişti Türkiye'ye.

Hasan Tokuş'un Gürün, Karaören Köyü'nde yaşayan hemşehrileri de daha farklı düşünmüyordu. 1983'te şiddetli bir kar yağışı yaşanmıştı Türkiye'de, ama İstanbul'un havası nispeten sıcaktı. Henüz 19 yaşında olan Tokuş, yumurta topuklu ayakkabıları ve ince terilen hırkasıyla bindi Sivas otobüsüne, Topkapı'dan. Gürün'e vardığında şiddetli kar yağışıyla karşılaştı. Yumurta topuklarla uzun bir yol yürümesi gerekiyordu. Dişleri takır takır birbirine vurmaya başlamıştı. Köyünün bir ayağı İstanbul'da olan yaşlılarından "Mustafa Amca" da Gürün'deydi o sırada, oğlum nereden geliyorsun, diye sordu. İstanbul'dan geldiğini söylediğinde, onca büyük şehrin neresinden geldiğini anlamaya çalıştı. Esenler'den geldiğini öğrendiğinde ise, "Evladım, Esenler'den geldiğini söylesene, niye İstanbul'dan geliyorum dersin?" diye takıldı ona.

Esenler, İstanbul'un içinde olduğu kadar dışında, merkez sayıldığı kadar taşra, yakın olduğu kadar uzak, zorluklarla sınadığı gibi işleri kolaylaştıran köyü, beldesi, ilçesi. Oradan İstanbul'a bazen yürüyerek gitti insanlar rüzgârlı tepeden, bazen de faytonla. Sait Faik'in "İstanbul'a inmek" şeklindeki tarifi henüz bu dengenin içine tamamen yerleşmemiş göçmenlerin dilinde sadece "gitmek"tir.

Gitmek, bazen aceleyle, koşa koşa gitmektir, yollar engebeli ve çamurlu da olsa. Doktor Nasır'a muayene olmak için Topkapı'ya kadar yürümek zorundaydı Litros ve Avas halkı 1930'lar ve 40'larda. Atışalanı'nın gelişmesinde büyük payı olan mübadil ailelerden Tetiklilerin mübadele sonrası ilk kuşağına mensup, Abdi Hüseyin oğlu Mustafa Tetikli[2] (1931) anlattı: Topkapı Kaleiçi'nde yaşayan Doktor Nasır, veremli hastalarını Avas'a gönderiyordu aynı yıllarda. Nasır Bey salı günleri bedava muayene ediyordu köylüleri.

Söyleşiler akıp giderken faziletler de berraklaşmaya devam ediyor zihnimde. Hasan Tokuş'un kayınpederi 1957'de Ordu'dan geldi Esenler'e. Kapısının önünde kuyu vardı; marul, roka, soğan ekiyordu. Haftada üç

2 Aynı aileye mensup 1926 doğumlu Abdul oğlu Mustafa Tetikli ile karışmaması için yer yer baba adlarını da ekleyeceğim.

Tofa Ailesi askere giden büyük oğulları Ayberk'i yolcu ederken, Gelibolu feribotunda. Soldan sağa: Ayberk, Emirhan, Emine ve Ömer Tofa.

gün açıyordu bahçesini konu komşuya, ne varsa götürüyordu gelenler. "Suladığımda yine patlıyordu sebzeler."

Atışalanı'nın seçkin simalarından İbrahim Sevinç'in (1936) 1924'te Gülcemal Vapuru'yla Eyüp'e inen ailesi, başka hiçbir yere uğramadan doğruca Esenler'e gelmişti. Selanik, Kılkış'ta "Kasap Ali" namlı babası, annesi Fatma Hanım ve ablası Zeynep, diğer mübadiller gibi, bugün Atışalanı Camii'nin bulunduğu mevkiin karşısında bir Rum evine yerleştiler. İki katlı ahşap evi iki aile kendi aralarında taksim etmişti. Evin girişinde bulunan meyhane mekânını Ali Sevinç kasap dükkânı olarak kullandı. 1924'ten 1947'ye kadar Nuri Kıymaz'ın ailesiyle paylaştı bu evi Sevinçler ve bu süre içinde tek bir tartışma yaşanmadı iki aile arasında. Tuvalet ve banyo üst kattaydı, bahçesine "harim" yapmayı da ihmal etmediler.

Fatma Sevinç dokumacıydı, bugün özellikle köyün gelinlik kızlarına dokuduğu kilimlerle hatırlanıyor. Her gün iki veya üç arşın kilim dokumaya özen gösteriyordu Fatma Hanım. Dokumacılığı Yunanistan yıllarında öğrenmişti. Litros'a yerleşirken ölünceye kadar köyde bulunan bütün genç kızlara kilim dokumaya yemin ettiğini aktardı, oğlu İbrahim Sevinç. Arşın başına 25 kuruş alıyordu ki sadece işçilik ücretiydi bu ve günün kıymetlerine göre önemsiz bir rakamdı. Varlıklı bir aileye mensup değildi oysa. 1940'larda Atışalanı'nda varlıklı aile nadiren bulunurdu gerçi. Altmış haneden otuzu kurban kesemiyordu. Veya yetmiş haneden yirmisinin durumu iyice ise otuzunun epey kötüydü ve Sevinçler, ikisinin

ortasında bulunan yirmi hane arasındaydı. Kalp hastasıydı Fatma Hanım, böyleyken on bir çocuk yetiştirmişti. O da hamileliklerinde Doktor Nasır'a muayene olmak için Topkapı'ya kadar yürümekteydi. 1955'te büyük oğlu dokumacılığı bırakmasını istedi; kendisini yormamalıydı. Fakat o yeminini hatırlatarak kilim dokumaya devam etti. Sevinç Ailesi'nde iki Fatma vardı, İbrahim Sevinç'in halasının adı da Fatma'ydı. Bu yüzden görümcesine nispeten daha yaşlı ancak daha ufak tefek olan anne Fatma Hanım "Koca Abla" diye çağrılıyordu. Ancak bu kocalık hâli onun güçlü ve cömert duruşuyla da ilgili olmalı. Yetmiş hanelik köyde kilim dokumadığı kimse kalmamıştı. Başka köylerden de evine kadar gelip talep edenler oluyordu. 1970'te vefat etti Fatma Hanım.

Yerleşme ve tutunma mücadelesi imece usulüne sevk ediyordu halkı, imece faaliyetleri ise bir yere ait olma hissiyatını güçlendiriyordu. Sayfiye, bağ-bahçe, mandıra, günümüze sürekli taze, dinamik nüfus kazandıran bir büyük harlı ocak olarak intikal etti. İstanbul'un benzer özellikler gösteren iki ilçesinden biri olan Sultanbeyli, otoyola bir çıkışı olmadan otuz yıl kendi yağıyla kavrularak tutunmaya çalışmıştı. Esenler ise 1987'de inşâsına başlanan ve 1994'te hizmete giren Bayrampaşa Otogarı'nın kapılarını açtığı adresti ve çok geçmeden Anadolu göçünün ilk durağı olarak yeni bir kişilik kazandı; devingen, dalgalı, akışkan ve arayış içinde bir kişilik.

Gerçi İstanbul, tarihinin hiçbir döneminde sakin, kendi hâlinde bir şehir olmadı. Nerelerden göç almadı ki? Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiğinden 93 Harbi diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) neticesinde Tekirdağ ve İstanbul üzerinden Anadolu'ya yönelen bir milyona yakın insandan bir kısmı yollarda can vermiş, ancak 200-300 bin kadarı İstanbul'da toplanabilmişti. "93 muhacirinin Edirne'de gömleği, Ayastefanos'ta eti, İstanbul'da derisi yoktu" der Mithat Cemal Kuntay'ın kahramanı, *Üç İstanbul*'un hemen ilk sayfalarında. "93 Harbi'nde üç şeyin hududu yoktu: Hastalığın, açlığın ve vatan toprağının." Türkiye, savaşta olduğu kadar barış şartlarında da İstanbul üzerinden göç almayı, göçmen nüfusu dağıtmayı ve yerleştirmeyi sürdürdü. İstanbul'un eşiği ise önce Haydarpaşa ve Topkapı'ydı, ardından Esenler oldu.

İstanbul'un taşı toprağı her zaman altındı. Eminönü'nde 1950'lerde yürütülen ön kazılarda, İstanbul yarımadasındaki ilk yerleşmelerin MÖ 3. bin yılda veya 2. bin yılın başlarında kurulduğu tespit edilmiştir. "İlk hükümdarlarından birinin onuruna Bizantion adı verilen bu kentin surları yedi tepeden birincisinin eteklerinde, nispeten küçük bir alanı kaplamaktaydı." diye yazıyor Zeynep Çelik. I. Konstantin tarafından 330'da Roma İmparatorluğu'nun başşehri olarak kabul edildiğinde, adının Nea Roma olduğu ilân edilmişti. Ancak sadece birkaç yıl taşıyabildi bu adı şehir. Çelik ise, Tarihçi Gilbert Dagron'un, Constantinus'un 330 yılında imparatorluğun başkenti olarak kurulurken üstesinden gelinmesi gereken sorunlara ilişkin yazdıklarını şöyle aktarıyor: Öncelikle şehir çok pahalıya mal olmuştu. İkinci olarak olağanüstü büyük ölçekte bir şehir projesi gerektirmişti. Üçüncü olarak ise imparatorluğun merkezi ve Helen uygarlığıyla Roma uygarlığı arasında ayrıcalıklı bir buluşma yeri olarak tasarlanmıştı. Çelik'in altını çizdiği gibi, bu unsurlar başkentin uzun tarihine damgalarını vuran temalardı. "Üç paralel surdan oluşan ve kulelerle takviye edilerek kuşatılan Theodosios Surları, Constantinus Surları'nın bir kilometre kadar batısında inşâ edilerek kentin beşinci, altıncı ve yedinci tepelerini sur içine alıyordu." İmparator Theodosios (408-450) yeni kara surlarıyla birleşecek şekilde Marmara sahilindeki surları da uzattı. Haliç boyunca uzanan sur ise IX. yüzyılda yapıldı. Surların varlığı sur dışı olanın da altını çiziyordu şüphesiz. Litros ve Avas'ın bulunduğu tepenin halkı, İstanbul'a yakın ama sur dışında yaşıyor olmanın tereddütlü "aradalık" hallerini her dönemde benzeri ifadelerle sergilemiş olmalı.

Batıdan gelecek barbar akınlarına uzaklığın güvenine sahip olan şehir başlangıçta Bizantion adıyla kurulduğu burundan batıdaki tepelere doğru genişledi ve gelecek yüzyıllarda ise kuzeydeki yükseltilere doğru yayıldı. Bizans imparatorlarının Konstantinopolis için harcadığı büyük paraları Osmanlı padişahları da harcamaktan geri durmadılar. İstanbul için yapılan harcamaların yanında her iki imparatorluğun sınırları içindeki şehirlere yapılan harcama miktarı anmaya değmezdi. Erken dönemde Helenlerin ve Romalıların buluşma noktası olan şehir, geçen yüzyıllar içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun başşehri olarak yeni göç dalgalarının

hareketine ve yerleşmesine açık oldu. Sürekli göç, sürekli imar ve inşâ anlamına geliyordu.

XVI. yüzyılda ve takip eden yüzyıllarda şehrin büyük selatin camileri, Anadolu'dan gelen duvarcılar ve işçiler inşâ ettiler. Doğu Anadolu'nun yoksul köylerinden yola çıkan erkekler İstanbul'a tek başına geldikleri için bekâr odalarında kalıyorlardı hâliyle. Bekâr işçilerin kaldığı odalar üzerine yapılan çalışmaların ortaya koyduğu gibi, bu işçilerin ağırlıklı olarak ailelerin yaşamadığı Süleymaniye gibi semtlerdeki kiralık odalarda barınma şansı bulabildiği görülüyor. Bekâr işçi göçünün sağladığı hayatiyetle İstanbul XIV. yüzyılda dünya şehirleri arasında birinci sıraya yerleşmiş, XVII-XVIII. yüzyıllara kadar ise dünyanın en kalabalık nüfuslu şehri olmuştu. Daha sonra yaşadığı durağan dönemin ardından 1950'lerde yeniden eski kalabalık dönemlerini hatırlatan bir canlanma yaşadı şehir.

Esenler'e yönelik Anadolu göçünün de 1950'lerden itibaren yavaş bir seyirle geliştiği söylenebilir. İlçede ikâmet eden pek çok işçinin geçmişinde bekâr odası tecrübesi var. Anadolu'dan genellikle gruplar hâlinde, nadiren yalnız başına gelen işçiler geçmiş yüzyıllardan farklı olarak süreç içinde ailelerini de yanlarına taşıma ve şehre kademeli olarak yerleşme eğilimi sergilemeye başladılar. İş güç tutulup da arsa için taksit ödenecek duruma gelindiğinde bekâr odaları ve akraba evlerinden gecekondulara geçiş yapıldı. Şehirleşmeye özgü şok karşılaşmalar yumuşak bir şekilde yaşandı bu yolla; kaldı ki Esenler'in zora sokan kuralları yoktu. Arsalar ucuz, inşâ edilen evler keselerin ve zevklerin farkına açıktı. Mübadil veya Anadolu göçmeni yeni gelen göçmenden komşuluğunu esirgemedi. Hemen herkesin birbirini tanıdığı yıllarda güven, karşılıklı öğrenilen ve geliştirilen en önemli ikâmet belgesiydi. Komşuna güvenir, anahtarı bırakırdın. Ne belediye vardı henüz köy dönemlerinde ne hastane, ne yeterli bir okul vardı ne toplu taşıma. Sabah erkenden tüp kuyruklarına girilir ve saatler sonra bir tüp alabilen kendini talihli sayardı. Karşılamalar, ağırlamalar, su kuyrukları, çamurlu araziye has çizmelerle minibüs kuyruğuna yürüyüş, mandıra veya Ferhatpaşa Çiftliği piknikleri, gecekondu üstüne çıkılan katlar, yandaki arsada kurulan bahçelerde gelişen domates fideleri... Makedonya usulü dondurma, meydandaki salaş mekânda -caminin altında bulunan mekândaki de dâhil kırk iki yıldır- titiz bir sunumla müşterilerine hizmet

Özlem Köftecisi, Esenler'in bir geleneğe sahip yemek mekânlarından biri olarak kırk iki yıl boyunca Menderes Mahallesi 1. Sokak'ta bulunan salonda hizmet verdi.

eden Özlem Köftecisi, gece kilitlenemeyen kapılar, ortak mutfaklar, Batı'ya doğru göçün oluşturduğu yol arkadaşlığının veçheleri; saflık ve umut.

Köye yerleşenler, zorluklara katlanmayı sağlayacak bir moral gücüyle gelmişlerdi çoğunlukla; Esenler, kendini toparlayıp da ufka bakmanın güvenli mekânı olacaktı. Mülteci aile sıcak bir yuva buldu o mekânda, babasının evinden kovduğu delikanlının bütçesi orada bir yuva kurmaya yetti, müflis aileye çekidüzen vermeye çalışan kadın iş güç sahibi oldu. Tıp Fakültesi öğrenciliği yıllarında henüz yeni evli genç bir kadın iken Esenler'e yerleşen Hatice Gazel, köyde yaşadığı yılları ağırlıklı olarak iyi duygularla hatırlamasında komşuluk ilişkilerinin payını şöyle anlattı: "Bir komşum hırsızlık için evime girdi, bunu yaşadım, doğru. Fakat kötülük istisnaydı orada. Çocuklarım küçüktü, işe gidiyordum. Kışın ev sahibesi kül dolu kovayı götürüp boşaltır, kömürlükte doldurup getirirdi, ben nasılsa boşum, diyerek."

Yirmi sene gitmedi memleketi Rize'ye Süleyman Sirkeci ve daha sonra her sene gitmeye başladı. Doğduğu ve çocukluğunun ilk altı yılını geçirdiği İyidere'ye bağlı Sarayköy, denizden beş yüz metre yukarıda ve yemyeşil bir köydü. Yine de tamamen dönemedi oraya, on iki yaşındayken yerleştiği Esenler'den vazgeçemedi, başka bir mahalle veya semte taşınmayı da istemedi. Mustafa Ustaoğlu da yirmi altı yaşındayken bir gecekondu yaparak yerleştiği köyü kendi evi, yurdu gibi benimsedi. Kaçar gibi gelmişti İstanbul'a, üvey ana kahrına dayanamayıp, Giresun'dan. Esenler'de ev sahibi oldu. Fotoğrafçılık öğrendi. Elinden gelmeyen iş yoktu. Kalaycılık, Giresun'da bıraktığı baba mesleği işiydi. Sobacılık yaptı Cağaloğlu'ndaki dükkânında, bu süreçte hem İngilizceyi öğrendi hem fotoğrafçılığı. Güngören'e okullara giderdi fotoğraf çekmek için, çantalarında mizansen kurabileceği kostümler taşırdı. Köylü kızı fotoğrafları çekiyordu. Havalinin ilk fotoğrafçısıydı. Düğün, okul ve çocuk yuvası fotoğrafçısı, tesisatçı, gazeteci, tercüman, öğretmen olarak çalıştı. "Başka yere taşınmak

Özlem Köftecisi'nin 2017 yılında taşındığı Nine Hatun Mahallesi, 106. Sokak'ta bulunan yeni salonu.

istemezdim. Kolay mı ev yapmak! On sene ömrü geri gider insanın." Peki, şimdiki dönemlerin kalabalığından rahatsız olmuyor mu? "Kalabalık bizi niye rahatsız etsin? Herkes ne yaparsa onu yapıyoruz."

Aynı arsada gecekondu, köşkvari ev ve apartman tecrübesini yaşadı Menderes Mahallesi'nde. On beş sene boyunca "Dörtyol'daki sökülen okul"un fotoğrafçılığını sürdürdü. Popüler bir fotoğrafçıydı, parlak kumaşlardan elbiseler giyerdi. Esenler'in çamurlu sokaklarından geçip Maltepe'ye kadar yürür, sonra otobüsle Eminönü'ne giderdi. Sondurak'tan minibüsler kalkmaya başladıktan sonra ise sabah saat yedide Beyazıt'a ulaşır olmuştu. Cağaloğlu'ndaki sobacı dükkânını açmadan önce bir süre Sultanahmet'te turistlerle hasbihal ediyor ve böylelikle İngilizcesini geliştiriyordu. Hâl ve hareketlerinde bir Turist Ömer havası var; benzeri filmlere esin kaynağı olacak kadar hareketli bir hayat yaşamış. Bu izlenimimi kendisine söylediğimde, bir röportaj için Sadri Alışık'la görüştüğünü anlattı. Birçok fotoğrafı vardı bu tür röportajlarda çekilen, maalesef koruyamamıştı.

1966-76 yılları arasında foto muhabiri olarak çalıştı Ustaoğlu. Basın kartı vardı. Bir düğünde çektiği fotoğrafları *Kök Dergisi*'nin sahibi görmüş, beğenmişti. *Kök Dergisi* için foto muhabirliği ve tercümanlık yaparken sobacı olarak çalışmayı da sürdürüyordu. Dükkânı Cağaloğlu Erkek Lisesi'nin karşısında bulunan Esen Han'daydı. Cağaloğlu civarında ders veren öğretmenler, turistlerle iletişim kurmayı sağlayacak pratik bir İngilizce öğrenmek için kendisinden ders almak istediler. Bir okula gidip öğretmenlere ders verdi.

Esenler'i yuvası biliyordu ya, hatalı gördüğü işlere müdahaleden geri durmuyordu. 2006'da, Avicenna Hastanesi açılmadan bir hafta kadar önce pano ve benzeri yazıları gördüğünde seyirci kalamadı. İngilizce isimleri anlamak için en az ortaokul mezunu olmak gerekirdi. "Bir yetkiliyi bulup, fikir verebilir miyim?" diye sordu. "İsim yabancı, firma ismi yabancı, nasıl okuyacak halk? Siz burasını Nişantaşı, Vali Konağı Caddesi mi sandınız?"

"Amca, dur." dediler, kendi kendilerine fısır fısır konuştular. Sonra da, "Amca, ne tavsiye edersiniz?" diye sordular. "İngilizce yazıları silin, Türkçe yazın." dedi. İki gün sonraki açılışta -hastane ismi dışında- bütün İngilizce isimler değiştirilmişti.

Mustafa Ustaoğlu, aynı arsa üstünde gecekondu, köşkvari ev ve apartman tecrübesi yaşadı.

Esenler göç alırken ne hesap bildi ne kitap; beri taraftan merkezî yapıların da umurunda olmadı ardına kadar açık kapıların hazırladığı problemler. İstanbul'un merkezi ise kabına sığmayan Anadolu'yu kabule hazır değildi. Ezberlerdeki dünya bozuluyordu. Oysa şehir genişliyor ve çeşitlilikleri hesaba katan yeni bir muâşerete ihtiyaç duyuyordu. Göğe doğru yükseliyor, denize doğru açılıyor, bazen yeraltına çekiliyordu. Göçmenler en olumsuz ihtimalleri göze almış ve dayanıklı olmaya mecbur insanlardı, şehrin insanlarının kayıtsızlığı karşısında ayakta kalmak için birbirlerine tutundular. İmkânları gösterdiler, ihtimalleri hatırlattılar, ter döktüler, gece ev yapıp gündüz işe gittiler, çamurlu yokuşu çizmeleriyle çıkarak Sondurak'ta minibüs beklediler.

1990'dan beri Sondurak 366. Sokak'ta ikâmet eden Sivaslı Selahattin Özdoğan, komşularından her zaman razı oldu. Üst katında Yugoslavya göçmeni iki aile, yanındaki dairede ise Kastamonulu bir aile yaşıyor. Bugüne kadar hiçbiriyle tek bir münakaşa geçmedi aralarında.

Jacques Derrida'nın 1990'larda Avrupa için sorduğu soruyu üzerimize alalım: "Daha konukseverliğin ne olduğunu bilmiyoruz, ancak bir gün bilecek miyiz? Bu bir bilme ve zaman sorunu mudur?"

Çağıran, Alıkoyan, Sahip Çıkan Tepe

Fatma Hanım'ın ilk kimlik kartındaki adı Randi Helene Stein'dı. Norveç'in Bergen şehrine bağlı bir kasabada doğdu Randi Helene. Hikmet Yazıcılar ise gemilerde çalışan bir tornacıydı. 1976'da Bergen'de tanıştılar. Randi Helene bir gazete ofisinde çalışıyordu.

"Ben seninle evleneceğim." dedi Hikmet Bey.

"Tipim değilsin." dedi Randi Helene, ancak -ailesinin muhalefetine rağmen- birkaç ay sonra Hikmet'le evlendiler.

Alelacele bir evlilikti Randi Helene için, bir tür arayış içinde olduğu bir hayata kaçış. Hangi adı istiyordu? İmam nikâhının kıyıldığı Pakistanlılara ait bir dernekte onunla ilgilenen kadınlar üç ad önerdiler: Ayşe, Fatma, Yasemin. "Fatma" adı dile kolay geliyordu.

Birlikte 1976'da İstanbul'a geldiklerinde, hep geri dönecekmiş gibi bir ruh hâli taşıyordu Fatma Yazıcılar. Balat, Fikirtepe, Beşyüzevler... Çocuklar doğdu, yıllar birbirini izledi. Zorluklar yaşadı, ama asla pişmanlık duymadı bu evlilik nedeniyle. 1985'te Hikmet Bey ansızın hastalandı. Tedavisi için Beşyüzevler'deki evlerini satmak zorunda kaldılar. Bu, aşk temeli üzerinde

Norveçli Gelin Fatma Yazıcılar, 1989'dan bu yana Fevzi Çakmak Mahallesi'nde yaşıyor.

Eşi vefat eden Norveçli Fatma Yazıcılar beş çocuğunu bu gecekonduda ve bir mahalle ortamında yetiştirdi.

gelişen çok hüzünlü bir hikâye... Evleri dönemin parasıyla yirmi milyona satıldı. Bu paranın dört milyonu tedavi masrafları için ayrıldı ve geriye kalanla da Esenler'den hazır bir gecekondu alındı. Maalesef Hikmet Bey 1989'da, gecekonduya taşındıktan beş ay sonra vefat etti. Fatma Hanım beş çocuğuyla birlikte o gecekonduda hayatını sürdürdü. Ülkesine gitmesine izin vermiyordu endişeleri. Zaten nereye gider, nasıl giderlerdi? Çocukları Müslümandı, Norveç'te onları yetiştirme ortamı bulabilir miydi?

Arada bir yerde, bir tutunma çabasının akışında yaşıyordu. Önceliği çocuklarını doğru bir terbiyeyle hayata kazandırmaktı. Norveç'e dönemezdi, peki İstanbul'da kaldığı takdirde neye güvenecek, çocuklarına nasıl bir hayat sunacaktı? Mahalle kültürü onları bağrına bastı. Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı ve Millî Gençlik Vakfı kol kanat gerdi aileye. Esenler zaten "Faziletler Tepesi" olarak bilinmiyor muydu?

Fevzi Çakmak Mahallesi, Norveçli Fatma Hanım'ın gecekondusuyla da tanındı. Fatma Yazıcılar ya da "Norveçli Gelin" gecekondudan apartmana, mahallenin sadakat ve sebat temsili olarak bilindi, anlatıldı, örnek gösterildi.

Özlem Köftecisi, meydana bakıyordu kırk iki yıldır. Çok geniş değildi salon, ama günün her saatinde doluydu. Oturduğum masada Emin Pehlivan'ı bekliyordum; bir ara fırsat bulursa sohbet için gelecekti. "Di'li geçmiş zaman kipi kullanıyorum, çünkü salon artık başka bir adrese taşındı. Ben 2016'da, Aralık ayı ortalarında gittiğimde bu taşınmanın hazırlıkları henüz başlamamıştı. Emin Pehlivan köftelerin ızgarada pişmesini büyük bir dikkatle denetliyor, tabakların hazırlanmasını kontrol ediyordu. Salonun beyaz badanalı duvarları Esenler'in tarihini sergileyen siyah beyaz fotoğraflarla doluydu. Otantik, istikrarlı, temiz ve iddialıydı. Kendini kanıtlamış bütün mekânlar için olduğu gibi abartıya ihtiyaç duymuyordu; oturmuş kuralları olduğu aşikârdı.

Sahibi ve her şeyi, 1950 doğumlu Emin Pehlivan, ailesiyle 1974'te geldi Esenler'e. Makedonya'dan göç ettiklerinde önce Zeytinburnu'na yerleşmişlerdi. Hoşmenler, Gürsesler, Üstünler, Başaranlar... Dört aileden ibaret bir köydü Esenler, onlar geldiğinde. Henüz boş olmakla birlikte emlâkçıları yoğun bir faaliyete sevk eden bir öngörü içindeydi. Minibüse binmek için Bayrampaşa'ya kadar yayan gitmek gerekirdi. Önce Merkez Camii'nin altında bulunan köfteci salonunda, "Arnavut" diye çağrılan ustasının yanında iki yıl yamak olarak çalıştı Emin Pehlivan. Ardından Menderes Mahallesi'ndeki 115 numaralı, Başaranlar'a ait mekânda şimdiki köfte salonunu açtı. Salonun elemanları genellikle akrabalarıydı. Belirgin bir müşteri profilinden söz edilemese de etraftaki esnaf düzenli olarak geliyordu.

Az çok bir üne sahip olmanın güvenine sahip elbette Emin Bey; düzgün hizmet sunmayı önemsiyor. "Çok yorucu, zor bir iş." diye vurguladı sohbetimiz sırasında. Hiç kolay değildi böyle bir mekânı belli bir seviyede açık tutmak. Kırk iki senedir kira ödüyordu. Bu, kira ödediği sonuncu yıldı. Bina kentsel dönüşüm planı uyarınca yıkılacaktı yakın tarihlerde.

Remziye Sedef (1930-1969) ise eşi Kadri Bey'le (1929-2001) birlikte Makedonya'dan göç etti Esenler'e, 1958'de. Kendini iyi yetiştirmiş, gayretli bir kadındı; oğlu İsa Sedef anlattı: 1940'ların Makedonya'sında, II. Dünya Savaşı sonrası ortamında, Tetova şehrinde hemşirelik kursu görürken aynı zamanda itibarlı bir hocadan da Kur'ân-ı Kerim dersleri almıştı. Eşi Kadri Bey'in kardeşi 1956'da Türkiye'ye göç etmiş ve Esenler'e yerleşmişti. Sedefler başlangıçta Nene Hatun Camii sokağında bir bodrum katını kiraladılar. Ardından da Çarşamba Pazarı civarında, şimdi Kadir Topbaş Kültür Merkezi'nin hemen aşağılarına düşen kendilerine ait arsada bir gecekondu yaptırdılar. İsa Sedef dokuz yaşına kadar o gecekonduda yaşadı. Nihayet 109. Sokak'ta bulunan evlerine taşındılar. 1969'da üç kat olarak yeniden inşâ edildi ev. Suyu yoktu. Sokak çeşmeleri vardı çevrede, bidonlarla taşımak gerekiyordu. 1974'te şebeke suyu bağlandığında, su artık paralı olacak diye bir şaşkınlık yaşadı Sedefler'in çocukları.

Özlem Köftecisi'nin sahibi Emin Pehlivan 1974'te Esenler'e geldiğinde etrafta pek bina yoktu, ancak emlâkçılar yoğun bir faaliyete sevk eden bir öngörü sergiliyordu.

Remziye Hanım sonraki yirmi yıl boyunca evinde mahallenin çocuklarına Kur'ân dersi verdi. Eşi Kadri Bey'e de öğretmişti Kur'ân-ı Kerim okumayı. Henüz dükkânlarının bulunmadığı yıllarda ailenin geçimine katkıda bulunmak için evde macun veya yalama şekeri yapıyor, bu şekerleri çuvallarla şehrin merkezindeki toptancılara taşıyordu. Otobüs hattının olmadığı dönemlerde Kadri Bey'le birlikte Maltepe'ye kadar yayan götürüyorlardı çuvalları ve oradan otobüse biniyorlardı.

Mübadil ailenin çocuğu Mustafa Tetikli 1940'larda Fatih'e, Muhallebici Ahmet Bey'e at sırtında güğümlerle süt taşıyordu Atışalanı'ndan. Doğru dürüst yol olmadığı için hiç de kolay geçmiyordu yolculuğu. Bir defasında süt götürürken attan düşmüştü. Çamurlu arazi yaya veya araçla olsun, bütün yolculuklarda caydırıcı bir etkiye sahipti. "Çizme saplanıp kalırdı, geri dönünce alırdık. Kuvvetli çamurdu." diye anlattı İsa Sedef.

Semt Aretai Tepesi çağında da ulaşımı kolay bir yer değildi. İmparator Romen Diogenes 1068-70 yıllarında görkemli bir saray inşâ ettirmişti tepede. Bu sarayın yerinin Topkapı-Maltepe veya Haznedar'da olduğuna dair görüşler var. Çıplak, rüzgâra açık, ulaşımı zor bir tepede o çağlarda en fazla kaş kişi yaşıyor olabilirdi?

Göç, Mübadele: Hüzün, Çile ve Bereket

"Sual eylen bizden evvel gelene/Kim var idi biz burada yoğ iken?" diye sormuş ya Karacaoğlan... Aynı soruyu ben ilk mübadil kafilesiyle Esenler'e gelen ve Atışalanı'na yerleşen Abdi Hüseyin oğlu Mustafa Tetikli'ye (1931) sordum.

Litros ve Avas mübadilleri, 30 Ocak 1923'te Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan'da imzalanan Nüfus Mübadelesi Antlaşması gereğince 1924'te Litros ve Avas'a geldiklerinde, semtte Rum nüfusun yanı sıra daha önce göç etmiş ve neredeyse otuz yıldır köyde yaşamakta olan gurbetçi Arnavutları buldular. Bazıları I. Dünya Savaşı sırasında gelmişti. İstanbul civarındaki bostanları Arnavutlar işletiyorlardı. Litros'ta Rum nüfus bir söyleyişe göre en fazla on hane kadar kalmıştı. Becayiş veya mübadele şartları gereği Litros'u terk etmeleri gerekiyordu, ancak kimileri buna direndi. Acıklı, çaresizce içselleştirilen bir yer değiştirme yaşanıyordu;

katliamlara maruz kaldığı için evini ocağını terk etmişti mübadil kafileleri. Zorunlulukla yola düşen Rum mübadiller de Yunanistan'da özlemin ve yerleşememenin bedellerini ödediler. Aralarında geri dönen olduğuna dair bir bilgi yok. Mübadele esasında tam denk bir şekilde gerçekleşemediğinden helalleşmeye açık olması gereken bir değiş-tokuş. Bırakılanla bulunan arasında nadiren bir denklik sağlanabilir. Ne gidenin ne de yerine gelenin sorumlu tutulabileceği yer değiştirme, ancak giden ve yerine gelenin birbirini bağışladığına dair bilgi ve izlenimlerle geleceğe dönük bir ferahlık vaat edebilirdi. H. Yıldırım Ağanoğlu, farklı şehirlerde mübadillerin torunlarının dönüşüyle ilgili örneklere yer veriyor. Girit'ten Marmara Adası'na mübadil olan Hüseyin Kesikçınar şöyle anlatıyor: "Oturduğum eve Rumlar geldi. Çok hislendim, evlerin asıl sahipleri geldi. O evi gelenlerin dedeleri, babaları yaptırmıştı. Ev benim değildi ki, onlarındı."

Esenler'de de 1970'lere doğru yaşandı benzeri ziyaretler. Mümin Turan'ın çocukluk hatıralarında var böyle bir ziyaretin sesleri: "Babamızın evi burası, şu köşede bir raf var, onun yanında bir çıkma, penceresi şöyle..." Ne var ki Bulgar çetelerinin katliam hikâyelerinin hâfızalarda bıraktığı izlerin etkisiyle genellikle evlere sokulmadı bu ziyaretçiler.

Sürekli çalkalanan bir coğrafyada bazen apar topar olsa da taze bir umutla bazen can havliyle hazırlanıyordu denkler. Geri dönüşler ve sıla her zaman dokunaklıdır, fakat döndüğün yer terk ettiğin olmaz. Çocukluğum Refahiye'de bir Rum evinde geçti. İçinde büyüdüğüm evi inşâ etmiş, bu evde yıllarca yaşamış insanların torunları kafile hâlinde ziyarete gelmişlerdi, hayal meyal hatırlıyorum. İçlerinde bizzat bu evde yaşamış, çocukluğu bu evde geçmiş bir ihtiyar adam da vardı. Yıl 1970 olmalı. Ve bir yıl kadar sonra da seferberlikte Refahiye'den ayrılmış hiç görmediğim akrabalarımız Amasya'dan gelmişlerdi. İnsanlar bir kapıyı elleriyle yokluyor, bir ağacın kabuğunda izler arıyor, ahşap merdiven basamağına methiyeler diziyor ve kavanozlara toprak dolduruyorlardı.

"Tarihin denizini doğa değil de insanlar mı yapıyor?" Bunu böyle kabul edersek, hangi birleştirici kuvvetten, hangi baskın faaliyetten hareketle Akdeniz'in birliğini düşünmek gerektiğini tartışır Jacques Ranciére. Ulaştığı yapıcı faaliyet ise "mübadele." Birleştiren faaliyet, parçalarını birbiriyle

ilişkiye sokan faaliyet. Bu faal bütünlük arayışını örgütleyici kutuplar, mübadeleyi örgütleyen yerler, kentsel alanlar. Dinamik bir ekonominin üretken yapılarından yoksun beldede faaliyetler ister istemez köylü dünyasının rutinlerine yoğunlaşacaktır. Hareketsizlik ve tekrarların ritmi ise ne tekildir ne değişmez. Mübadele zaten farklı, bazen de birbirine zıt yapı ve olgular arasında bir iletişim sağlanmasının da sürecidir. Geriye dönmeyi umarak gelenlerin yanı sıra kimisi de köprüleri atmış olarak yola düşmüştür, yanında azığıyla. Kimisi geldi, geri gitti, yine geldi. Kimisi bir ömür terk edilen evin bahçesinde bulunan bir armut ağacından söz etti. Hep eksik veya fazla olan bir şey kalır geride ve hayallerde sürer yolculuk. Çünkü sebatı temsil eden bir ağaç mutlaka hatırlanır. O ağacın fidanında umulur teselli. Ranciére'e göre Akdeniz'e birliğini veren zeytin ağacından çok o zeytin ağacını uzun süre önce tasvir edildiği hâlde, aynı yerde bulma imkânıdır. Litros ve Avas'tan sonra Esenler ve Atışalanı'nın 1939'dan 1970'e kadar uzayan yılları bu güveni sağlamıştı sakinlerine. Yoksul, taşralı, çilekeş, ama dinamik ve umut doluydular. İmkân kıtlığı yüzünden yamalı giyindikleri dönemlerde bile kılık kıyafetlerinin düzgün ve temiz olduğu göze çarpıyor eski fotoğraflarda.

Tetiklilerin genç kuşağına mensup Salih Tetikli, bir telefon konuşmamızda, 1950'lerin başlarında bir arkadaşıyla birlikte Meriç Nehri'ni yüzerek geçip Edirne'nin Saçlımüsellim Köyü'ne ulaşan halasının Gümülcineli kayınpederi Mehmet Güleryüz'den söz etti. Canını tehlikeye atmaya zorlayan bu geride bırakma/buraya varma arzusu, romantik bir maceraya indirgenemez. Esenler'in son yüz yıllık tarihî benzeri tehlikeleri göze aldıran göç hikâyelerinin sarsıcı ayrıntılarıyla örülü.

Mübadil kuşağın akılları bıraktıkları evlerde ocaklarda kalsa da onların çocukları artık buralıydı. Esenler bir Rum köyüydü; herkes ona kendi şehrinin özlemleri veya hayalindeki İstanbul manzaralarıyla geldi. Köyden göçen, nihayet ulaştığı tepeyi köyünün bir parçası saydı; ne de olsa İstanbul Beyazıt'tı, Eminönü'ydü. Balkan ve Rumeli göçmenleri terk ettikleri beldelerin anılarını yaşatacak şekilde yerleşmeye çaba gösterdiler; atalarının evlerindeki ocağı, "harim"i canlı tutmaya çalıştılar orada. Neyi, nereye kadar sabit tutabilir, aslında nereye kadar yerleşebilirsin? Litros/Esenler çoğu zaman kararsızlıkların da yurdu oldu. Bir gün geri dönülecekti, yakında

başka bir beldeye göçülecekti, sonunda memlekete yerleşilecekti, aslında gerçek anlamda İstanbul denilebilecek şehirde kavuşulacaktı sükûnete. Çoğu zaman hakiki adresin aranışı bir ömür süren zorlu bir çaba anlamına geliyordu. Kanlı canlı, asıl Odysseus, Füruzan hikâyelerinin hayatta kalma mücadelesi veren göç çocukları, bir *Turist Ömer, Gurbet Kuşları,* Mustafa Kutlu hikâyelerinin şehri adımlarıyla kurtarmaya çalışan kahramanları bir süreliğine de olsa orada sükûnet umuduna güç kazandıran molayı yaşadı. Edebiyat ve sinemamızın İstanbul'un popüler mekânlarında kahraman ararken Esenler'e yönelmemiş olması ne büyük bir kayıp!

Haydarpaşa Garı, sinemada Anadolu göçmenlerinin denklerinin göründüğü etkileyici platformdur. Trenden indi göçmen kafilesi, heyecan içinde garı geçti ve merdivenlerden inerken umut dolu gözlerle baktı "asıl" İstanbul'a; yorgunluklara, yabancılıklara ve muhtemel zorlukların korkularına rağmen.

Mübadillerin yerleşme süreçlerinde umuttan çok tedirginlik olduğunu sergiliyor, Ağanoğlu'nun *Balkanların Makûs Talihi: Göç* başlıklı kitabı. Akılları geride, kayıpları nedeniyle acılı, öngöremedikleri gelecek konusunda endişeli insanların bakışları dalgın, hüzünlü olmalıydı. İstanbul'a ulaşma noktalarından biri Feshane'ydi. Mustafa Tetikli'nin ailesinin kökleri Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya dayanıyor. Babası Abdi Hüseyin, annesi Emine Hanım ve dedesi Abdi Osman Ağa'nın da içinde bulunduğu kafile 1924'te mübadilleri taşıyan Gülcemal Vapuru'yla İstanbul'a geldiğinde, doğruca Feshane'ye indiler. Bir süre bekletildikten sonra, evvela Tuzla'ya, ardından Florya'ya gönderildiler. Ekip biçecek araziye ihtiyaçları vardı; şehir merkezine uzak olsa da ziraata elverişli toprakları olan Avas'a yerleşmeyi tercih etti çoğu. Avas köyünde mübadillere hane başına dört dönüm kadar toprak verildi. Mustafa Tetikli ayrıca "havadarlık" özelliğinin de tercih sebebi olduğunu vurguluyor.

Kavala'nın Kızıllı (Kranochori) köyünde bıraktıklarının büyüklüğüyle kıyaslanamazdı verilen arazi. Kıt imkânlarına karşılık neredeyse boş olan Avas Köyü'nde tarım ve hayvancılığı geliştirmek için gece gündüz demeden çalıştı mübadiller.

Avas (Atışalanı), Osmanlı kaynaklarında Avasu, Avasya, Gavas, Avaz, Kavasköy şeklinde geçiyor; Yunanca kaynaklarda ise Avasson, Avason. Bu yerleşimin Avasköy/Kavasköy ya da Avas diye çağrılması yakın tarihlere kadar sürmüş. XI. yüzyılda yaşamış Bizans tarihçisi Georgios Kedrinos'a dayandırılan bir açıklamada, yerleşimin adı "Katasirte" olarak anılıyor. Katasirte, yani "iniş." Kelime Türkçe "av" ve "avaz" kelimeleriyle de ilişkilendiriliyor. Balıklı Rum Hastanesi'nin başhekimlerinden Dimitri Karayani, Avas'ın Rumca bir kelime olmadığını belirtmiş Mümin Turan'a.

Esenler gibi Atışalanı da tutunma umuduyla hedef seçilen, geçilen veya (nihayet) varılan yerler. İki köyün günümüzde birlikte ilçe olarak teşkil ettiği alanı "şehrin eşiği" olarak tanımlamakla abartmış olmayız.

Atışalanı'nda özellikle Selanikli ve Kavalalı mübadiller yaşıyor. Yunanistan'daki Müslümanlar geçen yüzyılın ilk çeyreğinde Litros ve Avas'a iki dalga hâlinde geldiler. İlk göç dalgası Balkan Harbi'nden sonra, 1913'te ve I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce, 1914 yılı Mayıs ayında yaşandı. İkincisi ise 1923'te Lozan'da Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan mübadele sözleşmesini takiben 1924 ve 1925 yıllarında gerçekleşti.

1925'te altmış hane mübadilin geldiği köyde muhtelif anlatışlara göre yetmiş veya seksen hanelik yer vardı; on hanede hâlâ Rum aileler yaşıyordu. Selanik muhaciri Hüseyin Atağan, mübadillerin yerleşmesi sürecinde köyde "nizalaşmalar" yaşandığını dile getiriyor. Müslüman mübadiller terke mecbur kaldıkları topraklarda katliamlara tanık olmuş ve bu katliamların acılarını yaşamaya devam eden insanlardı, geride mallarını mülklerini bırakıp gelmişlerdi, Rumların da mallarını mülklerini bırakıp gitmeleri gerektiğini söylüyorlardı: "Rum köylüler gitmek istemedi, sopa zoruyla kovalandılar. 'Biz bağımızı-bahçemizi bırakıp geldik, siz niye gitmiyorsunuz?' diye üsteledi bizimkiler. Neticede gitmek zorunda kaldı Rumlar. Zaten mübadele şartları da bunu gerektiriyordu. Ben Türkiye'ye gideceğim, sen de Yunanistan'a."

Güldal ve Uçar'ın çeşitli belgelerle ortaya koyduğuna göre Litros'a 1914 yılının Mayıs ayında Yunanistan'dan dört aile geldi. 1925'in Haziran ve Temmuz aylarında ise beş aile geldi. 1925'te Yunanistan'dan Avas Köyü'ne gelen Müslüman Türk ailelerinin tamamı Mübadele Antlaşması gereği yola

çıkmışlardı. Kâğıt üzerinde yapılan anlaşmaların gösterdiğinin aksine mübadelenin organizasyonu hiç de kolay gerçekleşmedi. Mübadiller trenlerle ve vapurlarla getirildiler. Trenlere daha çok Trakya'ya sevk edilen kesimler yerleştirildi. Çeşitli belgelerde mübadiller hakkında ilginç ayrıntılara yer verilmiştir. Meselâ Avas'a gelenlerin tamamı, bir kadın dışında, rençber (çiftçi) olduklarını belirtmişlerdi. Litros'a gelenler de genellikle rençberdi. İçlerinde bir bakkalla bir muallim (hoca) de bulunuyordu. Belgelere göre arkada bırakılan mal mülk dökümü açısından en varlıklı mübadil, kafile içinde tek nalbant olan Hacı Hafız Hüseyin Efendi'nin oğlu Mehmet Efendi'ydi. Yunanistan'da toplam 32 bin altın liralık gayrimenkul bırakmıştı Mehmet Efendi. Litros'a gelen ekonomik durumu en kötü olan aile ise Şehid Ahmed'in zevcesi Rabia ile kızları Nimet ve Fatıma Hanımlardı. Aile 2 bin 526 liralık bir mal varlığı bırakmıştı Yunanistan'da. Avas'a gelen mübadillerin Yunanistan'da kalan mal varlıklarının Litros'a gelenlerinkine göre daha mütevazı olduğu da bir diğer tespit.

Avas ve Litros'tan Yunanistan'a giden Rumlar hakkında ise pek az bilgi mevcut. I. Dünya Savaşı sırasında, Litros'a Türk muhacirlerin geldiği dönemde, 1915'te Avas'tan yaklaşık 310 Rum İstanbul'dan uzaklara, Çatalca ve Mihaliç'e gönderilmişti. Savaşın ardından köylerine dönen bu kişiler, daha sonra mübadele ile Yunanistan'a gönderildiler. Yunan kaynakları, Yunanistan'a gönderilen Litroslu Rumların bir bölümünün Atina'nın eski adı Bogiati olan bölgesine, bir kısmının da Selanik Vilayeti'nin Vathilakkos Bölgesi'ne yerleştirildiklerini kaydediyor.

Mübadillerin yerleşmelerinde geride bıraktıkları mal ve mülklerine karşılık gelen bir adaletin ne ölçüde sağlandığı konusunda kesin verilerden söz edilemiyor. Kimi varlıklı mübadiller bıraktıkları malların yarısını bile alamazken, daha az varlıklı kimi mübadillerin ise arkalarında bıraktıkları servetlerini olduğundan çok göstermek suretiyle hak etmedikleri konumlar kazandıkları biliniyor. Başka bir problem ise yerli halk içinde kimi fırsatçıların mübadillere ait olacak evleri, bağları ve bahçeleri işgal etmiş olmasıdır. Rumlardan kalan konakları, köşkleri tasarruflarına geçirmeye çalışan istismarcı mebusların varlığı da sözlü ve yazılı kaynaklarda dile geliyor. Güldal ve Uçar, Litros ve Avas'ın İstanbul'un dışında küçük ve

bakımsız köyler oldukları için söz konusu yağmacıların dikkatlerini pek çekmemiş olabileceğini belirtiyorlar.

1925'ten itibaren çeşitli tarihlerde Litros ve Avas'a gelen mübadiller boşaltılmış Rum evlerine yerleştiler. Bir süre sonra yeni evler yapanlar da oldu. Bomboş tarlalar, kendi hâline terk edilmişti; ekilip biçilecek hâle getirilmesi gerekiyordu. Mübadiller ekip biçecek arazi istedikleri için daha önce götürüldükleri deniz kıyısında yer alan arazilere yerleşememişlerdi. Tercih ederek veya hasbelkader geldikleri Litros ve Avas'ta ise şehrin farklı seçenekler sunan merkezinden uzakta, fakirlik ve mahrumiyet içinde çalıştılar. Tarlalara bamya, soğan, lahana, domates, kavun karpuz ektiler. Motorlu taşıt bulunmadığı için bu ürünleri Eminönü'ndeki hale ulaştırmak kolay olmuyordu. "İki buçuk kuruşa satardık soğanın kilosunu Fatih'te." diye anlattı Mustafa Tetikli. "Bir sene hiç para etmedi, çürüdü gitti soğanlar." Geri dönemeyeceklerdi, yerleşmeleri gerekiyordu, çalıştıkları takdirde umut edebilirlerdi. Gün geldi, tarlalardaki ürünü toplamaya yetişemediklerinde işçi tutmaya başladılar.

Yeni Bir Muaşeret Arayışı

Mübadiller Avas'a geldiğinde Balkan Harbi muhaciri olup da bu köye yerleşmiş birkaç Arnavut aile yaşıyordu. Faroqhi'nin de anlattığı gibi bu Arnavut ailelerin çoğu Eyüp'te veya İstanbul Boğaziçi'nin varlıklı ailelerinin yanlarında bahçıvan olarak çalışıyordu. İçlerinde en tanınmış olan Tiranlı Maksut Ağa, köyde Rumlarla birlikte takriben otuz yıl kadar yaşamıştı. 1894'te gerçekleşen Büyük İstanbul Depremi sırasında da Avas'taydı. Mübadele Dönemi'nde ise Kavala muhacirlerinin yanı sıra Balkan Savaşı sırasında İstanbul'a gelip de Rami'ye yerleşen Armutçu köylüleri geldi Avas'a. Bu muhacirlerden biri, Kırkpınar'ın Cumhuriyet Dönemi ilk başpehlivanlarından, 1890 Selanik doğumlu Benli Abdullah Subaşı'ydı. Abdullah Pehlivan 1911'de Selanik'in zenginlerinden Emin Ağa'nın kızı Merzuka Hanım ile evlenmişti. İlk çocuğu Selanik'te doğdu. 1913'te, Balkan Harbi sona ererken ailesiyle birlikte memleketini terk edip İstanbul'a geldi. Önce İstanbul'a en yakın yerleşim yerlerinden Bakırköy'e, oradan Rami'ye yerleşti. Rami'de, Kadıyapı Çiftliği'nde Atağan Ailesi'yle birlikte koruculuk yaptı. Yaşadığı sıkıntıları yağlı güreşle unuttuğu dile getiriliyor.

Avas'ın henüz Atışalanı olmadığı dönemde mübadiller ve muhacirlerin köye yerleşme sürecinde önemli rol oynayan bir muhacir, Abdullah Pehlivan. İstanbul'a yabancılığın sıkıntılarını yaşayan akrabalarına ön ayak oldu, yol yordam gösterdi. Şehri iyi tanıdığı için, her işlerine koşturduğu akrabaları onu kendilerine rehber seçtiler. Kırkpınar'da, Cumhuriyet kurulduktan sonra 1924'te gerçekleşen ilk güreş müsabakasında başpehlivanlığı kazanmasının da rolü vardı gösterilen güvende. Selanik yıllarından mahalle arkadaşı olan veya başka bir aktarıma göre ilk eşi Mezruka Hanım'la aynı mahalleden olması hasebiyle tanıdığı Atatürk'le de başpehlivan olarak görüşmüştü. Avas Köyü'nün ilk muhtarı seçildi. Muhtarlık yaparken güreşi ihmal etmedi. Mübadiller arasında bulunan pehlivanlardan yeni oyunlar öğrendi, göçmen çocuklarına idman yaptırdı. Sekiz kez Kırkpınar başpehlivanı olan Tekirdağlı Hüseyin Pehlivan'ın hocalarından biriydi. 1928 yılına kadar pehlivanlığını sürdürdü.

Avas çayırları o yıllarda pehlivanlar için antrenman sahası olmuştu. Abdullah Pehlivan'ın, Kırkpınar dönüşü İstanbul üzerinden memleketlerine gidecek olan pehlivanları Ayazma mevkiinde ağırlaması giderek bir geleneğe dönüşmüştü. Pehlivanlar, İstanbul'a gelmeden önce Avas'ta mola veriyor ve Kırkpınar'da eksik bıraktıkları yeteneklerini sergiliyorlardı. Avasköylüler çayırlık alana toplanarak heyecan içinde seyrediyorlardı güreşleri. Abdullah Pehlivan ise hem hocalık yapıyordu hem hakemlik. Daha önemlisi birçok misafir pehlivanı kendi evi ve teyzesinin çocukları Eyüp ile Ali Pehlivan'ın evlerinde konuk ediyordu. Pehlivan ağırlama geleneği, II. Dünya Savaşı'yla gelen mahrumiyet ortamında sürdürülemeyen önemli Avas geleneklerinden biri.

"Orada" sürdürülen hayat buraya nasıl intikal ettirilebilirdi? Balkan göçmenleri ve elbette mübadiller için yerleşmek, kısmen yabancısı oldukları Rum Köyü'nde âdet ve ananelerini muhafaza etmenin ortamını oluşturmak anlamına geliyordu. İlk mübadillerden Abdi Hüseyin'in torunu Muhittin Tetikli, bu korunma çabasını oluşturan kaygıyı şöyle izah ediyor: "Mübadiller tepeye geldiklerinde, yaşam şartları gözenekleri daha büyük daha düzensiz ve bir o kadar da güvenli olmayan yeni bir elekten geçmişti. Maddî değerlerinin büyük bir kısmını hatta tamamına yakınını terk etmek zorunda kaldıkları yerlerde bıraktılar; mânevî ve dinî değerlerini yanla-

rında getirdiler ve onlara sımsıkı sahip çıkarak bugünlere taşıyabilecek nesillere aktarmaya gayret ettiler. 'Güneşi üzerinize doğdurmayın!' diyen rahmetli Hüseyin dedemin ilk gittiğim sabah namazından sonra elime iki buçuk lira bahşiş sıkıştırdığını hiç unutmam (O dönemde ortalama günlük harçlığımın yirmi beş kuruş olduğunu hatırlıyorum). Dedem sık sık yanınızda çalıştırdığınız ırgat ve çobanların emeğini alınlarındaki ter kurumadan verin ve yediklerinizi onlarla paylaşın diye nasihat ederdi."

Selanik mübadili İbrahim Sevinç, o dönemde köy hayatına uyum sağlamaya çalışan insanların Abdullah Pehlivan'ın kuralları sayesinde kötülüklere bulaşmadan yaşamayı becerdiğini dile getiriyor. "Benli Abdullah Subaşı" olarak da tanınan Abdullah Pehlivan Atışalanı'nda yirmi dört yıl muhtarlık yaptıktan sonra 1949'da vefat etti. Arnavut olarak bilinirdi, ancak Selanik'in Kılkış kazasına bağlı Armutlu Köyü'ne mensuptu.

Atışalanı muhtarı olarak Kılkış kaynaklı muâşeretin köy şartlarında yaşatılması için titizlik göstermekteydi. Meselâ çeşme başında erkeklerle kadınların aynı sırada bulunmasına izin vermiyordu Subaşı. Önce kadınlar su almalıydı, sonra erkekler. Abdi Hüseyin Ağa, Kavala'daki gibi kırmızı fes giymeye devam ediyordu. Düğünlerde davul zurna çalınıyor, damat tıraşında para asılıyordu. O dönemde semtte herkes birbirine âşinâydı. Birinin sürüsünün yemi bittiğinde gidip komşusundan isteyebileceğini biliyordu. Güven ortamını bozacağı izlenimi uyandıran herhangi bir yabancı sorulara tâbi tutuluyordu. Şimdilerde Bağcılar'a bağlı bir mahalle konumuna sahip ama o tarihlerde Litros ve Avas köylerinin bağlı bulunduğu bir nahiye merkezi olan Mahmutbey halkı da Yunanistan mübadiliydi, Naipli'den göç etmişlerdi. Böyleyken, Mahmutbey'den bile gelse bir kişi Atışalanı'na girdiğinde hır gür çıkması beklenebilirdi, ne işi var burada diye; aynı sıkıntı Atışalanı mübadilleri Mahmutbey'e gittiği zaman da orada yaşanırdı. Atışalanı'ndaki Rum evlerinde oluşturulmak istenen yeni hayat kuşkusuz sılada bırakılanı yaşatacak ölçülere sahip olmalıydı. Mübadil, değerlerine bağlılığıyla koruyabilirdi mecburiyetle terk edilen mekânların ruhunu ve yine aynı bağlılıkla o ruhu, yeni yaşama ortamlarına nakşedebilirdi. Verili kimlik yetmezdi orada tutunmaya, bir düzeni yeniden var etmenin şartlarının derk edilmesi de beklenirdi. Kıymetinden çok ucuza satılan pahalı mala mülke yaklaşılmamalı, işçinin ücreti alın

teri kurumadan verilmeliydi. Kendiliğinden örgütlenen yapı içinde genç kızlar pantolon giyerek ailece oturacakları evi inşâ ediyor, evli kadınlar belediyenin getirip öylece bıraktığı su borularını döşemek için kanal kazıyorlardı. Akla Foucault'nun -ütopyanın karşısına konumlandırdığı- heterotopya kavramını getiriyor kurulmakta olan düzen: Karşıtlıkları içinde barındırıyor, mevcut olana dönük bir sorgulamaya yol açıyor, genelleştirilmiş disiplin düzeninin dışında bir korunma ve kurma çabasına sahne oluyordu. Farklı tarihlerde farklı noktalardan gelen mübadil ve göçmenler, her birinin değişik zamanlarda terke mecbur kaldığı mekânların tecrübelerini barındıran, iç içe geçen, yabancılığın endişeleriyle de korumalı, sorularla dolu, ölçüler koyarak yabancıyı belirleyip dışarıda tutan bir yerleşme gerçekleştiriyorlardı. Bir müddet sonra II. Dünya Savaşı mahrumiyetleriyle tecrübe edildiği üzere, ister istemez düzensiz bir seyir izleyen bu yerleşme sürecinin başlangıcı, kendi içinde ortaya çıkan gruplaşmalar nedeniyle rahatsız edici belirsizlikler ihtiva ediyordu elbette. Birileri gönülsüzce gelmeye, birileri gönülsüzce gitmeye mecburdu, üstelik ölüleriyle birlikte; bir şeyler doğuyor, oluyor, oluşuyordu, henüz. Hüseyin Atağan'ın Başakşehir'e doğru sürü otlatmaya giderken duyar gibi olduğu korkutucu sesler geliyor akla. Sürünün yanında sadece bir çakıyla nöbet beklediğinde gece "heeeyy" diye sesler duyduğunu hatırlıyor Atağan. "Kan bağırır." Ne demek kanın bağırması? "O zamanlar Başakşehir'e Karamatlı derdik. Karamatlı'ya varmadan, Habipler'e doğru tabyalar var. Vurmuş öldürmüşler askerlerimizi Rum çeteleri zamanında."

Başakşehir bölgesi iskâna açılıncaya kadar "Karamatlı" olarak biliniyordu.[3]

Mübadillerin çoğu terk ettikleri beldede ailelerinin iştigal ettiği işi yeni beldesine de taşıma gayreti içinde oldu. Mustafa Tetikli'nin babası Abdi Hüseyin Tetikli (1900) Kavala'da tütün fabrikasında çalışıyordu. Arapça ve Rumca biliyordu. Asıl mesleği rençberlikti, Kavala'da "Rençber" diye tanınırdı. Esenler'de bağcılıkla iştigal etti. Aileye verilen on iki dönüm tarlanın dört dönümü bağdı. Satmaktan ziyade aile çevresi için üzüm yetiştiriyor, eşe dosta hediye ediyordu Abdi Hüseyin Bey.

---

[3] "Karamatlı", Karaahmetli'den bozma bir kelime. Bu isimde Kocaeli Karamürsel'e bağlı bir köy de var.

Tetikli ailesi, Balkanlara dağıtılmış Karamanoğulları'na mensuptu. Anadolu'da geçirdikleri iki yüz yıla karşılık Rumeli'de dört yüz yıl yaşadıklarının altını çizdi mübadil ailenin üçüncü kuşağına mensup Salih Tetikli, ailesinin kurduğu Atışalanı'ndaki kolejde gerçekleşen sohbetimiz sırasında. Cumhuriyet Dönemi Litros'u, mübadillerin daüssılaya özgü yara berelerle yerleş/e/meme güçlüklerinin bir sahnesidir. Cami olmadığı için cemaat Avas'taki, takriben yüzyıl önce yapılmış olan kilisenin zeminine kilim sererek namaz kılmaya başlamıştı. Aynı kilise ilk yerleşim döneminde okul olarak da değerlendirildi. 1940'lı yıllarda bu kilisenin zeminine ibadet amacıyla serili olan kilimler hâlâ durmaktaymış. Giderek harabe hâline gelen Avas Kilisesi 1940'larda cephanelik ve ahır olarak kullanıldı. 1950'de Kaymakam ve Muhtarın sözbirliği neticesinde yıkıldı; bugün yerinde SSK Dispanseri var.

Üzüm, bir sıla besini; bu sebeple de mübadiller bir sayfiye alanında değil Esenler tepesinde yerleşmek istediler. Memleketi Kızıllı'yı (Kranochori) dünya gözüyle bir kez daha göremeden vefat etti Abdi Hüseyin Bey. Neredeyse elli beş sene sonra, torunları Kavala'ya giderek dedelerinin köyünü buldu. Abdi Hüseyin'in oğlu Kemal'in oğullarından olan Ali Rıza Tetikli'nin aktardığına göre köyde 4-5 yaşlı Rum vardı. Ziyaretçileri gömücü (defineci) sanıp tüfeklerle karşıladılar; mübadil havzalarında olağan bir şüphe olsa gerek. Şoför ziyaret sebebini açıkladığında, Tetikli Ailesi'nin gençleri babaanneleri Emine Hanım zamanından kalan insanlarla tanıştılar. Birbirlerine sarılıp ağladılar, kardeş gibi. Türkçe konuştular. Üzüm suyu, ekmek ikram ettiler. Abdi Hüseyin'in kız kardeşi Selma Hanım'la eşi Bandak Mehmet'in mübadele sırasında yapılan evi dışında, ailelerine ait evler yıkılmıştı. Aile üzüm asması dikmişti bahçesine gitmeden, asma üzüm vermişti. Toplayıp Türkiye'ye getirdiler. Ağlaya ağlaya karşıladılar Abdi Hüseyin Tetikli'nin kız kardeşi ve eşinin çocuklarıyla torunları o üzüm hediyesini. Doğdukları köyde diktikleri asmanın meyvesini yeni köylerinde buruk bir sevinçle yediler.

1942-43 gibiydi, söktük üzüm bağlarını, diye anlattı bana, Kavalalı mübadil Abdi Hüseyin oğlu Mustafa Tetikli'yle (1931) aynı adı taşıyan akrabası, Abdul Ağa'nın oğlu Mustafa Tetikli (1926), Atışalanı Köyiçi Derneği'ndeki söyleşimiz sırasında. I. Dünya Savaşı başladığında 85. Piyade

alayı Karabayır'a yerleşti. Fevzipaşa Mahallesi'ne topçu birlikleri geldi. Her yer asker doldu. Büyük bir yokluk ve açlığın hâkim olduğu dönemde tabiatıyla askerler bağlardan yararlanmaya çalışıyorlardı. Köylüler bir zaman sonra farklı ürünlerin ekimine yöneldiler. Lahana, bamya, domates, soğan, marul yetiştirdiler. Bamya, yetiştirmesi riskli bir sebze... Atışalanı, Köyiçi'nde, ulu bir çınarın altına yığılan dört-beş ton bamyayı gecenin üçünde Eminönü'ndeki hale götürüp de müşterisiz kalmak olağandı. Yaş mal, "Beni satmazsan ben seni satarım." diyebilir, Kavalalı mübadil, inşaat ustası Fuat Gülener'in (1935) ifadesiyle. "Satamayınca denize döküp dönersin eve."

Kavala mübadilleri tütün yetiştirmeyi de denediler. Şu var ki iklim farkı ürünlerde hemen kendini gösterdi. Nemli havada tütün yaprakları çabucak eriyordu. Sürdüremediler tütün yetiştirmeyi.

Savaş yıllarında neredeyse açlık çeken köylüler zaman zaman askerin karavanasından, somunundan istifade ettiler. Atışalanı'nda en az 10-20 kişide asker postalına rastlanabilirdi. Fuat Gülener'in bir hatırası, asker postalının köylüler arasında bulduğu rağbeti açıklıyor: "Babam iki lira verip yeni çarık almıştı bana. Yıl 1949. Çarıkları toprağa gömüp üstüne su döktüm. Böylelikle sabah giydiğimde yumuşacık olacaktı. Ertesi sabah kalkar kalkmaz gidip baktım, çarıklar yok. Köpek yemiş. Eski çarıklara yama vurdurup giymeye devam ettim. Annem beni yamalı giysilere ısındırmaya çalışırdı. Peygamberimiz (s.a.v.) de yamalı giyinirmiş, derdi."

Mübadiller birçok sıkıntı yaşasalar da susuzluk çekmediler, tersine sular o dönemin seyrek nüfusunun ihtiyacını karşılayacak kadar bol ve lezzetliydi. Fırınlı evin yukarılarında, şimdiki Mehmet Akif İnan Caddesi'nin üst taraflarında bulunan Güleryüz Sokak civarında, Rumlardan kalan bir kar kuyusu vardı; hâlihazırda yerinde Yunus Emre İlkokulu var. Bir de Atışalanı Köy Mezarlığı'nın alt tarafında bulunan takriben yirmi metre çapı olan bir kuyudan söz etti Tetikliler. Üstü samanla örtülü bu kar kuyularına köylüler kışın topladıkları karları yığar, böylelikle yazın soğuk hava deposu gibi kullanırlarmış. Asıl yapılma sebebi ise köyün kış mevsiminde yaşaması muhtemel çığ felaketinden korunması olarak gösteriliyor. Bu kuyulara kışın kar yığılır, yazın gazoz konulurmuş. Yıl,

1945-1947; gazozun çocukların dünyasında sihirli bir hisle kabul gördüğü yokluk yılları. Havaalanı Mahallesi'nde kentsel dönüşüme tâbi olan Emlâk Konut bölgesinde de vardı benzeri bir kuyu. Tarlayı sürerken insanın içine rahatça girebileceği küpler buldu mübadiller. Üç metrekare hacmine sahip mahzenlerde su ve şarap soğutulurmuş.

Kırım Caddesi üstündeki su deposu, Hüseyin Atağan'ın 1966'da üzerine kat yaptırdığı ve 2000'de kardeşleriyle birlikte bir müteahhide sattıkları 9 No'lu binanın biraz aşağısında.

Atağanlar mahalleye yerleştiğinde bu depoda henüz su mevcuttu. İtfaiye 1960'lı yıllarda kendi suyu bittiğinde deponun mermer havuzundan su alırdı. Mermer havuzunda süt güğümlerini muhafaza ederdi Atağanlar. Sonraları depoya yatır muamelesi yapanlar oldu. Demir kapısını çalıp götürdü hırsızlar.

Esenler-Bayrampaşa sınırında bulunan Ferhatpaşa Çiftliği iki köyün halkı nezdinde ulaşılamaz merkeze özgü hayat tarzı sembol ve imgelerini yayan bir model olma özelliği gösteriyordu. Konak gibiydi çiftlik. Tezcan Ailesi'nin fertleri Atışalanı Caddesi üstünde, minibüs durağının bulunduğu ve çevrede "Büyük Bina" diye söz edilen iki katlı evlerinde pencere önünde oturup çiftlik arazisinin manzaralarını seyre dalıyorlardı. İlkokul yıllarında Hıdrellez'de Ferhatpaşa Çiftliği'ne pikniğe gittiklerini hatırlıyor Ali Tezcan. Çiftlikteki köşke yaklaşmadan oyunlar oynuyorlardı. Su kaynağı vardı çiftlikte, "Kaynak" diye bilinirdi. Şehir suyu akmadığı için evden bir kilometre uzaklıkta bulunan bu kaynaktan bidonlarla su taşırlardı Tezcanlar. Ayazma'nın yanında bulunan dut bahçelerine de pikniğe götürürdü öğretmenleri. Davutpaşa Kışlası'nın aşağı tarafları uzak bir semt gibi gelirdi.

Litros ve Avas sürüleri Bayrampaşa'da, otogarın üst taraflarında geniş bir arazi üzerinde kurulu Ferhatpaşa Çiftliği'nin arazisine de giriyor, bir mâniyle karşılaşmadan otluyorlardı. 70'lerin sonlarında bile Ferhatpaşa Çiftliği'nde buğday ve yulaf ekilirdi. "Arasında kaybolurduk" diye tasvir etti Kamil Tezcan. Ahırda camış, inek beslenirdi. Çiftliğin sahibi, Selanik göçmeni İbrahim Turhan'dı. Balkan Harbi yıllarında Selanik'ten Türkiye'ye gelen Turhan'ın Esenler ve çevresine göçmen ve mübadillerin yer-

leşmesine öncülük ettiği söylenebilir. 20. yüzyılın başlarında altı milyon metrekare büyüklüğü olduğu belirtilen çiftlik 1951'de büyük bir yangın geçirdi, müştemilatıyla birlikte tamamen kül oldu. 7 Haziran 1951 tarihli *Milliyet Gazetesi*'nin haberine göre kasten çıkarıldığı anlaşılan yangının neticesinde harmanlarda ve ambarda bulunan on iki ton buğday, yirmi beş ton arpa, otuz ton yulaf, altmış tondan fazla ot ve saman, yanı sıra yirmi hayvan yanmıştı. Daha sonra yeniden yapılan çiftlik binalarıyla arazisinden bugün geriye sadece bir köşk ve sınırlı bir alan kalmış bulunuyor.

İbrahim Turhan ve üç kızı, farklı vasıflarla hatırlanıyor. Neyyir Hanım okul yaptırdı. Hiç evlenmedi. Nesibe Hanım doktor. Ailenin üçüncü kızı pek bilinmiyor. Üç kez 100'er adet koyun satın aldı Hüseyin Atağan, Nesibe Hanım'dan. Çiftlikte 700-800 civarında koyun vardı. Bazen koyun kırkmaya giderlerdi. Bir dostluk oluşmuştu aralarında. Nesibe Hanım köşkte olduğunda kâhyası bildiriyordu Atağanlar'a koyunları teslim ettiğini. "Tüyü kadar hayır görsün." diye teşekkür ediyordu çiftliğin doktor hanımı.

Ali Tezcan ilginç bir hatırasını aktarıyor: Yan komşularının ortaokul çağındaki kızı, İngilizce dersi gereği Avrupalı bir öğrenciyle mektuplaşıyordu. Bir seferinde çiftliğin fotoğrafını çekip mektuplaştığı çocuğa gönderdi, "Ben işte bu çiftlikte yaşıyorum." diye. Yeşilçam filmlerinin hikâyeleri o kadar da gerçeklerden kopuk değil. Beri taraftan Ferhatpaşa Çiftliği Yeşilçam'ın gözünden kaçmamış ve bazı filmlere mekân olarak seçilmişti.

O dönem havalide bu çiftlik ve bünyesindeki köşkün yaydığı imgeler açısından bakıldığında, hayat tarzı modeli olacak bir tabakanın oluşumu hedefinden söz edilebilir. Bununla birlikte modelliğin ıssız köylerde sınırlı bir etki uyandırması, göçmen ve mübadillerin yerleşme sürecinde kendi muâşeretlerini korumada gösterdikleri titizlikle açıklanabilir. Esenler'in Dörtyol tarafındaki komşusuydu çiftlik. Bayrampaşa sınırları içinde bile olsa köylerin aidiyetinin zamanla yaşadığı dalgalanmalar, bir etkileşimden söz etmeyi mümkün kılıyor. Çiftliğin arazisi o kadar genişti ki etraftaki köylerin ahâlisi belli yerlere ulaşmak için, mahrem sayılan alana girmeksizin bir kenarından geçmeye mecbur kalıyordu. Kendi hâline bırakılmış geniş arazinin çevresindeki köylerle ilişkisindeki muvazene yoksunluğu, Esenler'in geleceğindeki plan kargaşasını haber veriyor gibidir. Geniş

arazi, şehirde yaşanan hareketlenme karşısında bütünlüğünü koruyacak amaç ve programdan da mahrum görünüyordu. Derken otoban çiftliğin içinden geçirildi. Çeşitli parselleri mirasçılar tarafından okul, hastane gibi kamusal mekânlar için bağışlandı. Önemli bir bölümünde kapalı gösteri merkezi, temalı park, otel, outlet, fuar ve sergi alanı içeren ve 2011 yılında hizmete açılan ORA isimli büyük bir AVM inşâ edildiyse de iş yapamadığı için kapandı. Bu konuda yayımlanan haberlere göre aynı zamanda bir eğlence merkezi olması düşünülen ORA'da açık alan projelerinde yapılması gereken rüzgâr testi konusunda hassas davranılmadı. Binaların rüzgâra karşı dayanıklılıklarına yönelik psiko-sensoriyel testler tasarım ve üretim aşamalarında vazgeçilmez bir önemi haiz oysa. Muhtelif sebeplerin yanı sıra rüzgâra açıklığı nedeniyle de çevre halkı yetmiş bin metrekarelik alana kurulan bu görkemli alışveriş ve eğlence merkezini bir türlü benimseyemedi.

Esenler'in yerinde bulunan köyler ve Ferhatpaşa Çiftliği arasında kurulamayan tabii bağ, yeni Esenler ve ORA arasında da kurulamadı. Bunca büyük projenin son derece önemli hususlar ihmal edilerek hayata geçirilmesine anlam vermek bir hayli zor.

Google Maps'e göre Esenler Metro Durağı'ndan hareketle birkaç dakika içinde ulaşabiliyorsunuz ORA'ya. Ama gerçekler farklı. ORA'ya giden bir yol bulamıyor, dönüp duruyorsunuz havalide uzun zaman.

Esenler'de yaşamayı öğrenmek, rüzgârın saatlerini gözeterek de yaşamak demek. Lodos ne zaman eser ve neye mal olur, poyraz estiğinde neyi beklemeli? Hüseyin Atağan, rüzgârlı bir Mart ikindisinde Tuna Pastanesi'nde, bana ilçeyi çeşitli mevsimlerde etkileyen rüzgârları anlattı: "Buralarda daha ziyade poyraz eser. Zararı yoktur poyrazın, poyraz eserse o sene bereket çok olur ekinde, başaklar dolar. Lodos olursa ekin az olur, verim düşer. Bir rüzgâr dalgasıyla cemreler düşer ekinlere, buğdaylar göğerir, başağa çıkacağı zaman şöyle dalgalanır deniz gibi ekin ve o dalgalanmada çoğalır. Ekseriyetle poyraz eser Esenler'de, kuzeydoğu rüzgârı; süt verimi artış gösterir. Güney tarafından eser lodos, verimi düşürür, ekinler yetişemez sıcakta, yanar."

Rüzgâr

Lodos ve Poyraz bütün İstanbul'da gündelik hayatı karıştırıyor. Şehirli evinden çıkarken kuzeydoğu rüzgârı poyrazın varlığını hesaba katmalı, onu takiben güneybatıdan esen Lodos'u dikkate almalıdır. Lodos kış günlerinde âniden esip karları buzları eritirken, kuruturken çamaşırları bir lahzada, poyraz yaz sıcaklığına soğutucu etkisi yapmakta. Rüzgârlar, kış ortasına yaz dalgaları taşır, yaz ortasına kış serinliği. Bu iki rüzgârın şehrin mevsimlerini ikiye indirgediğini düşünürmüş kadim İstanbullular.

Kış ortasında bile lodosun etkisiyle sıcaklık arttığında nasıl etkilenecek bundan ağaçlar ve tarlalar… "İnsana kar gibi, kara kor gibi değer." diyor Abbas Sayar, Yılkı Atı'nda lodos için. Karayelden, poyrazdan, yıldızlamadan esen yel poyraza çevrildiğinde tabiat rengini değiştirir. Kar erirken örttüğü ekin köklerini toprak koruyamaz; düşük sebebidir lodos tarlalarda bahçelerde. "Lodosun gözü yaşlıdır." denilir; ne de olsa yağmurla gelir ve düzensiz yerleşimlerin çamurla kaplanmasına yol açar.

Rüzgârın güneye dönmesiyle hava bir parça ısınırken yağış hatta kar sökün eder. Kadim şehirlilerin deyişiyle, sıcak havaları yağmurlu hava izlerken "Lodos kar topluyor." olmalıdır. Lodoslu günlerde eskiden gece saatlerinde baca gazı zehirlenmeleri olurmuş elbette; şimdilerde de kombi zehirlenmeleri yaşanmıyor değil.

Rüzgâr karayele döndüğünde birden soğuyor ortalık. Bir günde sekiz derecelik düşüşle sıcaklık beş dereceye kadar iniyor. Yağmur öğleden sonra da sürdüğünde sulu kara çevriliyor. Sıcaklık dalgalanmaları hastalıklara yol açan bir gerilim oluşturuyor. Gece saatlerinden itibaren etkisini göstermeye başlayan şiddetli lodos fırtınaya dönüştüğünde aksıyor vapur seferleri, dalgalanıyor ağaçlar uğultuyla kökleriyle savrulmamak için, köksüz nesneler uçuşuyor havada, trafik kazaları artış gösteriyor ve şehirli her ihtimale karşı acele ediyor evlerine varmak için. Aldığımız tedbirler ne kadar sağlam, hangi tecrübelere yaslanıyor? Medeniyetin kazandırdığı kural ve alışkanlıkları bozuma uğratıyor rüzgâr. Teller kopuyor, aksıyor iletişim, randevular erteleniyor, ada seferleri aksıyor. Yanlış anlamaların çoğalması kırgınlık ve ayrılıklara zemin hazırlıyor.

Efsane kahramanları için rüzgâr bazen esenlik getirmiştir bazen felaket. Truva Savaşı'ndan sonra Odysseus, uygun bir rüzgârda yurduna dönmek için denize açıldığında çıkan fırtınayla hiç bilmediği diyarlara doğru sürüklenmişti. Geceler boyunca anlattığı birbirinden ilginç hikâyelerin karşılığında Rüzgârların Kralı Aious'un ödülü olmuştur Odysseus'a, rüzgârların saklı olduğu bir tulum.

Bizans çağında lodos mahkemelerin iptal edilme sebebi, Osmanlı çağında ise kadılar açısından davalarda karar erteleme gerekçesi. İşe koyulmak için lodos zamanını kollayan hırsızlık şebekeleri tarihe karışmadı.

Sarsıcı, şaşırtıcı rüzgâr insanlarda fizikî güçsüzlüğe ve ruhsal çöküntüye sebep verirken balıkları da yapılarını etkileyecek şekilde serseme çevirdiği, sarhoş edip kıyılara vurduğu bilinir. Lezzetsiz balık, "lodos balığı" olarak mazur görülür.

Değişimiyle günün akışını karıştıran rüzgârlar, koruyucu setlerden yoksun tepe yerleşimlerinde ihtiyatla karşılanır. Tepe insanı yerleşirken tabiat şartlarının imtihanından geçtiği için de rüzgârla iyi geçinmeyi öğrenmiştir.

Esenler'in sınırlarında yer alıyor bile olsa "rüzgâr" faktörünün hesaba katılmaması, ORA AVM gibi devasa bir proje açısından büyük bir zaaf. Bölgenin coğrâfî özelliklerinin zor imtihanlarından defalarca geçen insanlar, rüzgârla yaşamayı öğrenmişlerdi. Çeyrek yüzyıldır yazları sıcak ve bunaltıcı geçiyor ilçede, yapılaşma yüzünden. Oysa 1970'lerde insanlar yaz günlerinde montla dolaşırmış, halk arasında Dörtyol Meydanı olarak anılan Cumhuriyet Meydanı'nda.

Tedbirsiz bir ilçe değil Esenler, fakat aynı ölçüde kendi yağıyla kavrulmaya alışık bir mizacı olduğu söylenebilir. Değerlerini ve birikimlerini yapılaşmanın hızına kurban vermemek için çeşitli ferahlama kanalları aradı ilçe halkı. Sert yapılaşmanın donuklaşma ve içe kapanmaya yol açmasına karşı yoğun iletişim alanları teşkil ediyor farklı kesimler. Bütün İstanbul'da hemşehri derneklerinin sayıca en fazla olduğu ilçeler arasında sayılıyor Esenler. 2010 rakamlarına göre 588 sivil toplum kuruluşu faaliyet gösteriyor, 300 hemşehri derneği var. Yine 2016 rakamlarına göre 500 bine yaklaşıyor nüfusu. Bu nüfusu oluşturan Anadolu, Balkan ve Rumeli kökenli halkının birbirine öğrettiği ve birlikte öğrendiği en değerli bilgi, komşunun sınırlarına saygıydı. İnşaat faaliyetlerinin hızlanmasıyla birlikte baş gösteren çeşitli anlaşmazlıklara rağmen böyle bir saygının oluşmasında mübadil ve göçmenlerin huzur ve istikrar arayışının payı büyük olmalı.

Esenler'in 12 Eylül darbesiyle görevinden alınan Belediye Başkanı Çetin Aksoy'un açıklamaları, bu disiplinle birlikte yürüyen muaşeret

arayışının köyün kendi hâline terk edilmişliğinde olumlu bir merhale olduğunu ortaya koyuyor. Aksoy, mübadil ve göçmen kadınların Anadolu ve Esenler'de hayata müdahilliği konusunda öğretici bir role sahip olduklarını gözlemlemişti. "O kadınlar sokağa çıkar, ekmek yapar. Bizim kadınlarımız fırın tipi ekmek yapmayı onlardan öğrendi. Bizde sokak kavgaları, ağza alınmayacak sözlerin sarfı olağan iken, mübadiller ürkek ve kibar davranırlardı. Kavga bilmez, küfretmezlerdi." diye anlattı Aksoy.

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞİŞİMİN SÜREKLİLİĞİ

Küçük Parsellerin Cazibesi

1960'larda gazetelerde yer alan çeşitli ilan ve reklâmlar, Esenler'de arsa almayı özendiren bir muhteva sergiliyor. Esasında *Milliyet Gazetesi'*nin arşivinde 1950'lerden itibaren köyün arsa ve emlak açısından hareketli olduğunu gösteren haberlere rastlanabilir. 27 Haziran 1959 tarihli gazetede, "Sağmalcılar Esenler Köyü" başlıklı bir ilân var. Bu ilâna göre özellikle "taşra müşterileri" olarak anılan Anadolu kökenli halka geniş izahatlı, planlı ve krokili broşürlerle birlikte -hakiki değerinin yarısı olduğu vurgusuyla- 2500, 2812,50 ve 3000 lira gibi fiyatlarla arsa satışı yapılmış. Beri taraftan ev sahibi olan vatandaşlar, gazetelere ilân vererek kendilerini konut sahibi kılan firmalara teşekkür etmekteler. Bu teşekkürlerin de reklamın bir parçası olduğunu düşünmeden edemiyor insan. Ta 1959'da vuku bulan hadiseler bunlar. 15 Nisan 1960'ta İstanbul Belediye Meclisi'nin yapacağı toplantının ilânında yer alan maddelerden biri Esenler'deki arazilerin meblağının belirlenmesiyle alakalı. 19 Nisan 1960 tarihli bir haberde ise Belediye Meclisi'nin vakıf ve hazine arazilerine yapılan gecekondular için kıymet takdirinde bulunmasının kararlaştırıldığı belirtiliyor. Buna göre gecekondu tapuları dağıtılırken, tespit edilecek olan arazi kıymetinin esas alınacağı ifade olunuyor.

"Esenler 1968'de 20 bin nüfusludur." denildiği hâlde başka bir haberde "35 bin"e ulaşan bir nüfustan söz ediliyor. Esenspor Gençlik 1968'de 40'tan fazla sporcu ve 100'ü aşkın üye ile kurulur. Kurucuları arasında Sabit Sider, Y. Necati İşel, Ahmet Karasu, Yavuz Batuk, Halis Gürsoy, Servet Coşar, Gürbüz Üner, Hasan Güleryüz gibi isimler vardır. Özel maçlarda oldukça başarılı bir takımdır Esenspor. Daha sonra gençleri fizikî yönden geliştirmek amacıyla Esenler Tekinspor kurulacaktır.

Mahmutbey Grubu İçme Suyu Tesisleri'nin temel atma töreni 26 Mart 1968'de Başbakan Süleyman Demirel tarafından gerçekleştirilir. Törende ilk konuşmayı köyün AP'li muhtarı yapar.

29 Nisan 1968'de Esenler yakınlarında belediye ekipleri, at ve eşek kesimi yapan büyük bir imalathaneyi basarlar. Üç yüz teneke dolusu kavurma, pişmekte olan üç yüz kilo et, seksen teneke yağ, altı at ve eşek iskeleti bulunur bu imalathanede. Yakalananlardan Zaharya Faydalı'nın, "Emniyet Müdürlüğü'nün karşısındaki bakkalın sucuklarını da ben satıyorum." şeklindeki açıklaması gazetelerde yer eder. Akla söyleşi yaptığım birçok kişinin hatırladığı, at eti sattığı söylenen Kasap İrfan'ı getirdi bu haber. "Atçı İrfan" diye söz edilirmiş arkasından. Karabayır'da bulunan domuz mandırasının alt tarafına düşen bir izbede at kesermiş ve etrafa kavurma kokusu yayıldığından, yaptığı fark edilirmiş. Mahalle çocukları ellerinde at kuyruklarıyla dolaşırlarmış. "Ölmüştür, rahmetli olmuştur şimdi." diye anlattı Mustafa Ustaoğlu. Gülbek Taştan, "Bizim mahallenin adamı." diye söz etti "At Kesen İrfan"dan.

11 Eylül 1968 tarihli *Milliyet Gazetesi*'nde ise hocaları eşliğinde Esenler'den Sultanahmet'e giden takkeli (17) ve başörtülü (25) çocuklar haber konusu oluyor. Şehri tanıma, şehirle kaynaşma amacına dönük bir gezinin haberde konu ediliş biçimi, o dönemde şehirli sayılan ve dışında tutulan üzerine medyada baskın olan tanım ve imgeler üzerine bir fikir veriyor.

Çetin Aksoy 1968'de genç bir öğretmen olarak Yozgat'tan geldiğinde Esenler'in Anadolu'da gördüğü köylerden pek farklı olmadığı izlenimini edinmişti. Mukimlerin büyük kısmı Balkan göçmeni veya mübadildi; Anadolu göçmeni azdı, ancak kendi hâlinde ve durgun bir yaşantı hâkimdi köye. Muhtar, "Birileri gelse de buralar büyüse diye can atardık." demişti söz arasında. Öyle ki, satışa sunulan parseller ucuz bulunup da alınabilsin diye küçük boyutlarda taksim ediliyordu. Buna karşılık Bağcılar'da satılan parseller genişti. Bunun bir sonucu olarak ileriki dönemlerde Bağcılar'da caddelere geniş alanlar ayrılabilirken, Esenler'in caddeleri gerekli ölçüye göre dar tutulacaktı. Bu bağlamda sergilenen öngörü yoksunluğu, köyün geleceği için beslenen hayallerle çelişiyordu. Aksoy, bu yüzden belediye başkanlığı sırasında küçük ve düzensiz parseller konusunda Esenler İmar Müdürü'yle kavga etmişti.

Taşıt bulamadığı için Topkapı'ya yürüyerek gidiyordu Aksoy. Etraf hep tarlaydı veya Ferhatpaşa Çiftliği arazisiydi. Mevcut evler beş yüzer metre arayla yapılmıştı Esenler'de; Atışalanı yerleşimi ise nispeten sıkışıktı, hatta 1950'ye kadar neredeyse yarım kilometrekarelik alana yoğunlaşmıştı. 1950'lerde hızlanan göçle birlikte yerleşim alanı genişlemeye başladı Atışalanı'nda. Yeni evler yapılıyordu, ancak hatırda kalacak güzellikte değildi çoğu. Kayserili bir öğretmenin Davutpaşa Caddesi'nde bulunan evi sıra dışı sayılabilirdi. Atışalanı yolunda iki katlı güzel evler vardı. Geriye kalan evler gecekondudan farksızdı. Köy eşrafından Hüseyin Gürses varlıklıydı, ancak evleri için "güzel" denilemezdi. Aksoy'un kiracısı olduğu Selanikli Yusuf Necati Şen'in toplam 130 metrekare olan üç katlı, Balkan tipi konutu, köyün iyi evlerindendi. Zemin katta tek bir dairenin yanı sıra kömürlük bulunuyordu. Üst katta ev sahipleri, ortada Aksoy, zemin kattaki dairede ise Şen Ailesi için bir tür kâhyalık görevi üstlenen bir aile oturuyordu. Yerden otuz santim kadar yükseklikte, içi tuğla döşeli sac fırında "kömbe" diye bilinen kucak büyüklüğünde ekmekler pişirilirdi.[4]

Sivaslı Şükrü Karabul'un ailesiyle taşındığı 1986'da bile havali, ekime müsait boş arazileri nedeniyle tarım ve hayvancılık için tercih ediliyordu. Semtin etrafı öylesine ıssızdı ki, av meraklıları tarafından rağbet görüyordu.

Ayhan Yolcu ve ailesi 1970'te Tokat Erbaa'dan göç ettiler, o dönemde "Karabayır" olarak çağrılan Tuna Mahallesi'ne. Beş akraba hane geçim sıkıntısı yüzünden bir arada göç yollarına düşmüştü. Onlar geldiğinde, Karabayır bir yana dursun, Esenler'in merkezinde bile bir ıssızlık hâkimdi. Turgut Reis'ten Merter'e kadar olan bölge İstanbul'un mesire alanıydı. Niye Esenler'e yerleşmek istedi Yolcu Ailesi? "Köy hayatını aratmıyordu." Ayhan Bey'in babası Esenler'e daha önce ava gelmiş ve beğenmişti. "1971'de Atışalanı İlkokulu'na başladım. Her taraf yemyeşildi, manzaralar çok güzeldi. Ama lastik ayakkabıları çamurdan çıkaramazdınız."

Karabul Ailesi daha ileri bir tarihte, 1986'da Atışalanı'nda yaptırdığı eve yerleştiğinde yolu, suyu, elektriği yoktu mahallenin. Daha sonra ise

---

[4] Yaşar Çağbayır "kömbe" kelimesinin "gömmek"ten geldiğini yazıyor: "Kızgın küle gömülerek pişirilen topak ekmek." Hüseyin Atağan "kömbe" kelimesini yaşlı mübadillerden duyduğunu, kelimenin Karaman kökenli olabileceğini belirtiyor.

suların çok kirli aktığı adi borular döşendi hemen önlerinde bulunan sokağa. Tankerlerle getirilen suların nerelerden alındığı konusunda kuşku duyuyordu insanlar. Öyle de olsa kıymetliydi su, kadınlar ellerinde bidonlarla girdikleri kuyrukta kavgaya tutuşuyorlardı. "Şimdiki hayatımız çok rahat, âdeta cennette yaşıyoruz." diye yorumlamıştı Esenler'in geçirdiği değişimi, semtin en yaşlı sakini, kayıtlara göre 1919 doğumlu, ancak hayat hikâyesinin akışına göre 1915 doğumlu olması gereken Şükrü Karabul, vefatından kısa bir süre önce, 8 Aralık 2016'da ziyaret ettiğim Kemer Mahallesi'ndeki evinde.

Şükrü Karabul Esenler'e yerleşmek için uzun bir mesafe kat etti. 1938'de komşu oğlunun nüfus cüzdanıyla İstanbul'a geldi, işsiz bir delikanlı olarak. Mektep medrese görmemişti, köyünde okul yoktu ki... İstanbul yolu kolay aşılmıyordu. Yürüyerek üç günde Giresun'a ulaştı arkadaşlarıyla, handa iki gece gemi bekledi. Ailesi aslen Giresun'un Çamoluk Köyü'ne mensupken, Cumhuriyet Halk Partili (CHP) köy ağasının zulmünden dolayı "bir

1915 doğumlu Şükrü Karabul ilk kez 1938'de geldiği İstanbul'da Çinili Han gibi mekânlarda çalıştı ve 1986'da yerleştiği Esenler'de 2017'de vefat etti.

tasa tabağa" mallarını mülklerini satıp Sivas, Gölova'ya göçmüşlerdi. Ağa, siyasal görüş farklılığı nedeniyle üzerlerine gelip baskı kurmaya çalışıyor, mallarını çalıyor, başkalarına çaldırıyor, ekinlerini yakıyordu. Mallarını açıktan istiyor, vermediğinde ise "yatırın bunu aşağı" diye, dayak attırıyordu.

Giresun sahilinde rıhtım olmadığı için deniz motoru açıktaki gemiye taşıdı İstanbul yolcularını. Hemşehrileri tarafından karşılanıp ağırlandı İstanbul'da, delikanlı Şükrü. Akabinde Mahmutpaşa'da bir handa kalmaya başladı. Rahat ettiği söylenemezdi. Merkez-taşra ayrımının öncelikle okur-yazarlık üzerinden belirlendiği dönemde haddinden fazla çalışarak tutunmaya çalıştı İstanbul'da. Hamallık, boya fabrikası işçiliği, bekçilik, oğluyla birlikte boya cilası ürettiği atölye...

Üç yıl Kadırga'da, otuz yıla yakın Bayrampaşa'da yaşadı Karabullar. Şükrü Bey 1977'de emekli oldu. 1986'da, oğullarının tercihi üzerine Esenler'e yerleşti

Niye Esenler peki? "Kısmet buradaymış." Şükrü Bey astımdan muzdaripti. Temiz havalı bir semtin arayışı içindeydi aile. Emlâkçıları dolaşarak bütçelerine uygun bir ev araştırdılar. Esenler rağbet gören bir semt değildi hâlâ, merkeze uzaktı, ulaşım ve altyapı sorunları vardı, bu sebeplerle orada fiyatlar uygundu. Kimi emlâkçılar sözle yetiniyordu.

Sultangazi, Bağcılar vardı ileride. Bağcılar bu çevrede en iyi parsellenen köydü. Esenler 50'lerden itibaren göç alıyorken, 80'lerde göç almaya başlayan Sultangazi daha planlı bir gelişme göstermişti.

Merkeze uzaklığıyla Litros, Doğu Roma çağında da yöneticiler için yazlık olarak tercih ediliyordu. Romanos Diogenes bu köyde yazın kısa süreliğine de olsa kalmak için görkemli konutlar yaptırmıştı. Anna Komnenos'un daha önce değindiğim *Alexiad* adlı eserinde sözü geçen yer Davutpaşa'yı da içine alan geniş bir alan. Aynı metindeki "denize uzak köy", Avas'ın yani Atışalanı'nın batısında, Kalfa'nın güneyinde, sık ağaçlı bir ovada, içinden serin suların geçtiği, mesire olarak müsait ve yönetici çevrelerin yazlık olarak kullanmayı tercih edeceği bir çekiciliğe sahip olduğu anlaşılan Litros; yani bugünkü Esenler. Köyün bitki örtüsü, İmparatorluğun yazlık alanı olarak binalar yaptırmasından sonra gelişmeye

başladı. Mandıraları, bağları ve bostanlarıyla İstanbul'un çiftliği olarak tanındığı dönemler de gelecekti.

Osmanlı Litros'u ve Avas'ı

Osmanlı Devri Kadı Sicilleri'ne göre Litros ve Avas'ın nüfusu genellikle Rum'du, ancak bu köylerde sayıları az bile olsa-muhtemelen mühtedi- Müslümanlar da yaşıyordu. Atatürk Kitaplığı'nda bulunan 1498 tarihli Haslar kazası tahrir defterinde hemen hepsi Avrupa Yakası'nda ve aşağı yukarı bugünkü İstanbul il sınırları içinde bulunan 180 köy ve cemaat yer alır. Haslar kazasında yaşayan ahâlinin adları ve bu kazaya nereden geldikleri belirtiliyor. Verilere göre, o dönemde Avas Köyü'nde 17'si Mora sürgünü ve 85'i yerli Rum'dan oluşan 102 kişi, Litros'ta ise 110 kişi yaşamaktaymış.

İstanbul'un fethini takiben şehrin farklı bölgelerine olduğu gibi Litros'a da köle statüsündeki çiftçiler yerleştirilmiş, bu kesimlere ziraatla meşgul olmaları için hububat ve çift hayvanı tahsis edilmişti. Fatih Sultan Mehmed, I. Mora Seferi esirlerinin fen ve malumat sahibi olanlarını şehir dâhilinde tutmayı yeğlerken, geri kalan esirler boş arazilere yerleştirilmişti. Böylelikle bu arazilerde parça parça köyler kuruldu. Litros ve Avas'ın da içinde bulunduğu ortakçı köyleri, muhtemelen fetihten önce iskân edilmiş köylerdi. Issızlaşmış bir vaziyet sergiliyor iseler de Fatih tarafından esirlere yer olarak gösterilebilecek geniş tarım alanlarına sahip köyler olarak değerlendirildiler.

Kimler ortakçı, kimler reayadır? Ömer Lütfi Barkan, 1939'da yayımlanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri" başlıklı makalesinde 1498 tarihli Haslar kazası tahrir defterini incelemiş ve bu kazanın esas nüfusunu oluşturan "ortakçı kulları" konusunda ayrıntılı bilgi vermiştir. Barkan'ın makalesinden yola çıkan Yerasimos'a göre en akla yakın olasılık, kentlerinin zorla alınması, akın, yağma gibi sebeplerle fetih sırasında tutsak düşenlerin ortakçı sayılmaları, bu duruma düşmeden göçe zorlananların ise reaya kabul edilmiş olmalarıydı. Hemen hepsi Silivri, Çatalca ve Vize'nin çizdiği bir yayın içinde bulunan bu köylerdeki ahâlinin büyük kısmı köle statüsündeki "ortakçı" çiftçilerden oluşuyordu. Seferlerde, akınlarda ve fetihlerde ele geçirilen bu kişiler devletin iskân

politikaları gereğince sistematik olarak bu bölgelere yerleşmeleri sağlanarak üretime dâhil ediliyorlardı.

Devlet, "ortakçı" kölelere, onları büyük çiftliklerde ırgat gibi çalıştırmak yerine küçük çiftçi işletmelerinde kendi hesaplarına çalışır bir hâle sokmak için lazım gelen toprak, tohum, hayvan gibi ihtiyaçları temin ediyordu. Böylelikle müstakil bir çiftçi gibi toprağa yerleşmelerinin sağlanması amaçlanıyordu. 1498'de Litros'ta yaşayan "ortakçı" gayrimüslim köleler zamanla hürriyetlerini kazanıp reaya statüsüne geçtiler. Bu insanlar, reaya statüsüne geçinceye kadar köle statüsüne tâbi bir hayat sürdürüyorlardı. Mirasları hür insanlarınkine göre farklı intikal ediyor, evlenme ve istediği yerde çalışma konusunda özgürce karar alamıyorlardı.

Litros Köyü ahâlisi gayrimüslim olduğu için cizye vergisine tâbiydi. Gayrimüslimler devletin kendilerine sağladığı emniyet ve himayeye, can güvenliği ve askerlik muafiyetine karşılık devlete cizye vergisi vermekle mükelleftiler. Bu verginin diğer adı "sağlık vergisi"ydi; yetişkin erkeklerden alındığı için de ayrıca "baş vergisi" olarak adlandırılıyordu.

Yerasimos söz konusu tahrir defterinin incelenmesine dayalı makalesinde Litros'ta yaşayanların tamamının ortakçı olması sebebiyle, o tarihlerde köyde Müslüman nüfus bulunmadığını öne sürüyor. Ancak Avas'ta yaşayan ortakçı kullarından Tanakaoğlu Yani'nin iki delikanlı oğlu Hızır ve Kasım'ın Müslüman olduktan sonra aileleriyle aynı evde yaşamayı sürdürdükleri anlaşılıyor. Beri taraftan bu aile ortakçılara has vergilerden de muaf tutulmuş görünüyorlar.

Hızır ve Kasım sonraları nerede yaşadılar, nasıl bir hayat sürdürdüler, bilgi yok. Daha sonra tutulan kayıtlarda adlarına rastlanmıyor. Ailelerine ait evi kendi rızalarıyla mı terk ettiler, evlenip başka bir semte mi taşındılar...

Litros'un hassas toplulukları yerleştirme alanı olmaya istidadı Osmanlı'nın son dönemlerinde yeni bir hareketliliğe sahne olmasını getirecektir. Geçiş alanı, verimli toprak, bazen göçmen ve mübadiller tarafından seçilmiş, bazen de devlet tarafından göçmen ve mübadiller için uygun görülmüştür.

İstanbul fethedildikten sonra, mandıraları ve çiftlikleriyle şehrin gıda ve tahıl ihtiyacının karşılandığı sur dışı köyler arasında yer almıştı Litros. Bu mandıralar neredeyse 2010'a kadar faaliyetlerini sürdürdüler. Kavala

kökenli, Atışalanı'nın tanınmış mübadil ailelerinden Tetiklilerin 1930'larda 250-300 civarında koyunu vardı. Metris Cezaevi'nin ve Giyimkent'in bulunduğu alan Avasköy'ün merasıydı. Askeriyeye ait merada da koyun otlatmalarına izin veriliyordu. Ailenin çocukları okul çıkışında hayvanlar sağa sola zarar vermesin diye çobanlarına yardım ediyorlardı. Sadece atış talimi saatlerinde alınmıyorlardı meraya. Aynı alanda 70'lere kadar faaliyetini sürdüren küçük bir havaalanı da vardı, küçük askerî uçaklar eğitim uçuşu yapıyordu.

Hüseyin Atağan, Selanik göçmeni olan ailesi Litros'a yerleştiğinde Rumlardan kalma yetmiş ev bulunduğunu belirtiyor.

Balkan Harbi 1912'nin Eylül'ünde başladı ve 1914'e kadar devam etti. Atağanlar Balkan Harbi'nin başlarında göçtü İstanbul'a, Selanik'in Kılkış kazasına bağlı Avrethisar nahiyesinin Armutçu Köyü'nden. Bir hayli varlıklı, zeytincilikle iştigal eden aile, geride on dört bin dönüm tapulu tarla, dört yüz elli baş koyun, yüz elli sığır, on beş çift manda bıraktı. Muhacirliğe karar vermek kolay olmadı. Çetelere karşı geceleri nöbet tutarak köyü koruyan erkekler baskınlar artınca daha fazla dayanamadılar. Rum çeteleri, kadınları samanlıklara doldurup yakıyor, erkekleri ise harmana serdikleri karaçalıların üzerinde koşturuyorlardı. Savaş Batı Trakya'da sürüyordu; Selanik ise daha doğuda, Türkiye'ye nispeten yakındı. 20 Eylül 2012'de Armutçu'dan üç yüz hane ve diğer köylerden de büyük bir nüfus Selanik'e doğru hareket etti. Yol boyunca Rum, Bulgar ve Sırp çeteleri çıktı karşılarına. Arbede sırasında çete üyeleri Hüseyin Atağan'ın dedesi Ali Efendi'ye süngüyü dayadılar. Atağan'ın Esenler'de "Reis Hasan" olarak tanınan, mezar taşında da "Reis Hasan" diye yazılacak olan babası, 1910 doğumlu Hasan henüz üç yaşındaydı. Çocuk korkusundan çığlık atmaya başlayınca annesi Ayşe Hanım koynuna sakladığı beş yüz sarı liranın bulunduğu çıkını çıkarıp verdi çeteye, yavrusunu ellerinden kurtarmak için.

Yola çıkmadan önce aile ocağın içine bir teneke sarı lira gömmüştü. Bütün bu gömüler nedeniyle, yıllar sonra ziyaret için sılaya gidenler kuşku ve öfkeyle karşılanacaktır. Kafile Selanik'e varınca kiralık evlere yerleşti. Ailenin üç ihtiyarı köyde kalmıştı. Ne yiyip ne içerlerdi, başlarına bir şey gelmiş miydi? Eylül'ün 28'inde Ali Efendi, ortamın düzeldiği umudunu taşıyan altmış kişiyle birlikte köye döndü. Bir de baktılar ki Bulgarlar üç

ihtiyarı kurşuna dizmiş. Bu üç ihtiyardan biri Atağanlar'ın büyük dedesi Emin Efendi, biri de Abdullah Pehlivan'ın babası Ayruz'dur.

Üzgün ve çaresiz bir vaziyette Selanik'e hareket etti kafile. O kışı Selanik'te geçirdi Armutçu Müslümanları. Bir gün limana Osmanlı Devleti tarafından gönderilen üç gemi yanaştı. "Padişahımızın emri var, bayrağını seven gemiye binsin." diye duyurular yapılıyordu. Armutçu Köyü halkı gemilerden birine bindi, diğer köylerin ahâlisi de gemilere dağıtıldı. Ali Efendi ve ailesinin bulunduğu gemi Tekirdağ Limanı'na yanaştı. Yıl 1913. Yerel yöneticiler muhacirleri Çerkezköy'e yerleştirip iki dönüm de arazi verdiler. İki dönüm arazi muhacirler için yetersizdi. İki sene sonra Çanakkale Savaşı çıktı. Aile Çerkezköy'de yedi sene yaşadı, ne var ki geçim sıkıntısı çekiyorlardı.

Önce Batı'ya göç; ardından geriye, ana-ata yurduna dönüş. Salurların Karaman kolu, Anadolu'ya ilk göç eden Oğuz boylarından. Fatih Sultan Mehmed zamanında Karaman'dan Selanik'e sürgünle gitti Atağanların ataları. Yüzyıllarca Selanik ve kazalarında yaşadıktan sonra, zorunlulukla ana-ata yurtlarına geri döndüler.

1920'de Tekirdağ'dan İstanbul'a göçtü Atağanlar. Trakya göçmenlerinin yoğun yaşadığı Rami'de, "Nevrez'in Konağı" diye bilinen binada boş olan tek daireyi kiraladılar. Boşnak Mahallesi'nde on daireli bir apartmandı, Nevrez'in Konağı. Nevrez, Musevi bir kadındı. Atağanlar 1913'den 1924'e kadar yaşadılar o konaktaki dairede.

Ali Bey fakirlikten Rami'nin sürüsünün mesuliyetini üstlendi. Askeriyenin merasında otlatıyordu sürüyü, oğlu Hasan'la birlikte. Selanik'in en zengin ailelerinden biriyken, kıt kanaat bir geçim için hayat mücadelesi vermeye başlamışlardı. Savaşların birbirini kovaladığı dönemlerdi. Ali Efendi'nin on yaşındaki büyük oğlu –Hüseyin Atağan'ın amcası- Rami'de, Deli Petro olarak tanınan bir mandıra sahibinin yanına manda çırağı olarak işe girmişti. Aynı grup içinde bulunan Ali Pehlivan, Abdullah Pehlivan, havalinin zengin çiftliklerinden biri olan Kadıyapı çiftliğinde korucu olarak çalışmaya başlamışlardı. Eyüp Pehlivan aşçı olarak iş buldu aynı çiftlikte. Hüseyin Atağan'ın küçük bir çocuk olan babası Hasan (Reis) ise sığır otlatıyordu. Mübadiller yanları sıra bazı varlıklarını getirmiş, bazılarını ise geldikleri yerde terk ettiklerinin karşılığı olarak arazi, bağ bahçe hâlinde

bulmuşlardı. Balkan Harbi muhacirleri ise Hüseyin Atağan'ın ifadesiyle "sadece kirli çamaşırlarını getirdiler."

Onlar Rami'de çobanlık yaparken yıllar geçti. Balkan Harbi'nin, Çanakkale Savaşı'nın haysiyetli ancak acı duyuran sonuçlarıyla baş etmeye çalışıyordu ülke. 1923'te Cumhuriyet kuruldu. 1924'te Gülcemal Vapuru'nun taşıdığı mübadillerin Eyüp'e inişlerini izledi Selanik muhacirleri. Kızıllı'dan gelenler keçi ve koyunlarını bile getirmişlerdi.

Muhacirler onları karşıladı ve sordular: "Nereye kardeşler?"

"Avasköy'e."

Böylelikle muhacirler mübadillerin peşine düştü. 70 veya biraz daha fazla Rum evi vardı Avasköy'de, takriben 60 eve Kızıllı'dan gelenler yerleşti; 10 kadar eve de Armutçu'dan gelenler. Yıl 1924. Kavala'dan gelenlere nüfus başına 4 dönüm arazi tahsis edilirken Selanik'ten gelenler bu haktan yararlanamadı.

Atağanlar'ın evi Kadir Topbaş Kültür Merkezi'nin karşısında bulunan tarihî iki su deposunun doğu tarafından Karaoğlanoğlu Caddesi'ne sapar sapmaz hemen sağda karşımıza çıkan apartmanın yerindeydi. İki katlı evin merdivenlerinden çıkılınca, sağ tarafta bulunan odaya büyükanne Ayşe Hanım yerleşti. Giriş katta bulunan bir odada, tezek yakılan ocak üzerinde bulunan bakır işi "kara tencere"de pişiriliyordu yemekler. Soldaki oda amcayla eşine tahsis edildi. Hüseyin Atağan'ın dünyaya geldiği bu ev 1969-1970 yılları civarında yıkılarak yerine üç katlı bir apartman inşâ edildi. Aile, o tarihlerde İstanbul Caddesi diye bilinen ve adı beş yıl kadar önce "Kırım Caddesi" olarak değiştirilen cadde üstünde bir ev yaptırdı.

Mekânlar göçlerin izlediği seyre, yerleşme süreçlerinin ihtiyaçlarına göre bir biçim kazanıyor. Genişliyor veya küçülüyor, terk ediliyor ya da izdihama sahne oluyor. Esenler, toprağında bir amaç edinmeye çalışan insanlara yuva sundu veya elinden tutarak şehrin merkezine gönderdi onları.

Litros ise merkeze uzak, kendi hâlinde ve ıssızdı. Böyleyken Osmanlı ordusunun sefer yoluna yakın olmasının getirdiği bir öneme sahipti. Bu

Hüseyin Atağan ile Eşi Güzeyde 1947'de yeni evliyken Kırım Caddesi üstünde bulunan Atağanlara ait bu evin zemin katındaki iki odada yaşadılar.

yüzden köyde yaşayan insanlardan 1660'larda "Sürsat" adı verilen bir vergi alınmaktaydı. Osmanlı kaynaklarında Sürsat, askerî birliklerin ihtiyacı olan yem, yiyecek ve yakacağı, tespit edilen bir fiyat üzerinden temin etme faaliyetiydi.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Litros ve Avas'ta yaşamanın en meşakkatli yanı, şehre, okula ve işe ulaşım oldu. Gerçi dönemin ıssızlığından nasiplenen sadece bu iki köy değildi. Refik Halit Karay, 1901'de Florya'da beş altı Türk ailesinden başkasının oturmadığını yazıyor "Geçmişte Yaz Hayatı" başlıklı yazısında. Mehtaplı bir yaz gecesi Yeşilköy'den Florya'ya gitmek oldukça cesaret isteyen bir gezinti olurdu o yıllarda, ıssızlık nedeniyle. Bostancı da aynı dönemde kuş uçmaz kervan göçmez bir yermiş.

Mübadele göçmenlerinden Abdi Hüseyin Tetikli ve ailesinin Avas'a yerleştiği 1920'lerin ikinci yarısında sadece İstanbul'un merkezine değil yakın ilçelere gitmek için bile vasıta yoktu. İstanbul'a ulaşım yaya olarak

veya atla sağlanıyordu. Para varsa, ihtiyaç hâlinde Topkapı'dan fayton çağrılıyordu. Topkapı'ya kadar olan çamurlu yolu yürümek olağan bir mecburiyetti. Abdi Hüseyin oğlu Mustafa Tetikli, çocukluk yıllarında bir kış günü Ayvalıdere yolunda iki yolcunun öldüğüne dair bir haber dolaştığını hatırlıyor. 1980'lerde bile otobüsler köy içine Sondurak'tan dolu gelir, çoğu zaman durakta durmadan geçerdi. Minibüsler tıklım tıklım olurdu. Durakta bekleyenler için bu taşıtlardan birine kendini atabilmek adeta "cengâverlik"ti; bunu 1980'lerin ilk yarısında tıbbiye öğrencisi olarak Çapa'ya gidip gelen Hatice Gazel anlattı. 1960'larda hemen her gün Taksim ve Şişli'ye yolculuk yapan boya ustası Kamil Tezcan ise yolcu azlığından ileri gelen beklemelerle vakit kaybı yaşadığını hatırlıyor. 1960'larda minibüsler o kadar boş oluyordu ki, sekiz kişilik yolcu sayısının tamamlanması için zamanı olmayan yolcular, boş koltukların

Tetikli Ailesinin Atışalanı'nda mübadeleden sonra yaşadığı eski Rum evleri ve yeni inşâ ettikleri ev; 1960'ların başları.

ücretini de verip hareket etmesini istiyorlardı şoförden. Yolcuların dörder kişi hâlinde karşılıklı olarak tahta sıralara oturduğu, tenteli kamyonetleri andıran minibüslerdi bunlar.

Taksi için önceden konuşmak gerekirdi 1960'larda; 1940'larda fayton için konuşulduğu gibi: İşte şu saatte gel bizi al; şu adrese götür, getir.

Ulaşım araçları yoksunluğu nedeniyle tarım ve hayvancılığın yorduğu insanların başvurduğu ilk işti şoförlük. Bu mesleğe yönelik ilginin aynı zamanda köylerin ıssızlığı karşısında şehre uzanma zaruretini yansıttığı da muhakkak. 1963'ten 1975'e kadar taksi şoförü olarak çalıştı Hüseyin Atağan. Ayvalıdere'den Topkapı'ya çamur yüzünden çıkamıyor, Demirciler Çarşısı'na çıkacak yerde patinaj yapıp duruyordu.

1960'larda bile Namık Kemal Mahallesi'nde kurtlar geziniyordu, diye anlattı Atağan. İki-üç inek ahırı göze çarpıyordu, tarlalarla kaplı arazide. Davutpaşa Mahallesi'nde Mandıracı Osman'ın Çiftliği vardı; askerî fırına doğru, sebze bahçeleri uzanıyordu.

Sürsat Vergisine Tâbi, Suyolcu

Litros XVII. yüzyılda devletin kurumlar arası haberleşme menzilinin üzerindeydi. Osmanlı Devleti, haberleşme menzili üzerinde bulunan köylerden menzil beygirleri için yiyecek arpa temini gibi katkılar bekliyordu. Kadı sicillerinde kayıtlı bulunan 1671 tarihli bir listeye göre menzil beygirleri zahireleri konusunda Litros ve komşu köyler sorumluluklarını yerine getirmişlerdi (Litros yirmiye yakın ismin bulunduğu listede ikinci sırada yer alıyordu).

Litros ve havalisinde meydana gelen nüfus hareketliliği, Fetih'ten sonra başlatılan imar ve iskân faaliyetlerinden kısmen etkilenmişti. Zeynep Çelik'in anlattığı gibi: "30 Mayıs 1453'te Fatih Sultan Mehmed Konstantinopolis'e merasimle girip kenti payitaht ilân etti ve imparatorluğunun idarî, iktisadî ve dinî merkezi yapmak amacıyla yeni bir imar faaliyeti dönemi başlattı." İlk işi şehrin batı sınırını belirleyecek olan Theodosios Surları'nın onarımı ve kentin tekrar iskânıydı. Konstantinopolis'in nüfusu sadece 50 bin kadardı ki fetih sırasında şehirden kaçışlar olduğu için daha da düşmüştü. Fatih kaçanların geri dönmesi ve bıraktıkları evlere

yerleşmesi için dinî vecibelerde serbestinin altını çizerek belirli bir süre tanıdı. Savaş esirleri ve kölelere yeniden yerleşme kolaylığı için yollar açtı. Daha önemlisi imparatorluğun çeşitli yerlerinden Müslüman, Hristiyan ve Yahudileri mecburî iskânla İstanbul'a getirtti. Payitahtı iskân çabaları, şehrin kurucusu I. Constantinus'un politikalarını hatırlatıyordu.

İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar olarak dört ayrı kadılığa bölünmüştü fethin ardından. İstanbul Kadılığı diğer kadılıklara göre daha üst düzeyde bir konuma sahipti. Diğer üç kadılık ise "Bilâd-ı Selâse" şeklinde ortak bir adla anılıyordu. Bu dört kadılığın coğrâfî taksiminde Litros ve Avas, Çatalca ve Silivri'ye kadar uzanan Avrupa Yakası İstanbul'una bitişik olsa da idarî olarak ayrıydı. Eyüp, Fatih Kanunnâmesi'nde "700 parça köye hükmü geçen bir mevleviyet" olarak anılıyor. 1498 tarihli tahrir defterinde ise Litros ve Avas'ın da içinde olduğu Eyüp'e (Haslar Kazası'na) bağlı köylerin ve cemaatlerin sayısının 180 olarak kaydedildiğini belirtmiştim. Bu köylerin çoğu fetihten sonra kurulmuş olsa da iskânları İstanbul'un içindeki yerleşim çalışmalarından daha önce başlatılmıştı.

Bizans sokakları düzensiz ve yoğun bir dokuya sahipti, ancak meydanları birbirine bağlayan ana arterler mevcuttu. XV. yüzyılda şehir, her biri merkezî bir noktadan başlayarak kendi kendine yeten nahiye ve mahalleler hâlinde gelişme gösterirken geniş meydanlar ve arterler önem açısından silikleşti ve giderek mahalleler içinde kayboldu. Sur dışında kalan Litros ve Avas gibi köylerin kendilerine yetmesini sağlayan ayrıcalıkları, başkentin yüklediği sorumluluklarla özel anlamlar kazanıyordu.

Tanzimat Fermanı'nın ardından devlet idarî yapılanmalarda yeni düzenlemelere gittiğinde, klasik eyalet teşkilâtının dışına çıkıldı ve taşra teşkilâtında da yeniliklere gidildi. Litros bu dönemde idarî statüsünde bazı değişiklikler gerçekleştirilmek suretiyle nahiyelikten kaza statüsüne geçirilerek Küçükçekmece'ye bağlandı. Süreç içinde Küçükçekmece de Çatalca Sancağı'na bağlı bir kaza statüsü kazanarak İstanbul'dan ayrılıp Edirne'ye bağlandı. 1862'de yeni bir gelişme oldu. Silivri Sancağı teşkil edilerek kaza ve köylerin listesi düzenlendi. Küçükçekmece'ye bağlı 47 köyün bulunduğu listede Litros altıncı sırada yer aldı. Avas o tarihlere kadar yapılmış listelerde geçmiyordu, çünkü "Suyolcu" diye tâbir edilen köyler arasında bulunduğundan, Vize Sancağı çatısı altındaydı hep.

Suyolcu, İstanbul'un suyollarının bakım, onarım ve işletmesiyle uğraşan, bunlarla ilgili kuruluşu yöneten kimse veya kesimlerdi.

Avas, gür sularıyla tanınan bir köydü. Kuzeyinde bulunan Avasköy Kemeri, Mimar Sinan'ın inşâ ettiği, 1550'lerde tamamlanan Süleymaniye Suyolu'nu oluşturan sistemin bir parçası. Avasköy Kemeri, Karakemer, Tekkemer ve Yılanlı Kemer adlarıyla da biliniyor. Sert kalker taşlarla örülmüş olan kemer, günümüze taşları ve 21 cm iç çapı olan künkleri yer yer sökülmüş bir vaziyette ulaşmış durumda. Özellikle 1970'lerden itibaren etrafında çok yoğun bir yapılaşma meydana geldi bu kemerin. 2006'da yapılan bir incelemede, kuzey kesiminde yapısına bitişik bir gecekondu kurulduğu fark edildi. Bu tarihlerde, Unkapanı'ndaki Bozdoğan Kemeri gibi trafik akışı içinde yer aldı ve iki gözü bu amaçla kullanıldı. 2007 yılında Esenler Belediyesi korunması için bir okul projesi kapsamına dâhil edilmesini teklif etti. 2013'te su kemerinin taş duvarlarını kumlama yöntemiyle temizletti belediye. Kemer daha aydınlık ve temiz bir görünüme kavuştu. Yüzeyi de aynı renkte olacak şekilde yenilendi.

Su kemerleri, Atışalanı'nın kadim yerleşimcilerinin hatırasında güçlü bir yer tutuyor. Köy çocuklarının oyun alanlarından biriydi bu kemerler.

"Bizans'tan kalma depolar vardı." diye anlatmaya başlıyor Hüseyin Atağan, Kırım Caddesi üstündeki sohbetimiz sırasında, su kemerlerini, kuyuları, maslakları, bacaları. "İçlerinde bacalar vardı. Halkalı'dan geliyor su, kırkçeşme suları, yani kırlardan gelen sular da karışıyor içine. Edirnekapı ve Fatih camilerine de buradan su gidiyordu. Mermer havuzlar var Bizans Dönemi'nden kalma, aslanağızlarından şakır şakır su akıyor. Şuradaki evlerin arkasında bir tane kuyu var, on metre derinliğinde; halamın kocası oradan girip Kemer Mahallesi'nden çıkardı. Oraya kadar da üç tane baca var, hemen sonra iki maslak çıkardı. Bir maslak da bizim tarlanın içinden girip kemerin üzerinden geçerek Ferhatpaşa'ya dönüyor; otogara doğru su terazisi var, kemerden su gidiyor oraya da..."

Sefer yolu üzerinde yer almanın birikmiş tecrübelerine rağmen Litros ve Avas sıklıkla rol ve konum belirsizliğinin zayıflıklarına duçar oldu. Yıllar akıp giderken her iki köy sürekli çevrelerindeki farklı kazalara bağlanmanın tereddütlerini sergilediler. Meselâ 1867'de çıkarılan nizamnâmede

Litros, Çekmece Sancağının Küçükçekmece kazasına bağlı bir köydür. 1878'de ise Küçükçekmece kazası Çatalca'ya bağlı görünmektedir. Avas 1882 yılında, nahiye merkezine uzak ama Küçükçekmece'ye yakın olması hasebiyle, halkın da rızası uyarınca Suyolu nahiyesinden alınarak Küçükçekmece kazasına bağlandı. 93 Harbi sırasında Yeşilköy'e kadar ilerleyen Rus birliklerinin sebep olduğu tahribat yüzünden havaliden çevre köylere ve İstanbul'a doğru göçler meydana geldi. Küçükçekmece varlığını sürdürmekle birlikte ıssızlaşırken kaza merkezi Bakırköy'e taşındı. 1910'da Bakırköy kaza yapıldığında, Mahmutbey bu kazanın nahiyelerinden biri olarak belirlenmişti. Aynı tarihte Litros ve Avas köyleri bu nahiyeye bağlandı. 1920'de Litros, hükûmet ve karakol binası olmaya uygun bir binasının hatırına bir süreliğine Mahmutbey Nahiyesi'nin merkezi oldu.

Devletin her yıl yayımladığı salnamelere göre 1878'de Küçükçekmece kazasında toplam 1831 erkek nüfusu yaşıyordu. 1870'de Litros'u ziyaret eden Bizans tarihi uzmanı Manuel Gedeon, köyde 25 Rum ailenin meskûn olduğunu kaydediyor. Nüfusun azlığını ise Yeşilköy ve Bakırköy'e demiryolu yapılması nedeniyle halkın o bölgeyi tercih etmesine bağlıyor. Buna karşılık 1873 tarihli kilise kayıtlarında Litros'ta 100 aile yaşadığı kayıtlardan anlaşılıyor. Litros ve Avas'a ilişkin ilk bilgilere yer veren Dimitrios Kalemis 1884'te buraya tekrar geldiğinde 110 Ortodoks aile ile karşılaştığını belirtiyor. Bu 110 ailenin yarısı Çingene olup Türkçede "Litros Çingenesi" olarak tanımlanan bir topluluktu. Topluluk mensuplarının çalışkan, meslek sahibi ve Ortodoks oldukları belirtiliyor.

1886'da ise çıkan bir yangında yüz evden elli beşi yanınca köyün demografisi önemli ölçüde değişiyor. Yanan evlerin sahipleri çok zor durumda kalarak İstanbul sur içine ya da başka bölgelere göç ediyorlar. 1905 tarihli Yunanca bir kaynağa göre Litros'ta altmış hane mevcuttur. Bu hanelerin bir kısmında, ayrı mahallelerde oturan Çingeneler yaşıyordu. Bu arada köy çoktandır, Başkent'te ikâmet eden ecnebilerin yaz aylarında gelip yaşadığı bir sayfiye yeri konumu kazanmıştı. Yangından sonra neredeyse tamamı yok olunca, yazlığa gelen başkentlilerin yardımıyla yeniden imar edildi.

1894'te gerçekleşen büyük İstanbul depreminin Litros üzerindeki etkisini Hüseyin Atağan'dan dinledim: Rumlar depreme dayanıklı olması

Avasköy Kemeri, Mimar Sinan'ın inşâ ettiği, 1550'lerde tamamlanan Süleymaniye Suyolu'nu oluşturan sistemin bir parçası.

için meşe ağacından yapıyorlardı evlerini artık. Sağlam ve esnek olması için de "çingene çivisi" denilen kara çivilerle tutturuyorlardı. Böylelikle sağlamlaşan bu Rum evlerinden bazıları -Abdul Ağa'nın oğlu Mustafa Tetikli'nin de anlattığı gibi- 1980'lerin başlarına kadar ayakta kalabildi. Salih Tetikli ise 90'ların başlarında Havaalanı Mahallesi'nin Köyiçi Mevkii'nde Rum evleri olduğunu belirtti. Kendi ailesi 1924'te yerleştiği Atışalanı'ndaki Rum evinde 1983'e kadar oturmuş, daha sonra boşalttıkları ev, içinde kimse yaşamasa da 1995-96 yılına kadar ayakta kalmıştı. Mümin Turan, 1970'lerin başlarında Merkez Camii'nin arka tarafında bulunan boş bir Rum evini hatırlıyor. Metruk ve kullanılmaz hâlde bulunan bu ev 80'lerde yıkıldı, ancak yol üzerinde olduğundan yerine yenisi de yapılmadı.

1980'lerde Esenler, Bakırköy'e bağlı belde belediyesi olarak idare edildi. 1981'de yapılan bir düzenlemeyle Güngören Belediyesi'ne bağlı bir şube hâline getirildi. Şubat 1992 gazetelerinde beldenin Bağcılar ile birleştirilmesi suretiyle "Esenbağ" isimli yeni bir ilçe planlandığını gösteren bazı haberler yer alıyordu. Ancak bu haberi doğrulayacak bir gelişme yaşanmadı.

1984 belediye seçimlerini Bakırköy'de Anavatan Partisi (ANAP) kazandığında, hükûmetin hizmetleri beldede kendisini göstermeye başladı. Buna paralel olarak da yapılaşma hız kazandı. Kadim meskûnlar evlerini yıkarak evlenen çocukları için kendi imkânlarıyla yeni binalar yapmaya veya yaptırmaya giriştiler. "Köşe dönme" tâbirinin revaç bulduğu yıllardı.

İstimlak: Kurunun Yanında Yaş da Yanmasın

Esenler'in ilk kuruluş hikâyesinde bahsi geçiyor Çingenelerin. Litros'a, XII. ve XIII. yüzyıllarda İran üzerinden gelen Hindistan kökenli Çingeneler süreç içinde Hıristiyanlığı kabul ederek Yunanlılaşmış, ileriki dönemlerde ise Avrupa Çingenelerinin ataları olarak anılmışlardır. Eremya Çelebi Kömürcüyan'ın XVII. asırda İstanbul'un sosyal hayatını konu alan ve İstanbul üzerine çalışmalarda önemli bir başvuru kaynağı olan *İstanbul Tarihi* kitabında bu konuda ilginç ayrıntılar mevcut.

XXI. yüzyılın başlarında ise kimi Çingene grupları Esenler bahsinde iskân sorunlarıyla kendilerinden söz ettirdiler. Yaygın geçim kaynakları hurdacılık olan bu gruplar medyada farklı ithamlarla yer etmeye başladılar. Birçok asayiş sorununun bedelini, gündelik geçimlerinin telaşı içindeki bu halkın ödediğini düşünenler hiç az değil.

"Karabayır veya yeni adıyla Tuna Mahallesi, Esenler'in ilk yerleşim alanlarından biri. Bağcılar ile komşu olan ve kuzeyinde TEM Otoyolu'na açılan mahalle, medyada "İstanbul'un Teksas'ı" diye nitelendiriliyor. Bu mahalleye komşu olan Oruç Reis, Havaalanı, Fatih ve Kazım Karabekir Mahalleleri'nde yaptığım söyleşilerde "Karabayır" sıklıkla "belalı bir bölge" olarak anıldı. Karabayırlılar ise mahalledeki çeşitli olayların tamamının faturasının adlarına kesilmesine isyan ediyorlar. "Mafya değiliz, anlattıkları gibi Çingene değiliz." diyor, "Çingene" ismine yüklenen nevzuhur olumsuz çağrışımlar nedeniyle "Roman" olarak çağrılmayı tercih ediyorlar. Tek bir grup değiller mahallede, ancak "Çingene" ve şimdilerde de "Roman" isimleri farklı grupların hepsini içine alacak ve çoğu kez rahatsızlık uyandıracak şekilde kullanılıyor. Ailesi Erbaa'dan 1970'te İstanbul'a göç ederek Karabayır'a yerleşmiş olan sosyal işletme çalışanı Ayhan Yolcu, "Biz

Roman değiliz, İran'dan gelmişiz, babam İran doğumlu, Arap kökenliyiz." diye izah etti.

Çingene olmak niye ille de "belalı kişi" anlamına gelecekti ki Esenler'de hem... Yerleşimin tarihsel yapısında Çingeneler var. 1365 yılında yazılmış Rumca bir şiirde "Siyah Çingeneler"den söz ediliyor. Litros'un Çingenelerinin bir bölümü 1413-1417 yılları arasında Avrupa'ya göç etmiş, kimi gruplar Bohemya'ya kimisi İspanya'ya yerleşmişti.

"Annem bana İspanya'dan söz ederdi
Sanki kendi yurduymuş gibi..."

"Notre Dame De Paris Müzikali" kaynaklandığı romandan daha çok şey duyurtur bize asli yurt konusunda, müziğin yardımıyla. Müzikalin Çingene kahramanı Esmeralda'nın ve ailesinin Hindistan'dan başlayan uzun yolculuğunda epey uzun soluklu bir durak olmuş olabilir İstanbul'un 1939'a kadar Litros diye bilinen ilçesi Esenler.

Tuna Mahallesi Muhtarı Mehmet Doğan, 2002 olaylarında Roman vatandaşların uğradığı imaj çarpılmasında medyanın payının altını çiziyor.

Çingeneler, Tuna Mahallesi'nin en kadim yerleşimcileri... Tuna Mahallesi Muhtarı Mehmet Doğan, mahalleye ikinci Çingene göçünün tarihi olarak 1970'lerin başlarını veriyor. Çingeneler, bu yıllarda Tokat, Kastamonu gibi şehirlerden göç ettiler mahalleye. Gelenler yerleşirken akrabalarını da çağırıyorlardı; gece yarısı bir arada olmanın getirdiği güvenle çıkabilirlerdi hurda toplamaya. Henüz bir boşluk hâkimdi etrafa. Yüzyıl Mahallesi ortada yokken, Atışalanı'na bağlı olduğu dönemde Karabayır, bir mesire yeri olarak rağbet görüyordu. Bayrampaşa'dan pikniğe geliyordu aileler. Mandıralar vardı.

Düşündürücü olan, mahallenin hızlı göçe maruz kaldığı dönemde farklı mezhep veya kökenden göçmenlerin "Çingene kavgası" parantezi altında bir tepkinin hedefi kılınmış olmasıdır. Fakirlik kâğıdı, girilmesi çeteler tarafından izne bağlanan sokaklar, uyuşturucu satıcıları (torbacılar), kâğıt ve çöp toplayıcılığı, taşlı sopalı kavgalar, silahlı çatışmalar, okula gönderilmeyen çocuklar; Karabayır'a özgü işler ve haller sayılıyordu. Mahallenin imajının, adı 2008'de Tuna Mahallesi olarak kimlik değiştirmeden önce medyada yer alan benzeri içerikler taşıyan haberlerle ağır hasar gördüğü söylenebilir. Tuna Mahallesi muhtarlığı görevine 2004'te başlayan ve üç dönemdir muhtar seçilen Mehmet Doğan, 2002 olaylarının, medyada yer verilme biçimiyle de tırmandığını savunuyor.

"Çingene" olarak tanınan topluluğun, mahalle halkı için görece bir güven ve istikrar oluşturan uzamı nasıl oldu da uyuşturucuyla alabora oldu? 2000'lerin başlarında yaşanan iç yüzü hâlâ açıklık kazanmamış bir kavgayla başladı sapla samanın karışması. Kavganın ardından ortaya çıkan asayiş tedbirleriyle mahallenin tabii dokusu bir başka tanıma doğru savruldu. Olup biten neydi? Romanlar ve Sinoplular kavga etmiş, Siirtliler arabuluculuk yapmaya çalışmıştı. "Medya 2006 olaylarında da, 600 kişilik Çevik Kuvvet operasyonu, diye abarttı. Sonra sahneyi başkaları aldı." Kimler? Uyuşturucu satıcıları.

Her Esenler sakininin kendi Karabayır'ı var. 80'lerin ilk yıllarının Karabayır'ı için, "Geceleri korkardık" diye anlattı Ali Tezcan. 90'ların başında ise "dışarıdan gelenlerin rahatça ikâmet edebileceği" bir mahalleydi; Salih Tetikli böyle hatırlıyor: "Çocukluk cesareti, giderdik. Başımıza bir

şey gelmedi. At arabaları vardı." Hâlihazırda Sondurak'ta bir apartmanda yaşayan Selahattin Özdoğan, 1990'da altı ay kadar Karabayır'da kiracı olarak bulunmanın tecrübesiyle Çingenelerin asli meselesinin geçim derdi olduğuna kanaat getirmişti: "Onlar zayıf halkaydı, uyuşturucu mafyası keşfetti. Yarısı sana yarısı bana." Muhtar Doğan'a göre mahalle, 2000'lere kadar insanların kendini güvende hissettiği sokaklara sahipti. 2002'ye kadar kâğıt ve plastik toplayarak geçiniyordu ahâli. Genellikle kadınlar çalışıyor, erkekler kahvehanelerde oturuyordu. 2002 olayları dışarıdan gelen birileri tarafından kullanıldı. Mahalleye özgü boşluklar, Roman vatandaşları istismara açık kılıyordu. Ortaya çıkan rahatsızlık üzerine, 2009'da gerçekleştirilen keşiflerin ardından okul boşluğunu doldurmak üzere istimlak kararı alındı.

Mahalleyi yakından tanıdıkça daha iyi fark ediyorum: Karabayır, Litros'tan Esenler'e, Avas'tan Atışalanı'na, havalinin dönemler boyunca kendi hâline terk edilmişliğinin metaforu. Önce Balkanlar'dan ve Rumeli'den, ardından Anadolu'dan yönelen göçün oluşturduğu dinamizme rağmen havali şehrin merkeziyle ilişkisindeki belirsizlikten ileri gelen bir tür ıssızlığı gönülsüz bir vaziyette yaşamayı sürdürmüş çünkü. Komşuluk ilişkileri ve imece, kanaatkârlık ve tevazu, fedakârlık ve ceht ile oluşturulan iyilik ağı kötülük karşısında tedbirsiz, donanımsız olduğundan, Karabayır, dokusunu dağıtma sebebi olan hadiselere yakalanmış. "Dışlanmışlığın öfkesi" diyor Mümin Turan. "Fakat oraya gidip de selam verdiğinizde selamınızı almayan olmaz. Arabam yolda kalmıştı Karabayır'da, koşa koşa gelip yürümesini sağladılar. Dışlarsanız bir sonraki kuşak intikamını alıyor. Siz sahip çıkmazsanız suç şebekeleri sahip çıkıyor. Ekonominin içine bu insanları bir şekilde katmak gerekiyordu. Bu insanlardan devlete, askere silah sıkanını ben hatırlamıyorum. Rol modeli kim onların?"

Altı yaşından beri Karabayır'da yaşayan Ayhan Yolcu (1964), 2011'de, istimlak kararından önce Avcılar'a taşınmış. "Tuna karışıktı" diye izah ediyor. "Kala kala ortasında kaldık. Şahsım adına rahatsızım bu karışıklıktan. İstimlak sırasında kurunun yanında yaş da yandı. Art niyetliler, mahalleye dağıldı. Kim kimin ne yaptığını bilmiyor. Eskiden, içte bir denetim mekanizması vardı."

Karabayır, Tuna Mahallesi içinde küçüldükçe dağılması beklenen "kara bir yama" gibi hâlihazırda. İsim değişikliğini kentsel dönüşümle gelen nüfus kayması ve dağılması izledi. Şimdilerde Esenler'in en pahalı arsaları Tuna'da; merkezî bir yerde çünkü ve ulaşım sıkıntısı çekmiyor. Yeşil alanı da ilçenin diğer mahallelerine oranla geniş sayılabilir. Eski doku dağılırken yeni olanın henüz tanımlanamadığı bir evre bu. Ne çok âşinâ mekân yıkıldı, simalar uzaklaştı, manzaralar kayboldu, ilişkiler parçalanma ve çözülmeye maruz kaldı! Huzursuzluk kaynağı olmaya başlayan çeşitli parçalarıyla dağılırken yerini bilinmezliğe ve çeşitli projelerin sorularına terk etti. Genel anlamda bilinçsiz bir tüketiciliğin bütün kesimleri aynı şekilde etkilediğini belirtiyor Muhtar Doğan. Mekânlar yıkılırken ortaya çıkan kayıp hissi her yaşta insanı farklı bir şekilde etkiliyor. Yaşlılar için mahalle yeni öğrenilecek bir alfabe gibi henüz. Gençler mevcut mekânlara sığmıyor, Bakırköy ve Bahçelievler'deki kafelere gidiyorlar.

Esenler, haddizatında kendi içine sıkışmış bir semt; bir kısmı hazırlanan bir plana göre askerî bölgeye taşınacak. İlçenin nüfusu 2016 yılı rakamlarına göre 457 bin 231.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri kayıtlarında 1907'de Litros nüfusunun 449 kişi olduğu görülüyor. Aynı yılın takviminde ise Litros'tan, bir zamanlar önemsiz olmakla birlikte, güzel iklimi sayesinde gelişip kalkınan bir köy olarak söz ediliyor.

XIX. yüzyılın sonlarında, bu köyde mühtedi Müslümanların dışında muhtemelen Balkanlar'dan muhacir olarak gelip yerleşen az sayıda Müslüman ahâli bulunduğu da belirtiliyor kaynaklarda. Yunanca bazı kaynaklara göre 1873-1874 yıllarında Avas'ta 220 üyesi bulunan 38 Ortodoks aile yaşamaktaydı. Bu aile üyelerinin bir kısmı çiftçi, bir kısmı ise boyacı olarak çalışıyordu. Bağcılık önemli bir geçim kaynağıydı.

1905'te köy nüfusu yaklaşık 340 kişiye ulaşmıştı. 1919 tarihli Rumca bir kaynakta, I. Dünya Savaşı sırasında Avas Köyü'nün 310 sakininin sürgün olarak Çatalca ve Mihaliç'e gönderildiği bilgisine yer verilmiş. Bu kişiler, savaşın ardından tekrar köylerine geri dönmüşse de mübadele sırasında yeni bir göçle Yunanistan'a gönderilmişlerdi.

Emin Onar, 1960'ta şimdi Deprem Parkı'nın bulunduğu yerde at ile su çarkı çalıştırıyor.

Manuel Gedeon, 1860'tan önce bu bölgede yaklaşık olarak on beş yel değirmeni bulunduğunu kaydediyor. Değirmenlerin sahipleri genellikle Edirnekapı'da ikâmet ediyorlarmış. Yeldeğirmenleri, semtin müstakbel ismini haber veriyor âdeta. Semtin yaşlılarının bu değirmenlere ilişkin pek hatırası yok. Genç kuşaktan, semtin tarihi üzerine araştırmalar yapan Mümin Turan, çocukluğunda Deprem Parkı bölgesinde, Esenler Bilgi Evi'nin bulunduğu zeminde atla çalışan bir değirmen gördüğünden söz etti.

Lütfi Kundura'nın sahibi Lütfi Pekolgunçelik, 1967'de Esenler'de bir at değirmeninde gördüğü hububat öğütmek için kullanılan taşı ve dönüp duran atı anlattı. Belki de Mümin Turan'ın sözünü ettiği değirmendir bu.

Lütfi Bey'in o dönemde Beyazıt'ta ayakkabı ustası olarak çalışan babası, çırağının ailesinin önayak olmasıyla Birlik Mahallesi'nden bir arsa aldı. Arsanın bulunduğu çevrede -ve gözün alabildiği her yerde- bamya veya buğday tarlaları uzanıyordu. Kimi köylüler bamya toplayıp at arabasıyla satıyordu.

Avicenna Hastanesi'nin bulunduğu alanda dut bahçeleri vardı. "Sahibi Mustafa Abi iyi bir adamdı." diye anlattı, Mustafa Ustaoğlu. Bahçelerde incir ağaçları göze çarpıyordu. Köylüler, yakın tarihlerde yıkılan eski Rum evlerinden söz ediyorlardı. Bir domuz mandırası vardı, Karabayır'da. Sahibi 70'lerin başlarında, çevre halkının şikâyeti üzerine taşınıp gitti.

Çeşitli ortamlarda saygı ve sevgiyle bahsi geçen bir isim, Selanik göçmeni Emine Sunal veya evini kendi elleriyle yapan kadın.

Evin gelini Behice Sunal'ın bana anlattığına göre, kocası vefat ettiğinde Emine Sunal beş çocuğuyla ortada kalmıştı. Bamya ve soğan tarlalarında çalışarak, çapa işleri yaparak yetimleri fakirlikle büyüttü. Kendisi gibi Selanik göçmeni olan kocası sağlığında Atışalanı'nın merkezinde, İlçe Emniyet Müdürlüğü'nün önünde bin yedi yüz yetmiş sekiz metrekarelik

Emine Sunal'ın kocasının vefatının ardından 1946-47'de Kırım Caddesi üstündeki arsalarında çocuklarıyla birlikte çalışarak yaptığı ev.

bir arazi satın almıştı. O dönemde Havaalanı Mahallesi Kırım Caddesi üzerinde, Eski Atışalanı Köyü Derneği civarında bir Rum evinin bir odasında yaşıyordu aile. Bazen bir ev üç aile tarafından paylaşılırdı, bazen bir odada iki ailenin yaşadığı olurdu. Uzun yıllar bu şekilde bir evi, hatta bir odayı paylaşan aileler var.

Bulgaristan göçmeni Behice Sunal 1966'da Gaziosmanpaşa'nın İmrahor Köyü'nden bu bahçe içindeki yeni eve gelin geldiğinde, dernek civarındaki ev yıkılmış, yerine yeni bir ev yapılmıştı.

İstimlak nedeniyle terk etmek zorunda kaldığı, bahçesinde oturduğumuz evi ise kocasının vefatından sonra 1946-47'de inşâ etti kayınvalidesi Emine Sunal, bizzat ilgilendi inşaatıyla. Kızları da "erkek gibi pantolon giyerek" çalıştılar inşaatta. Çoluk çocuk Çinçin Deresi kıyısında çamurla samanı kendi elleriyle karıştırıp hazırladıkları kerpici ve binanın yapımında kullanılabilecek taşları öküz arabasıyla taşıdılar inşaat alanına.

İki katlı evin tuvalet ve banyosu dışarıda, üst katında üç oda var. Behice Hanım bu evde kayınvalidesiyle ana-kız gibi yaşadığını belirtti. Kayınbiraderi, eltisi ve çocuklarla toplam 12 nüfuslardı. 1967 depreminde sarsıntıyı hissetseler de dışarıya çıkma gereği duymadı aile. Elektrik yoktu evde, hâliyle televizyon da. Emine Hanım 81 yaşında vefat etti. Dördüncü gecesinde Kur'ân-ı Kerim okunurken Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da vefat ettiğini öğrendiler bu evde.

Behice Sunal'ın eşi Şevket Sunal ise 2016'da vefat etti. "Geceleri uyku girmiyor gözüme, tedirginim, ilkokul mezunuyum ama on sene sonrasını görebiliyorum." diye açıyor gönlünü. "Ben de istemez miyim kendi evimde, toprağımda oturup çayımı içeyim?" Birden mülksüzleşmişler. Küçük oğlu maddî sıkıntılar yüzünden evlenemiyormuş. Ömrünü geçirdiği bahçeli evde yaşamıyor şimdi, arazi belediye hizmet alanında kaldığı için kamulaştırıldı. Dosya temyizde.

Behice Hanım için bahçesinde sohbet ettiğimiz ev bir hatıralar alanı. Artık burada yaşamıyor, aynı mahallede başka bir evde mukim ama gün içinde çıkıp geliyor, bahçesinde vakit geçiriyor, geçmiş ve gelecek üzerine düşünse de henüz mevcut olanın kıymetini bilmeye çalışıyor, vakit varken. Gıcırdayan tahta basamakları yavaşça çıkarak yukarı katı geziyoruz. Eşya-

Behice Sunal, kamulaştırılan evinin bahçesinde, kayınvalidesi Emine Sunal'ın bu evi yapmasının hikâyesini anlattı.

lar da kaçınılmaz bir yıkıma uyum sağlamak istermiş gibi kendilerinden vazgeçmiş görünüyorlar. Böyleyken, yetmiş senelik ev küçük bir umutla yeniden canlanabileceği hissini de uyandırıyor. Dul bir kadının çocuklarıyla büyük emek vererek yaptığı ev niye bir müze hâline getirilmesin? Issızlığın ortasından bugünlere uzayan bir ayakta kalma çabası, Esenler'in kendine has iyimserliğinin de hikâyesi değil mi?

Mübadillerin yaşadığı Rum evlerinden biri bile bugüne kalmış değil. İlçenin gecekondusunu kendi elleriyle yapan ilk kadını olarak bilinen Satı Teyze'den sıklıkla söz ediliyor; kendisine ulaşmaya çalışıyorum. Satı Teyze'nin yaptığı ev muhtemelen bir apartmana dönüşmüş durumda; Emine Sunal'ın 1946'da yaptığı ev ise henüz ayakta ve bunun kıymetinin bilinmesi gerekiyor.

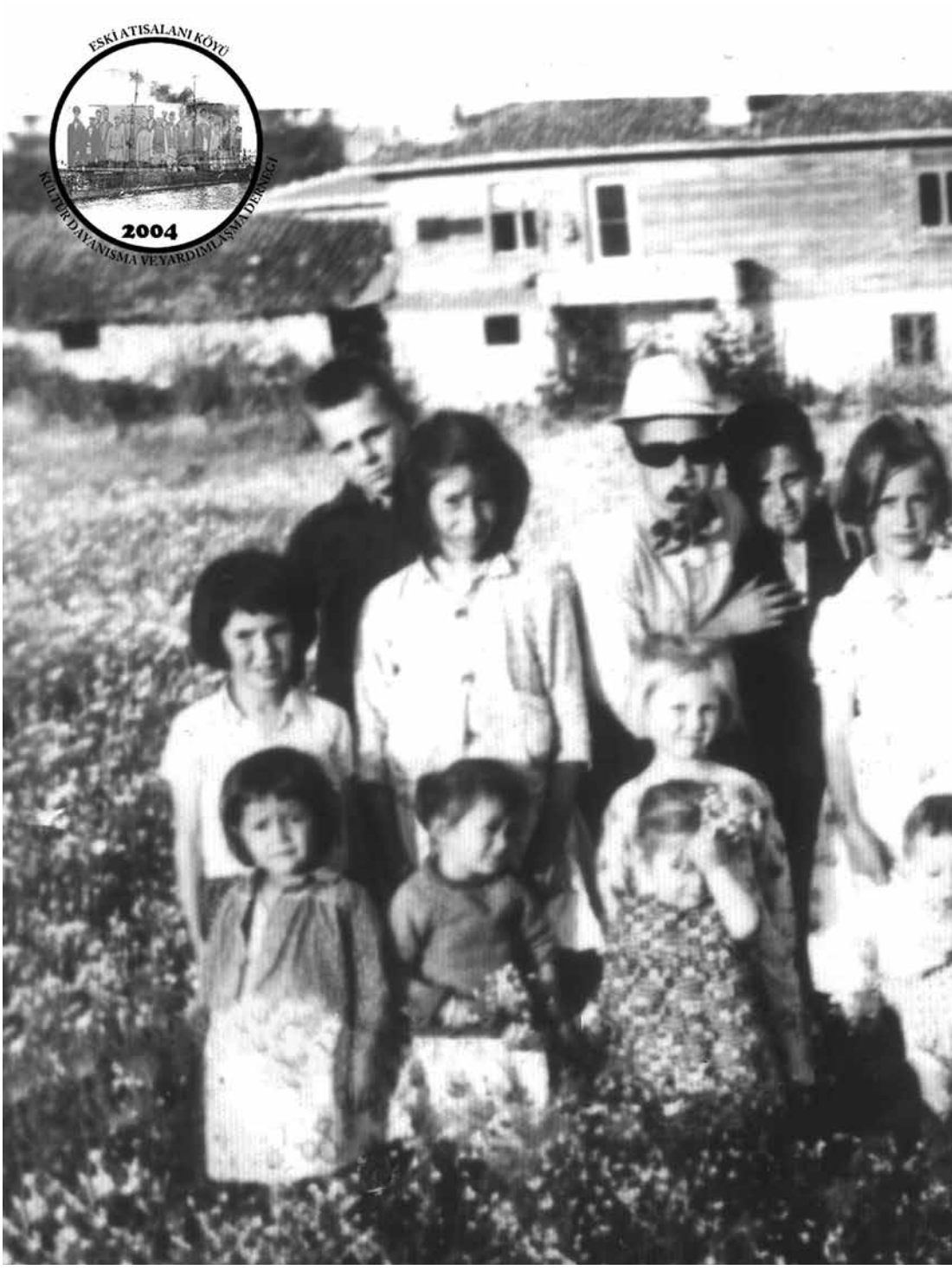
Cumhuriyet Litros'u ve Avas'ı

Davutpaşa Kışlası'nın hemen yukarısında çalışma arkadaşlarımı beklerken çantama ikinci bir yün şal koymakla isabet ettiğimi geçirdim aklımdan. Ocak ayı sonlarındayız, yakıcı bir rüzgâr esiyor sokaklarda. Öylece etrafı izlerken Litros dönemlerinin tenhalığını, boşlukta göze çarpacak manzaralarını, köy halkının karda kışta yokuş çıkıp inerek bir yere ulaşma telaşlarını hayal etmeye çalışıyordum.

Artık boş bir arazi yok, her yer bina. "Kaldırıma çıkıp yürüyemiyorsun." demişti Selahattin Özdoğan. "Kalabalık haddinden fazla. Otogar, sebze hali, kalabalığı artırdı. Fakirlik var, insanlar göçüyor. Beş-altı yıldır da Suriyeliler geliyor. Onlar da fakirler. Bir evin alt katında otuz kişi kalıyor; karyola yok, süngerleri seriyorlar."

Anadolu ve Balkan göçmenlerine muhacirlikten mülteciliğe çeşitli adlarla anılan Suriyeliler de katıldı, bazı sokaklarda yer alan dükkânların tabelaları arasında Arapça olanlar çoğunlukta. Suriyelilerin kendi kuaförleri, terzileri, marketleri, telefoncuları, tatlıcı dükkânları, kahveleri var. Bu açıdan bakılacak olursa "Faziletler" bölgesinin insanlarının muhtemel bir diğerkâmlık geleneğine uygun davrandığı söylenebilir; kendi daracık yaşama ortamlarını mültecilere açtılar. Buna karşılık mülteciliğe yol açan sebepler de hiç değişmedi besbelli. Latin Tarihçi Ammianus Marcellinus'un IV. yüzyıl Roma'sındaki dekadans işaretlerini sıralarken dile getirdiği, "Ama bugün kimilerinin boş gururu, şehir surlarının dışında doğmuş olanları -çoluk çocuğu olmayanlar ve bekârlar hâriç- hor görüyor" şeklindeki sözlerini Ranciere şöyle yorumluyor: Günümüzün "ötekisi" değil tamamen anlatılan, bir dalganın savurduğu kargaşa insanları, "adsız çoğunluk." Siyasetin oyunu talep ettiği geniş kitle: Pay edilmeyen ekmeğinin peşinde, sürekli çoğaldığı, çoluk çocuğuyla da çoğaldığı için ayrıca, bir mutabakatın olabilmesi bakımından bütün arzu ve eğilimleriyle hiç yokmuş gibi davranılması, yani dışlanması zorunlu görülen çokluk.

Neyse ki, kiralar ucuzdu ve ev sahipleri kökenini, memleketini sorarak başlamıyordu söze. Beri taraftan, fırsatçılar hemen harekete geçmedi değil. Cevdet Daniş'in (1968, Siirt) Mimar Sinan Mahallesi 74. Sokak'ta bulunan kuaför salonunda müşteriler anlatıyordu: Mülk sahibi bodrum

Köyiçi'nde çocuklar; 1960'ların başları. (Eski Atışalanı Köyü Derneği arşivinden)

katında oturan aileyi çıkarttıktan sonra daireyi ikiye bölüp bir kısmını 30 erkek mülteciye, diğer kısmını ise 30 kadın mülteciye kiraya veriyor. Her birinden günlük on veya on beş lira alıyor kira olarak, bu da kişi başına ayda ortalama dört yüz elli lira demek; "avanta" bir gelir kaynağı. İnsan 30 kişinin o izbe yerde nasıl yaşadığını hayal edemiyor, muhtemelen sadece uyumak için geliyorlardır eve.

Mülteci aileler, kalabalık nüfuslarıyla bodrum kat atölyelerde çalışarak kendi evlerini tutmanın altyapısını oluşturuyorlar. Esenler bir bakıma yoksul mülteciler için yerleşmeyi öğrenmenin de eşiği. Mülteci aileler veya ailelerine kavuşmaya çalışan mülteciler onun elverişli sığınaklarında bir süre eğleşerek şehirle uzlaşmanın yollarını öğreniyorlar.

Cevdet Daniş'le söyleşimizi tamamladıktan sonra Kazlıçeşme üzerinden Marmaray'la Sirkeci'ye gittim. Konyalı'da, Cerablus'a gönderilecek çocuk giysileri için kampanya yapan iki genç kızla buluştuk. Kızlardan biri, Kübra Kayacı, yirmi yıldır Esenler'de, Birlik Mahallesi'nde oturuyormuş meğer. Bir çalışma yaptığınızda bütün dünya ona ilişkin bilgi ve sahnelerle önünüze akar gibi oluyor. Kübra üç-dört yaşlarındayken ailesi Bostancı'dan taşınmış Esenler'e. Gerçi aklı hep Bostancı'da kalmış. Biraz yalıtılmış bir hayat sürdürmüş ilçede, Karabayır gibi "sorunlu" mahallelere girip çıkmaktan kaçınmış. Duraktan eve, evden durağa bir hayat sürdürüyor hâlâ.

Fakat evet, komşuluklar benzersizdir burada, diye ekliyor. İnsanlar samimi, candan.

Oruç Reis Mahallesi sakinlerinden Nesrin ve Niyazi Ovalı, kiracıları olan Türkmen asıllı Halepli mülteci aileye hem komşu olmuşlar hem aile. Hanne Muhammed, Nesrin Hanım'a "anne" diyor. "Biz daha önce çıktık İstanbul'a geldik, annemler evimiz bombalandığında fotoğraf atmışlardı. Sonra onlar Mersin'e geldi. Yani mecbur kaldık. Cenazemize bile, 'benim' diyemezdik; vuruyorlardı." İstanbul'da bulunan iki kardeşinden birinin evi de Esenler'de. Kısa süre içinde birkaç ev değiştirdikten sonra bu evi kiralamışlar ve dört yıldır sakin bir hayat sürdürüyorlar. Eşi Topkapı'da araba tamircisi olarak çalışıyor. "Evden işe, işten eve" bir hayatları var ve bundan memnunlar, âdeta dinlendiklerini hissediyorlar. Canı sıkılınca, yukarıya, "Dede"nin yanına çıkıyorlar, çaya. Nesrin Teyze'nin ve Niyazi

Amca'nın kiracısı olduğu için şanslı olduğunu düşünüyor Hanne Muhammed. Dördüncü çocuğu kız doğunca iki sene önce, "Nesrin" koymuş adını. "Suriye'de barış olursa eğer, gitmeyiz. Burada işimizi, evimizi bulduk."

Tabii Esenler komşuluk demek. Hiç öyle bir kötülük görmedik ki, nahoş bir şey yaşanmadı, çok iyiydi komşuluklar, diye anlatmıştı Kamil Tezcan.

Gençlerin takdirle altını çizdiği güzel komşuluklar, orta ve yaşlı kuşaklar için sızılı bir özlem sebebi. Aile ortamlarının, kahvehane ve dernek mekânlarının muhabbetlerine, internet sitelerinin söyleşilerine siyah beyaz fotoğraflarla karışan nostalji, "ancak" diye başlayan cümlelerle şerh konularak ayarlanıyor sıklıkla. Köy ve beldenin komşulukları ve yeşil bahçeleri özlenilse bile merkezi yakınlaştıran ulaşım ağı ve çamursuz yollar hatırına, sıkışık ve gürültülü ilçe hayatı tercihe şayan bulunuyor. "Samimi komşuluk ilişkileriyle sakin bir hayat sürdürüyorduk, yani köylü bir yaşantımız vardı. Tabii köylülerin şimdilerde sahip olduğu nimetlerden yoksunduk. Doğalgaz, elektrik yoktu, her sene evi boyuyor, badana ediyorduk. Kömürlü sobayla ilkbahar yaklaşırken bir bakıyorsun beyazlar siyaha dönmüş. Kolay geçmiyordu o siyahlık. Bir kat, iki kat, üç kat vuruyorsun." diye anlattı Süleyman Sirkeci.

Mal-mülk yok değildi geçmişin zor yıllarında, ancak elde olan yeterince paraya çevrilemiyordu. İsmail Üstün ilçenin asli yerleşimcilerinden sayılan mandıra sahibi bir aileye mensup; son yetmiş yıl içinde gerçekleşen bütün değişimlerin şahidi bir esnaf. Ortaokul yıllarında karda kışta Şehremini'ye kadar yürümenin zorlukları benliğinde derin izler bırakmış. Açık konuşmak gerekirse eski günleri özlemiyor. Şimdi her türlü ulaşımın varlığının kıymetini bilecek kadar zorluk çekti yollarda. "Komşuluk vardı eskilerde, başka da bir şey yoktu. Herkes birbirini arayıp soruyordu, telefon yoksa da bir şekilde aranıp bulunurdu eş dost. Aslına bakarsanız, şimdilerde hayat şartları birçok bakımdan çok daha iyi."

Kilit vurulması gerekmeyen kapılar, imece ruhu, kar kuyuları, bağlar, bamya tarlaları, mandıralar, koyun sürüleri, at arabaları, meydanda yapılan düğünler ve yoksulluğa rağmen sahip olunan iyimserlik, ıssızlık dönemlerinin hatıralarından süzülüyor mutlaka. 1930'larda Tetiklilerin çocukları gün ortasında kurtların gezdiği boş arazilerde koyun otlatıyor-

lardı. Bir keresinde Abdi Hüseyin oğlu Mustafa Tetikli (1931) Havaalanı mahallesinin ötelerinde sürü otlatırken kurt geldi, bir koyunu yakalayıp sürüklemeye başladı. Çocuk korku içinde bağırıp çağırmaya başladığında askerler koşup teskin ettiler. Bu arada çoban köpeği kurdu yakalamış, koyunu kurtarmıştı.

Çocuklar Çinçin Deresi'nde balık tutuyor, yüzüyorlardı 1930'larda. 1975'te de çok farklı değildi çocukların oyun-eğlencesi, oyalanma yolları. 1964 doğumlu Hasan Tokuş'un ailesi o sene Sivas'ın bir köyünden göçüp gelmişti köye. Sütçü bir amca vardı Menderes Mahallesi'nde; ahırdan dirgenini çalıp çatalların aralarını tellerle sararak sıkılaştırıyor ve Çinçin'e gidiyorlardı. Turna balıklarını avlamaktı amaçları. Hazırladıkları zıpkınla otların arasına gizleniyor, balığı görünce saplıyorlardı. Bazen balık görünsün diye saatlerce bekledikleri oluyordu. Sonra civarda bulunan atlıkarıncacıya koşuyor, ellerindeki balıkları verip bir iki tur atıyorlardı. Üstleri başları çamur olduğu için de kolayca dönemiyorlardı evlerine. "Çocukluk işte, bir yere salmazlardı, kaçarak giderdik." Çinçin Deresi'nin iki yanında bomboş tarlalar uzanıyordu. Yirmi-yirmi beş yaş grubundan gençler futbol maçı yapıyor olurlardı. Tokuş ve arkadaşları ise buldukları pet şişelerle Ayazma'dan su getirip satardı, susayan oyunculara.

Kış şimdikine nazaran bir hayli sert geçiyordu 1930'larda tepede. Zemin kat kapısının açılmasına izin vermeyen bir kalınlıkta yağan kar yüzünden evlerinden ancak tünel açarak çıkabiliyorlardı Tetikliler. Şimdi pazarın kurulduğu yerde buzda kayıyor, kar oyunları oynuyorlardı.

Abdi Hüseyin oğlu Mustafa Tetikli 1940'lı yıllarda, annesi, abisi ve kardeşiyle birlikte, Habipler'e Arnavutköy arasında yer alan Pirinççi Köyü'nün yanındaki ormana gidiyordu, yakacak odun temini için (Mümin Turan ise 1970'lerde aynı ormana babası Yusuf Turan'la birlikte ava gidiyordu). Ağaç kesmek yasaktı. Bir keresinde jandarmalar çevirince ağlama tuttu Mustafa'yı. Jandarmalar, dayanamayarak serbest bıraktılar. Mustafa Tetikli, beş yaşındayken başladı koyun otlatmaya. Yarım gün o otlatırdı sürüyü, yarım gün de okul olarak kullanılan kahvehaneden çıkıp gelen ağabeyi Abdurrahman. Atışalanı Sağlık Ocağı'nın bitişiğinde bir Rum evi vardı; Esenler'e ilk gelen mübadiller okul olarak orayı kullandılar. 1929'da

Atışalanı'nda doğan Abdurrahman Tetikli ise ilkokulu o Rum evinin yanında bulunan tek katlı kahvehanede okudu. Kahvehanede bulunan iki-üç sınıfta yirmi-otuz kadar öğrenci ders görüyordu. Öğretmenleri Selahattin Bey ve Şefik Bey'di. 1941'de Atışalanı Kemer Mahallesi'ne, şimdiki lisenin bulunduğu yere okul yapılınca, oraya gitmeye başladılar.

Mevcut Atışalanı İlkokulu'nun yerinde bulunan bu okul üç sınıftan oluşuyordu. Tuvaletler dışarıdaydı, öğrenciler tuvaletlere giderken çamurlu bir yolu aşmak zorunda kalıyorlardı. Esenler'de henüz muntazam bir okul olmadığından, meydandaki okul yerine kullanılan iki odalı binada ders gören öğrenciler, beşinci sınıf bitirme sınavları için Atışalanı'ndaki okula geliyordu (1936'da Atışalanı'ndaki okula çürük raporu verildiği zaman ise dokuz öğrenci iki sene Esenler'deki okula devam etmek zorunda kalmıştı). Öğretmen İsmail Bey ta Fatih'ten yürüyerek ulaşıyordu köye; inanmak zor gibi gelse de. Sıklıkla adı geçen ilk öğretmenlerden biri olan Nehir Hanım'ın nereden ve nasıl geldiği konusunda bir bilgi edinemedim.

Mübadil ve muhacirlerin ilk dönemlerde çektirdikleri fotoğraflarda henüz atılamamış yol yorgunluğunun, yerleşme telaşının ve yoksulluğun izleri fark ediliyor. Esenler'e yerleşen mübadiller devletten özel bir yardım almadılar. Çok çalışarak yerleşmeyi başarmaları gerekiyordu. Mümin Turan, ilk dönemlerin toplu fotoğraflarında göze çarpan yoksunluğun da gösterdiği gibi, özellikle Selanikli mübadillerle ilgili "Atatürk tarafından imtiyazlar tanınan bir kesim" olduklarına dair önyargıda gerçeklik payı olmadığını dile getiriyor.

Hüzün, öngörülemeyen yoksulluğun da eseriydi. Halılara kilimlere ölü çocuklarını sararak geliyordu insanlar. "Gemi" olarak geçse de getiren taşıt aslında yük vapuruydu, yolcu vapuru konforundan yoksundu. Güvertede birbirlerine sokularak ısınmaya çalıştı mübadiller. Aralarında apar topar hayvanını kesip kavurma yapmış olanlar varsa da çoğu yola hazırlıksız çıkmıştı.

Mübadil gruplar Litros ve Avas'a getirildiğinde, bu köylerde Müslüman olarak sadece Balkan göçmenleri ikâmet ediyordu; daha önce de işaret etmiştim. Parasız pulsuz ve bir destekten yoksun mübadillerin bir kısmı yarım asır boyunca Rum evlerinde yaşamayı sürdürdü. Sonraları Rum

evlerinin yerinde veya farklı bir arsada kendi evlerini inşâ eden mübadil kuşak, bu binaların yapı, fonksiyon ve estetik açılardan, terk etmeye mecbur kaldıkları binalara benzemesi için uğraştılar. Ancak meselâ taşı pahalı olduğu için sınırsızca kullanamıyorlardı. Bazen yıkılan Rum evlerinin enkazından topladıkları taşlarla binanın ilk katını örüyor ve gerisini daha ucuz olan ahşapla tamamlıyorlardı.

1920'lerde 26 haneden ibaret bir köy olan Litros, 1930'ların ortalarında 36 hane olmuştu. 1930'larda Dörtyol'a giderken tek bir ev vardı havalide: Hayat Hastanesi'nin bulunduğu mevkide, Latif Ağa'nın evi. Litros'a girerken ise sağda Âdem Ağa'nın köşkü yer alıyordu. Âdem Ağa, köyün en zenginiydi, mandıra sahibiydi. Menderes Mahallesi'nde, bugün Avicenna Hastanesi'nin bulunduğu yerde mandırası vardı. Sadık Ağa'nın evi dere içindeydi, çok geçmedi, Litros'ta geniş bir araziye taşındı. 1933'te Tatar Kazım geldi köye, 1934'te Amasyalı Kazım. Tatar Kazım, Kavalalı Mahmut Ağa'nın damadıydı. Cephanelikte görev yapan Vahit Ağa isimli Diyarbakırlı bir asker, Atışalanlı bir hanımla evlenip semte yerleşecekti. Kürt Mehmet, Dem Ahmet... Dem Ahmet sakaydı, 1950 ila 1960 yılları arasında eşeğiyle içme suyu satıyordu evlere. Kürt Mehmet Ağa'nın Yüzyıl'da bir bahçesi vardı tepelerde, piknik yeri olarak rağbet görürdü.

İki "Kürt Mehmet" var ancak, Atışalanı'nın görmüş geçirmiş insanları anlattılar:

Dersimli Kürt Mehmet Ağa, bir rivâyete göre mübadillerden daha önce gelmiş yöreye ve Rumlarla birlikte yaşamış. Yusuf Turan'ın babası Mümin Bey 1924'te Kavalalı mübadil kafilesiyle Litros'a geldiğinde tanımış Kürt Mehmet'i. Yöreye II. Dünya Savaşı'ndan sonra geldiğine dair başka bir rivâyet de var. Turgut Reis Mahallesi, Muhammediye Camii'nin karşısında yer alan, "Tepe" diye adlandırılan mevkie çıkan yolun üzerinde yirmi beş-otuz dönümlük arazisi ve evi bulunduğu söyleniyor. Sultanahmet ve Mahmutpaşa civarında hamalbaşı olarak çalışırmış. Bahçesindeki incirleri toplayıp satarmış. 50'lerin başlarında vefat etmiş Kürt Mehmet Ağa. Eşi Fatma Hanım'ın vefatından sonra ise sayıları üç veya dört olarak hatırlanan kızları Fatih'e taşınmışlar.

Diğer Kürt Mehmet ise Malatya'nın Pötürge kazasından yöreye "Alman Harbi'nden" sonra gelip yerleşmiş. Kunduracılık yapmış, düğünlerde davul çalmış, tarla çapalamış. Eşi Hanife Hanım, Kavalalı mübadil Koca Mümin'in kızıydı. Kırım Caddesi üstünde bulunan, Hüseyin Atağan'ın sıcak yaz günlerinde önündeki bir sandalyede oturup vakit geçirdiği beş katlı bina Kürt Mehmet'ten kızlarına kalan arsa üzerine inşâ edilmişti.

"Esenler'in Tarihi" kitabının kapağında bulunan ilk mübadillere ait 1939'da Atışalanı'nda çekilmiş fotoğrafta, mübadil grubun sağ tarafında, ayrı bir yerde durmuş olan çocuk ise "Kürt Ali" olarak hatırlanıyor ilçede.

1939'da Atışalanı'nda çekilmiş mübadillerin toplu fotoğrafı soldan sağa: 1-Kamil Güngör 2-İbrahim Güngör 3-Karadayı'nın Osman Karaer 4-Hüseyin Akay 5-Selim Hasan Yıldır 6-Moleli Mustafa Barış (Köy Korucusu) 7-Kasap Ali Sevinç 8-Nuri Kıymaz 9-İbrahim Mümin Sevinç (Köy Muhtarı) 10-Bulgariyeli Hasan Sorun 11-Hilmi Gülener 12-Bandak Süleyman Çalışkan 13-Halibiş Mehmet 14-Benli Abdullah 15-Topal Salih'in Hüseyin Toplu 16-Ruşen Durgun 17-Pastal Hüseyin Gezer 18-Kör Mümin Seymen 19-Koca Mümin Peker 20-... 21-Çoban Salih Durmaz 22-Abdi Osman Tetikli 23-Kürt Ali Sert.

Eminönü halinde hamallık yaparak ailesini geçindiren Erzurumlu Hüseyin (Sert) Ağa ile Kastamonulu Huriye Hanım'ın oğluydu Ali. Yoksulluk yüzünden köyünden göçüp Esenler'e yerleşmiş olan Hüseyin Ağa, kocasını yitirmiş, bir çocuklu Huriye Hanım'la aracıların girişimiyle evlenmişti. Huriye Hanım ebeydi. Mübadiller bu yoksul aileyi dışlamamış, tarla vermiş, koruyup gözetmişlerdi. Ailenin köy çıkışında, şimdiki Belediye Binası'na giden yolun üzerinde bulunan kerpiçten evleri imece usulüyle yapılmıştı.

Fotoğrafta ayrı duran çocuk hakkındaki bilgileri, Atışalanı Derneği 2003'te kurulduğunda hâlâ hayatta olan ve derneğe gelip giden ilk kuşak mübadillerden öğrendi sonraki kuşaklar. 90'larda vefat ettiği hâlde, "Kürt Ali Sert"in kimliği üzerine bilgiler birbiriyle çelişebiliyor. Hâfızalarda yer tutan farklı bilgi ve izlenimler, kaydedilmemiş yakın tarihe ait birçok konuyu silikleştiriyor. Bazı bilgilere göre Ali'nin babası Kürt Hüseyin Ağa mübadillerden daha önce gelmişti tepeye ve Rumlarla birlikte yaşamıştı. "Biz bildik bileli Kürt Ali aramızdaydı." diye anlattı Mümin Turan. "Tarımla uğraşıyor, arazi ekiyordu. Şu anda Esenler Devlet Hastanesi'ne dönen alandaki arazi onundu. Bağ bahçe işi yapıyordu. Mübadil bir hanımla evlendi. Çocuksuz öldü."

Hayvancılık ve tarım alanında yevmiye ile çalışmak için gelen Anadolu göçmenleri 1940'larda parmakla sayılırken, 1950'lerden itibaren artış göstermeye başlıyor.

Mübadeleyle birlikte Esenler'de oluşan toplumsal yapının karakteri biraz daha geriye giderek şöyle izah edilebilir: 1907'de İstanbul, birçok din ve etnisitenin bir araya geldiği, çok sayıda dilin konuşulduğu kozmopolit bir başşehirdi. Bir milyona yakın nüfusu hızla azaldığı hâlde, Osmanlı'nın farklı bölgelerinden gelen etkilerin kesiştiği bir ortam özelliği sergiliyordu. 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında imparatorluk savaşlarla küçülürken, şehir yüz binlerce mültecinin akınına uğrayarak büyük bir hareketliliğe sahne oldu. Alan Duben, 1907'de şehirde ikâmet eden Müslüman nüfusun yarısının İstanbul doğumlu olmadığını belirtiyor. Bunun yanı sıra toplam nüfusun yüzde 35'inden çoğu gayrimüslim, yüzde 15'inden çoğu ise yabancı uyrukluydu. 1908'de Meşrutiyet'in ilânıyla daha bir hızlanan modernleşme kabulleri, Anadolu toplum yapısından bariz bir

farklılaşma yönelimi ortaya koyuyordu. Buna karşılık İmparatorluğun savaş yaşayan yörelerinden şehrin civarındaki köylere gerçekleşen göçün, zamanı sükûnet açısından alıkoyma ihtiyacı içindeki bir tür minyatür Osmanlı ahâlisi yapısı ve yaşantısı oluşturduğu söylenebilir.

Mübadillerin çocukları, alt katı ahır olan evlerde büyüdüler. İnşaat ustası Fuat Gülener'in (1935) çocukluğu yıkılan Avas Kilisesi'nin arkasında bir evde geçti. İki oda bir salondan oluşan yüz on metrekarelik evin alt katı ahırdı. 1951'de bu evi yıkıp yeniden yaptılar. Fuat Bey, yeni yapılan evin krokisini çizdi, sohbetimiz sırasında. Üstü saç, kerpiç bir binaydı. Gündelik oturma odası olarak kullanılan oda dışında küçük bir yatak odası vardı. Ağabeyi evlendiğinde on altı yaşında olan Fuat, evin dışında, üstü kapalı bir yerde yatmaya başladı. Kış mevsiminde içeriye geçiyordu yalnız. Çok üşüdüğünü hatırlıyor.

İnşaat sürecinde bir gün ustalar yemek yemeye gittiğinde Fuat Gülener malayı eline alarak duvarları sıvamaya başladı. Ustalardan biri döndüğünde yaptığı sıvayı beğendi. Onu da ekibine kattı. Üç beş sene o ustayla çalıştıktan sonra Rum bir ustanın, Bakırköylü Rusto'nun yanında işe girdi Fuat Gülener. Zengin tabaka için evler yapıyorlardı. Fuat Bey yedi sene çalıştı Rusto Usta'yla birlikte.

Tetikli ailesinin büyükleri 1924'te Kavala'dan Gülcemal'le İstanbul'a geldiğinde önce Feshane'ye inmiş, ardından Tuzla'ya götürülmüş ve ekip biçecek arazi istedikleri için de neticede Atışalanı'na nakledilmişlerdi. Anne Emine Hanım, baba Abdi Hüseyin ve dokuz çocuktan oluşan Tetikli ailesi Atışalanı'nda, Merkez Camii'nin karşısındaki küçük parkın arkasında bir binanın yerinde bulunan iki katlı ahşap Rum evine yerleşti. O evin yerinde şimdi küçük amcalardan birinin evi var. Kendi evlerinin giriş katında ahırla aynı seviyede bir fırın bulunuyordu. Bu fırın ve ahır, 1990'ların sonlarına kadar değişmeden kaldı. Emine Hanım sürüyü ve köpekleri besliyor, ev halkı ve çobanlar için yemek hazırlıyordu. Mustafa Bey onu sürekli çalışıyor hâlde hatırlıyor. 1959'da evlendiğinde, eşi Nurten Hanım'ı bu eve gelin getirdi. "Aşağıda inekler möö dediğinde teyzen korkardı."

Mustafa Tetikli, eşi Nurten Hanım'la Bayrampaşa'da, Şahin Motor Yatakları Fabrikası'nda çalışmaya başladığı dönemde tanıştı. Akrabalar

Atışalanı, 1955. Üçgen çatılı ev, Fuat Gülener Ailesi'nin.

yakıştırmış, uzaktan gösterip aracılık etmişlerdi. İmam nikâhı olmadan oturmam, dedi Mustafa Bey. Tanıdık bir imamı çağırdılar, kıydı nikâhı. Resmî nikâhı ise muhtar kıydı. Yeni evli çift, kısa bir süre sonra Bayrampaşa'da yaptırdıkları eve taşındı. Tetikli üç yıl kadar Maltepe'de, General Dikiş Makinesi Fabrikası'nda Tatariler'le çalıştı. Büyük binaların oluşturduğu uzamın on yıllar akarken değiştiğini, dahası kaybolduğunu izlerken dünyada kalıcı olan fiiller üzerine düşünmeye başladı; kendisiyle söyleşi gerçekleştirdiğimiz, kurucularından olduğu -700 öğrencisi bulunan- 1998'de hizmete başlayan kolej, bu daha kalıcı ve anlamlı çabaların arayışına sevk eden dönemin bir eseri. 1967'de kurulan Devran Motor Yatakları ve Burçları Fabrikası iyi kâr ediyordu. Öyleyse, iyi insan yetiştirmek için okul açmalıydılar.

Ne kadar gayret edilirse edilsin yerleşmek için, üçüncü kuşaktan İstanbullu olunsa bile köken sorgulaması göçmen veya mübadilin peşini bırakmazdı. Mümin Turan ve arkadaşları, "Aslen nerelisin?" sorusuna bir cevap olmak üzere de "Eski Atışalanı Köyü Derneği"ni kurmayı dü-

şünmüşlerdi. Sosyalleşme ve çok çalışma, acıları unutmanın yanı sıra, dışlanmışlığı aşmanın da bir yoluydu. Gösterilen gayret, mübadillerin dönemin gözde sporlarında öncülük etmeleri gibi sonuçlar ortaya koydu. Spor kulüplerinde de öncülük etti mübadiller. 1974'de Cemil Kıymaz başkanlığında bir spor kulübü kurdular. Bu kulüp 1980'de resmiyet kazandı ve amatör olarak faaliyete başladı.

Selanik ve Kavala'da şehirli bir hayat sürdürenler tarım alanında bir hayli zorlandılar. Fakat çok çalıştılar. Hayvancılık yaptılar, soğan ve bamya yetiştirdiler. Avas çok geçmeden bamya ve pehlivan köyü olarak tanındı. İki topluluk bir uyumsuzluk yaşamadı komşuluk ilişkilerinde, âdet ananeleri aynıydı. Bir yandan yerleşirken kalplerinin bir yanı ata yadigârı topraklarda, Selanik'te, Kavala'da kaldı. Anne ve babalarından dinledikleri sıla türkülerini içlerinde yaşattılar. "Debreli Hasan" türküsüyle aynı anda neşelenip hüzünlendiler. Zurna eşliğinde cigoş isimli oyunlarını oynayıp Rumeli Televizyonu'nu izleyerek memleket iklimini korumaya çalıştılar. Örf, âdet ve geleneklerini mümkün olduğunca yaşatmaya çalışmaları nedeniyle Atışalanı, "Küçük Selanik" diye bilindi.

Yoksulluğun kara düşünceleri yorgunluğu artırıyordu; geride varlıklı hayatlar bırakılmıştı. Selanikli mübadili bir ailenin Avas'ta doğan oğlu Fuat Gülener'in annesi uzun zaman intibak edemedi köydeki hayata. Geride garsonların hizmet ettiği geniş evlerin ve kıymetli mobilyaların bulunduğu bir hayat bırakmıştı. Mutsuzdu ve ailece mutsuz oldukları kuruntusuyla hep birlikte ölme planları geliştiriyordu. Cerrahpaşa'da bulunan Etyemez Camii'nde dinlediği bir vaazla birlikte bu kuruntularından kurtularak köy hayatına uyum göstermeye gayret edecekti.

Litros ve Avas'ta henüz cami yoktu. Şimdi sağlık ocağı olan yerde Avas Kilisesi bulunuyordu. İnsanlar harabe hâldeki kilisede serili kilimler üzerinde namaz kılıyorlardı; daha önce değindim. 1945'e kadar serili durdu bu kilimler ve cemaat, 1952'de Atışalanı Merkez Camii ibadete açılıncaya kadar burada ibadet etmeyi sürdürdü.

Köyün yirmi yıllık muhtarı Abdullah Pehlivan'ın yerine damadı Mustafa Sevinç geçmişti. Sevinç, 1950'de kaymakamdan askeriyenin ekmek fırınının yerinde cami inşâ etmek üzere izin aldı. Askerî fırının yeri ise

1960'larda Atışalanı tarlalarında çalışan mübadiller. Fotoğrafın tam olarak nerede çekildiği hakkında bilgi yok.

başlangıçta park alanındaydı." (Mayıs 1935'e kadar resmî tatil Cuma'ydı ve o gün aynı parkta bayrak dikme merasimi yapılırdı). Kimi köylüler, harabe durumdaki kiliseye ait sağlam kalmış bazı taşların Merkez Camii'nin temelinde kullanıldığını, kimileri de bunun doğru olmadığını hatırlıyor. Abdul Ağa'nın oğlu Mustafa Tetikli, harabe hâlindeki kiliseye ait uygun taşların Merkez Camii'nin temelinde kullanıldığını anlattı. Cami

Atışalanı Merkez Camii; 1980'ler.

inşâ edilirken halk çok yoksuldu, malzeme alacak para yoktu, bu nedenle yıkık dökük durumdaki kilisenin büyük ve düzgün taşlarını kullanmak zorunda kaldılar.

"Ora"lı, Buralı veya Bir Yerli Olmak

Litros adı 1939 yılının Şubat ayında Esenler olarak değiştirilirken, Avas da Atışalanı olarak geçti kayıtlara. "Esenler" adını köyün muhtarının teklif ettiği söyleniyor. Denizden çok da içeri gidemeden arkalarında, güneylerinde hemen Samanlı sıra dağlarının başladığı, bu sebeple rüzgârdan nispeten korunan Gölcük-Karamürsel ahâlisinden Tahtakale'ye gidip gelen bazı küçük esnaf için İstanbul, "Dört duvarı yıkık bir oda"ydı. Bu "duvarsız oda" nitelemesi Esenler'in konumunu da iyi anlatıyor. Muhtar ve çevresi

açısından köyün karakteristik özelliği, yaz-kış rüzgâra açıklığı. İstanbul'un sıcak aylarında esip duran bu tepe Bizans ve Osmanlı dönemlerinde krallar ve padişahlar, yönetici elit ve seçkinler için bir ferahlama alanı olarak seçilmişti. Cumhuriyet Dönemi'nde ise şehrin bağı, bostanı oldu. 1960'larda bile evler arasındaki mesafe bazen beş yüz metreyi buluyordu. Turgut Cansever'in, "Birinci nesil gecekonduları kuranlar, birisi bir dağ başında bir ev inşâ etmişse, ikinci üçüncü evi, birinci evin yerine göre, onları rahatsız etmeyecek kadar uzakta, fakat onlarla bir cemaat teşkil edecek, bir dayanışma imkânı teşkil edecek kadar yakında yapıyorlardı." şeklinde anlattığı mesafe özenine Esenler'de de riâyet edilmişti.

Avas, Bakırköy İlçesi Mahmutbey Nahiyesine bağlı bir köydü. 1938'de Askeriyenin Atışalanı Okulu buraya taşındı. Atışalanı, bir yıl sonra gerçekleşen ad değişimi sırasında köyün yeni adı olarak benimsendi.

Köy nüfusunun büyük kısmı Havaalanı ve Mahmutbey mevkilerindeki atışlarda kullanılan mermilerin kovanlarını satarak geçimini sağlıyordu. "Atışalanı" adının benimsenmesinde bunun da etkili olduğunu dile getiriyor, Fuat Gülener.

Havalinin pek değişmeyen bir diğer özelliği, bitki örtüsünden yoksunluğuna karşılık havasının ve suyunun övgüye değer güzelliğiydi. Güneşli bir Şubat gününde metrodan inip de arkadaşlarımı beklemek üzere oturduğum kurtbağrı ağaçlarıyla çevrelenmiş beton bloktan aşağılara doğru baktığımda ufkumu kapatan ikiz kuleli Tekstilkent manzarasının yerinde bin yıl veya beş yüz yıl öncesinde nasıl bir boşluk uzanıyordu? Dahası şu kurtbağrı ağaçları ne zamandır burada, kim beğendi ve dikti, balçıklı bahçe toprağını seven bu ağaçları? Öyle ya, balçık, Esenler toprağının az görülmeyen bir hâli. En fazla kırk sene önce Bayrampaşa'da ortaokul olmadığı için çocuklar ağdalı çamura bata çıka Şehremini'ye kadar yürüyerek kat ediyorlardı şu görünen (ya da artık görünmez hâle gelen) yolları. 1958'de Esenler'e yerleşen gemi marangozu (ve ardından taksici) Zekeriya Sirkeci'nin oğlu Süleyman Sirkeci, arkadaşlarıyla bir yerlere uğrayarak, oyalanarak yol aldığı için okuluna bazen dört saatte ulaşıyordu. Daha ne kadar yol için günde sekiz saatini harcayacaktı okula, üstelik de bunca zahmetli bir yol! Okumayacağım, diye kestirip attı bir gün. Zaten

Ayvalıdere'den Esenler'e girinceye kadar in-cin top oynuyordu. "Okuya okuya gelirdik." Etrafta sadece beş-on ev vardı. Şu var ki imar kurallarına uygun hareket ediyordu yerleşimciler. Bahçelievler nizamında olduğu gibi önden beşer, yanlardan üçer metre mesafe bırakmalıydı müteahhit, evi yaparken. Bakırköy Kaymakamı gelip kontrol etmişti Sirkecilerin yığma bir yapısı olan tek katlı evinin ölçülerini, tamamlandığında; yakın tarihin kuralsızlığı açısından bakıldığında şaşırtıcı geliyor.

1940'larda Atışalanı'nda altmış, Esenler'de ise kırk hane bulunuyordu. Abdi Hüseyin oğlu Mustafa Tetikli Zanaat Enstitüsü'nde öğrenciydi. Çamurlu yollarda saatlerce yürüyerek Ayvalıdere'ye ulaşıyordu. Çamura batmamak için, taştan taşa basarak ilerliyordu. General Elektrik'e ve oradan da Topkapı'ya, Kaleiçi'ne yürüyor, sonra tramvayla Sultanahmet Divanyolu'nda bulunan Zanaat Enstitüsü'ne gidiyordu. Üç sene kadar sonra Kapalıçarşı'nın baş bekçisi olan dayısı Osman Güner vasıtasıyla Şehremini'de, çarşıda dükkân sahibi bir ailenin yanında kalmaya başladı. Ardından tanıdıkları yoksul bir ailenin Vefa Bozacısı'nın yakınlarında bulunan evinin bir odasını kiraladı ailesi. Mustafa'nın Zanaat Okulu'na devam ettiği dönemde aile fertleri çok fazla çalıştıkları hâlde âdeta kıt kanaat geçiniyorlardı. Mağduriyet para akışının kısıtlı olmasından ileri geliyordu. Sürünün ve toprağın paraya dönüşmesini sağlayacak şartlar olgunlaşmamıştı. Bir keresinde sınıfta Yüksel isimli arkadaşının muz yediğini gördü Mustafa. "Biz muz nedir bilmezdik ki..." diye anlatıyor. Kız kardeşi Nebiye ile para biriktiriyor, yirmi kuruş tamamlandığında mısır unu ve şeker alıyorlardı, helva yapmak için. Evde herkes yattıktan sonra iki kardeş birlikte helva kavuruyordu. Yıl 1943-44. II. Dünya Savaşı'nın etkileri hissediliyordu. Savaştan kaçan Alman savaş uçakları fark ediliyordu gökyüzünde geceleri. Askeriyenin uzmanları projektörle bulup indiriyorlardı. Kuvvetli ışık yüzünden inmeye mecbur kalıyordu pilotlar. Askerden ekmek satın alıyordu köylüler. Askerler ise tarlalardaki mısırları toplayıp çiğ olarak yiyorlardı. Büyük bir yoksulluk hâkimdi iki köye. Darlık yıllarını çabuk unutup müsrif bir toplum hâline geldik kırk beş yıl içinde.

Meyve veya başka türlü yiyeceklerle ilgili mahrumiyet dönemsel yoksulluğun bir göstergesi olduğu kadar Esenler'in şehirden yalıtılmış ekonomisiyle de ilgiliydi kuşkusuz. Sahip olabilenler ayrıcalıklı sayılır-

dı. Mümin Turan, ilkokul üçüncü sınıftayken beslenme paketinde yeşil zeytin bulunan bir öğrenciyi anlattı. Babası, Kapalıçarşı'da dükkânı olan bir tüccardı çocuğun. Ancak ekmek-peynirle gelebilen çoğu öğrenci için yeşil zeytin "muamma" denilebilecek türde bir yiyecekti. Yıl 1974'tü. Hiç görmemiş, tadına bakmamışlardı yeşil zeytinin, acaba nasıl bir şeydi? Satın almak mümkün görünmüyordu. I. Dünya Savaşı yıllarında kuru ekmek konusunda çekilen mağduriyetle ilgili de sayısız hatıra dinledim. "Yerde bulduğum ekmeği yediğim oldu çocukken. Şu anda bulsam yine yerim, çünkü çok çektim." diye anlattı, 1939 doğumlu bir mübadil.

Aynı yıllarda Anadolu köyleri de daha farklı durumda değildi. "Çok çektik küçükken" diye başladı anlatmaya,1930 doğumlu Menderes Mahallesi sakini Mustafa Ustaoğlu; Esenler Şehir Düşünce Merkezi'nin Giyimkent B Kapısı Karşısı'ndaki merkezinde gerçekleştirdiğimiz söyleşiye başlarken. Giresun'un Çıtlakkale Mahallesi'nde, II. Dünya Savaşı yıllarının zor şartları altında geçirdi çocukluk çağını. Babası Hasan Bey kalaycıydı. İki anneden doğmuş on iki çocuk idiler. "Aç köpek fırın duvarı yıkarmış." Üvey annesi kendisine yemek, ekmek vermiyor, her fırsatta dövüyordu. Ayağına giyecek ayakkabısı yoktu, karlı havalarda çıplak ayakla okula gitmesi gerektiği için okuldan kaçtı. Gerçi yetmiş kişilik sınıfta sadece üç kişinin pabucu vardı. Evde, odun bile yoktu. Mısır ekmeği yiyorlardı. Açlık endişesiyle saklamak üzere toprağa gömdükleri mısırlar çürüyünce denize dökmüştü halk. Gençler İstanbul'a gitmeyi çare biliyorlardı. 1941'de kereste bekçiliği yaparken bir ekmek bulmuştu yolda Ustaoğlu, unutamıyor bunu; çocuklar etrafına toplanmıştı. Hiçbirine vermedi, hepsini kendi yedi ama hemen ardından üzüldü bunun için ve bu üzüntüsü ömür boyu sürdü. Niye paylaşmamıştı? "Yetimlik kolay değil." (Şimdilerde çöp kutusu kenarlarına asılan ekmekleri gördüğünde büyük rahatsızlık duyuyor, çok bayat değillerse eğer eve getiriyor). On altı yaşında ilkokulu bitirebildi. İki yıl sonra babası, cehennem ol, kurtulayım senden, deyince, İstanbul'a doğru yola düştü.

Gurbete gitmeyen yoktu Giresun'da o yıllarda. 1948'de altı liraydı gemi bileti. Doğru Tophane'ye yanaştı gemi. Ağabeyi Çemberlitaş'ta bir sobacının yanında çalışıyor, dükkânda yatıp kalkıyordu. O da dükkânda yatıp kalktı. Yirmi beş kuruş karşılığında getir götür işleri yapıyordu.

Altı ay sonra Giresun'a döndü. Babası yine, cehennem ol, dedi. "On iki çocuğun hangi birine bakacaktı?"

Askerliğini Hadımköy'de yaptı. Onun askerlik yaptığı dönemde, askerlik süresi dört yıldan iki yıla inmişti. 1955'te Cağaloğlu'nda sobacı dükkânı açtı. Dükkân komşularının "İyi bir ailenin kızı, çeyizi de fena değil." diye ön ayak olmalarıyla Kadırgalı Kamile Hanım'la evlendi. *Hürriyet* dışında civarda binası bulunan bütün gazetelerin tesisat tamiri işlerini yapıyordu. Gece saatlerinde Cağaloğlu'nda sahibini tanıdığı bir İngilizce kursuna devam etti. Çok çalışıyor, kendini yetiştirmeye de gayret ediyordu, yine de sınırlıydı kazancı. Kiradan kurtulamayacak mıydı? Kaportasına Esenler'deki satılık arsa reklamı yapılan afişler yapıştırılmış bulunan servis otobüsleri görüyordu. 1956'da bunlardan birine binip Esenler'e gitti ve Menderes Mahallesi'nden bin beş yüz liraya bir arsa aldı. 1957'de bir oda ve dışında bir tuvaletten ibaret bir gecekondu yaptı arsaya. Üç beş komşu vardı etrafta, "en fazla on gecekondu"; daha çok da çayırlık alan ve bamya tarlaları...

1940'larda buralar hep tarlaydı, diye tasvir ediyor Hüseyin Atağan. Derin harp tabyaları vardı; yedi tabya, üç köprü. Almanlar tanklarla geçecekler diye üç köprü yaptılar. Bu köprülerden ikisi hâlâ duruyor.

Metris Cezaevi'nin hemen üstünde Çamurluhan, Mahmutbey yolunun Sultançiftliği ile birleştiği yerde, hemen sağda Yenihan vardı. Habipler'den Arnavutköy'e giderken Çınarlıhan çıkıyordu karşınıza. Derbenthan da Arnavutköy'ün üstündeydi. Deve kervanları eşkıya tehdidine karşı bu hanlarda konaklarmış. 1950'lerde yıkıldı hepsi.

Fabrika yok, bostana ihtiyaç var; Esenler merkezin bostanı olarak ürün vermeye devam ediyordu. Eşek sırtındaki küfelerle götürülürdü bostan ürünleri 70'lere kadar, İstanbul'un merkezi mahallerine ve "taze patlıcan domates var" diye duyurularak satılırdı. 1950 sonrası yaşanan göçlere bakıldığında, devletin Esenler ve çevresindeki göçmenlere hemen hiç destek olmadığı fark ediliyor. Hâlâ merkezin bostanı, mandırası, bazen de yazlığıydı bu ulaşılması güç, ancak göç yolları üzerinde olmanın tecrübelerini haiz tepe. Bir gelişigüzellik, kendi hâline terk, kuralsızlık, birikimleri esnek sınırlarda dağıtıyor ve görünmez kılıyordu. Meselâ XVI.

yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar uygulanan payitahta giriş için yerel idareden alınacak bir izin belgesinden, bir tür iç pasaport niteliğindeki Mürur Tezkiresi'nden söz edilemezdi.

Kamu binası denildiğinde bir köyde akla gelebilecek ilk birim olan ilkokul, Atışalanı'nda 1943 yılında açıldı. Bu okuldan önce çocuklar, Sağlık Ocağı'nın üst tarafında bulunan bir Rum evinde öğrenim görüyorlardı. İlk öğretmen Nehir Hanım, köye annesiyle gelerek bir ev tutmuştu. Öğretmenlerin İstanbul içinden her gün gelip gitmesi kış şartlarında neredeyse imkânsızdı. Lojman gibi iki öğretmen odası vardı, birinde İsmail Hakkı Doğruöz, diğerinde (soyadı hatırlanmayan) Fatma Hanım kalıyordu. Fatma Hanım hafta başında faytonla Draman'dan geliyor, hafta sonunda gidiyordu.

Hüseyin Atağan'ın anlattığına göre Atışalanı'nda inşâ edilen ilkokul binası, Haznedar Çiftliği sahibi Hüseyin Subaşı Merter'in bağışıyla inşâ edilmişti. Dahası, bu bağışın Menemen Hadisesi ile bir bağı kuruluyor.

Merterler Osmanlı'ya haznedarlık yapmış, Esenler'i de içine alan geniş bir alanın sahibi olan Haznedar Ailesi'ne mensup, "Merter" semtine de adını vermiş olan tanınmış bir aile. Hüseyin Merter'in Beykoz'da kestane ormanları varmış.

Hüseyin Merter, Menemen olaylarında suçlanan isimlerle birlikte hapse atıldı, idama mahkûm edildi. Ancak suçsuz olduğunu, kendisine iftira atıldığını öne sürüyordu. O sırada Atışalanı Muhtarı olan Benli Abdullah Pehlivan'dan, Atatürk'e arzuhâlini bildirmek için yardım talebinde bulundu. Abdullah Pehlivan, trenle Ankara'ya gidip çocukluk arkadaşı Atatürk'e durumu anlattı. Atatürk'ün emriyle açılan soruşturma sonucunda Hüseyin Merter'in suçsuz olduğu anlaşıldı (Bu olayın etkisiyle olmalı, "Benli Abdullah ipten adam alır." şeklinde bir kanaat yerleşmişti köye). Çeşitli anlatımlara göre daha sonra Merter, teşekkür nişanesi olarak Kışla Caddesi'nde, su deposunun yanında 1943'te öğrenime açılacak üç derslikli bir okul yapılması için bağışta bulundu. Masrafları Hüseyin Merter karşıladı, yapımına ise köy halkı imece usulü katıldı, at arabasıyla kum, taş çekti. Merter, okulun hemen yanı başına bir de çeşme yaptırdı.

Beri taraftan böyle bir bağışın hiç yapılmadığını dile getirenler de var, Atışalanı tarihiyle ilgilenen araştırmacılar arasında. Rivâyetler: Bir dönem veya konu hakkında on kişiyle konuşsanız bile çok farklı açıklamalarla karşılaşabiliyorsunuz. Bir elli yıl öncesi için bile mevcut bu karmaşa. Herkes kendine göre hatırlıyor, kendi seçtiği veya önüne çıkan ya da mecbur kaldığı penceredeki sahne üzerinden... Söz konusu bilgi dağınıklığı, Esenler'deki ilk ilkokulla ilgili olarak da çıktı karşıma. Halk arasında "Sarı Okul" olarak bilinen ilkokula ait fotoğraf, bazen eski Hasip Dinçsoy İlkokulu için kullanılıyor.

Okula adı verilen Hasip Dinçsoy, 1927 yılında İstanbul'un Maarif Müdürü olarak görev yaptı. Fotoğraftaki Esenler (Litros) İlkokulu ise kesin olmamakla birlikte 1930'lu yıllarda tek derslikli olacak şekilde inşâ edildi ve beş yıllık karma sınıf olarak hizmet verdi öğrencilere. Halk arasında "Sarı Okul" olarak biliniyor. Zamanla artan ihtiyaca cevap verebilmek için etrafında baraka ve dükkân ilaveleriyle genişletildi. Eski Esenler İlkokulu veya "Sarı Okul", yeni yapılan Hasip Dinçsoy İlkokulu'nun arka bahçesinde kaldı ve 1970'li yılların ortalarında yıkıldı. 1971-1972 yıllarında Esenler İlkokulu'nun (Sarı Okul) yanına Hasip Dinçsoy adına on sekiz derslikli yeni bir okul inşâ edilmişti. 1997 yılında birkaç derslik ilave edilerek sekiz yıllık ilköğretim okuluna dönüştürülmüş olan bu okul, 2013'te Esenler Dörtyol Meydanı genişletme çalışmaları kapsamında yıkıldı. Yenisi yapılan Hasip Dinçsoy İlkokulu hâlihazırda Menderes Mahallesi'nde, Menderes İlkokulu'nun yanındadır.

Bugün yerinde Atışalanı Anadolu Lisesi bulunan Kışla Caddesi üstündeki üç derslikten ibaret Atışalanı İlkokulu ise hâfızalarda fedakâr öğretmenleriyle yer tutuyor. Bu ilkokulun öğrencilerinden Hüseyin Atağan çok başarılı bir öğrenci olduğu hâlde öğrenimini sürdüremedi. İsmail Hakkı Doğruöz Hoca, Pertevniyal'e yazdırmak için babası Hasan Reis'e çok yalvarmış, bu kadar zeki bir çocuğa yazık olur, demişti. Ancak evin en büyük oğluydu ve babası, sürünün otlatılması konusunda ondan yardım bekliyordu. Kışın en şiddetli günlerinde, Aralık ayında, beş yüz-beş yüz elli damızlık koyunla ve ikinci bir çobanla Başakşehir'de kalıyordu, gece gündüz. Çoban kepeneği altında yağmura kara karşı korunmaya çalışı-

1960'ların başlarında Atışalanı İlköğretim Okulu.

yordu. 1958'de askere gitti; Ankara Mamak'ta, 5. Kolordu'da ve Çorlu'da Muhaberat Çavuşu olarak görev yaptı. İki yıl sonra döndüğünde Büyük Postane'den iş teklifi aldı. Emniyet de muhaberat çavuşlarını işe alıyordu. Gemilerden teklifler geliyordu. Şu var ki Hasan Reis oğlunu hâlâ yanından ayırmak istemiyordu. Ailenin büyük oğluydu. "Babam beni kurban seçmişti." Bir kez daha sürüyle birlikte Başakşehir kırlarına gitti.

"Çocukluğumuz, eziyet, çile; güzel günleri de olsa..." diye hüzünlendi Hüseyin Bey eskileri hatırlarken. "On kuruşa simit alamazsın. Tavuk yumurtasıyla sigara alınırdı." Yoksulluk dönemleri: II. Dünya Savaşı yeni bitmişti. Savaş sürerken hendeklerde yatıyordu köy halkı, bombardımana uğrama korkusuyla. Bütün köyde yirmi altı cephanelik vardı. Bunların yanı sıra Ayayorgi Kilisesi ve Avas Kilisesi gibi binalar da cephanelik olarak kullanıldı. Savaş bittikten sonra cephanelikler kaldırılıp Mahmutbey Caddesi üstünde bir büyük binaya taşındı. Caminin olduğu yerde Askeriyenin ekmek fırını faaliyet gösteriyordu. Devlet memur göndermişti.

Yirmi teneke buğdayın on beşini alıyordu memur. Ekmek, karneyle temin ediliyordu. İlkokul öğrencileri bit ve uyuz yüzünden çok sıkıntı çekiyordu. Kara lastik bile güçlükle bulunuyordu. Daha yaşlı olanlar, çarık giyiyordu. Çocuklar ve gençler kışlanın etrafına askerlerin attığı asker postallarını toplayıp kullanıyorlardı.

Hüseyin Atağan, ilkokul ikinci sınıf öğrencisiyken okul çıkışı bir torba alıp yakındaki Davutpaşa Kışlası'na gidiyor ve yemeğini bitirmiş askerlerden izin alarak masada kalmış ekmekleri topluyordu. Eve vardığında, ninesi bu ekmekleri tepsiye doğrayıp üstüne kaynar su döküyor, ardından kırmızıbiber kattığı kızgın tereyağını tepsideki haşlanmış ekmek parçalarının üzerinde gezdiriyordu. Öğlende yedikleri bu papara'nın ardından, ertesi gün öğleye kadar pek bir şey bulamıyorlardı karınlarını doyurmak için; öylesine darlık vardı. Bununla birlikte köylüler, "yol parası" olarak anılan, kişi başına on iki buçuk lira tutan bir vergiyi ödemekle mükellefti. Ancak altı çocuğu olan aile bu vergiden muaf tutuluyordu. Arazi geniş, nüfus azdı. Yol parasını ödemeyeni hapse atıyordu jandarma. Üç yüz koyunu olan kişi ise yılda üç yüz lira yol parası ödemeliydi. Yol vergisi, fakirden ve zenginden, yolu kullanan ve kullanmayandan aynı oranda alındığı için rahatsızlık konusu oluyordu. Otuz yıldan fazla bir süre içinde toplumsal hâfızada üzücü izler bırakan bu vergi, 25 Şubat 1952 yılında kabul edilen bir kanunla kaldırıldı. Koyun vergisi ise 1955'e kadar sürdü. Yol vergisinin Esenler ve Atışalanı'na bir katkısı olduğu söylenemezdi. Ulaşım güçlüğü yüzünden köylüler birçok tasarılarından vazgeçmek zorunda kalıyordu.

1952-53'te Atışalanı'ndan bir grup, Güngören'deki tuğla fabrikasına işçi olarak girdi. Vasıta olmadığı için yaya gidiyorlardı fabrikaya kadar. Köyün alt taraflarında bulunan tuğla yapımına uygun toprağı at arabasına yükleyerek fabrikaya taşıyorlardı. Mümin Turan, "Yoksul öldü birinci mübadil kuşağımız." diye altını çizdi. Savaşlar birbirini izlerken bu kuşak gece gündüz çalışarak yeni yurtlarında tutunmaya çalıştı. Göçerken ve yerleşirken çektiklerini çocukları bilsin istemedi. 1952-1955 yılları arasında Yedikule Bostanları'nda çalışan Atışalanı sakini sabah ezanından iki saat önce uyanmalıydı uykusundan. Beş-on kişi birlikte Topkapı'ya yürüyüp oradan minibüsle Yedikule'ye gidiyorlardı. Bütün gün üç lira yevmiyeyle bostan belliyor, akşam, geldikleri gibi dönüyorlardı evlerine.

Sonbaharda Yedikule'nin Rum sahibi işçi tutmak için köye gelirdi. Emniyet'in altındaki kahvede toplanırdı köylüler. "Rum işveren, 'Sen, sen, sen gel!' diye çağırırdı." diye anlatıyor Fuat Gülener. "Seni çağırmadı. Üzülürsün. Benim çocuğum benim gibi yaşar mı? Parayı savurur. Ben paranın kıymetini bilirim."

1949'dan itibaren Marshall Planı yardımlarıyla oluşan bir hareketlilik meydana geldi ekonomide. İstanbul'da iş sahaları açıldı. Bekâr işçi göçü içinde aileleriyle göç eden işçiler belirgin bir yer tutmaya başladı. Kırsal kesimde de aynı zamanda bir canlanma meydana geldi. 1948'de İstanbul'da düzenlenen İktisat Kongresi, yeni "dışa açık" iktisadî stratejinin içeriğini ortaya koyuyordu. Henüz Osmanlı borçları ödenmiş değildi. Buna rağmen yeni bir dış borç talebi gündemdeydi. Doğu Bloku'nun sınırlarında yer alan bir ülke olarak Türkiye yüzünün Batı'ya dönük olmasının avantajlarını kullanmaya çalışıyordu. CHP henüz iktidardayken ABD'den 391 milyon dolar tutarında kredi alınmıştı. Dış borçlanmaya direnen politikalar süreç içinde terk edilirken, Batılı şirketlerin ülkeye gelmesiyle ekonomide bir hareketlilik ortaya çıktı. Ancak bu hareketliliğin kalıcı olmadığı 1960 darbesinden sonra görülecekti. "Gelişmekte olan ülkeler" kategorisi, sanayi üretiminde sınırlı ve bağımlı bir yerde durmak anlamına geliyordu.

Bununla birlikte, ekonomide yaşanan görece hareketlilik, uzun bir dönem tekdüze bir hayat sürdüren Litros ve Avas köylerine de yansıdı. Tarlalarda traktörler, köy içinde otomobiller görülmeye başlandı.

Atışalanı'nın ilk şoförleri olan İbrahim Sevinç ve Remzi Subaşı belediyede çalışmaktayken, 1950'li yıllarda istifa edip şoförlükle iştigale başladılar. İki köyden İstanbul'a işi düşenlerin sayısı giderek daha çok artıyordu. Beri taraftan, Türkiye'de ilk otomotiv montaj fabrikasının 1955'te kurulduğunu da hatırlamak gerekiyor. Otomotiv montaj alanında bir hazırlık olacak şekilde 1954'te de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkartılmıştı. 1964'te hazırlanacak Montaj Sanayi Talimatnamesi de bu sürecin bir gereği olarak yabancı şirketlere açılan alanı rahatlatma amacını güdüyordu.

Şehrin merkezine giden ilk araç Kılkışlı mübadil Salih Durmaz'a aitti. 1955'te kamyoneti vardı Durmaz'ın, Atışalanı'ndaki evinden iş yerine giderken üç beş kişi alıyordu kasaya. Taşıt zor bulunuyordu ve ücretleri

pahalıydı. Topkapı'da dönüş yolunda da on-on beş kişi bekliyor olurdu Durmaz'ın kamyonetini. Derby Lastik Ayakkkabı Fabrikası ve ardından Fuat Bey Mensucat'ta da şoförlük yaptı Durmaz.

Kavala mübadili Halit Kıymaz varlıklı bir adamdı. Kıymaz 1955'te bir İsveç firmasına ait olan Gislaved (veya halk diliyle "cızlavet") Lastik Ayakkabı Fabrikası'nda kamyon şoförü olarak çalıştı. 1956'dan itibaren Türk Hava Yolları'nda, halden sebze ve meyve taşıyan bir kamyonda şoförlük yaptı. Kamyonunda çoğu zaman beş-on kişilik yer olurdu. Giderken veya dönerken belirli noktalardan âşinâ yolcuları bindirirdi aracına.

O yıllarda Esenler'de en yaygın ulaşım aracı Varşova marka kamyonetlerdi. Bir tahta sağda, bir tahta solda oluyor; yolcular bu tahtalara oturuyorlardı. 1965-70'ten sonra Topkapı merkezli hatlı minibüsler Esenler son durağa kadar yolcu taşımaya başladı. İlk minibüs Tüfekçiler'den Ali Osman Tüfekçi'ye aitti ve Ford markaydı. Esenler'in ilk minibüs şoförlerinden Azim Taşkın'ın minibüsü ise Feka'ydı. Taşkın sefere çıkmaya başladığında on

Abdul oğlu Mustafa Tetikli, 1961'den 1964'e kadar Bakırköy-Beyazıt-Soğanağa hattında sefer yaptı Ford Taunus minibüsüyle.

minibüs bile yoktu köyde. On beş kuruş ücretle Topkapı-Esenler arasında çalışıyordu. Yollar hâlâ çok kötüydü. Çamurun arttığı yağmurlu havalarda arabalar sefere çıkmaktan kaçınıyorlardı. Kışın minibüslerin yollarda kalması olağan bir hâldi. Rampaları çıkamayan şoförler Davutpaşa'dan, Beşyüzevler'den, Metris'ten dolaşmak zorunda kalıyorlardı. *Esenler'in Tarihi*'nde yer alan bilgilere göre beş altı sene çalıştıktan sonra bıraktı minibüsçülüğü Taşkın ve nalbur olarak çalışmaya başladı.

Abdul oğlu Mustafa Tetikli, 1961'de bacanağıyla ortaklaşa, yirmi bini peşin olmak üzere kırk bin liraya bir Ford Taunus minibüs satın aldı. 1964'e kadar Bakırköy-Beyazıt-Soğanağa hattında sefer yaptı bu minibüsle. Ancak yürütemedi. Süleyman Sirkeci'nin babası Zekeriya Sirkeci, taksiciydi. 1956'da ev yapmak için arsa aldı Esenler'den. Evin inşâ süreci iki yıl sürdü. Zekeriya Bey sabah saatlerinde kendi taksisiyle Fatih'ten Esenler'e getirdiği usta ve ameleleri akşam olduğunda geri götürürdü.

1960'a kadar, nüfusunun azlığından işçi kolay bulunmuyordu Esenler'de; tarım ve hayvancılık işçi yetersizliği yüzünden görece bir ilerleme sergiliyordu. Bu nedenle de Menderes, muhacirlerin gelmesine izin verecekti. Süleyman Bey, 1958'de bir arkadaşının iplik fabrikasına eleman almak için kahve kahve dolaştığını hatırlıyor. Gaziosmanpaşa ve Bağcılar'daki fabrikalara eleman bulmak için köyü suyolu yapan temsilcilere rastlanıyordu. Böyleyken, Zekeriya Sirkeci 1964'te kalifiye işçi olarak Almanya'ya doğru yola çıktı. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ülke ekonomisinde baş gösteren durgunlaşma yüzünden taksi şoförlüğüyle ailesinin nafakasını temin edemez olmuştu.

Aradan otuz yıl geçtikten sonra, bambaşka sahneler sergiliyor ilçe: Almanya'ya gidenler evler, apartmanlar yaptılar. Bu apartmanların bodrum veya birinci katlarında ruhsatsız veya geçici ruhsatlarla atölyeler açıldı. Fabrikalara işçi bulunamayacak kadar düşük nüfuslu semtin ruhsatı tartışmalı atölyeleri, Türkiye'nin tekstilde sıçrama gösterdiği yılların tarifinde zorluk çekilen anti-kahramanlarıydı. Pamuk toplayan eller overlok çalıştırmayı öğrendi. Köyünde yaşarken tütün üreten orta yaşlı kadın Şişecam Fabrikası'nda cam bardak ve sürahi boyamaya başladı. Anadolu tarımı terk edip endüstrileşmiş şehirlere göçe zorlanıyordu. Kimi aileler,

çocuklarının eğitimi için yöneldiler büyük şehirlere, ancak çoğunluğu için başlıca sebep işsizlik, geçim endişesiydi.

1968'de, 14 yaşındayken İstanbul'a geldi Ömer Çavuş ve evvela Kasımpaşa Kulaksız'da, hemşehrisine ait kuruyemiş dükkânında çırak olarak çalıştı. 1972'de ağabeyiyle Feneryolu'nda bir kuruyemiş dükkânı açtılar. 1973'te memleketine, Çankırı'nın Tutmaççı Bayındır köyüne gidip Cemile Hanım'la nişanlandı. Geciktirmeden düğün kurup İstanbul'a getirdi eşini. 1976'da Esenler Kazım Karabekir Caddesi üstündeki dükkânı açtı. Daha sonra dükkânın yan tarafındaki sokakta bir daireye taşındılar eşiyle. 1982'de Sivaslı bir müteahhide peşinat vererek Menderes Mahallesi'nde, şimdi oturdukları yüz on metrekarelik daireye geçtiler. Gece gündüz çalıştı Ömer Çavuş, dükkânı ayakta tutmak için. Sabah beşte kalkıp gece üçte yatıyordu. Kuruyemiş işinin yanı sıra, Halk Ekmek bayiliği yaptı. Yeğenleri geldi köyden, yardımcı oldular. Bu yeğenlerden biri daha sonra İkitelli'de kendi kuruyemiş dükkânını açtı. Hep zorlukla, aşırı çalışması gerekti Ömer Bey'in. Şimdilerde rahata erdi ve bunu Esenler'in yapısal olarak yaşadığı gelişmeye bağlıyor. "Esenler, Esenler oldu Tevfik Göksu zamanında." Belediyenin bütün hizmetlerinden memnun. Özal zamanında da iyi para kazanmıştı. Para vardı o yıllarda da, dükkânı iş yapıyordu.

Sivaslı Hasan Tokuş (1964), çocukluk çağında ailesiyle, yetişkinliğinde ise kendi başına iki kez göç etti İstanbul'a ve her seferinde de Esenler'e yerleşti. Amcası Bakırköy Derby Lastik Fabrikası'nda çalışıyordu. Babasını da çalıştığı fabrikaya aldıracaktı, patronlarla konuşmuştu. Aile böylelikle 1975'te Gürün'e bağlı Karaören Köyü'nden yola düştü. Gelgelelim patronlar verdikleri sözü tutmadı veya tutamadı. Neyse ki Tokuşlar köydeki malı davarı satmış ama evlerini saklı tutmuşlardı. Akrabalarının da bulunduğu, Esenler Nene Hatun Mahallesi'nde uygun bir kirayla bir daire bulup taşındılar. İş buluncaya kadar da köyden getirdikleri parayla geçindiler.

Çok geçmedi, ailenin her ferdi bir işe girdi. Anne ve abla çocuk oyuncakları atölyesinde tekerlekleri pime takıp monte etme gibi ara işler yapıyorlardı. Hasan Tokuş halasının çocuklarıyla Kumkapı'da, Agop Usta diye bilinen bir tornacının yanında çalışmaya başladı.

Fakat sürdüremediler ve 1977'de köye döndüler. Hasan bağlama çalıyordu. 1977'de Ankara Radyosu elemelerini kazandı, ne var ki babası bu alana yönelmesine sıcak bakmadı. Nüfus kalabalıktı. Hasan askere gitmeden önce bir süre Sivas Kangal Termik Santrali'nde kepçe operatörü olarak çalışmıştı. Askerliğini tamamladıktan sonra Eskişehir Su Arıtma Tesisleri'nde kısa bir süre formen olarak çalıştı, ancak aklı İstanbul'daydı. Bakırköy'de yaşayan ablasının yanına gitti. İSTOÇ'ta (İstanbul Toptancılar Çarşısı) alan sorumlusu olarak işe başladı. 1989'da Ordulu bir hanımla evlendi. İSTOÇ'ta çalışmayı sürdüremedi. İşsiz kalmıştı. 1992'de tekrar Esenler'e taşındı. Nene Hatun Mahallesi'nde kiracı olarak yaşadığı evi dokuz ay sonra satın aldı. Bu nasıl olmuştu?

Çeyrek altın, yirmi bir lira tutuyordu o sene. Onun ise hazırda biraz parası vardı. Şirinevler'den on tane çeyrek altın alıyor, Bakırköy'de bir kuyumcuda bozduruyordu. Çeyrek altın başına bir lira giriyordu cebine. Toplu çeyrek altın götürmeye başladığında kazancı yarı yarıya yükseldi. Artık eski para ile kendisi bir lira elli kuruş, kuyumcu ise sadece elli kuruş kazanıyordu. Bakırköy'den Şirinevler'e yürüyerek gidiyordu.

Güçlü bir akraba veya çevre desteğinden yoksun olunduğunda, iş istikrarı nadiren bulunuyordu Esenler'de. Ev kirasından kurtulmak, bir tür iş beğenisi özgürlüğü kazanmak anlamına geliyordu elbette. Çeşitli imar kurallarının dikkate alınmadığı binalar görece ucuz ve eklerle genişletilmeye müsaitti. Bir taraftan, evet, İstanbul'du ve aynı zamanda değildi, kendi içinde tamamlanmış sayılmazdı henüz. Bu yönleriyle de Anadolu göçmenlerin hayata tutunmasını sağlayacak bir esneklik sergiliyor, görece bir rahatlık ve daha önemlisi kafa rahatlığı vaat ediyordu.

Fikri Yolcu, 1960'ta ailesiyle birlikte Tokat'tan İstanbul'a göçtüğünde, önce Merter'de yaşadı, beş sene kadar. Bir müteahhidin yanında çalışıyor; Davutpaşa, Yüzyıl, Atışalanı Mahallesi ve Beşyüzevler çevresine elektrik teli çekiyordu. On beş sene bir çadırda kiracı olarak yaşadı ailesiyle. Horasan kökenli Roman bir ailenin çocuğuydu. Çadırda geçmişti çocukluğu ve ilk gençliği. İş için gelip giderken Atışalanı'nın merası olan Karabayır'ın uzayıp giden boşluğu dikkatini çekti. 1971'de köydeki bir emlâkçıdan metrekaresi yetmiş beş kuruşa arsa aldı. Her ay yirmi beş kuruş taksit ödüyordu.

Boşluk içinde göze çarpan tek yapı Meryem Ana Türbesi'ydi belki de... Küçük yeşil türbe, Yolcu ailesi geldiğinde oradaydı galiba; farklı hatırlamalar var. Mahalleye girdiğimizde birkaç kız çocuğunun etrafını yıkayarak temizlemeye çalıştığını gördüğüm türbe, rivâyetlere göre Arapça yazıların bulunduğu bir mezar taşının üzerine yapılmış. Meryem Ana kimdi peki, bilen yoktu. "Mübarek bir kadınmış işte!" Elinde hortum ve süpürgeyle türbeyi temizleyen kız çocuklarından birisi, "Meryem Ana işte, hepimizin anası." dedi. Az ilerideki kıraathanede anlatılanlara göre pek çok kez yıkım için gelen buldozerin kepçesi yapıyı zorlarken ters dönmüş. Yanında içki içen berduşların da gece rüyasına girmiş türbe. Bir tür yurtlanma sürecinin parçası gibi görünen "türbe", kentsel dönüşümün boşalttığı arazide gerçeküstü bir görünüm sergiliyor. İnsanlar yanı başına gidip adak adıyor, mum yakıyor. Hakkında ayrıntılı bilgi edinmek istediğimde, mahallenin tarihî eserleri konusunda malumatı olan kişiler, orada öyle bir türbenin bulunmadığını söylediler. Karabayır'a 1970'te yerleşen bir ailenin çocuğu olan Ayhan Yolcu'nun verdiği bilgilere göre ise türbe 1980'de yapıldı. Nik-

Sivaslı Hasan Tokuş, güzel bir çocukluk yaşadığı Esenler'e yıllar sonra evli barklı, bir yetişkin olarak döndü.

sarlı Raif Basınç yapacağı inşaatlarda kullanmak amacıyla Tozkoparan'daki hafriyat alanından getirdiği taşları şimdiki türbenin zeminine gömmüştü, korumak amacıyla. Üzerini de mezarı andıran bir şekilde örtmüştü. Raif Bey'in 1980 yılında vefatının ardından kazılan zeminde bulunan eski taşları kimileri bir mübareğin mezarına ait sayarak türbe yaptılar yerinde. Ancak belediyeden gelen uzmanlar, incelemelerin ardından o noktada bir türbe olmadığını belirttiler. Karabayır'ın kendine özgü dokusunda bir tür görünür görünmezlik içinde var olmuştu âdeta.

Sıhhileştirme kapsamında yıkılan apartmanlardan birisi Fikri Yolcu'nun senelerce hurdacılık yaparak inşâ ettirdiği apartmanı. Para kıtlığında kâğıt ve teneke toplayarak yüz yirmi metrekare genişliğinde üç katlı yığma bir bina yaptı Fikri Bey 1971'de, eşi Şeker Hanım'ın desteğiyle. "Rahmetlik" Şeker Hanım ufak oda sevmiyor, şurası şöyle geniş, ferah olsun, diye tarif ediyordu. Sırtında harç çekti Fikri Bey. Aksaray'a gidip, ucuz malzeme aradı. İki ay içinde tamamlandı zemin kat ve yerleştiler. Bu arada Tokat'tan önce on beş, altı ay sonra ise otuz akraba aile taşındı Karabayır'a. Hepsi de at arabalarıyla Güngören, Bağcılar, Tabya, çekmece civarında hurdacılık yapıyorlardı. Yıllar akıp giderken at arabalarının yerini kamyonetler aldı. Nerede bir imalat sanayii var, oraya çıkıyorlardı. Gece işiydi hurdacılık; "Her türlü pislik gece çıkarılır orta yere." Tek kişilik iş değil bu, grup hâlinde, ailece, eş, çoluk-çocuk birlikte çalışmaları gerekiyordu. Çocuk ya hurdaya gidecek ya aç kalacak; o yüzden okuyamıyor Romanların çocukları. Çocuk kendine gelinceye kadar yaşı yirmiyi buluyor. Ondan sonra da okul disiplinine giremiyor; bu, Romanları hurdacılığa mahkûm eden bir kısır döngü.

Fikri Yolcu, arsasını ona satan kişiden tapusunu alamadı; elinde emlâkçı Hasan Barış'ın verdiği tapu tahsis belgesi vardı, ona güvendi. Arsa aileye aitti, ev de dâhil. Fikri Bey'in annesi tapuları böldürmemişti. Emlâkçı Barış vefat ettiği için de muhatap bulamıyordu. Rahmetli Şeker Hanım felçliydi, onunla ilgilenirken tapu peşinde koşamadı. İstimlak kapısına dayandığında hukuki imkânları zaman aşımına uğramıştı; tapusu olmadığı için bir hak iddia edemedi. Bildirim yapmadığı için enkaz bedeli de alamadı. Şimdi oğlunun gecekondusunda yaşıyor. Otuz senelik emeğinin hasılasının heba olmasının acısı okunuyor bakışlarında.

Kamil Tezcan ve ailesinin 1969'da Kazım Karabekir Mahallesi'nde, Atışalanı Caddesi üstünde, minibüs durağının bulunduğu zemine yaptırdığı "Büyük Bina" gibi, Karabayır'da da bir büyük bina var; Nazmiye Akyol ve ailesinin yaşadığı, yol üstündeki üç katlı ev.

Nazmiye Hanım (1957) ve eşi Esat Akyol 1972 yılında taşındılar Kastamonu'dan İstanbul'a. Yirmi dört sene Kazım Karabekir Mahallesi, 9. Bölge'de bir gecekonduda kiracı olarak yaşadılar. Bütün akrabaları Ümraniye'de meskûn iken, sadece onlar Esenler'e yerleşti. "Yoksulluk yüzünden buralara düştük, parasızlık yüzünden bu hâle geldik."

"Meryem Ana Türbesi"nin yapım tarihi hakkında farklı görüşler var.

Esat Akyol, Bakırköy Belediyesi'nde temizlik işçisiydi. İş yeri arsa taksitlerini öderken destek çıktı. Yirmi dört senenin ardından Karabayır'dan zar zor bir arsa alabildi Akyollar. 1984'te proje çizdirip ruhsatlı bir ev inşâ ettirdiler. Önce zemin kat yapıldı ve aile o katta altı sene yaşadı. Ellerine para geçtikçe ilerlettiler inşaatı. Bir keresinde kolonları bir keresinde duvarları yaptırdılar; bir başka sefer kapı pencere doğramaları alındı. Kazım Karabekir Mahallesi'ndeki gecekonduda fareler yüzünden zor bir hayatları olmuştu. Karabayır'daki evin büyük meselesi ise gece gündüz demeden günde altı kez maruz kalınan kanalizasyon suyu baskınları.

Evine verdiği emeğe hayıflanıyor Nazmiye Akyol şimdi. Yapabilse başka bir mahalleye gidecek, ancak bütün varidatını bu eve bağlamış zamanında.

Geceleri defalarca su baskınıyla uyanırdık, diye anlattı oğlu Ramazan. Kanal tamirine gelen memurlar rögar kapağını yalandan açıp bir baktıktan sonra elindeki kâğıdı imzalatıyor, şikâyet sahibine. Kanalın tıkanıklığı, kirli su baskınları ise sürüyor. Çöp konusundaki şikâyetine olumlu cevap aldı Ramazan Akyol. İki sene önceki şikâyetini takiben çöp konteynerları getirildi mahalleye. Çöpler düzenli toplanıyor. Bu arada belediyenin bir başka ihmalkârlığını kendi cebinden para ödeyerek telafiye çalıştı Ramazan Bey, babası Esat Akyol'un uğradığı trafik kazasının ardından; hızı engelleyen tümsekler yaptırılmasını sağladı, Karabayır'daki sohbeti gerçekleştirdiğimiz Şahin Kıraathanesi'nin önündeki Şehit Cengiz Gazioğlu Caddesi üzerinde.

Doğru yaşanan hayat, kaç sene sürerse sürsün, insanî bir ihtiyaca zamanında verilecek uygun cevaba lâyık olmanın da eğitimi. Kıraathane müdavimleri arasında medyada dolaşımda olan "Çingene kimliği" nedeniyle geleceğe ilişkin imkânlarının çocukluk çağından itibaren baskı altına alındığını dile getiren gençler ağırlık kazanıyordu. Belgin'le birlikte kıraathaneden çıkarken, bu gençleri bekleyen gelecekle ilgili sorular uzayıp gidiyor önümüzde.

Birçok örnekte göç, çaresizliğin dibe vurduğu noktada bir yeni başlangıç arzusuyla gerçekleşiyor. Bazen gençlik isyanı tetikliyor bırakıp kaçma, başka türlü bir hayat ihtimalinin peşine düşme arzusunu. Giresunlu Mustafa Ustaoğlu 1956'da, babasının ona sağlayamadığı yuvayı kendi

Fikri Yolcu, kuralsızlığın hâkim olduğu dönemde yaptırdığı apartmanıyla ilgili belgelere ulaşamadığı için oğlunun gecekondusunda yaşamaya mecbur kaldı.

çekirdek ailesi için kurma niyetiyle geldi Esenler'e. Menderes Mahallesi'nde satın aldığı arsaya ertesi yıl tek odalı, duvarları briketten bir gecekondu yaptı. Mutfak, tek odanın bir köşesindeki tezgâhtı, banyo ise bir leğen. Tuvalet kendi köyünde olduğu gibi dışarıdaydı. Bahçeyi eşmiş, suya ulaşamamışlardı. Komşuların kuyularından yararlanıyorlardı. Bu, geçici bir dönemdi. İki yıl sonra, odanın yerinde üç odalı, tek katlı, köşkü andıran bir ev yaptırdılar. Bir usta yönetti inşaat sürecini, bir de amele vardı. Sıvayı Kamile Hanım kendi elleriyle yapmak istedi. Yer yer plana da müdahale etti: Mutfağı filanca hanımınki gibi olsun, girişi karşıdaki eve benzesin... İnşaat bir ay sürdü.

Mustafa Bey, 1965'te yine Menderes Mahallesi'nde, kaymakamlık binasının yanındaki tarladan 20 bin 600 lira karşılığında yüz yetmiş

Tapu tahsis belgeleriyle alelacele yapılan binalar kırk yıl sonra yıkılırken kendini gösteren belge yoksunluğu mağduriyetlere yol açıyor.

metrekarelik bir arsa aldı. Tarlanın sahibi arkadaşıydı. 1985'te üç daire karşılığında müteahhide verdi bu arsayı. Üç daireyi üç çocuğuna paylaştırdı. Kamile Hanım 1987'de vefat etti. Bir süre yalnız yaşadı Mustafa Bey, ama idare edemedi. Giresun'a, köye gitti. Kadriye Hanım akrabasıydı. Gittiğinin ertesi günü nikâh kıyıldı. Birlikte döndüler.

1993'te köşkvari evine yine üç daire karşılığında bir inşaat şirketi talip oldu. Arazi kıymetlendikçe daire sayısı artıyordu. 2017 yılında, alışılagelen daire sayısının yarısını teklif eder oldu müteahhitler.

Değişiklikler göstermeye, parçalar ilave etmeye müsait açık bütünlüğün gelişimi, komşunun çeşitli haklarını, mahremiyetini, manzarasını yahut ışığını ihlal etmeme, gürültüden ve kirlilik sebeplerinden kaçınma gibi hak-hukuka riâyetle sağlanıyor. Gecekondu sahipleri komşu haklarına saygı konusunda dikkat gösteriyorlardı. Ancak aynı insanlar gecekondularının yerine apartman yapılırken çeşitli bağlantı ihlallerini pek de hesaba katmadan sadece yeri olabildiğince fazla kullanma amacını güttüler. En azından çoğunluğun bu hassasiyeti gözetmeyi ihmalin olağanlaştığı bir dalgaya yakalandıkları söylenebilir.

İnşaat kaosunun sebeplerini büyük ölçüde mutlu gelecek hayallerini belirleyen yeni kültürde aramak gerekiyor. Zemin eskisi kadar güvenli olmadığına göre nasıl bir gelecek bekliyor bizi? Aceleciliğin problemlerini yansıtan ve giderek betonun tuttuğu yerde kalıcılık arayan eksikli gedikli bina, yeterince tanımlanmamış olan zemini kendi adına tapulamanın da yoluydu Esenler'de. Sanki bu gecekondu tipi apartmanlar nihâî ideal ev olarak görülmüyor da günün şartlarında, bir birikim veya yatırım imkânı sayılarak -fırsat kaçırılmasın diye- alelacele üretiliyorlardı.

Şehrin merkezinden uzak yerleşimde neler olup bittiğine dair bir kaygı 1980'lerde bile bir hayli silikti. Parayı veren istediği gibi genişletiyordu evini. Esenler, Bakırköy'e bağlı bir şube müdürlüğüydü. Rüzgârlı tepede kim ne yapıyor, nasıl yaşıyor, umurunda değildi kurumların. Bakırköy'e doğalgaz geldiği yıl Esenler de talep ettiğinde, dönemin belediye başkanı Ali Talip Özdemir, "Orada kim var ki, kim doğalgaz alacak evine?" diye tepki vermişti. Özdemir'in döneminde ABD'den Esenler'e bir yardım gönderilmişti, çevre düzenlemesi için. Amerikalı mühendisler gelip Davutpaşa Mahallesi'nde paranın asfalt için kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmişlerdi.

Tabiatıyla köylere ait araziler zaman içinde şehir merkezine bağlantı imkânlarına göre yeniden kıymet kazanıp ona göre de biçimlendiler. Fevzi Çakmak Mahallesi'nde bulunan "Tepe", Ferhatpaşa Çiftliği'nin konumunu adlandırmak üzere çocukların kullandığı isimdi. Tepenin arkası gizemliydi. Çiftlik metruktu, bekçisi vardı ve bekçi, pompalı tüfeğiyle vurabilirdi yabancıları. Hırsızlar, serseriler giderdi oraya. Türlü söylencelerle anılan çiftlik yıllar sonra "ORA" adlı devasa bir AVM'ye bıraktı yerini.

Şöyle oldu: 2000'lerin başlarında altı milyon metrekare genişliğine sahip Ferhatpaşa Çiftliği'nin bağışlanan ve satılanlardan geriye kalan arazisine mirasçıları, büyük bir AVM yaptırmak istediler. Sonra o soru geldi önlerine: "Oraya ne diyeceğiz?" Proje için 50 civarında danışmanla bağlantı kurdukları gibi isim için de bir hizmet aldılar, ancak sunulan 450 ismin hiçbirini beğenmediler. Peki, ne denilebilirdi oraya? Neticede "ORA" isminde mutabık kalındı. ORA'nın ölü doğan bir alışveriş merkezi olmasının sebebi budur belki de: İklim özellikleri dikkate alınmadan, çevre

bağlantıları da hesaba katılmadan dönemin en gözde mekânı olabileceği var sayılmıştı.

Uygun değildi yeri ORA'nın; herkes aklına esince kalkıp gidemezdi. Projeyi hazırlayanların çevre halkını iyi tanımaması şaşırtıcı değil. "Orda bir köy var uzakta." şarkısının ülküleri dillerde dolaşsa da Esenler "ORA İstanbul"un hemen batısında uzun yıllar boyunca merkezden doğru kolaylıkla ulaşılamayan adreslerden biri olarak kendi kendini tanımlamaya, tarife çalıştı.

Kolonlar, duvarlar, hasır beton demiri... Nazmiye Akyol'dan (sağdan ikinci) Karabayır'da, yol üstündeki üç katlı evinin yapılış hikâyesini dinledik.

Ne Köy Ne Belde; Belirsiz Zamanlar

İlçenin başına buyruk yapılaşması üzerine konuşulurken, plansızlığın eseri bütün bu yaşananlar, denilir hemen. Esenler açısından 1966 yılına kadar yapıldığında isabetli bir tespit olurdu bu. 1950'lerden sonra çeşitli tarihlerde sur dışında Mecidiyeköy, Şişli, Kasımpaşa, Bomonti, Topkapı, Haznedar, Bayrampaşa gibi çok sayıda sanayi bölgesinin belirlenerek Esenler'in yakın çevresi sanayi faaliyetlerine açılmıştı. 1966'da açıklanan belli sanayi bölgeleri oluşturmaya dönük İstanbul Sanayi Planı ile çevresindeki semtler "sanayileşme bölgesi" olarak gösterilirken Esenler, kapsadığı askerî alan nedeniyle "konut bölgesi" olarak tanımlandı.

Buna karşılık 1967'de Davutpaşa'da Mercedes Benz fabrikası açıldı. Gerçi bu fabrikanın açılışının ilk kararları birkaç yıl öncesine dayanıyor, dolayısıyla varlığını İstanbul Sanayi Planı'nın kapsamı dışında değerlendirmek gerekiyor. Davutpaşa'nın saha olarak seçilmesi ise fabrikanın limanlara bağlantısını sağlayacak eski Londra Asfaltı'na çok yakın olmasından ileri geliyordu. Ancak Davutpaşa o dönemde yüksek araç girişlerine elverişli olmadığından yaşanan tıkanıklık Mercedes Benz-Türk adını alan Otomarsan'ın 1994'te Esenyurt'a taşınmasıyla sonuçlandı. 1967'de otomotiv sanayii açısından Sur dışında bulunmanın genişliği itibarıyla tercihe şayan olan Esenler, 1990'larda şehir içinde kalmanın tıkanıklığını yaşamaya başlamıştı.

Ulaşım sorunları sürdüğünden, sanayi bölgelerinde çalışmak üzere Anadolu'dan göç edenlerin çalıştıkları fabrikalara yakınlığıyla Esenler, konut bölgesi olarak bir cazibeye sahip oldu. Ne yazık ki bu cazibe gelecek dönemlerdeki nüfus artışını hesaba katan bir imar planına sahip olduğu anlamına gelmiyordu.

Prof. Dr. Mete Tapan, "İstanbul yağ lekesi gibi gelişti." diye izah ediyordu. "İktidarlar gecekonduların yapılmasına göz yumdu. 1985'te, 3194 sayılı kanun ile beraber Islah İmar Planları diye bir kavram öne sürülerek gecekondulara dört kata kadar çıkabilme izni verildi. Bu alanlar planlı hâle getirilsin, daha sonra işgal edilen yerleri satalım, denildi. Satıldı, sonra gerçek imar planları hazırlandı. Gerçek imar planlarıyla buralara çok katlı binalar yapıldı." Bütün bunlara göz yummak gecekondulaşmayı konut

politikası hâline getirmek demekti, Tapan'a göre bu, plansızlığın legalize edilmesiydi. 1980'lerde İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan, nâzım planı üzerine sorular sorulduğunda "Plan benim kafamda" diyordu. Her zaman bir yetki karmaşası vardı: Planı bakanlık mı yapar belediye mi? Koruma Kurulu mu karar verir Yenileme Kurulu mu?

Mera

Bağını bahçesini çiftini çubuğunu terk edip geldi insanlar Anadolu'dan. Buğdaya, arpaya, mısıra ihtiyacımız yok değildi oysa. Memleket tarlaları, bahçeleri ıssızlaşırken Esenler tarlaları binayla doldu. Haddizatında İstanbul'un hemen her yeri şimdilerde Walter Benjamin'in Moskova için kullandığı "Mimari mera" tâbirini çağrıştıracak şekilde bir "inşâî mera" görünümü sergiliyor. Kalın kar tabakası ve ansızın bastıran sessizlik, ülkenin derinliklerinde kış ortasını yaşayan bir köyde olma sanısına yol açar düşünürde, 1926'da gittiği Moskova'da. Kenar mahalle sokaklarında daha da yabanî bir nitelik kazanmış görünür kış mevsimi manzaraları.

"İnşâî mera" veya Japon mimar Arata İsozaki'nin Batı mimarisinin yaşadığı ikinci krizin ardından ortaya çıkan eğilim için kullandığı ifadeyle, "inşaat olarak mimari…" XVIII. yüzyılda Batılı mimarlar uzak coğrafyalara seyahat etmeye başladıklarında, farklı toplumlarda mimarinin kendileri için esas teşkil eden-MÖ I. yüzyılda yaşamış bir mimar, mühendis olan- Vitrivius'un *Mimari Üzerine On Kitap*'ındaki temellere benzemeyen norm ve ilkeleri yansıttığına şahit oldular. Kitabın sağlamlığı ve tekliği karşısında duyulan kuşku çok geçmeden mimariye de yansıdı; bu ilk krizdi. XVIII. yüzyıldan itibaren arka arkaya yaşanan bu krizlerin ilkine sanat demişti Avrupalılar, ikincisine ise "ütopya", yani "hiçbir yerin yeri." Ütopyanın yerleşimi için sanat kapı dışarı edilmeliydi. Böylelikle yaşanan ikinci krizin ardından "sanat olarak mimari" yerini "inşaat olarak mimari"ye terk etti.

MS 330'da kurulan şehrin aldığı uzun yolda oluşan kargaşa nasıl yeni bir başlangıç sunabilir? 1997'den bu yana Esenler'de yaşayan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni Kübra Kayacı'nın ifadesiyle, "Her yer birbirine benziyor, sokakları ayırt etmek zor. Yabancı biri gelse kaybolur." Turgut Cansever "Vahşi yığılma"dan söz ediyor, İstanbul'un anakent olma özelliğini tartıştığı bir metninde.

Tasarımlarında form ve anlam kavramlarını araştırmaya verdiği önemle tanınan Fransız mimar ve şehir plancısı Christian de Portzamparc, aşırı veya fazla olanı kesip atmak suretiyle oluşacak "etkin boşluğu" mümkün kılan müdahale üzerinde duruyor. Ancak yığılma öylesine hızlı yaşanıyor ki herhangi bir müdahale meydana gelen yığılmadan daha buluşçu, yapıcı ve aynı zamanda öngörülü olmak zorunda.

Kimsenin kusuru yok vahşi yığılma konusunda, her kesimin kendine göre bir açıklaması var. Fakat herkes beş odalı deniz gören ev peşinde değil mi? Herkes zeytin ağacı seviyor, her yaşta insan ormanların talan edilmesinin sebep olduğu, olacağı problemlerin farkında gibi görünüyor, her gelir grubundan insan kâğıt havlu kullanıyor mutfağında banyosunda… Öyle mi? Bir tür sosyal determinizme teslimiyet içinde sürdürülüyor devasa inşaatlar. Oysa kültürel birikim, sağlam muâşeret, kişilik, özgünlük böylesine boğulma dönemlerinde umut uyandıracak farklı seslerin ve çözümlerin arayışında gösterir kendini.

Hatalar büyük ölçüde imar izni verilen alanlarda çevre bağlantılarının gözetilmemesiyle de kangrene dönüşürken içteki yığılma konusunda gösterilen özensizlik silüete vuruyor.

Esenler'de Çetin Aksoy'un belediye başkanlığı yaptığı 1970'lerin son yıllarında dokuz mahallenin yedisi çamurdu. Hasta almak için araba giremiyordu bu sokaklara. Bağcılar Belediye Başkanı Zihni Küçük'ün yardımıyla mucur döşetti bu yollara Aksoy. Çinçin Deresi'ne yol yapmak için de beş yüz kamyon moloz ve taş serdirildi. İleride kayalıklardan oluşan bir tepe vardı, bütün kış o tepeyi kırıp taşı biriktirdi belediye ekipleri ve yaz gelince yollara döşedi. Asfaltlamayı ise Naci Ekşi yaptı. Birçok yere Arnavut kaldırımı yaptırıldı. Alt yapı yoktu, kanalizasyon künkleri döşetildi. TEK hizmet vermiyordu, elektrik işleri belediyenin sorumluluğu altındaydı. Sadece dört trafo vardı ve elektrik gün içinde en az on defa kesiliyordu. O dönemde vatandaşların tapulu arazilerine bile trafolar yapıldı. Eğri büğrü demir elektrik direkleri beton direklerle değiştirildi.

27 Mart 1994 yerel seçimlerine RP'nin Esenler adayı olarak katılan ve seçimi kazanarak ilçenin ilk belediye başkanı olan Mehmet Öcalan, çocukluk yıllarının Esenler'indeki sağlık hizmeti imkânlarını şöyle tasvir ediyor: "Hastane yoktu 1960'larda, eski benzinlik civarında oturan bir ebe, kocasının sepetli motosikletiyle hastalara giderdi. Eczane olarak ise Şaban isimli bir kişinin dükkânına gidilirdi."

Fatma ve Feyyaz Çiftçi, Ardahan'ın Posof İlçesi'nden İstanbul'a göçtüklerinde doğruca Kazım Karabekir Mahallesi, Atışalanı Caddesi üstündeki

eve geldiler. Yıl 1970. Köylüleri, akrabaları olduğu için tercih etmişlerdi Esenler'i. "Çünkü her yere yakın, ulaşıma açık, şimdi otogar da var." Arsa alan, yanımdaki arsayı da akrabam alsın, diyordu. Feyyaz Bey, 60'larda da henüz bekâr iken Esenler'e gelmiş, ancak köyden farksız olduğunu düşünerek geri dönmüştü.

"Okuryazarlığım yoktu." diye söze başladı Fatma Çiftçi. Ortamı yadırgıyor, kendi köyünü özlüyordu. Fakat bütün bunlar, yerleşme mücadelesinde üzerine düşeni yapmasını engellemedi. "Arkalarda uzayıp giden bamya tarlası çamurlar içindeydi. İleride de Neyyir Turhan İlkokulu görünürdü. Tek tük ev vardı çevrede. Olanlar da ya tek katlıydı ya iki katlı. Ferhatpaşa Çiftliği vardı, koyunlar otlardı, görürdük buradan. Tüp kuyruğuna, yağ kuyruğuna girerdik. Feyyaz Bey de hatırlıyor: "Kaymakamlık yoktu, nüfus işleri için Bakırköy'e gitmemiz gerekirdi. Hastalandığımızda da Dörtyol'daki dispansere veya Çapa'ya giderdik. Sabahın dördünde sıraya girerdik hastanede. Seyyidoğlu'nun bulunduğu yerde çatal kaşık fabrikası vardı. Köyün ilk ayakkabı mağazası olan Kaşıkçı Kundura, Konyalı komşumuz Osman Kaşıkçı'nın ailesine aitti."

Fabrikalar grevdeydi, iş bulmak kolay olmayacağa benziyordu. Tahtakale'den beş liraya bir el arabası aldı Feyyaz Bey. Nakliye için yedi lira gerekiyordu, ama yoktu ki o kadar para! Uygun bir yerde yemek yedi ve suyu da musluktan içti. Topkapı'dan yürüyerek getirdi el arabasını Esenler'e. Bir süreliğine ekmek teknesi oldu el arabası. İçine gömlek, tabak çanak yerleştirerek sokak aralarında dolaşıyordu. Almanya'dan akrabaların getirdiği giysi, mutfak eşyası gibi hediyeleri paketlerini açmadan bu el arabasında satışa sunuyordu. Bomba ihbarları duyuluyor, gün ortasında öğretmenleri vurduklarına dair haberler düşüyordu gündeme. Akşam namazından sonra sokağa çıkmamaya gayret ediyordu konu komşu. Feyyaz Bey, el arabasıyla çıkmaya hazırlanırken cezaevi tarafından silah sesleri yükseldiğini duyunca tereddüt ediyordu.

Feyyaz Bey, 1980'lerde Libya'da bir askerî okulda dört yıl aşçılık yaptı. Ülker, Bozkurt Helva Reçel Sanayi, Şişecam, çalıştığı yerler arasında. Fakat her şeyden önce bir el arabasıyla başlattığı ticâret hayatı var. Sahi, konu açıldı ya, tahin helvası nasıl yapılır, ayrıntılarıyla anlatmaya başladı.

Fikriye ve Ahmet Kocakaya 1977-78'de Havaalanı Mahallesi'nde aldıkları arsada yaptıkları gecekonduyu oda yanına oda ekleyerek imece usulüyle iki senede tamamladı.

Ahıska kökenli, konuşkan, sempatik bir çift Fatma ve Feyyaz Çiftçi. İlçedeki nüfus artışının yaşandığı dönemlerin şahidi ve yeni bir varlık edinme mücadelesinin de aktörleri olarak anlatacakları çok şey var. Aynı dönemlerde semte yerleşmiş başka çiftlerde de fark edeceğim bir gözlemimi aktarmam gerekir burada: İlçenin zor zamanlarında yerleşme mücadelesinin kazandırdığı bir güven sergiliyor ifadeleri. Şakalaşarak kapıyorlar

sözü birbirlerinden. “Çok memnunum adamımdan.” diye belirtti Fatma Hanım. “Çay içmeye bardağımız yoktu, ama mutluyduk. Perde yoktu pencerelerde. Yoldan geçenler kapıyı çalar, kiralık mı diye sorarlardı.”

On beş yaşındayken komşu köye gelin oldu Fatma Hanım. Eşiyle bir kez olsun kırmadılar birbirlerini. Yabancı bir muhitte tutunma yıllarında

Fatma ve Feyyaz Çiftçi 1970'te Kazım Karabekir Mahallesi'ne yerleşirken beldenin konum olarak belirsizliğinin güçlükleriyle yüz yüze geldiler.

birbirlerine dayanarak zorlukların üstesinden geldiler. "Az çekmedik evrak peşinde koşmaktan." diye hatırlamayı sürdürdü Feyyaz Bey. "Şimdi nüfus memurluğu, kaymakamlık, belediye binası, hepsi var. Sosyal sigortalar, hastane... Yenilendi bazı binalar. Su kuyruğunda gecelerdik. Çöpler haftalarca kalırdı. Kanalizasyon, ince bir boruyla evin hemen önünden geçerek aşağıya doğru iniyordu. Tevfik Bey'le Esenler'in yüzü güldü."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEHRE HEM YAKIN HEM UZAK

Çamurlu Çizmeler Bakkala Emanet

Esenler, 1960'larda, tek tük bahçeli evler ve mandıralarla pastoral bir manzara sunuyordu. Gerçek bir köyden farksızdı; çayır çimen, bamya tarlaları, otluk, mandıralar, koyun sürüleri... Oysa tam olarak köy değildi, köy-kent de sayılmazdı. Bir vücuda kavuşmaya çalışan sınırları belirsiz yerleşim, onda bir imkân gören göçmenlerin gayretleriyle de tanımlanacaktı. "Çarşamba Pazarı'ndan baktığınızda Güngören'i görebilirdiniz." diye tarif ediyor İsa Sedef. Elektrik yoktu. Suyu çeşme ve

Davutpaşa Kışlası içinde Bizans Dönemi'nden kalma sarnıçların kalıntıları.

kuyulardan taşımak gerekiyordu. Çiftehavuzlar bölgesinde onlarca metre kazıldığında bile kireçliydi su. Hemen yukarıda Davutpaşa Kışlası ve kışlanın sahası içinde yer alan Otağ-ı Hümayun vardı. Askeriyenin çamaşırhanesi için kışla kompleksi bünyesinde yer alan sarnıçlardan yararlanılıyordu. Mahalleye bu nedenle "Çiftehavuzlar" adı verilmişti. Davutpaşa Kışlası İstanbul surları dışında bulunan yüksek noktalardan biriydi ve İstanbul'un fethinden sonra alan olarak değerlendirilmişti. Suyolu, sarnıç kalıntıları ve kârgir bir yapıdan kaldığı anlaşılan tonoz parçaları, mekânın Bizans çağında da askerî alan olarak değerlendirildiğini düşündürüyor.

Cami, elli metrekarelik alana sahipti. İlkokul iki derslikten ibaretti. İlk üç sınıf birinde, son iki sınıf diğer derslikte bir arada öğrenim görüyorlardı. Ortaokul için saatlerce yürüyerek Şehremini'ye gidiyordu köyün çocukları. İn cin top oynuyordu yollarda. Maltepe kışlası asker doluydu. REO marka on tekerlekli kamyonlar yanlarından geçerken çamur sıçratıyordu üstlerine. Topkapı'da "kilisenin orada bulunan patlak Terkos suyuyla" paçalarını yıkayıp öyle gidiyorlardı okula. Süleyman Sirkeci, bu şartlar altında gidip gelmekten usandı sonunda ve artık okula gitmeyeceğini söyledi. Neticede babası, ağır işçilik yüzünden fikrini değiştirebilir diye umarak, Bayrampaşa'da, Çevik Kuvvet'in karşısında bulunan Demirciler Çarşısı'ndaki bir tanıdığına, bunu Müslüman bir adamın yanına koy, yorulsun, okulu özlesin, diye ricada bulundu. Süleyman Sirkeci ise, on-on iki öğretmenle uğraşıncaya kadar bir ustam olsun, diye düşündü. Ders çalışacak zaman bulamıyordu ki... Çamurlu yollarda git gel; evde ışık bile yok. Ortaya bir lüks lambası konulurdu. Köye elektrik 1968'de geldi. Esenler, uzak bir Doğu Anadolu kasabasından daha uzaktı yeni hizmetlere.

Aynı yıl Süleyman Demirel, İnönü Caddesi'nde yer alan ve restore edilen tarihî su terazisinin açılışını davullu zurnalı bir törenle gerçekleştirdi.

Elektrik gelmeden önce çarşıdaki lüks lambası yakılan tek mekân, Mehmet Öcalan'ın ailesine ait mobilya mağazasıydı. 300 mumluk bu lüks lambasını görme amacıyla ta Atışalanı'ndan mağazaya gelenler oluyordu. Bir süre sonra, düğünlerin yapıldığı meydanları aydınlatmak için bu lüks lambasını Öcalanlardan istemeye başladılar. O dönemde düğünler meydanlarda yapılıyordu.

Mehmet Öcalan varlıklı bir aileye sahip olsa da akranları gibi okula gitmek için uzun mesafeler katetmek zorundaydı. 1960'ların başlarında Çiftehavuzlar'dan Maltepe'deki Ali Ülker İlkokulu'na yaya gidiyordu. Kış günlerinde, tipide yol kaybetme ihtimaline karşı iki üç öğrenci birlikte Bayrampaşa Vergi Dairesi'nin bulunduğu yere kadar yürüyorlardı. Atışalanı'nda bir okul vardı, oradan katılan öğrenci olmuyordu bu yolculuğa. Merkezde ise Menderes Mahallesi'nde, şimdiki Hasip Dinçsoy İlkokulu'nun biraz arkasında Esenler İlkokulu bulunuyordu, ancak eğitim kalitesi düşüktü. Öcalan, daha sonra Fatih İmam Hatip Okulu'na devam ettiği sırada da önce Maltepe'ye yürüyüp ardından bulduğu herhangi bir araçla, bazen de otostopla Aksaray'a gidiyor, oradan Draman otobüsüyle derse yetişmeye çalışıyordu. Ulaşım zorluğu yüzünden bir sene kaybetti. Maddî durumları iyiydi. Ailesi okumak istediğine emin olunca, Şehremini'deki kendilerine ait "tek katlı Osmanlı evi"ne taşındılar. Ancak, Esenler'de bulunan mobilya mağazaları nedeniyle köye gidip gelmeyi sürdürüyorlardı. Öcalan, 15-16 yaşlarındayken yaz aylarında babasının mobilya mağazasında çalışmak istediğinde, etraftan birilerinin babasını "paranın tadını alırsa okumaz" diye uyardığını aktarıyor.

Ulaşım güçlüğünün sebep olduğu yalıtılmışlık, sıfırdan başlamak için uygun bir ortam anlamına da geliyordu. Merkeze uzak da olsa İstanbul'un çatısı altında değil miydi? "Şehremini'de çalışıyordum. Yeni gelişen bir yerdi Esenler. Gücümüz şehre yetmedi. Üç yüz lira aylıkla dükkân kiraladık 1974'te." diye izah etti Abidin Kaya. Çocuk yaşta İstanbul'a gelmiş, amcasının Esenler'deki evinde yaşamaya başlamıştı. Dörtyol'a kadar dört kahvehane saydığını hatırlıyor. Sonra sinema, "düğün salonu gibi bir şey" ve çiçekçi, o dönemde taşraya özgü mekânlar değildi. Davutpaşa Caddesi'nden tanklar geçiyordu. Civardaki yollar Arnavut kaldırımı döşeliydi.

Esenler, büyük ölçüde mübadiller tarafından yerleştirilen ve göçmenlerin hayat tarzlarıyla da yeni içerikler kazanan muâşeretine yaslanmaktaydı henüz 1960'larda. İstanbul'a hem uzak hem yakın, merkezin kısmen içinde ve dışındaydı. Bu nedenle de ne tam olarak taşra özelliği sergiliyordu muâşeret açısından, ne de kenar mahalle veya varoş özelliği. Aynı yıllarda bazı gecekondu bölgelerinde hanımlara sadece sinema salonlarında gördükleri (ya da hiç görmedikleri) modern yaşama usullerini öğreten kurslar

açılmaya başlamıştı. Meselâ "Modern Hayat Öğretim Yurdu" 1968'de Ankara gecekondularında düzenlediği kurslarda genç kızlara "modern hanımlar gibi" yürüme, giyinme, konuşma ve sofra alışkanlıklarını öğretiyor; bu kursu dokuz ayda tamamlayanlar ise "modern hanım" ünvanını hak etmiş sayılarak bir diplomayla mezun oluyorlardı. Esenler'de aynı yıllarda sadece dikiş nakış öğreten kurslar açıldığını aktarıyor, dönemi hatırlayan sakinleri.

Aynı yıllarda Ayayorgi Kilisesi de sinema olarak kullanılıyordu. Bir diğer sinema, Menderes Mahallesi'nde, Hasip Dinçsoy İlkokulu'nun karşısında bulunan Murat Sineması lüks sayılırdı ve herkes gidemezdi. Murat Sineması'nın hemen arkasında "Büyük Sinema" adıyla salaş bir salon açılmıştı. Davutpaşa Caddesi'nde, şimdiki Erdoğanlar Pastanesi'nin olduğu yerde Ali Erdoğan'ın fırını, onun üstünde ise Kale Sineması vardı. Namık Kemal Mahallesi'ndeki Şahin Sineması ise nüfus azlığı yüzünden pek dolmuyordu.

Şimdi Kim Market'in bulunduğu binanın arkasında bir sinema salonu vardı, oraya giderdi Lütfi Pekolgunçelik. Postanenin arkasında bir sinema salonu daha vardı. Söyleşi gerçekleştirdiğimiz Atışalanı Caddesi 208 nolu ayakkabı mağazasının yerinde ve çevresinde ise mahallenin futbol sahası uzanıyordu. Etraf zaten bomboştu. Hemen karşıda bulunan fırının yerinde hurda bir kamyon beş-on sene öylece durmuş ve zaman içinde çocuklar için oyun mekânı olmuştu. Askeriyenin tel örgüleri hemen şuracıktaydı. Caddeden tanklar geçerdi, halk alışıktı tankların tatbikat için geçişlerine. Arnavut kaldırımı âşinâ bir döşemeydi, ama yaygınlaşamamıştı. Askeriye yer açtı ve baraka bir mescit yapıldı. O baraka mescidin yerine inşâ edilen Yeşil Cami yol geçtiğinde Güngören tarafında kaldı.

Lütfi Bey, Konya doğumlu. Babası Ali Pekolgunçelik 1960'larda Beyazıt, Gedikpaşa'da bir ayakkabı atölyesinde usta olarak çalışıyordu. 1967-68'de Birlik Mahallesi'nde, çevre yolunun alt tarafında bir gecekondu yaptırdı Pekolgunçelikler. Gözün alabildiğince bamya tarlalarıyla kaplıydı gecekondunun etrafı. Üç dört sene sonra Mimar Sinan Camii'nin karşısında bulunan bir arsaya gecekondu yaptırıp oraya taşındı aile. Öteki gecekonduyu kiraya verdiler. Şimdi her iki gecekondunun yerinde de apartman var. Ve

elbette, çocukluk hatıralarında daha önce de bahsi geçen çamur geniş bir yer tutuyor: Yüz-yüz elli metre ötede bulunan amcasının evine bata çıka gidiyordu Abidin Kaya. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanının kahramanlarından birinin, Tevfik Hoca'nın kara cübbesine kadar sinen çamuru hatırladım Abidin Kaya'yı dinlerken: "Şark çamuru." Lütfi Pekol-gunçelik de söz etti, bu kuvvetli, yapışkan çamurdan. Beyazıt'a, babasının çalıştığı Gedikpaşa'daki ayakkabı mağazasına gitmek için minibüs durağına kadar olan iki-üç kilometrelik tarla üstü yolu yürümesi gerekiyordu. Yeşil, yemyeşildi arazi ama aynı zamanda çamurdu da... Öyle ya; minibüsler Dörtyol'a kadar çalışıyordu ve o yol da çok çamurluydu 90'ların başlarına kadar. Beyazıt'a vardığında pantolonu dizlerine kadar çamur bulaşığı ve ayakkabıları çok yapışkan olan çamurla kaplı oluyordu. Okula gittiğinde derse girmeye utanırdı öğrenci, akşam eve döndüğünde kapı önünde temizlenmeden eve giremezdi. 1980'lerde de pek değişmemişti planları, kararları etkileyen çamur mâniası. Nesrin Ovalı, Şişecam'da çalışırken Maltepe'den Şirinevler'e tarladan tarlaya yürüyerek gittiği oluyordu. İş yerinde laf edilirdi, "Herkes temiz, bir sen çamurlu geldin." diye. Balçık gibi bir çamurdu, diye anlattı Hatice Gazel; her adımda daha bir ağırlaş-tırıyordu yürüyüşü. Güya yoldu geçtiğimiz, ama aslında tarlaydı.

80'lere doğru kalabalıklaşmaya başladı belde. 1979'da nüfusu 82-83 bindi, Atışalanı'nın nüfusu da aşağı yukarı aynıydı. Atışalanı köy olduğu için inşaat yapmak kolaydı; izin aranmıyordu, harç talebi yoktu. Böylelikle Atışalanı'nın nüfusu daha bir hızla artış gösterdi. Binalar en başından itibaren plansız yapıldığı için karman çorman bir vaziyet sergiliyordu. Altyapı hizmetleri yapılaşmaya oranlı bir şekilde verilmiyor, musluk-lardan su akmıyor, buna karşılık kuyular arka arkaya köreliyordu. Gerçi İstanbul'un çoğu ilçesinin aşamadığı meseleydi susuzluk. Suyu güzel içimli tepe susuzluk çekmeye alışmaya başlamıştı, beri taraftan havası da eskisi gibi temiz, iç açıcı sayılmazdı. Kömür kirliliği yüzünden göz gözü görmüyordu semtte. Belediye hizmetleri için "lalettayin" nitelemesi bile fazlaydı. Hatice Gazel, ilçenin henüz belde olduğu yıllarda otururken evinin önünden sadece bir kez iş makinesi geçtiğini hatırlıyor. "O makine de Davutpaşa Kışlası'na gitmişti." Sokakta çalışan tek bir işçi de görmedi. 80'lerin sonlarında "seçim asfaltı" dediği incecik yollar yapılmaya başlan-

Atışalanı'nda Tetiklilerden Fatma Daniş'in oğlu Ziya Daniş'in düğün alayı. Açık renk ceketli, kravatlı katılımcı Mustafa Tetikli, onun sağındakiler ise sırasıyla Abdurrahman Tetikli, Hasan Tetikli. Sancağı taşıyan kişi ise Muhittin Tetikli. Yıl 1973-74.

mıştı. Hatice Hanım şöyle anlattı: "Dörtyol asfaltıyla Üçyüzlü'ye inen ana cadde dışında sokaklar hep çamur olurdu üç mevsimde; yazın ise toz."

Benzeri şekilde çamurlu yollar 1958'de İstanbul'un merkezinde karşısına çıktığında yüzyılın başlarını hatırlatmıştı Refik Halit Karay'a. "İmar Hareketleri Bize Çamurlu Eski İstanbul'u Hatırlatmakla Kalmadı, Yaşattı da!" başlığıyla 18 Ocak 1958'de *Yeni İstanbul*'da yayımlanan yazısında, caddelerin genişletilmesi faaliyeti sırasında açılan çukurlar yüzünden altmış yıl öncesindeki İstanbul'un sokaklarında dolaştığı zehabı içinde olduğunu dile getiriyordu. 19. yüzyılın sonlarında İstanbullular muhakkak lastik galoş giyme mecburiyetini duyuyor, her sabah bu lastikleri yıkıyor, pantolon ve paltolarını fırçalıyormuş. Bir misafir geldiğinde galoşlarının yıkanması misafirperverliğin bir gereği sayılırmış. Esenler halkı ise çamurlu dönemleri lastik çizmelerle aşmaya çalıştı.

İşe çamurlu ayakkabılarla gitmemek için 1960'larda başvurulan çözüm 80'lerde de sürüyordu. Çamurlu çizme bir bakkalın tezgâh altına ya da durağa yakın konulmuş özel bir konteynera bırakılıyordu. Karabayır sakinlerinden Fikri Yolcu (77), "O yıllarda buralardan araba geçemezdi." diye anlattı 1970'lerin başlarını. "Akrabalar misafir gelirdi, araba çıkamazdı yukarı; çamur kıyamet gibiydi. Buradan Sondurak'a gidiyor, çizmeleri Dörtyol'da kahveye emanet bırakıyordum, dönüşte giymek için." Karabayır'ı, Bakırköy Belediye Başkanı Yıldırım Aktuna'nın asfaltladığının altını çizdi, Yolcu. Nazmiye Akyol (60) ise, "Çamur, susuzluk, tanker önünde dövüş kavga." diye özetledi, aynı dönemin Karabayır'ını.

20 Aralık 2016'da, eskilerin Sondurak diye bildiği, yenilerin Kazım Karabekir Caddesi diye öğrendiği cadde üstündeki dükkânında gidip buldum Ömer Çavuş'u. Daracık ve işlek dükkânda ayaküstü sohbet edemezdik. Yakındaki Seyyidoğlu Pastanesi'ne gittik grup hâlinde.

1954 doğumlu Ömer Çavuş, Çankırı'nın Tutmaççı Bayındır Köyü'nden 1968'de geldi İstanbul'a. Orta Asya'dan göç eden üç kardeşin yan yana kurduğu üç köyden biri, Tutmaççı Bayındır. Diğerleri: Dere Bayındır, Orta Bayındır. Memleket kırsal, "köyde bir hava bir su", iş güç yok, halkı zaten dışarıda. O da göç kervanına katıldı ve evvela Kasımpaşa'ya, hemşehrilerinin yanına yerleşti. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı Kasımpaşa Dönemi'nde tanıdı. Kulaksız'da maça giderdi arkadaşlarıyla: "O bizi tanımasa da biz maçları izliyorduk."

Ömer Bey, Kulaksız'da, hemşehrisine ait kuruyemiş dükkânında çıraklık yaptı yıllarca. "Önde çalıştık, arkada yattık." diye anlattı. Çamaşırını kendin yıka, yemeğini kendin yap. Patronunun evi Zeytinburnu'ndaydı, gün içinde uğrar, fazla kalmadan evine dönerdi. Sekiz senenin ardından ağabeyiyle Feneryolu'nda, Bağdat Caddesi üzerinde bir dükkân açtılar. Aynı yıllarda eski karakolun karşısında bir dükkânı olan akrabasını görmek için Esenler'e gelip gidiyordu. O zamanlar kırlıktı bu havali. Topkapı'dan gelen minibüs Sondurak'ta bıraktığında, çamurlu bir yolu tırmanmak gerekiyordu. "İlk gördüğümde, köy buradan daha iyiydi, öyle düşünmüştüm." diye anlattı. Böyleyken, 1976'da burada kendi adına bir dükkân açmaya karar verdi: "Kader Kuruyemiş." Niye mi kuruyemiş dükkânı? O dönemlerde

kuruyemiş toptancıları mallarını satacak bayi arıyorlardı. "Toptancı bize yalvarırdı, malımı satın diye, şimdi biz onlara yalvarıyoruz. Zaman değişti, rekabet arttı." Otogar açılıncaya kadar pek bir yapılaşma olmamıştı beldede. Gece dokuzdan, ondan sonra kolay kolay vasıta bulunamıyordu. Kışın Topkapı'dan yürümeye mecbur kalındığında bir saat kadar sürüyordu tepeye ulaşması. Aşağısı çamurdu ya, eş dost çizmeyle tırmanıyor, ardından çizmeleri dükkâna bırakıyorlardı, tezgâh altında saklaması için.

Çamurlu yol ve çizme bağı, semtin kadim sakinleriyle sohbetimiz sırasında daha önce de çıkmıştı karşıma. Kazım Karabekir Mahallesi Muhtarı Gülbek Taştan, 1970'lerde ilkokula gittiği semtin yollarını şöyle hatırlıyor: "Sondurak'tan aşağıya çizme giymeden inemezdik. Kader Kuruyemiş civarında çizmeler çıkarılırdı." Feyyaz Çiftçi ise Sondurak bölgesinde, Güney Hastanesi'nin yanında bulunan konteynerdan söz etmişti. İnsanlar evlerinden ayakkabılarını bir torbaya koyarak, çizmeleriyle çıkıyor, Güney Hastanesi'nin yanına gelince çizmelerini çıkarıp ayakkabılarını giyiyor, çizmelerini ise yine poşetle konteynera koyarak duraktaki minibüse biniyordu. Kimse çizmelerini çaldırma endişesi duymuyordu. Herkes birbirini tanıyor, biliyordu çünkü.

Tarlaların ortasında gerçekleşen inşaat sürerken yerleşilen evler, kışın bu evlere ulaşmak için kullanılan ve sabah saatlerinde işe giderken yolun köşesindeki manava emanet edilen 'çamurlu' takunyalar, evin kadınının taksitleri daha erken bitirmek için bir mağaza hesabına yeleklere düğme dikip onları otobüsle mağazaya götürmesi... 20. yüzyılın ortalarına doğru birçok başkentin etrafında gelişen yerleşimlerin kuruluş sürecine değinen romanlarda benzeri tasvirlere rastlamak olası. Genç bir çift az çok birikimi de olsa başka nasıl ev sahibi olabilirdi ki dar bir gelirle?

Ayakkabı ve çizme değişimiyle baş edilmeye çalışılan çamur hiç değişmedi Esenler'de; 1940'larda Mustafa Tetikli Sultanahmet'teki Zanaat Enstitüsü'ne giderken de, 1958'de Kamil Tezcan boyacılık yapmak üzere Nişantaşı'na gitmek için yola çıktığında da... Tezcan, o günlerdeki yolculuk telaşını şöyle tasvir etti: "Kazım Karabekir Mahallesi'nden yukarılara, caddeye botlarla, çizmeyle giderdik. Fevzi Bakkal'ın orada çıkarılırdı çizmeler. Dize kadar çamura batınca, başka çare var mı? Üstelik su da

Kader Kuruyemiş'in sahibi Ömer Çavuş, otogar açılmadan önce Esenler'de mevcut olan sükûnet ve güveni özlemle tasvir ediyor.

yok. Kaç sefer değiştirirdim ayakkabıyı. Nişantaşı'na, Taksim'e çalışmaya giderdim. Orada da ayakkabı değiştirirdik."

Diz boyu çamura karşılık su kaynakları ihtiyacı karşılamamaya başlamıştı. "Özlemiyorum geçmişi, çok çektim, nesini özleyeceğim ki çamurun?" diye bir soruyla karşıladı çocukluğunun mekânlarına ilişkin sorumu, Mustafa Tetikli. Çobanlık yaptığı günleri iyilikle hatırlıyordu gerçi; koyunları, o serbestliği özlüyordu. Bağlar vardı Birlik Mahallesi'nin oralarda; ne gü-

zeldi pembe çavuş üzümlerinin buğusu! Derken tahsilini sürdürmek için Zeyrek'ten Sultanahmet'e yürüyerek gitti bir dönem. Yol olmadığına göre vasıta bulunması umut edilemezdi. Sadece çamur vardı ve okula vardığında pantolon paçalarında nasıl temizleneceğini bilemediği yapışkan lekeler...

Peki, niye önü alınamadı çamurun? Tek tük ev inşâ edilen 50'ler ve 60'larda inşaat hafriyatı yapılması gereği duyulmuyordu. Yeni binanın etrafı, temel çukurundan boşaltılan toprakla doluyor, yağmur yağdığında bu toprak çamura dönüşüyordu. İnşaat sayısı arttıkça çamur çoğaldı ve yayıldı. 1970'lere doğru kısa çizmeler yetersiz gelmeye başlamıştı sokak geçişlerinde. İbrahim Turhan Lisesi önünde bir kanal vardı. Tepelerden gelen sular önce Ayvalıdere'ye, oradan Ataköy'e, sonra denize akıyordu. Yağmur bardaktan boşanırcasına yağdığında otogarın karşısındaki evler su içinde kalıyordu. 1960'larda bir keresinde o kadar çok yağmur yağdı ki taşan sular Ayvalıdere'ye bakıldığında deniz gibi görünmüştü Zekeriya Sirkeci'ye. Her zamanki yoldan ulaşamadı evine. Topkapı'ya dönüp Bağcılar'dan dolanmak zorunda kaldı.

1960'ların ortalarında Vatan Caddesi'nde bile su baskını olduğunda, Lunapark'ın bulunduğu mevkide karşıdan karşıya geçemezdi öğrenciler. Mehmet Öcalan, kimi vatandaşların pantolonlarının paçalarını dizlerine kadar katlayıp bir tarafta kalan öğrencileri yirmi beş kuruşa öbür tarafa geçirdiğini hatırlıyor.

Fatih, 50'li yıllarda Mustafa Tetikli'nin sinemaya ilk gittiği semtti. Akdeniz Caddesi'nde, pehlivanların güreştiği bir spor salonuna devam etti aynı yıllarda. Kendisi de güreşiyordu. Necip Fazıl'ın birkaç konferansını dinledi Sultanahmet'te. Geceleri çalıştı, gündüzleri okudu. Bir dönem Karagümrük'te yaşarken çalıştığı Akpak Havlu Fabrikası'na ulaşmak için yürüyerek gidiyordu Şehremini'ye.

1958'de asker olarak Zonguldak'a gitti. Cuma Namazı için bir buçuk kilometre mesafedeki bir camiye götürüyordu eratı. Atlara binemezdi erat, o yolu yaya gidiyorlardı. Eratın Cuma Namazı'na gitmesi 1960 darbesi sonrası için hayal edilemezdi. Darbe gerçekleştiğinde, Süleyman Sirkeci'nin babasının amcasının yarbay oğlu Samsun'da garnizon komutanıydı. Cuma vakti "Komutanım, Cuma'ya gideceğiz, izin veriyor musunuz?" diye

soran askerlere "İhtilal Menderes'e yapıldı, İslâm'a, Cuma'ya yapılmadı ki..." diyerek izin vermişti. Ne var ki, hemen ertesi gün emekli edildi.

1960 darbesi Esenler'de de etkilerini gösterdi. Darbeden önceki iki yıl boyunca halk Davutpaşa Kışlası'nın içinden geçen yolu kullanıyordu, Topkapı'ya ulaşmak için. Darbeden hemen sonra kışlanın komutanı "Halk içimize giremez." diyerek yolu kapattı. Geriye sadece İstanbul Caddesi kaldı geçiş için. Bizans Dönemi'nden kalan sıkılaştırılmış çakıl taşlarıyla örülü, at arabaları için kullanılan -at arabası düz çıkamadığı için- kıvrım kıvrım ilerleyen bir yoldu bu. Birbirine geçmiş yumruk büyüklüğünde beyaz taşlarla kaplıydı ve bir at arabası geçecek genişlikteydi. Vali Kemal Aygün geldi, Esenler halkıyla bir "yol toplantısı" gerçekleştirdi. Kırk-elli kişi katıldı toplantıya. Yolunuzu yaptıracağız, o kadar kolay olmaz, ama merak etmeyin, bir gün olur, diye söz verdi Aygün. Sonra çakıl döktüler yola, döşemeyi biraz sıkıştırdılar. Artık çamurdan kurtulmuştu yol, ama yağmur yağdığında alıp götürüyordu taşları.

Vakıf Kokusu Hassasiyeti

Fedakârlık ve aşırı gayret Esenler'e yerleşen göçmenlerin ortak özelliği. Hiçbir şeyi hazır bulmadıkları için, elde ettikleri her şeyin kıymetini bilerek çalışıyorlardı. Balkan göçmenleri ve mübadiller elbette katliamlardan kurtulmak için de zorunlulukla göç yollarına düşmüşlerdi. Her ailenin yolculuğunun arka planında üzüntüsü asla dinmeyen kayıplar, sevilen akraba ve eş dostun maruz kaldığı katliamların iç yakıcı sahneleri ve bilgileri var. Yollara düşmeye zorlayan olaylar hayata ilişkin sağlam değerleri korumanın da kaynağına dönüşüyor zaman içinde. "Bütün bunlar ne yazık ki yaşandı, barışın ve barış ortamında yaşamanın kıymetini bilmek gerek."

Mübadiller ve göçmenler yeni yurtlarında öncelikle huzur ve asayiş aradılar. Bu arayış yüzünden çocuklara 1940'larda anlatılanla 1990'larda anlatılan farklı olabilmiştir. İngiliz polisiye roman yazarı Phyllis Dorothy James, "bir otobiyografi fragmanı" alt başlığıyla yayımlanan *Samimi Olma Zamanı*'nda merhametli mesafeden söz ediyordu. Çıplak, acıtıcı gerçekliğin tasvirine zorunlu kaldığında sadece kendini değil, ötekini korumak için de örter, kapatır, değiştirir ve eğer mümkünse o sahneyi "şimdilik" unutmaya çalışırsın.

İlk kuşak başlangıçta henüz yorgun ve hüzünlüydü, büyük güçlüklerle, geride sevilen insanların cenazelerini bırakarak gelmişti, bütün istediği hayata tutunmaktı, bu yüzden de acıyı örtecek şekilde naklediyordu olayları. Mahmud Erol Kılıç da bir yazısında dile getiriyordu bunu; Balkan trajedilerini yaşayarak hicret edenler, çocuklarını bu trajedilerin yıkıcı etkilerinden korumaya çalıştılar. Soruları, "Hadi dersinizi çalışın, ne olduysa oldu, size ne?" diye geçiştirdiler. Onlarca yıl sonra ise hayatın aldığı mesafeden bakarak daha rahat açıklamalar yapabiliyor, artık büyükanne veya büyükbaba olmuş mübadil. Zor yerleşmenin bıraktığı hüzün tortuları bilinç akışını belirliyor elbette. Akira Kurosawa'nın *Ağustos'ta Rapsodi*'si (1991) ile Aida Begiç'in *Çocuklar*'ının (2013) ortak temasıdır bu. Yüzleşilmeyen acı kolayca aşılamıyor da; gelgelelim bu yüzleşmenin dili her vakanın kendine has şartlarını hesaba katacak şekilde oluşmadığında, acının kangrene dönüşmesine de sebep verebilir. Cemal Kafadar'ın altını çizdiği gibi, küreselleşmenin milliyetçilik eleştirisi ulus temelli anlatıların tartışılır kılınmasından türemiş değil, bu nedenle de toplumları millet kılan vakar ve haysiyet sebeplerini unutma eğilimi sergiliyor. Haddizatında küreselleşme söylemleri "en basit hâliyle dünyanın belli bölgelerini ve belli halkları kadim nefretler ve içinden çıkılmaz anlaşmazlıklara iyice gömülmüş olarak görmek ister ki böylece onlara doğru yolu gösterebilsin." diye yazıyor ya Kafadar...

Acı hatıraların, şimdiki zamanın dilini nefretle zehirlememesi için daha fazla kurguya dökülmesi gerekir. Katılımcı sanat çalışmalarının yaşlıların hatıralarına yer verilecek şekilde biçimlendirilmesi, acı tortularının baskısının fark edilmesi açısından büyük önem taşıyor. Sözlü tarih çalışmaları bağlamında da Esenler daha faal olunması gereken bir ilçe. Komşular bir araya geldiğinde sohbete dökülen unutulmaz sahneler gelecek kuşaklara metinlerle olduğu gibi mekânlarla da aktarılmalı.

Mustafa Tetikli, 1926'da Avas Köyü'nde, üç kız evlatları ile mübadeleye katılan Osman oğlu Abdul Ağa'nın ve Mümine Hanım'ın sonuncu çocukları olarak dünyaya geldi. Ailesinin Avas'a yerleşme hikâyesini serin bir Nisan günü "Eski Atışalanı Köyü Derneği"nin merkezinde dinledim Mustafa Bey'den. Mübadiller önce Eyüp'ün üst tarafına, İplikhane'ye götürülüyorlar. Yerleşmek istedikleri yer Pendik'tir, orada akrabaları yaşıyordur

çünkü. Ne var ki, ilgili memurlara bu isteklerini kabul ettiremiyorlar. Pendik konusunda ısrar edince de yetkililer mübadil grupları karakola alıp birkaç gün korkutuyorlar. Oradan beş köye dağıtılıyor mübadiller: Bağcılar, Kirazlı, Atışalanı, Esenler ve Kocasinan. Askerler gönülsüz mübadilleri yatak yorganlarıyla at arabasına yerleştirip Avas'a getirip bırakıyorlar. Azınlık bir nüfus Litros'a gidiyor, diğerleri Avas'ta kalıyor; ancak yerleşme öyle kolay gerçekleşmiyor. Rumlar evlerini bırakmak istemiyor, mübadiller perişan hâldeler; nizalaşma yaşanıyor. Mübadele sürecinin her aşaması zorluydu, insanlar hazırlıksız yola düşmeye mecbur kalmışlardı. Saldırı ve kıyımlar sürerken köy muhtarı ahâliyi meydana toplamış ve "Türkiye'ye gidiyorsunuz." demişti. Ne bir yorgan ne tabak çanak alabilmiş, geri dönme umuduyla anahtarlarını komşuya bırakarak yola düşmüşlerdi. Rumeli'de yaşanan çatışmaları takiben Gülcemal veya Trabzon vapuruyla Türkiye'ye gelen insanlar, "ölülerini denize atmak" gibi travma etkisi yaşatan mecburiyetlerin etkisi altındaydı. Anlatıldığı kadarıyla Rami'deki Selanik, Kılkışlı ve Kavalalılar bazı Rum evlerinden sahiplerini orak ve dirgenlerle çıkarttılar. Köyden ayrılmak istemeyen Rumlar ise birkaç ay kilisede kalarak hâl çaresi aradılar. Kimi aileler evlerinden çıkmaya direndi. Uzun sürmedi kalma çabaları, göçüp gittiler. Çoğu insan iç sızısı ile hatırlıyor bu yaşananları.

Mübadillere kişi başına dört dönüm arazi verildi. Kendi aralarında paylaştılar tahsis edilen araziyi. Kavala mübadili bir aileye mensup Abdul oğlu Mustafa Tetikli'nin annesi, babası ve üç kız kardeşinden oluşan ailesi, şimdi Köyiçi Caddesi olarak bilinen cadde üstünde bir Rum evine yerleşti. Üç kapılı evin iki kısmına daha önce Arnavut bir aile yerleştirilmişti. Tetikli Ailesi'nin oturduğu kısım altmış beş metrekareydi ve üç odadan oluşuyordu. Yukarı tarafından yol geçen bir bahçeye açılıyordu. Bu evi, 1951 veya 52'de yıkıp yeniden yaptılar. Mustafa Bey, evin diğer kısımlarını 1960'ta Arnavut komşularından aldı, 1973'te oraya bir ev yaptırdı. 1994'te bu ev yıkıldı ve yerine betonarme bir bina yapıldı.

Mustafa Tetikli İlkokulu Avas'ta, Sağlık Ocağı binasının bitişiğinde yer alan bir Rum evinde okumaya başladı. 1936'da çürük raporu verildi bu okula. Dokuz öğrenci Litros'ta bulunan okulda sürdürdüler öğrenimlerini iki sene boyunca. Ardından Atışalanı'nda "Durmuş'un Kahvesi"nde açılan

okula devam ettiler. 1941'de ise Kemer Mahallesi'ne, şimdiki lise binasının bulunduğu yere bir okul yapılacaktı.

Mustafa Tetikli, Abdul Ağa'nın tek oğluydu, bu nedenle babası okumasını istemedi. Oysa sınıf birincisiydi. Müfettişler Abdul Ağa'ya oğlunu okutması için ricada bulundular, ama o kabul etmedi. Köyde bakkal yoktu. Kız kardeşlerinin bir ihtiyacı olduğunda Mahmutpaşa'ya kimi gönderecekti? Meselâ kim terlik veya başka bir şey almak için onca zahmetli yolu gitmeyi göze alırdı? Esenler'den Topkapı'ya bir saat kadar yürümek gerekiyordu önce, ardından da tramvayla Mahmutpaşa'ya ulaşılıyordu. Ürünleri pazara kim götürecekti? "Babam biraz tembeldi." dedi Tetikli. Öyle miydi? İsmail Hakkı Doğruöz Hoca da tahsilini sürdürmesi için Hüseyin Atağan'ın babası Hasan Reis'e yalvaracaktı on yıl kadar sonra. Hasan Reis oğlunun tahsilini sürdürmesini istemez miydi? Ne var ki sürünün bakımı için büyük oğlunun desteğine ihtiyaç duymaktaydı.

Mustafa Tetikli, babasına bağ bahçe işlerinde yardım etti. Evlendi, bir kız, üç oğlan çocuğu yetiştirdi. Ancak 1962'de rençberliği bıraktı. 1961'den 1978'e kadar minibüs ve taksi şoförlüğü yaptı. 1983'e kadar ise emlâkçılıkla iştigal etti. Oğulları 1980'de Atışalanı'nda kriko dükkânı açtılar. Atışalanı köyünden elektronik mühendisi Hasan Pekin, 1950'de camiye jeneratör kurarak aydınlatılmasını sağladı. Pekin, toplumsal hassasiyetleri yüksek bir insandı. Güngören'de radyo ve televizyon tüpleri imal eden bir fabrikası vardı. Köyden ayrılmayı düşünmedi. Mübadil ve göçmenlerin çocukları, ailelerin yerleştiği rüzgârlı tepeden kolayca ayrılmıyorlar. Gurbetçilik çok düşük oranda yaşanıyor. Geri dönülecek bir adres, bayramlarda ziyaret edilecek bir mezarlıktan yoksunluğun hüznünü dile getiriyorlar hep. Yakın geçmiş ata topraklarında bırakılmıştı, evler ve mezarlıklarla birlikte. Sükûneti burada bulmuşlardı, bir kez daha gurbete düşmek istemiyorlardı.

Mübadil Abdul Ağa açısından Mahmutpaşa sükûnet bulduğu köyün uzağında mecbur olunan sınırdı. Mustafa Tetikli ablalarının ihtiyaçlarının temini için serbest bir zamana sahip olmalıydı. Yaşlı mübadile göre burada gösterilecek özveri, güvenilir bir yerleşmenin temini için kaçınılmaz görünüyordu. Mahmutpaşa, 108 yaşında Esenler'de vefat eden Şükrü Karabul'un zorlu hayat mücadelesinde de önemli bir mekândı. Sivas'la

Mübadele öncesinde topraklarını terke mecbur kalan muhacirler.

İstanbul arasında gidip gelerek geçirdiği yıllarda çalıştığı ve yaşadığı semtti. 1940'larda, Çinili Han'ın avlusunda geçirdi gecelerini, yaz kış demeden. Bir yorganın yarısı altında, yarısı üstünde uyumaya çalıştı han odasının bir köşesinde. Uyanıyordu gece yarısı, üstüne kar, yağmur yağıyor. İki üç kişi bir araya gelip ev tutmak istediklerinde, bekârlara ev verilmediği gerçeğiyle karşı karşıya kalıyorlardı. "Çok çektik." diye bağlıyordu sözünü sıklıkla, söyleşimiz sırasında. Bunun sebebini ise okuma yazma bilmemesine bağlıyordu. Harfleri, tek tek bilse de birbirine çatamamıştı.

1991'de eşi Havva Hanım vefat edince, oğlu Cemil, gelini Şadiye Hanım ve torunu Esra ile yaşamaya başladı Şükrü Bey. Beş-altı senedir pek çıkmıyordu sokağa; yürüteçle dolaşıyordu evde. Hem İBB Sağlık Ekibi, hem de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sağlık Ekibi ayda bir kontrol için geliyordu evlerine. Türkiye'nin zor dönemlerinin emektarı, mutmain simasıyla vefat etti, 16 Şubat 2017'de.

"Hanım çocuk baskını oldu, birlikte gezme fırsatı bulamazdık pek." diye anlatmıştı ziyaretim sırasında. "Pazarları Florya'ya giderdik pikniğe. Gülhane'ye giderdik. Orası bambaşkaydı. Çadırlarla mescit yapar, namaz kılardık topluca. İbadet için belki yüz camide namaz kılmışımdır,

Sultanahmet'e giderdik hanımla, Şehzadebaşı'na, Süleymaniye'ye çok giderdik." dediğinde, gelini Şadiye Hanım bir alışkanlığını anlatmıştı: Pazar günü olduğunda sabah erkenden kalkıp tertemiz giyinir, camilere gidermiş; elinde teybi. Hutbeleri, vaazları kaydeder, akşam eve geldiğinde dinlermiş. Duygulanmamak mümkün mü? Okumayı sökmeye geciktiği hâlde öğrenmekten, kendini geliştirmekten hiç vazgeçmedi.

Neredeyse bütün bir 20. yüzyılın tanığıydı Şükrü Karabul; bununla birlikte gençlik ve orta yaşlılık döneminden fotoğrafı yok. "Hiç yok." diye belirtmişti kendisi. Şadiye Hanım, "Heves etmemiş." diye açıklıyordu bu yokluğu. Buna karşılık hâfızası bir hayli canlıydı. "Hiçbir şeyi unutmuyor babam." diye vurguluyordu Şadiye Hanım.

Mahrumiyet ve çile, mevcut olan imkânlarla yetinmeyip daha iyi hayat şartlarının peşine düşmenin de zorlayıcı saikleri. Göze alınan, aynı zamanda haysiyetli yaşamanın da yolculuğu. Abdul oğlu Mustafa Tetikli'nin "tembellik" diye nitelediği olanla yetinme hâli ise, söyleşimize katılan Mümin Turan'ın tanımladığı üzere aslında "yorgunluk" refleksi. Uzun savaş yıllarının yorgunuydu Abdul Tetikli. Çavuş olarak yer aldığı Balkan Harbi'nde muhasara altındayken esir düştüğünde, 130 asker içinde sağ kalan 23 kişiden biriydi. Altı ay sürdü esareti. Esir değişimi sonucu Üsküdar'a geldi ve bir hastanede çalıştı. Ardından bir fırında işe girdi, altı ay kadar küfeyle ekmek dağıttı. Fırıncı çok iyi bir insandı, işçisinin toparlanmasına yardımcı oldu. Sağlığı düzelince, yorganını alıp bir trenin üstünde Selanik'e gitti Abdul. Köyünden ayrılalı dört yıla yakın bir zaman geçmişti.

Osmanlıcayı çok güzel yazıyordu Abdul Ağa. Kur'ân'ı da çok iyi okuyordu. Yemen ve Çanakkale savaşlarına katılmıştı.

Şükrü Karabul'un hemşehrisi, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Başkanı Nadir Çatar da rençberliğin çilesinden usanarak 1962'de göç etmişti İstanbul'a Gürün'ün Konakpınar Nahiyesi'nden. Sivaslı ustabaşı aracılığıyla girdiği Gökyiğit Cam Fabrikası'nda üç buçuk sene çalıştı. Çubukçuydu. Sıcak malı çekip soğutmaya veriyordu. Fabrikanın üst katında bulunan işçi yatakhanesinde kalıyordu. Görevli bir kadın çamaşırlarını yıkıyordu. İyi maaş alıyordu. Esenler'e gezmeye gelirdi. Çamurdan girilmiyordu 1963'te

Nadir Çatar'ın gezmeye geldiği 1963 yılında Esenler çamurdan geçilmiyordu. "Çizmeyle gelirdik" diye anlattı, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'ndeki sohbetimizde.

köye, çizme oluyordu ayaklarında. Elbette tabiatı çekici, havası temizdi. Her tarlanın başında bir çeşme vardı.

Askerlik için önce Amasya'ya gitti Çatar, ardından Kars'a, hudut taburuna. İki sene süren askerliğin ardından geri döndü İstanbul'a, 1968'de Maltepe'deki Paşabahçe Şişecam fabrikasında çalışmaya başladı. Sendikacıydı. DGM karşıtı bir gösteri kapsamında işi durdurup makineyi kapattığı için işten atıldı. Ardından İstanbul Belediyesi Edirnekapı Atölye ve Garajlar Müdürlüğü'ne girdi, 1988'de emekli oluncaya kadar orada çalıştı.

Askere gitmeden evlenmişti. Dönüşünde, çevresi, eşi dostu Esenler'de yaşadığı için o da sık sık gezmeye geldiği bu ferah, temiz havalı köye yerleşti. 1968'de Dörtyol'da iki katlı bir ev yaptırdı. Gecekondularla kaplıydı mahalle, çok az iki katlı ev vardı. Davutpaşa tankları gelip giderdi, haftada iki kez. Dörtyol'a çizmeyle gider, kendi köylüsü Manav Mehmet'e bırakırdı çamurlu çizmelerini. Maltepe'ye taşıt azdı. Çoğu zaman yirmi-yirmi beş

dakika yürürdü. Ferhatpaşa Çiftliği'ne pikniğe giderlerdi ailece. Kendi evlerinin bahçesinde ayva, dut, kiraz ağaçları ve elbette kuyu vardı.

Peki, tepe göçlerle mahiyet değiştirirken "faziletler"ine neler katıldı veya neler eksildi?

Abdi Hüseyin oğlu Mustafa Tetikli "vakıf kokusu"ndan söz ettiğinde, işte, diye düşündüm, ailenin yanında getirdiği ve tepede on yıllarca süren yerleşme çabası sırasında da geliştirdiği bir fazilet örneği.

1980'lerde, Tuzla'dan üç arsa almıştı Mustafa Bey, denize nazır. Onları satarak Boğaz'da, Çengelköy civarında beş yüz metrekareye yakın zemine sahip bir yalıya talip oldu. Ayrı kapıları olan müstakil dört daire, çocuklarıyla yaşayabileceği uygun bir ortam sağlayacaktı. Ancak belirtilen fiyatın gerçek değerinin neredeyse onda biri olmasını yadırgadı. Düşündükçe vakıf kokusu aldı ve vazgeçti. "Vakıf kokusundan uzak dururum." Daha sonra Mehmet Ağa ve İsmailağa camileri arasında altı yüz metrekare genişliğinde bir arsa aldı Fatih'te, üç katlı bir ev yaptı. Çok geçmedi, burada da vakıf kokusu aldı. Hırsızlık olayları olağandı. Etrafta gecekondular vardı, kaçağa açık bir araziydi. Demek ki böyle mal sahibi olmuşlar, diye

Abdi Hüseyin oğlu Mustafa Tetikli (1931), yok yere elden çıkarılmak istenen değerli mülk ve arazilerde "vakıf kokusu" algıladığında, uzak duruyordu alışverişten.

şüpheye düştü. Camilerin etrafı gecekondularla dolmuştu. Yine aynı kokuyu hissetti. Ucuz alınan yerde yaşanan kötü tecrübelerde fark ediyordu vakfa özgü istismara açıklığı.

Aktarılan veya ilave edilen, geliştirilen faziletler konusunda Tetikli Ailesi'nin dördüncü kuşağına mensup ve aileye ait kolejin yönetim kurulunda yer alan Salih Tetikli şunları söyledi: "İlçeye hâkim bir birlik ve beraberlik dokusu 1996'ya, hatta otogar ve halin yıpratıcı etkilerine rağmen 2000'lere kadar korunabildi. Önceki yıllarda hemen herkes hemşehrilik veya akrabalık bağlarına sahipti, dolayısıyla ilçeye giren bir yabancı fark edilir, kime geldi, kimin nesidir, araştırılır, bazen endişe uyandırırdı. Güven ortamını korumak için karışmamaya özen gösterilirdi, ama karışma yaşandıktan sonra bu yargılar biraz değişti. Şimdi karışmama yönünde bir endişe hiç yok gerçi. Bir yerden sonra direnemedi insanlar ekonomik baskılara, arsalarını Anadolu'dan gelen göçmenlere satmaya başladılar. Böylelikle ilçemizin kendine has dokusunda bir çözülme baş gösterdi."

Sadakat

1958'de General Dikiş Makinesi'nde çalışırken, bir gazetede Şahin Motor Yatakları fabrikasının bir ilânını gördü Mustafa Tetikli. Fabrika, Bayrampaşa'da, belediye binasının olduğu yerdeydi. Fabrikaya giriş sınavını kazandı. El krikoları yapıyordu. Ustabaşı dört tane yapıyorsa o sekiz tane yapmaya başlamıştı. Bunun üzerine ustabaşı onu kriko yapım tezgâhından uzaklaştırarak çırak gibi kullanmaya başladı. Orayı burayı temizletiyordu. Bir ara fabrikanın sahibi Şahin Bey'in yeğenine iş yerindeki rahatsızlığını belirtti. Ustayı zor duruma düşürmemek için açıkça şikâyette bulunmamışsa da patronlar durumu fark etmişlerdi. Ustayı işten çıkardılar. Buna çok üzüldü, kendini sorumlu hissetti. Ancak patronlar profesyonel davranıyorlardı. Fabrikaya Alman uzmanlar getirildi. Onu eğittiler. Motor iç parçaları yapıyordu şimdi. 8 mm ile 635 mm arasında çaplara sahip yataklar üretiyordu fabrika. Bu alanda uzmanlaştı.

Bir süreliğine Tuzla Çayırova'daki fabrikaya gönderilmişti. Namaz kılacak yer yoktu etrafta. Patronlarla konuştu. Namaz kılacak yer bulmakta zorlanıyorlardı işçi arkadaşlarıyla, bir mescit açılamaz mıydı? Patron ise dile getirdiği sorunu ciddiye almadı ve onunla alay etti. Bu şartlar altında orada çalışamayacağını belirttiğinde ise işten çıkardılar.

Devran Motor Yatakları ve Burçları Fabrikası bu olayı takiben süren bir arayışla 1967'de kuruldu. Enişteleri ve yengeleri katmadan, sadece kardeşler olarak bir şirket kurdular. İçlerinde şoför, emlâkçı, yedek parça atölyesi olanları vardı. Kimisi arabasını sattı, kimisi birikmiş parasını ortaya koydu. Mustafa Tetikli, uzmanlığıyla katıldı ve uzmanlığı nedeniyle bir hisse daha talep etti; işi o yürütüyordu. Bayrampaşa'daki ilk fabrika 1976'da Atışalanı Kemer Mahallesi'ne taşındı.

"Bacım Aç Kapıyı, Su Geliyor mu?"

"Suyolcu Köyü" Avas/Atışalanı, iki kemer, su terazisi, su mahzenleri, çeşmeler ve kar kuyularıyla, su tesisleri açısından zengin bir maziye sahip. Bizans ve Osmanlı dönemleri boyunca en önemli suyollarından birisi olan Halkalı Suyolu üzerinde bulunması, köyü su teşkilâtı açısından önemli kılıyordu. Bu zenginliğine karşılık, geçtiğimiz çeyrek yüzyıl içinde altyapı tesislerindeki yetersizlik yüzünden bir hayli su sıkıntısı yaşadı Atışalanı. Henüz az nüfuslu bir köy iken hemen her eve ait bir su kuyusu bulunuyor, bazen bu kuyulardan komşular da yararlanıyordu. Suyu çok lezzetli çeşmeler vardı. Atışalanı ahâlisi sularını Sağlık Ocağı'nın yanında bulunan çeşmeden alıyorlardı. 1967'de yaşanan kolera salgını üzerine devlet vakıflar suyunu iptal etti. Camilere ise Terkos suyu bağlandı.

Kamil Tezcan 1958'de Kazım Karabekir Mahallesi'nde ev yaptırdığında, herhangi bir altyapı hizmetinden mahrumdu köy. Evin bahçesine su kuyusu açtırmıştı. Konu komşu gelip alırdı. Pompası vardı. Tezcan Ailesi susuzluğu, Fevzi Çakmak Mahallesi'nde yaptırdıkları, çevrede "Büyük Bina" olarak tanınan ve su şebekesine bağlanmış olan ikinci evde yaşadılar. "Su gelecek diye sabaha kadar beklerdik. Bazen gelir bazen gelmezdi. Muslukları açardık, su yok."

Tanker suyuna karşı temkinliydi aile. Paralıydı, ancak nereden geldiği belli değildi.

Sirkeci Ailesi ise 1956'da Yavuz Selim Mahallesi'nden aldıkları arsaya 1958'de bir ev yaptırdı. Üçyüzlü'de bir çeşme vardı. Arabanın arkasına on iki teneke dolusu su alan bir varil bağlıyor, çeşmede doldurup eve getiriyorlardı. Damda ise iki varili birbirine kaynatıp depo yapmışlardı.

Depodaki suyu şebeke hattına bağlamak suretiyle kullanıyorlardı evde. Dere yatağından bir miktar su çıkıyordu hâlâ, ancak ihtiyacı karşılamıyordu. Ayhan Yolcu, 1970'lerin başlarını hatırlıyor: "Yaban hayatı güzeldi. Derenin suyuyla çay yapardık, öylesine temizdi. Turgut Reis Camii'nin yan tarafında bir yerden su çıkıyordu, nasıl gür!"

İstanbul, tedbirsizce akın akın göç almaya devam ederken su kaynakları kurumaya başladı. Nurettin Sözen Dönemi tankerlerle hatırlanıyor. Süleyman Sirkeci 1. Sokak'ta oturuyordu 1991-92 yıllarında; ilk eşi hayattaydı. Balkona depo monte etmişti.

Esenler 15 Ekim 1969'da belediye hüviyeti kazandı ve CHP'nin adayı Nadir Bayır, 4 Mayıs 1970'te yapılan Belediye Başkanlığı seçimlerini yüzde 51.68 oy oranıyla kazandı. 1969 genel seçimlerinde CHP'nin aldığı oy ise yüzde 17. 79'dur. İlçenin ilk belediye başkanı olan Bayır (1939), üç çocuk babası ve Edebiyat Fakültesi mezunuydu. Beldedeki su sorununu çözmek üzere altmış çeşme yaptırdıktan sonra, 18 Temmuz 1970 Cumartesi gecesi saat 23.00 civarında kurşunlanarak öldürülmek istendi.

Aynı yılın Ekim ayında kolera salgını yaşandı Esenler'de. CHP Genel sekreteri olarak burayı ziyaret eden Ecevit, "ölümün kol gezdiği" 45 bin nüfuslu Esenler'de sağlık görevlisi olarak sadece bir doktorla bir ebenin bulunmasını eleştirdi. Ecevit, "Halka aşıyı kendi imkânlarımızla yapıyoruz." diyen Nadir Bayır'a "Aşıyı nereden buluyorsunuz?" diye sorduğunda, "Sağlık Müdürlüğü'nden aşırdık" cevabını aldı. Aynı tarihlerde Cavit Orhan Tütengil bu olayı da işin içine katarak, partilerin gecekondu bölgelerinde oy almak için değil, hizmet götürmek için yarışmayı hedef edinmelerinin öneminin ve Esenler'deki kolera salgının Türkiye için ibret olmasının gerekliliğinin altını çizdi. 27 Ekim'de Başbakan Demirel Esenler Belediyesi'ni ziyaret ettiğinde Belediye Başkanı Bayır, "Sizden fakir ve her tür medenî olanaktan yoksun halkım adına devlet yardımı rica ediyorum." diyerek bölgedeki iki derenin de kapatılmasını istedi. Bayır ayrıca Başbakan'a Esenler'in küflü ve kırk düğümle bir beze sarılmış anahtarını da verdi, ancak Başbakan bu anahtarı almadı. Başbakan Demirel meselenin sefalet edebiyatıyla çözülemeyeceğini ifade etti bu ziyaret bağlamında. Bir ay kadar sonra Sağmalcılar ve Esenler bölgesinde çıkan koleranın

eski İstanbul suyollarının kaynaklarının bulunduğu Habipler'den köyü bölgesine atılan çöplerden bulaştığı anlaşılacaktı.

Şiddetli yağışlarda Habipler bölgesine yayılan çöplerin pis suları kuzeyde Pirinççi ve Alibey derelerine; güneyde ise Halkalı, Yeşilköy, Esenler, Bakırköy, Sağmalcılar ve Zeytinburnu istikâmetinde akan derelere karışmaktaydı. Bu derelerin etrafları ve yamaçları gecekondularla kaplı bulunduğundan, hastalığı yayan mikroplar Habipler Köyü'nden yayılarak Küçükköy, Sağmalcılar ve Esenler istikâmetine giden eski İstanbul suyollarına karışmaktaydı.

"Esenler'de temel bir su sıkıntısı vardı, Bağcılar'da bulunan yeraltı kaynaklarından mahrumduk." diye anlattı, 1977'de belediye başkanı seçilen Çetin Aksoy, yeğeninin İbrahim Turhan Lisesi yakınlarında bulunan mimarlık bürosundaki söyleşimiz sırasında. Çoğu yerde su şebekesi yoktu ilçede, kuyu suyu kullanılıyordu. Şebekede ise plastik borular kullanılmıştı. Su tazyikli geldiğinde veya şebekenin üzerinden kamyon geçtiğinde borular patlıyordu. Kendi toprağından geçerek Halkalı'ya ulaşıyordu su şebekesi, ama yararlanamıyordu Esenler halkı. Bu problemi ilettiğinde, dönemin İstanbul Belediye Başkanı Aytekin Kotil şöyle bir çözüm önermişti: "Kimse görmeden çal." Böylelikle Esenler Belediyesi kimseye göstermeden 1000'lik borulardan 200'lük borularla su çalmaya başlamıştı.

Bir sene sonra yeniden su sıkıntısı baş gösterdi. Ana şebekeden su alınıyordu ama iç şebeke harap olduğu için evlere su gitmiyordu. Gece gündüz takip etmek suretiyle evlere su gitmediğini fark ediyordu Aksoy. Gecenin üçünde kapıları çalıp soruyordu: "Bacım, aç kapıyı, su geliyor mu?" Olumsuz cevap alıyordu genellikle.

1978'de Çekmeköy-Sefaköy ahâlisi otoyolda arabaların geçişini engelledi, suları akmadığı için. Esenler Belediyesi suyu bulmuştu, gelgelelim şebeke bozuktu.

Aynı tarihlerde Kotil başkanlığında bir belediye başkanları toplantısı yapıldı. Sefaköy'ün on sekiz senelik bir görev geçmişi olan belediye başkanı ağlıyor, diğerleri Çetin Aksoy'u suçluyordu. Aksoy ayağa kalkarak, o sene İSKİ'den ne kadar su satın alıp ne kadarını da sattığını, üstüne kâr koymadığı hâlde nasıl kazandığını anlattı. Evet, biraz su almıştı şebeke-

1977'de göreve başlayan Belediye Başkanı Çetin Aksoy, gece yarısı evlerin kapılarına gidip soruyordu, suyun akıp akmadığını.

den, ama su yoktu işte... Susuzluktan ölelim mi, ne yapalım, diye sordu. Bu konuda birbirimizi yemeyelim de bir hâl çaresi bulalım, diye, bir hâl çaresi bulmaya çağırdı başkanları.

Kotil, Aksoy'un çıkışını destekledi. Farklı bir şey söylüyor, dinleyelim, dedi. İstanbul eski bir şehirdi ve altyapı şebekeleri değişmeden susuzluk problemi çözülemezdi. "Dalan'ı sevmem, belediye arsalarına adına vakıf kurdu, ama 2 bin kilometre şebeke değiştirdi. Bu yeterli olmadı. Daha sonra Sözen de 7 bin kilometrelik şebekeyi değiştirdi."

1980'lerin ilk yıllarında kuyulardaki su neredeyse kurumuştu. Her evde su şebekesi vardı artık, ne var ki sular nadiren akıyordu. Her mahalleye dört-beş tanker su geliyor, ancak tanker önlerindeki kuyruklarda kavgalar yaşanıyordu. Kazım Karabekir Mahallesi'nde tanker kavgasında bir çocuğun ezildiğini hatırlıyor mahalleliler. Su kuyruklarında yaşananlar, Maurice Aymard'ın tasvir ettiği Akdeniz bölgesi çeşme önü kavgalarını hatırlatıyor. Bir taraftan kaynaşma, diğer taraftan çekişme; ihtiyaçlar çoğalırken

giderilemeyen mahrumiyetler nedeniyle ortaya çıkan hoşnutsuzluk yer yer öfke patlamalarına yol açıyordu. "Sözen gelmesin buraya." diye tepki gösteriyordu, su kuyruğunda beklemekten bezgin düşen kalabalıklar. Sözen'in kafasına bidon atıldığı söyleniyordu. Çoluk çocuk bidonlarla saldırıyorlardı suya. Bidonların üzerine, karışıp kaybolmasın diye isimler yazılıyordu. Delinen bidonlar pencere macunlarıyla kapatılıyordu.

Kemer Mahallesi gecekondularla kaplıydı 80'lerin ilk yıllarında. Anadolu'dan göçünü yükleyen gelmişti. Kimileri naylon kaplı barakalarda yaşıyordu. Dolayısıyla doğru dürüst bir altyapı çalışmasından da söz edilemezdi bu mahallede. 1984'ten sonra altyapı çalışmaları başladı. Mümin Turan, 1976'da sabah henüz gün ışımadan şebeke suyuyla bahçe suladığını da hatırlıyor. Atışalanı o yıllarda henüz muhtarlıktı; 1983'te Esenler'le birlikte Bakırköy'e bağlandı köy. O tarihe kadar kepçe geliyor, mucur dökülmüş yolu şöyle bir düzenliyordu. Asfalt yol, kanalizasyon, su şebekesi... Atışalanı ve Esenler asıl hizmeti, 1983'te Bakırköy'de ANAP seçimi kazandıktan sonra almaya başladı.

90'ların ortalarında, yağmur yağmaz olduğu için de su sıkıntısı bir hayli etkiledi Esenler'i. Kuyu sahibi aileler kuraklık dönemini nispeten rahat atlattılar. Yusuf Turan bahçesindeki kuyunun suyunu kapı önüne yaptıkları musluklu bir sistemle komşularına dağıtmaya başlamıştı. Mahalleli gece gündüz musluğun önünde kuyruk oluşturuyordu. Kuyu da sonuçta dipsiz değildi; gece dolması gerekiyordu ki gündüz su verilebilsin. Sıkıntı o kadar arttı ki doğaçlama bir şekilde belediye ve siyasetçilere dönük bir protesto başladı bir gün Turanların evinin önünde, ellerinde bidonlarla saatlerdir beklemekte olan ahâli arasında. Sonunda canlarına tak eden insanlar boş bidonlarla gidip yolu kestiler. Bunun üzerine karakol komutanı, askerler, siyasiler geldi yanlarına. Eylemciler ertesi gün su gelmediği takdirde çevre yolunu keseceklerini belirttiler. Ertesi gün sular gelmediği için de otobanı kapattı kalabalık. Eylem medyada bir hayli yer bulmuş, sonraki günlerde su sıkıntısını ortadan kaldırmak için Esenler'e iki yerine on tanker gelmeye başlamıştı.

Mehmet Öcalan, belediye başkanı olduğu dönemde ilçedeki su sıkıntısını çözümlemek için, Roma Dönemi'nde olduğu gibi Osmanlı Dönemi'nde de

önemini koruyan tarihî Halkalı Suyolu'nun süreğinde yer alan sarnıçlardan yararlanmayı düşündü. Halkalı Suyolu, İstanbul'un batı ve kuzeybatısından şehre getirilen on altı hattan oluşuyordu. İSKİ'den eleman getirterek sarnıçları kontrol ettirmişti Öcalan. Hâlâ sarnıçlara su damlıyordu; ancak, kanalizasyon karıştığı tespit edildiği için kullanılamazdı bu su. Havaalanı Mahallesi, Zübeyr İbni Avvam Camii civarında olan sarnıç mermerlerle düzenlenerek suyunun cami tuvaletlerine verilmesi sağlanmıştı.

Lütfi Kundura'nın sahibi Lütfi Pekolgunçelik gibi susuzluk dönemini yaşayanlar için geçmiş ve şimdi arasında yapılacak bir kıyaslamada musluk açıldığında suyun akması şaşmaz bir tercih ölçüsü.

Lütfi Bey'in ailesi 1970'te Konya'nın Karatay İlçesi'nin Sedirler mahallesinden taşındı İstanbul'a; ancak babası Ali Pekolgunçelik 60'ların başlarından itibaren bu şehirde çalışıyordu. Ayakkabıcılığı Konya'da çıraklık yaparak öğrenmiş, İstanbul'da ise önce Beykoz'da bir ayakkabı mağazasında, ardından Beyazıt Gedikpaşa'da ayakkabı ustası olarak çalışmıştı Ali Bey. Lütfi Pekolgunçelik, Esenler'den babasının usta olarak çalıştığı Gedikpaşa'daki mağazaya gide gele ayakkabıcılığı öğrendi.

Nasıl olmuştu da Esenler'e yerleşmişti Pekolgunçelikler?

1967'de, Gedikpaşa Dönemi'nde çırağının babası şimdilerde Birlik Mahallesi olarak bilinen bölgede fiyatı Ali Bey'in içine yatacak bir arsa bularak önayak oldu bu yerleşmeye. O dönemde Esenler Mahmutbey nahiyesine bağlı bir köydü. Pekolgunçelikler 1967-68 yıllarında gecekondularını yaptılar. Aile 1970'de Konya'dan tamamen göç etti. Elektrik ve su şebekesi olmasa da evlerine yerleştiklerinde annesinin nasıl sevindiğini hatırlıyor Lütfi Pekolgunçelik. Suyu, komşu evlerin kuyularından kovalarla çekiyorlardı. Hemen hemen her evin yanı başında bir kuyu vardı; o açıdan bir mahrumiyet yaşamadılar. Polis karakolu yoktu. Jandarma Karakolu ise 1970'ten sonra açıldı. Davutpaşa Kışlası'ndaki askerler hafta sonunda arazide koşuya çıkıyorlardı. Habipler'den Bağcılar'a giden yol Nizamiye'nin içinden geçiyordu.

Sonra susuzluk çağları geldi. "Eski Esenler'i hem özlüyor hem özlemiyorum." diye anlatıyor Lütfi Pekolgunçelik. "Burası bayağı modern bir şehir oldu, kıyaslanamaz eskisiyle. Beyazıt'a gitsem, paçalarımda çamur

Gece Atışalanı'nda gündüz belediyede

BAKIRKÖY'e bağlı Esenler, Atışalanı, Kazımkarabekir ve 100. Yıl mahallelerinde oturan kadınlı-erkekli insanlar, E-5 karayolunu ve çevresindeki yan yolları trafiğe kestiler. Geceyi, polis ve jandarma ile çatışmak ve köşe kapmaca oynamakla geçiren susuz mahallelerin sakinleri, sabah olur olmaz hazırladıkları pankartlarla Büyükşehir Belediyesi önüne geldiler. Burada "Vaat değil, su istiyoruz" yazılı pankartlar açan ve susuzluklarını sloganlarla dile getiren kadınlı-erkekli gruplar, daha sonra dağıldılar. (Fotoğraf: Göksel TÜRK) 14. SAYFADA

Yaz ortasında susuzluk çeken Esenler ve Atışalanı halkının otobanda gerçekleştirdiği eylemler 26 Temmuz 1990 tarihli gazetelerde yer aldı.

Lütfi Pekolgunçelik babasının çalıştığı Beyazıt'taki ayakkabı atölyesinde suların şakır şakır aktığını görünce, "Niye bizde de akmıyor?" diye şaşkınlığa kapılırdı.

olmaz. Eskiden Bakırköy'e giderdim; paçalarıma, ayakkabılarıma bakıp köyden geldiğimi söylerlerdi. Çamurluydu her taraf. Olduğu gibi tarlaydı zaten. Şimdi çamur kalmadı. Su yoktu. Beyazıt'a, babamın yanına giderdim. Beşinci kata çıkardım, sular şakır şakır akıyor. Niye bizde yok, diye sorardım. Şimdi bir fark kalmadı. Ben şimdi oğlumu niye yollayayım Beyazıt'a? Orada su varsa burada da su var, orada yollar düzgünse burada da düzgün. Çoğu Anadolu şehrinden daha da gelişmiş Esenler. Eski hâline göre katbekat güzel, rahat. Komşuluk konusu farklı. Eskisi gibi değil ilişkiler. Aşırı bir samimiyet yok. Merhaba, merhaba."

Yeşil Ev'in Yanı, Büyük Bina, Norveçli Gelin...

Hatice Gazel, 1984'te yeni gelin olarak Esenler'e taşındığında, sadece okuluna yakın ve kiraların uygun olduğu bir beldede yaşayacağını düşünmüştü. Genç doktor adayı bir taraftan evlilik hayatına uyum göster-

meye çalışırken kısa süre içinde öğrendi Rüzgârlı Tepe'nin ana hatlarını. Caddeler, sokaklar, meydanlar, otobüs durakları, çoğu zaman uygulamanın eseri olarak konulmuş adlara sahipti. "Litros Yolu"nu duyduğunda şaşırdı ve araştırdı. Esenler'in geçmişinde bir Rum Köyü olduğunu ve 1 Mayıs1923'te imzalanan "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi"ni takiben bir nüfus değişimi yaşadıktan sonra 1939'da isminin değiştiğini öğrendi. Avas ise Atışalanı olmuştu.

Belediyesi olmayan köylerin tabelalarını da ahâli kendisi icat ediyordu. Sondurak'ta, meydanın hemen solunda bulunan, Seydi Temizlik Tuhafiye önünde hoşbeş ederken, mahallenin kadim simalarından biri olan Samsunlu Havva Kasap'ın andığı "Sarı Bina", ilk yapıldığında herkesi hayran bırakmıştı. Yıl 1972. Henüz tek tük rastlanmaktaydı gecekondu tarzı yapılmayan binaya. Büyük Bina, Sirkecilerin Evi, Yeşil Apartmanın Yanı, Sondurak, Dörtyol, Sarı Bina gibi isimler gündelik hayatın uğultusunun ortaya çıkardığı adreslerdi.

Mübadil Ali Efendi, 1932'de vefat etti Esenler'de. Soyadı Kanunu 1934'te çıkarıldı. Ali Efendi'nin ailesi "Atağan" soyadını benimsedi.

1946'da da Karabayır'da, Tuna Mahallesi'nin yerleştiği alan boş bir araziden ibaretti. Aynı yıl Toprak Tevzi Komisyonu geldi. Nuri isimli bir memur arazide ölçümler gerçekleştirdi. Bedeli yirmi sene içinde ödenecek şekilde taksitlere bağlayarak nüfus başına bir buçuk dönüm arazi tahsis etti mahalle halkına. Tapular yirmi sene sonra verilecekti ve bu süre içinde arazi satılırsa ya da terk edilirse, anlaşma hükümsüz kılınmış olacaktı.

1952'de köye kadastro geldiğinde, tapular henüz Rumların üzerindeydi. Kadastro ekibi şimdiki Köyiçi Karakolu'nun bulunduğu köy binasına yerleşmişti. Kadastroda görevli "Topal Osman" dut ağacından düşerek ayağını kırdı. O işi bırakınca yerine Yusuf Turan geçti. Ölçümler sırasında herhangi bir tarlayı kim ekiyorsa, muhtar bunu İhtiyar Heyeti şahitliğinde beyan ediyordu. Yusuf Turan, Turgut Reis Tepe Mahallesi'nde lahana ekiyordu yıllardır. Tapu Kadastro Müdürü, "O tarlayı senin adına yazalım." diye ısrar etse de, tüyü bitmemiş yetimin hakkına giremem, diyerek geri çevirdi. "Sabah sekizden beşe kadar aşağı mahalleye gidip ölçüm yapıyorduk. Bilirkişi gösteriyordu, ölçüyorduk. Kimisi itiraz edi-

yordu. Mahkemelik işimiz çok az oldu. Bağcılar ve Esenler'le ihtilafımız vardı. Kadastro nirengi taşı dikti, 'Burası Esenler olsun' diye. Köylerin hudutları 1952-1954 yılları arasında tespit edildi."

Bazı ihtilaf konuları hâlâ açıklık kazanmış değil; Bayrampaşa ile Esenler arasındaki dere gibi. "Dere bizimdi." Tekstilkent, Atışalanı'nın merasıydı. Özal Dönemi'nde, haksızca işgal edildiğini düşünüyor ilçe halkı.

1950'lerde ufak bir köydü Esenler ve hâlâ "Litros" diye çağıranlar oluyordu. Boya ustası Kamil Tezcan (1933), 1958'de Kazım Karabekir Mahallesi'nden bir arsa alarak gecekondu yaptırmıştı. Tezcan Ailesi 1969'da, Kazım Karabekir Mahallesi'nde, Atışalanı Caddesi üstünde bulunan, minibüs durağının hemen üzerindeki zemine Kamil Bey'in kardeşiyle yaptırdığı, o tarihlerde 66, şimdilerde ise 60 numaralı olan eve taşındı.

Atışalanı Caddesi'nde dört yüz metrekarelik bir alanda inşâ edilen iki katlı bina havalinin planlı projeli, betonarme ilk konutuydu. Kamil Tezcan, projesini Bayrampaşa Belediyesi'nde görevli bir mühendisin mimar kardeşine çizdirmişti. İlk yapıldığında yapayalnızdı, etrafında benzeri bir bina yoktu. "Büyük inşaat" diye anılıyordu ve giderek "Büyük Bina'nın orada buluşalım" diye, söz konusu edilir oldu. Büyük Bina kot farkı nedeniyle arka sokak girişinde bodrumla birlikte üç katlı bir bina görünümü sunarken, caddeye bakan ön cephesi iki katlı görünüyordu. Evin en üst katında iki daire vardı, bu iki dairede iki kardeş aileleriyle oturdular; alt kattaki tek daireyi, dükkân ve atölyeleri ise kiraya verdiler. Büyük Bina 1988'de temelleri güçlendirilerek iki katının üzerine çıkılan katlarla apartmana dönüştü.

İlk yapıldığında zemin katı kahve olarak kiralanmıştı Büyük Bina'nın; aynı zamanda Esenler Spor'un da toplantı yeriydi. Evlerinin arka tarafında köyün en büyük meyve bahçesi vardı. "Cemal Ağa'nın bahçesi" diye çağrılıyordu. Mahallenin çocukları erik, elma çalarlardı bahçeden, dut zamanı gidip ağaçların dallarını silkelerlerdi.

Esenler'in Anadolu'dan göçen ilk sakinleri arasında tanınan bir isim, Kamil Tezcan. İlçede o dönemde yapılmış olan evlerin çoğunu o boyadı. Köye ilk olarak 1954'te, teyzesinin yanında yaşayıp iş bulma niyetiyle

gelmişti. Eniştesi "cıncık boncuk" satıyordu Fatih pazarında. Gecekondularında fazla oda yoktu, böyleyken onu muhabbetle karşılamışlardı. Birkaç yıl yazları inşaatlarda çalışıp kışları köyde geçirdi. Kendine özenen, şık giyimli bir insandı. Köye gittiğinde, "Memur geldi." diye karşılanıyordu. Köyün ilk radyosunu İstanbul'dan o götürdü. Grundig marka küçük bir radyoydu, insanlar dinlemek için geldiklerinde oda tıklım tıklım oluyordu. Kadınlar odanın kapısının arkasında, pencere kenarında yığılıyorlardı dinleyebilmek için. Yaşlılar, şunu aç hele, diye geliyorlardı.

Kamil Tezcan ve eşi Döndü Hanım, Kayseri'nin Tomarza İlçesi'ne bağlı Koçcağız köyünden İstanbul'a gelirken, "Arazimiz olsun." demişlerdi. "Ekelim, biçelim." Esenler bomboş bir arazi gibi görünüyordu, belediyesi yoktu. Tezcan, şimdi Esenler Metro İstasyonu'nun bulunduğu yetmiş dönümlük alanı almak için Eminönü'ndeki bir otele gitti, sahipleriyle pazarlık için; ancak kardeşinin içi yatmamıştı. Otele girmeyip geri döndüler. Kardeşi, "Orada Askeriye var, aile olur mu?" diye itiraz ediyordu. İkâmet ettiği Karabayır'da şu parselleri al, altı parçası sekiz bin lira diye bir teklif geldi, 1960'ta. Aslında başka fırsatlar da çıktı ama Kamil Bey'in tereddüdünün farklı bir sebebi vardı. On yıl çocuğu olmamıştı. Arsa, arazi alacağım da ne olacak, kime bırakacağım, diyordu. 1964'te büyük kızı doğduğunda gitti aldı aynı parselleri onun adına; satılmamışlardı. Parselleri zaman içinde satarak evini yaptırabildi.

Kayseri'den İstanbul'da arsa almak isteyen tanıdıkları ona başvururdu. Komisyon nedir, aklına bile getirmeden pek çok insanı ev sahibi yaptı Kamil Bey.

Kolay geçmedi 60'lar. Evler yapılıyor, insanlar yerleşiyordu, ancak belediye hizmeti yoktu. Atışalanı Caddesi'nden tanklar geçtiğinde, bir anda toz toprak oluyordu ortalık. Komşular bir olup benzinliklerden yanık yağ topluyor, yola serpiyorlardı, toz kalkmasın diye; böylece birkaç gün idare ediliyordu. Sonunda bütün komşular bir usta tutarak caddeyi Arnavut taşıyla döşettiler. 70'leri ise özellikle tüp kuyruğuyla hatırlıyor Kamil Bey. Tüp Bayii'ne tüpler ikindiüstü gelecek olsa bile, sabah erkenden kalkıp dükkânın önünde kuyruğa girmek ve güneşin altında saatlerce beklemek gerekiyordu, tek bir tüp için. Torpili olan hemen alıyor, olmayana "Tüp

kalmadı." deniliyordu. Evde misafir eksik olmadığından, tüp de erken bitiyordu. Köylerinden ilk ayrılan ocak olmuştu Tezcanlar, bu nedenle iş aramak veya tedavi olmak üzere gelen akraba ve komşularına ev sahipliği yapıyorlardı. Her gelen hiç olmazsa birkaç gün kalıyordu.

1973'te Almanya'daki bir akrabaları Grundig marka bir televizyon getirdi "Büyük Bina"ya. Haftada bir yayın olduğunda, mahallenin her tarafından çekirdeğini alan kapıyı vurarak içeri giriyordu. Ta Üçyüzlü'den gelenler oluyordu. Televizyon salondaydı. Aile yattığı zaman bile televizyon seyretmeyi sürdürüyordu kimileri. Muhammed Ali'nin maçlarında daha bir doluyordu ev. Normal olarak da misafir eksik olmuyordu.

İnşaat başladığında yıllarca sürüyordu Esenler'de, hazır beton yoktu çünkü. Bu yüzden, ev bir taraftan yapılırken bir köşesine yerleşiyordu

Esenler'in Anadolu göçmeni ilk sakinlerinden Kamil Tezcan'ın evi, Atışalanı'ndaki planlı projeli ilk binaydı.

Tezcanlar'ın büyük kızı Ümmühan (1964), Büyük Bina'nın damında eniştesi ve kuzeniyle (kırmızı elbiseli). Uzakta Bayrampaşa Cezaevi tarafları görünüyor. Aradaki boşluk Ferhatpaşa Çiftliği'ne ait.

insanlar. Bodrum katlara bazen bir metre kadar su doluyordu inşaat sırasında. Çocuklar, bu inşaat havuzuna girip yüzüyordu. Hal inşaatı uzun zaman hafriyat hâlinde beklemişti. İçi göl gibi su doluydu. Çocuklar bir tümsekten balıklama atlıyorlardı çamurlu suya, çıktıktan sonra da anneleri anlamasın diye yüzlerini yıkayıp temizlemeye çalışıyorlardı. Kendi imkânlarıyla oluşturdukları ortamlarda bütün yoksunluklarına karşın mutlu bir çocukluk geçirdiklerini hatırlıyor, Kamil Tezcan'ın oğlu Ali. 1970'lerin dostluk ve arkadaşlıklarına zemin olan birçok mekân çarpık yapılaşma tarafından yutuldu. Çocuk parkı hiç yoktu gerçi. İlçenin ilk çocuk parkı Kemer'de, 1994'te Mehmet Öcalan Dönemi'nde yapıldı. Aynı ailelerin çocukları ilçe nüfusunun hızla arttığı yıllarda sokaklara çıkarılmayıp evlerde büyütüldüler.

Evin büyük oğlu Ali dört yaşındaydı, Atışalanı'ndaki eve taşındıklarında. Ali'nin ilk hatıralarından biri şöyle: "1965'te Kazım Karabekir Mahallesi'nde doğdum. Polis karakolu yoktu o zaman, Merkez Camii'nin yerinde Jandarma vardı. Bir gün gezerken kayboldum. Beni karakola götürdüler. Jandarma nerede oturduğumu sorunca, hemen, 'Büyük Bina'da oturuyorum, dedim. Jandarmalar hangi binayı kastettiğimi anlayıp beni hemen eve götürdüler. Tek katlı bina bile tek tüktü o dönemde."

Atışalanı Caddesi, Esenler'in en yüksek mevkilerinden biri. Menderes, Nene Hatun ve Fevzi Çakmak mahallelerinde rampa aşağı doğru iniyor. Tezcanlar'ın çocukları Büyük Bina'nın damından baktıklarında Karabayır Mahallesi'ni, mandıraları, hatta adaları görüyorlardı. Dörtyol Meydanı tarafına baktıklarında Zeytinburnu sahilini, ters yönden baktıklarında ise Çamlıca Tepesi'ni görebiliyorlardı. Denizi görmek evin çocuklarında şaşkınlık ve sevince yol açıyordu. 1979'da İstanbul Boğazı'nda yaşanan tanker faciasını da pencereden izlemişlerdi. Damda tavuk besliyor, geçen uçakları seyrediyorlardı. Bazen tavuklar ve horozlar damdan aşağıya atlayınca gidip yakalıyordu çocuklar. Mandıralardan sütçü geliyor, sebzeler ise Atışalanı ve Bağcılar'dan getiriliyordu.

Esenler'in mandıra sahibi ailelerinden Üstünlere mensup İsmail Üstün'le Dörtyol Meydanı'na bakan Özlem Köftecisi'nde ilçede son elli yılda yaşanan değişimler üzerine sohbet ettik. Üstünler Arnavutluk göçmeni. İsmail Bey 1951'de Esenler'de dünyaya geldi. 1 Mart 1980'de, yüz altı yaşında vefat eden dedesi, on altı yaşında göçmüş Tiran'dan İstanbul'a. Annesi ise Selanikli. Esenler'e yerleşen ilk ailelerden olduğu için anlatacağı çok şey var. Aile, köye yerleştikten hemen sonra şimdi Medipol Hastanesi'nin karşısında bulunan ve "mekân" diye bilinen yerde hayvancılık yapmaya başlamış.

Öğrendiğimde çok ilginç buldum doğrusu: Esenler'de yaşayan göçmenler koyunların bulunduğu yerleri "mekân" diye adlandırıyorlar. Trakya ve Selanik'te de koyun sürüsünün yerleştirildiği üstü kapalı barınaklara mekân denildiğini öğrendim daha sonra. Damı su geçirmeyecek şekilde samanla örtülmüş, kışın sıcaklığını koruması için boyu alçak tutulan barınak tipi, mekân.

İsmail Üstün, "1958-1959'da ilkokula başladığımda buralarda hiçbir şey yoktu." diye anlattı. "Bayrampaşa (Çetin Emeç) Stadyumu'nun bulunduğu yerde üzüm bağları ve ahırlar vardı. Topkapı Cevizlibağ'da ise Deli Fehmi Çiftliği geniş bir alana hâkimdi. Meydandaki ilkokulda bütün sınıflar aynı derslikte iki öğretmenden ders alıyordu." 1964'te Şehremini Ortaokulu'na kaydoldu İsmail Üstün. Karda tipide meydandan, minibüslerin son durağı olan Bayrampaşa'ya kadar yürüyordu arkadaşlarıyla. Orada minibüs bulamadıkları takdirde, Bayrampaşa Çevik Kuvvet'e gidiyor, durakta araç yoksa Şehremini'ye kadar yürüyorlardı. Bir buçuk-iki saati buluyordu okula varmaları. Geciktikleri takdirde öğretmen sobanın yanında yarım saat tek ayak üstünde bekletiyor, ardından savunma istiyordu. Tanınmış bir ailenin çocuğu olduğu hâlde, çok sıkıntı çektiği için çocukluk dönemini özlemediğini vurguluyor. Komşuluk, tabii ortam bazen özleniyor olsa da çamurlu yollar, susuzluğun sıkıntıları akla geldiğinde, tercih edilen şimdiki Esenler; kalabalığı, kötü yapılaşmasına rağmen.

Üstünlerin mandırasında üç yüz koyun, sekiz inek vardı "mekân" döneminde. Bostanlarında domates ve bamya yetiştiriyorlardı. Yanaşmalar altı ayda bir vardiyalı olarak gelir giderlerdi. Zorlanmaya başladıklarında rahmetli babası Halit Bey, inşaat işine yöneldi. Havalinin kabuklarını zorladığı yıllardı. 1970'lerde Esenler, göçlerle kabuk değiştirmeye başlamıştı. Parselleme nedeniyle hayvan bakmak mümkün değildi artık. "Hayvanla uğraşmak," diye izah etti İsmail Bey, "mücavir alan içinde olacak gibi değil."

Hüseyin Atağan'ın Birlik Mahallesi, Kırım Caddesi üstündeki evi, ilçenin apartmana dönüşmemiş nadir eski binalarından biri. Selanik kökenli mübadil bir ailenin çocuğu olan Atağan 1962'de, annesinin memleketi olan Malkara'nın köylerine gidip gelirken tanıdığı Güzeyde Hanım'ı kaçırdı ve evlendiler. Aile 1947'de yeni inşâ ettikleri eve taşınırken, 1924'te mübadillerin peşinde Rami'den gelerek yerleştikleri Rum evini amcalarına bırakmışlardı. Ne yazık ki yeni ev huzur getirmedi genç çifte. Hüseyin Bey'in kız kardeşleri ve eşi aynı evde yapamadılar. Baba "Hasan Reis" oğluyla gelinini evden attı. Hüseyin Bey'in amcası genç çifti bir hafta evinde misafir etti. Güzeyde ile Hüseyin'in eşyaları bir hafta güneşin altında bekledi. Amcanın arabuluculuk çabaları neticesinde Hasan Reis insafa gelip yol kenarında bulunan iki odalı eski evin bir odasını açtı genç çifte.

Atışalanı; arkada "mekân" diye adlandırılan koyun ağılı.

Bu süreçte, koyunları gütmeye devam ediyordu Atağan. 1963'te, Topbaş Ailesi'nin şoförü olarak çalışmaya başladı. Beş yüz elli lira tutan maaşının bir kısmıyla her ay bir Reşat altını alıp birikim yapmaya çalışıyordu. Bu arada, yol kenarında bulunan evdeki odalardan birine yerleşmelerine izin verdikten altı ay sonra Hasan Reis oğlunu affedip diğer odanın kilidini açtı. Topbaşların yanında fazla kalmadı Hüseyin Atağan. Niye? "Pidecinin biri dedi ki, bu arabanın yağı yok. Ben de patronlar ona inandıkları için kızıp ayrıldım. Bırakma, gitme, dediler, ama ayrıldım." 1963-1975 yılları arasında taksi şoförü olarak çalıştı. Sonraki yıllarda kendine ait dört kamyonla Trakya Bölgesi Köy Hizmetleri'nin nakil işlerini gerçekleştirdi. İki odalı evde yaşarken üstüne kat çıkmıştı. Giriş katında, bir oda ve oda büyüklüğünde mutfak, birinci katta ise iki oda vardı. 1978'de Birlik Mahallesi'nde, 855. Sokak'ta bulunan apartmana taşındılar. İki oda üstüne yaptıkları evi ise 2010'da kardeşleriyle birlikte müteahhide verdiler.

Atağanlar'a ait mandıra 1985'e kadar Mahmutbey'de, şimdiki Taşocağı Caddesi'ndeydi. Taşocağı Caddesi ve Köyiçi Caddesi üstünde koyunların barındığı "mekân"ları vardı. 1994'te Silivri'ye taşınırken mandırayı sattı Atağanlar. Hasan Reis 2005'te, doksan beş yaşındayken vefat etti. Kırk gün sonra da eşi Ayşe Hanım, seksen üç yaşındayken vefat etti.

1997-2015 yılları arasında Birlik Mahallesi'nde Muhtar Azası olarak görev yaptı Hüseyin Atağan. Emekli olduktan sonra, gününün büyük bir bölümünü Kırım Caddesi üstünde bulunan Oğuzhan Çayevi'nde geçirmeye başladı. Bu çayevinin sahipleri de Kavalalı. Çayevinin içi bir hayli buharlı olduğu için söyleşimizi biraz yukarıda bulunan Tuna Pastanesi'nde gerçekleştirdik. Söyleşimiz sırasında pastaneye giren Bayburtlu bir mahalleli Hüseyin Bey'i fark edince hemen yanına gelip elini öptü. Kırk beş yıllık dostlukları varmış.

Atışalanı'nın geçirdiği yapısal değişimden söz açıldığında, konu Karabayır'daki Meryem Ana Türbesi'ne geldi. "Senelerce Atışalanı'nda çiftçilik, çobanlık yaptım. Orada öyle bir türbe yok." diye belirtti. Ta 1946'dan itibaren koyun otlattığı Karabayır, ailesinin merasıydı. Kenarında (daha sonra otobana dönüşecek olan) karayolu vardı, tarihî bir çeşme, kavaklık, bir de "Sinem'in Yeri", "Sinem'in Evi" veya "Teneke Çiftliği." Sözünü ettiği binaya "Teneke Çiftliği" denilmesinin sebebi, cephelerinin oluklu tenekelerle kaplı oluşuydu. Sinem kimdi peki? "Beyi ile çiftlikte yaşayan bir vatandaş." Teneke Çiftliği bugünkü Trakya'ya giden otobana yakındı. Yerine sonraları cami yapıldı. Çeşmenin yalakları ve bazı taşları ise Atışalanı Camii'nin çeşmesinde kullanıldı. Çeşmenin üst tarafında bir kuyu vardı, dolap beygiriyle çalıştırılıp bahçelere su veriliyordu.

Sinem ve ailesi çevredeki herkes gibi fakirdi. Mal sahibi olunsa da para kolay bulunmuyordu; öyle zamanlardı. 1944-45 yıllarıydı; Alman Harbi Dönemi. 1948-49 gibi Arnavutköy'den Hayrettin Biçer, Teneke Çiftliği'ni satın aldı. 1972'de parsellere ayırarak üç kişiye sattı çiftliği. Millî Piyango'dan yüklü bir para kazanan Kavalalı Ahmet Törpü bu kişilerden biriydi. Sinem'in Çiftliği ve diğer isimler şimdilerde sadece Esenler'in en yaşlı kuşağı için bir anlam ifade ediyor.

Tereddütlü zamanların kış örtüsü henüz ayakta olan eski ile yenilik arzusunu birlikte sarmalıyor. Atışalanı köylülerinden rahmetli Aygül Subaşı. 1970'li yıllar.

"Yeşil Apartmanın Yanı" veya "Yeşil Evin Yanı" ibareleri ise 1958'den itibaren havalide yaşayanların mektup zarflarına yazdıkları adresin bir parçasıydı. Hâlihazırda Mimar Sinan Mahallesi, İstanbul Caddesi üstünde bulunan Ferhatpaşa Durağı, 1960'ların başlarında otobüs seferleri başlayıncaya kadar Sirkeci Durağı olarak biliniyordu minibüs şoförleriyle yolcuları tarafından ve adını Sirkeci Ailesi'nin yeşil boyalı evinden alıyordu. Bu ev yapıldığında etrafta hepi topu sekiz-on civarında ev bulunuyordu, ancak belirgin bir işaretten yoksundu seyrek yerleşim. Ferhatpaşa Çiftliği'nden bakıldığında Sirkecilerin evi görünüyordu, arada görüş alanını kapatacak binalar yoktu.

Minibüs Atatürk Caddesi'nde ilerlerken yolcular iki katlı yeşil binaya atfen, "Sirkecilerin evi önünde inecek var." diye sesleniyordu şoföre.

Rize'nin İyidere Köyü'nden 1952-53'te İstanbul'a göç eden Sirkeci Ailesi, 1956'da Esenler'den bir arsa aldı ve Atatürk Caddesi üstündeki bu arsaya 1958'de tek kat yığma bir bina inşâ ettirdi. Yeşile boyatılan binanın dış kapısı inşaatın kerestelerinden yapıldı. Demir kapı o yıllarda Esenler için lükstü. Çok daha sonra demire dönüştü o kereste kapı. "Burası garip bir yer, hırsız buraya gelip de ne çalacaktı o vakitler?"

Süleyman Sirkeci'nin ailesinin yerleştiği dönemde köyde ne Terkos suyu vardı ne de düzenli yol. Sağlık ocağı ve taksi durağı da yoktu. Davutpaşa Kışlası ve Ferhatpaşa Çiftliği, köyün tekdüze hayatı içinde hareketlilik oluşturan mekânlardı. Bazen elli tank geçerdi yoldan, Davutpaşa Kışlası'na yaklaşınca bir tünele girip kaybolurlardı. Çocuklar tankların nereye kaybolduğuna karar veremez, merak ederlerdi. Dünyanın neresinde bir ağaç varsa Davutpaşa Kışlası içinde bir numunesinin mevcut olduğu konuşulurdu. İbrahim Turhan Lisesi'nin bulunduğu yerin üst taraflarında devamlı akan Bizans'tan kalma, suyu devamlı akan bir çeşme vardı. Bir gün komşu kızı bu çeşmenin üzerinde oynarken düştü, kaşı patladı. Süleyman Sirkeci, Yıldız Abla'ya söyleyin, hastaneye götürüyorum kızını, dedi ve yaralı çocuğu tezlikle Vakıf Gureba Hastanesi'ne götürdü. Yıldız Abla, daha sonra geldi hastaneye. Yıldız Abla'nın eviyle Yeşil Ev arasındaki mesafe beş yüz metreydi. Karşılarında bulunan çiftlikte kocaman bir bahçe vardı. Annesi, Süleyman Sirkeci'ye biraz para verir, gidip o bahçenin sahibi İbrahim Amca'dan sebze meyve almasını isterdi. İbrahim Amca da bir sürü şey doldururdu sepetine az bir para karşılığında. Ferhatpaşa Çiftliği'nden ise gübre alırlardı.

Yeşil Ev, 2010'da yıkılıp yerine altı kardeş için altı kat içinde yirmi dört daire bulunan bir apartman yapıldı.

Sirkeciler, Esenler'e yerleşirken ilk yıllar bir bakıma kendi köylerindekinden pek farklı olmayan bir hayat yaşadılar. Mütedeyyin bir aileydiler. "İslâm'dan şaşmamak hedefimizdi." diye anlatıyor Süleyman Sirkeci. "Teravih namazını komşuların evinde kılıyorduk. Caminin orada bodrum katı gibi bir yer yaptık önce, orada kılmaya başladık. Babam ve arkadaşları paraları olmadığı için ekip hâlinde kışlaya gidip kamyon kepçe istediler." Yıl 1962. Bir evde mevlit okutulduğunda karakoldan izin alınmamışsa,

katılımcıların hepsi tutuklanırdı o dönemde. Kışlanın komutanı, "Ben de namaz kılıyorum, ama bu istediklerinizi verirsem kovarlar beni buradan." dedi. Bir camiye ihtiyaçları vardı.

Süleyman Sirkeci çamurlu yollarda saatlerce gidip gelmek istemediği için okulu bırakınca, çırak olarak Bayrampaşa Demirciler Çarşısı'nın en itibarlı ustalarından biri olan Mustafa Usta'nın yanında işe girdi. Beş yıl çalıştı bu ustanın yanında ve ondan çok şey öğrendi. 1964'te Silahtar'da bulunan elektrometal fabrikasında işe başladı. Sekiz yüz-dokuz yüz kişilik

Ferhatpaşa Durağı'nın bulunduğu konum 1950'lerin sonlarında Sirkeci Ailesi'nin yeşil boyalı evine atfen "Sirkeci Durağı" olarak bilinirdi.

Yeşil Apartman'ın yerinde şimdi sağdaki iki bina bulunuyor.

bu fabrikaya imtihanla alınmıştı. Asgari ücretin saati yüz otuz beş kuruş iken saatte iki yüz yetmiş beş kuruş geçiyordu eline. Mustafa Usta'dan o kadar çok şey öğrenmişti ki fabrikaya gelen metalürji mühendisleri birçok konuda görüşüne başvuruyorlardı, Yeşil Ev'in çocuğunun. Renault'nun

motor bloklarını ilk döken kişiydi. Bu bağlamda televizyon programlarına katıldı.

1960 askerî darbesini takip eden dönemde, yaşanan ekonomik durgunluk Sirkeci ailesini de etkiledi. Baba Zekeriya Sirkeci -araba kendilerine ait olduğu hâlde- taksicilikle ailesini geçindiremez olmuştu. Onun yaptığı merdivenleri kimsenin yapamadığı söylenirdi. İstanbul Üniversitesi'nin önündeki yuvarlak merdivenin yapımını da yönetmişti. Gemi marangozunun yamuk işler alanında olağan bir becerisi oluyordu. 1964'te işçi olarak çalışmak için bir imtihana girdi ve Almanya'ya gitti. İmtihan sırasında gemi marangozu olarak Unkapanı Köprüsü'nde çalıştığını söylediğinde, işçi adaylarını imtihan etmesini istediler.

Almanya'da iki sene kaldı Zekeriya Sirkeci. Kazandığı parayla bir kat çıkıldı evlerinin üstüne. İzinle geldiğinde annesi Zehra Hanım'ın, gitme, bir dahaki sefere beni bulamazsın, deyişi üzerine son verdi Almanya macerasına. Zehra Hanım 1967'de vefat etti.

Zekeriya Sirkeci, 1960'ların başlarında mahalleliyi seferber etti ve şimdi Mimar Sinan Mahallesi'nde bulunan Mimar Sinan Camii'nin bulunduğu yerde aynı adı taşıyan küçük bir cami yaptırıldı. Süleyman Sirkeci, 2011'de Cami Yaptırma Derneği Başkanı olarak bu caminin bulunduğu yere aynı adla bin 200 metrekarelik alana 950 metrekare genişliğinde bir cami yaptırdı. Projeyi, Merkez Camii karşısında bulunan mimarlık bürosu hazırladı. Büro sahipleri para kabul etmedi.

Süleyman Sirkeci, 1964-66 yılları arasında İzmir Narlıdere'de askerlik yaptı. 1971'de evlendi. Aslen Rizeli olan eşi Hatice, İstanbul'da büyümüştü. Artık iki katlı olan evin alt katında yaşadılar. Yeme-içme, yukarı katta yaşayan anne ve babayla ortaktı. Abla, kız kardeş evlenip gittiler. 1972'de oğulları Zeki doğdu genç Sirkeci çiftinin. 80'lerde bitişik nizam olağan hâle gelmişti. "82-83'te parayı zâbıtaya verdin mi her şeyi yapabiliyordun." diye anlattı Süleyman Sirkeci. Dört erkek kardeş, 1958'de inşâ edilirken Bakırköy Kaymakamı'nın gelip kurallara uygun yapılıp yapılmadığını öğrenmek üzere bizzat ölçüm yaptığı "Yeşil Ev"i yanlarındaki üçer metrelik "bahçe payı" boşluğu içeri almak suretiyle büyüttüler.

Yurtlanmak

Süleyman Sirkeci (1946) 1952-53 öğrenim döneminde ilkokulu okuması için Rize'nin İyidere Köyü'nden İstanbul'da gemi marangozu olarak çalışan babası Zekeriya Sirkeci'nin (1920) yanına gönderildi. Cibali İlkokulu'nda okudu. Babası daha önce İyidere'de gemi yapımında çalışırken, işleri yolunda gitmeyince İstanbul'a göçmüştü. İş göçü Sirkeci Ailesi'nde alışılmış bir tecrübe. Önce, Osmanlı Dönemi'nde Süleyman'ın aynı adı taşıdığı dedesi gelmişti İstanbul'a. Buharlı gemide ateşçi başı olarak çalışıyordu. 1900'lerin başlarında gemiyle Amerika'ya da gitmiş, okyanusu üç ayda geçmişti. Süreç içinde ailesini İstanbul'a taşımıştı. Eşi ikinci çocuklarına hamileydi. Birden endişeye kapıldı dede Süleyman Sirkeci: "Çocuklarım burada ahlâksız olurlar mı?" Geri götürdü ailesini ve kendisi dönüp çalışmaya devam etti. Oğlu Zekeriya sekiz yaşına bastığı sırada babasının yanına gezmeye geldi. Fakat hep geri dönmekten söz ediyordu Süleyman Bey. "Baba, biz burada devamlı kalsak kovarlar mı?" diye sordu bir gün Zekeriya. "Burada ışık var, sular akıyor çeşmelerden, okul var."

Köyleri İyidere Rize'ye on iki km uzaktı. Rize'ye gitmişlerse, hava karardığında, eşkıya korkusundan köye dönemezlerdi.

Süleyman Dede gemiden ayrıldıktan sonra kayıkçılık yaptı bir süre. Oğlu Zekeriya Sirkeci ise marangoz olarak yetişti. 1946'da İstanbul'da ehliyet alıp taksi şoförü olarak çalışmaya başladı. Yılın yarısını çalışarak geçiriyor, köye gitmek için bir süre ara veriyordu. Köyde misafir diye el üstünde tutulması âdettendi. Karadeniz'de kadınların bağ bahçe işlerindeki faal rolünü bu şekilde izah etti Süleyman Sirkeci:

"Kadınlar gurbetten gelen erkeğe misafir muamelesi yapar. Gurbetçinin çalıştırılması, misafir geldi, çalıştırıyordun, diye kınamalara yol açar çünkü. İyidere sahildedir. Deniz gurbetçiliğine alışkındır köylüler. Kahvede otururken biri Japonya hatıralarından söz eder, biri Amerika yolculuğunu anlatır. Hemen hepsi gemicidir."

Esenler'in köklü sakinlerinden oldukları için hangi parti gelirse gelsin sözleri geçiyordu Sirkecilerin. Susuzluk yaşanan dönemde Süleyman Bey bir telefon ettiğinde tanker gelirdi sokağa. Hatice Gazel'in altını çizdiği ayrımcı muameleyi o da vurguladı: "Şişli'ye, Kadıköy'e, Bakırköy'e su verildi, ama bize verilmedi. Sözen gittiğinde dünya mı değişti ki her yerden su patlar oldu?"

Gerçi su veren kuyuları vardı hâlâ beldenin ve sürpriz su kaynakları. Fevzi Çakmak Mahallesi'nde, 5. Cadde'nin sonunda, Esenler Metrosu'nun çevrili alanının dip kısımlarında bulunan bereketli su kaynağı, geçmişin güzelliklerinin bir nişanesi gibi çağıldardı yerinde. Mahallenin çocukları arasında "kaynağa gitmek" sıklıkla kullanılan bir çağrı, bir ödül yürüyüşüydü. Saatler süren maçlardan sonra soluğu orada alırlardı. Diğer yandan, 1992-2000 yılları arasında atların ve keçilerin bu kaynağa bizzat getirtilip su içirildiğini iyi hatırlıyor Süleyman Ragıp Yazıcılar. "Dikdörtgen bir beton muhafaza içinden, demir bir oluktan buz gibi bir su gürül gürül akardı. Sanırım kışın daha da soğuk olurdu bu su." diye anlattı. "Demir oluktan dökülen su küçük bir dikdörtgen havuza akar, oradan da artık mevcut olmayan dere arkına dökülürdü. O havuzun içinde kocaman siyah böcekler dikkatimi çekerdi, kâh ölü kâh canlı bir hâldeydiler, her gittiğimizde onları da incelerdik arkadaşlarla. Su kesintilerinin yaşandığı dönemlerde o kaynak Esenler'in can simidi gibiydi. Önünde uzun sıralar oluşur, bidonuna su dolduranlar mutlulukla evlerinin yolunu tutardı. Ailemiz zaman zaman bizleri de sıraya girmemiz için kaynağa yollardı, bu aynı zamanda en sevmediğimiz işlerden biriydi bizler için, sıkılırdık, bunalırdık. Kaynağa yakın alanlarda halı yıkardı kadınlar, rahat rahat, bol su kullanarak yaparlardı bu işi. Yine hiç unutmuyorum, Sibirya kurdu vardı bir adamda, bir kış günü kaynağa getirmiş, hayvanı o buz gibi suda, o küçük havuzda yıkamıştı. İçimden, 'Sibirya soğuk, hayvan da soğuk su seviyor herhâlde.' diye geçirmiştim."

Şimdi bir eser yok bu kaynaktan, Süleyman Ragıp Yazıcılar metro inşaatı için kurutulmuş olabileceğini tahmin ediyor.

Fatma ve Hikmet Yazıcılar çifti 1989'da taşındı Esenler'e, Kaynak'a yakın bir gecekonduya. Hikmet Bey'in hastalanmasının ardından tedavi masraflarını karşılayabilmek için Beşyüzevler'de yaşadıkları apartman dairesini satmaya mecbur kalmıştı Yazıcılar Ailesi. Fevzi Çakmak Mahallesi'nden, bahçesinde iğde ve ceviz ağaçları olan hazır bir gecekondu satın aldılar. Kısa ama mutlulukla hatırlanan bir dönem geçirdiler o gecekondunun bahçesinde. Esenler'in belde olarak geçirdiği son dönemlerin, henüz yapılaşma tarafından istila edilmemiş mekânlarında büyüdü Yazıcılar çiftinin beş çocuğu.

"ORA" AVM'nin ön tarafında görünen ağacın biraz gerisinde "Kaynak" vardı. Ferhatpaşa Çiftliği binası ise ORA'nın hemen önünde ve sol tarafında kalıyordu.

1980'lerde, Norveçli Fatma Yazıcılar'ın gecekondusunun yakınlarında bulunan kaynak, civarda yaşayanlar için güven uyandıran bir içme suyu imkânı olmuştu. Kaynağa su almaya gidenler, gecekondunun bahçesindeki iğde ağacının yapraklarından koparır da geçerlerdi.

Bir de "Kaynak"ın yanı sıra, Niğdeli Lütfiye Teyze'nin çekme kuyusu, bir serinlik güveni sunardı az ötede; susuz kalan geri çevrilmeyeceğini bilerek çalardı kapısını. Eşi Hacı Ali İhsan Özcan Amca açtırmıştı kuyuyu. Hacı Ali İhsan Özcan, mahallenin sembolü olarak bilinirdi. On parmağında on marifeti olan kişilerdendi. Hikmet Bey'e iğne yapmak için Yazıcılar'ın gecekondusuna gelirdi sürekli. Hikmet Bey onun dizinde verdi son nefesini.

Parçalanan Hayatlar

Mahrumiyetlerin yol açtığı sıkıntılara rağmen yarım asır öncesinin köy hayatına özgü huzur dolu sahneler hasretle yâd ediliyor ilçenin kadim halkı arasında. "Sade bir hayat sürdürülüyordu, bunun getirdiği bir dostluk, samimiyet vardı." Yoksulluğa ve çeşitli sıkıntılara rağmen ıssız köylerde hayata tutunmanın dayanışması, ince bir görgünün yerleşik hâle gelmesi için bir vasat oluşturmuştu. Atağan, 1940'lardan itibaren hatırladığı Esenler'in 1960'larda da süren sosyal ortamını böyle tasvir ediyor. "Herkes birbirine güvenebilirdi. İnsanlar temiz giyimliydi. Taksiye binerken 'Şoför Bey' derlerdi. Şimdilerde insanlar her arabaya binemiyor bile."

Gerçi nüfus bir hayli azdı, öyle ki Mimar Sinan Mahallesi'nde on bir kişi bulunup da bir takım kurulamıyordu. Yıl, 1958. Pazar günü maç yapılacak; gelip Zekeriya Bey'den Süleyman'ın da maça katılması için izin istiyorlardı. İyi de o küçük, diyordu Zekeriya Bey. Uygun yaşta birini bulamıyorlardı ki... Sonraki yıllarda Ferhatpaşa Spor Kulübü kuruldu. O kulüp kapandıktan sonra üyeleri kahvehanede toplanmaya başladılar.

Yazıcılar'ın çocukları Tevfik, İsmail, Hatice, Süleyman ve Yasin güvenli bir mahalle ortamında mutlu bir çocukluk geçirdiler.

İllerin kahvehaneleri ayrıydı. Gerçi birbirini tanımayan yoktu. Her mahallenin bir iki takımı olurdu. Gençler, spor faaliyetleriyle çok ilgiliydi. Mübadiller, Balkan göçmenleri futbol alanında daha tecrübeli ve faaldi. Bize çok faydaları oldu göçmenlerle mübadillerin, çok şey öğrendik onlardan, diye anlattı Süleyman Sirkeci. Balkan kökenliler Esenler'de mobilya, trikotaj ve kuyumculuk gibi alanlarda olduğu gibi çeşitli sporların kurumsal faaliyetlerinde de öncü bir role sahip oldular.

Anadolu göçmenleri nispeten muhafazakâr iken Balkan göçmenlerinin sosyal demokrat eğilimli olduğunu ortaya koyan birçok veri var.

Balkan göçmenleri ve mübadillerin kendi aralarında yaşadığı kutuplaşmalar ise şöyle özetlenebilir: Mübadiller köylere yerleşirken şehirli Selanikli ve köylü Kavalalı gerilimi yaşadılar. Kimi Selanikliler kendilerini şehirli kültürüne sahip oldukları için daha üstün görüyor, paylaşım ve rollerde bu üstünlük hissiyle hareket ediyorlardı. 1924'te Avas muhtarı seçilen Selanikli Abdullah Pehlivan'ın köydeki çeşitli imtiyazlar ve kamusal paylaşımlar konusunda hemşehrilerini önceledeğini dile getirdi bir söyleşimizde, Kavalalı mübadiller. Bu ayrım ilginç bir şekilde 1950'lere Halk Partili-Demokrat Partili şeklinde intikal etmişti. CHP seçimlerde Selaniklilerden yüzde 90 oranında oy alırken, bu partiye oy veren Kavalalıların oyu yüzde 1'i geçmedi.

Balkan göçmenleri ve mübadillerin ekseriyeti için dinî değerlerini ve millî hüviyetini korumak, can emniyetinin yanı sıra duyarlı olunan en önemli hususlar arasında. Bununla birlikte Anadolu göçmenleriyle Balkan göçmenlerinin hayat tarzı, zevk ve eğilimleri, kurallarını kendi kendine koymaya çalışan köy/belde alanında birtakım uyumsuzluklar ortaya koymamış değil. Esenler'e emek vermiş bir siyasetçi olan Şuayip Vardar'ın ailesi inanç ve değerlerini daha özgür bir ortamda yaşamak amacıyla göç etmişti İstanbul'a, Müslümanlığı yansıtan göstergelerin kamusal alanda yasaklanmaya başladığı Yugoslavya'dan. Böyleyken Vardar, bir delikanlı olarak Üsküp'teki sosyal yaşantısının ardından Esenler'de bazı sınırlamalarla karşılaştı. Meselâ Üsküp'te giydiği spor kısa pantolonları giyemedi. Çeşitli önyargılar bazen ideolojik kılıflarla çıktı karşısına. 1972'de, Dörtyol'un düzenlenmesi için Meclis'e bir önerge vermişti. Adalet Partili bir

1960'larda, Atışalanı, Köyiçi Mevkii'nde, Merkez Camii'nin hemen arkasında yer alan Kavalalı mübadillerin yaşadığı Rum evleri ve yanı başında kendi inşâ ettikleri ev.
(Salih Tetikli'nin arşivinden).

milletvekili bu önergeye, "Efendim Şuayip Bey komünist ülkeden gelmiş, meydan diyerek evlerimize göz koyuyor." diye itiraz edince, önerge tek bir oy farkıyla reddedilmişti.

Esenler ve Atışalanı'nda köy hayatının olumlu yanları henüz korunmaktayken şehirle iletişim kanallarının rahatlaması eski sakinler açısından getirdiği bütün faydaların yanı sıra sorularla dolu bir dönemin başlangıcıydı. Göç ve mübadeleyi takip eden şartlarda yerleşebilmenin gereği olarak sağlanmış huzur ve güven nasıl korunacaktı? Hem mandıralar vardı hem sinema 1960'larda hem fayton çağrılıyordu köylere hem taksi. İstanbul eskisi kadar uzak değildi. Yakınlaşma ise yeni ihtiyaç kapılarının açılmasının yanı sıra çeşitli problemlerin de ortaya çıkması anlamına geliyordu.

Geçinme güçlükleri baş gösterdiğinde mübadil ve göçmenler kullanmadıkları arazileri satmayı bir çözüm yolu saydılar. Geniş araziler parçalanmaya başlamıştı işte! Nesnelerle mekânlar arasında bir çatışma yaşanmıyor muydu zaten; gelişen televizyon, buzdolabı, fırın, çamaşır makinesi modellerine göre yeniden ele alınacaktı tasarımlar. Mekân üze-

rine, sokak üzerine düşünmeden, mekânla eşya arasında yaşanmakta olan uyumsuzluğu dikkate almaya başlamadan maruz kalınan yeni ihtiyaçlar yüzünden de arsalar bölünüyor ve zeminin alabileceği en büyük bina yaptırılıyordu bölünen arsaya.

Maruz kalınan parçalanmalar karşısında güven veren mahalle ortamına özgü sesler nasıl korunacaktı? Yitirilenlere dair kaygılar, henüz tam mânâsıyla mukim olamamanın tereddütüyle birlikte biçimlendiriyordu gündelik hayatı. Fakat geleceğin öngörülemeyeceği evrede kararları belirleyen hâlâ daha sağlam yerleşme umuduydu. Yerleşmek, merkeze uzanmak, dâhil olmak, hesaba katılmak... Osmanlı ahâlisine özgü duyarlılığın mirası, gelecekten umudunu kesmeme sebebi değil miydi? Doğrusu belde, modern şehre özgü dokuyu dahi oluşturmadan apar topar parçalanırken, imar ve inşâ noktasında modernist şehirciliğin arızalarıyla karşı karşıya gelmişti.

Sitelere çekilmek için herkesin kendine göre haklı gerekçeleri oluşmaktaydı. Geçmişte kırdan kente göç süreçlerinde ortaya çıkan gecekondulaşma da ne sebepsizdi ne de sorunsuz. Şimdilerde türdeşle birlikte sitelere kaçışın öncelikli gerekçesi "güvenlik" ihtiyacıyla izah ediliyor.

Bağlantılar

Avrupa'da 1950'lerde ortaya çıkan Sitüasyonist akıma mensup sanatçı ve düşünürler, II. Dünya Savaşı'nın ardından yaygınlık kazanan teknolojik modernleşmenin eseri modernist şehirciliğin totaliter tutumunu sorguluyor ve "üniter şehircilik" üzerine bir program tasarlıyorlardı. Henri Lefebvre, Guy Debord gibi isimlerle hatırlanan akımın savunucuları, "üniter şehircilik" başlığı altında, tüketim toplumunun faydacı mantığına itiraz ederken, özgürlükçü, oyunun yapıcı ve merkezî bir rol oynayacağı dinamik bir şehir üzerine fikirler geliştiriyorlardı.

Mevcut olgu ve durumları, anlamsız kılacak müdahalelerle "yaralayarak" şehirlinin bakış açısını değiştirmeyi amaçlayan faaliyetlerde bulunuyorlardı şehir mekânlarında. Savaşın önüne geçemeyen soyut düşünce, felsefe ve sanat akımları üzerine muhasebede bulunurken, savaşın ardından hızlanan sanayileşme karşısında zayıf düşürülen kitleler adına alternatif mekânlar oluşturmaya çalışıyorlardı. Amaçladıkları teorik olanı hayatın seslerine katmaktı kuşkusuz. Sanat hayâtî bir ihtiyaç değil miydi?

Bölünmeye karşı çıkıp üniter bir şehir savunan Sitüasyonistler hücrelerden oluşan, kristale benzeyen, serbest kümeler hâlinde veya örtü gibi yayılan geniş binalar tahayyül ediyorlardı. Yerden bağımsız bu örtülerin içine her şeyi yerleştirebileceklerdi. Meskenler, alışveriş mekânları, spor ve kültür alanları… Her birimin ötekilerle bağlantılı olması sağlanacak, bağlantı oyunla, şiirle, müzikle kurulacaktı. "Çokluktan üretilmiş bir birlik" diye tasvir ediyor Portzamparc…

Sitüasyonistlerden bu yana benzeri tasarımlarla bezendi şehirler; bir araya getirme, toplama, sanatı hayata katma, hayatı sanatlaştırma amaçlı. Gelgelelim küreselleşmenin "yenilik, tüketim ve güvenlik" sloganları, çokluğun birliğine izin vermeyen bir yalıtılma ihtiyacını öne sürmekteydi, reel sosyalist ülkelerin yıkılmasıyla birlikte Amerika etkisini, hayat tarzlarının merkezine yerleştiren 1990'lardan itibaren. Toplumsal hâle gelen kaygı ve korkular, farklılıklar etrafında yayılan söylentilerin beslediği tedirginlik… Çokluk, çoklu AVM birimlerinden ibaret olabilirdi sanki; ilişkiler tezlikle eskimeli, bağlantılar yıpranmalı, mobilyalar yenilenmeliydi.

Mahcup bir tutumla süren kaçışlar, bir arada yaşamanın olağanüstü tecrübelerinin kıymetini bilememiş olmanın burukluğunu yansıtıyor elbette. Osmanlı coğrafyasının daralmasına yol açan savaşların ardından Esenler, Osmanlı ahâlisinin bir araya geldiği bir yerleşim olarak yeni bir kuruluş yaşadı. İki köy birleşip ilçe olmuştu; oysa büyük bir çiftliğin süreğinde tasarlanan devasa ORA AVM, tabii ve insanî bağlantılar hesaba katılmadığı için, sergilediği ihtişama karşılık hayâtiyet kazanamadı. Herkes türdeşiyle yüksek duvarların arkasına çekilirse toplumsal kaynaşma nasıl sağlanacak? Sorunlu olan öte mahallelere sürüldüğü takdirde iyiliklerin soyut olmayan örnekliği nasıl ulaşacak, yıkıcı tesirlere açık kuşaklara? İnsan, elinden kaçırılmış olanın ve kıymetini takdir edemediğinin üzüntüsünü duyarken, hiç değilse henüz sağlam kalanın nasıl korunacağı üzerine kara düşüncelere dalıyor.

"Sat bir tarla yap bir düğün." göçmenlere ait bilindik bir sözdü. Kendisini getirip götüren şoföre para ödeyemeyen arazi sahibi, borçlarını karşılamak için arsa teklif edebiliyordu 1960'larda; Süleyman Sirkeci anlattı. Ancak babasına aktardığında, söz konusu arsaların ekime müsait olmadığı gerekçesiyle sıcak bakmamıştı bu teklife. Ehliyetini 1965'te al-

mıştı Sirkeci, pazar günü taksici babasının arabasını kullanırdı. Şimdiki belediye binasına varmadan önüne çıkan rampada durduğunda, o konumda bulunan bir emlâkçı karşıda uzanan tarlaların reklamını yapardı, satmak için. Trabzon doğumlu Azim Taşkın'ın ailesi evlerini yapacakları arsayı havalinin kadim ailelerinden biri olan Kurşunoğulları'ndan almıştı. Esenler'de Gürsesler ve Atışalanı'nda da Tetikliler ellerindeki imkânları iş potansiyeline dönüştürme gayretleriyle tanınıyorlar. Benzeri ailelere az rastlanmasa da çoğunluk arsalarını satarak geçinmeye çalışıyordu. Kötü yapılaşmada, dara düşüldüğünde arsa satma alışkanlığının rolü büyük. Zaman içinde evler komşu paylarını kapsayacak şekilde genişletilirken zor şartlar altında kurulmuş bahçeler kaybolmaya başladı.

Resmî adı Esenler Merkez Camii olan Dörtyol Camii'nden Davutpaşa Kışlası'na kadar olan bölüm Dalyan Ailesi'nindi. Baba Latif Dalyan, kazandığını arsaya yatıran bir mandıra sahibiydi. Şu var ki, bu arsaları çocukları sonraları sattılar. Çetin Aksoy arsa satışının 1973-74'e kadar bir hayli ucuza gerçekleştirildiğini söylüyor. Balkan göçmeni veya Anadolu kökenli olsun, bu dönemlerde arsa satanlar zengin değillerdi, arsa satışıyla zenginleşmediler de, bir bakıma arsalarını erken elden çıkarmış oldular. Mandıracılar, köyün yerlileriydi ve zengin sayılmazlardı. Gürsesler, meydana yakın arsalara dükkânlar açan çocuklarının çabalarıyla zenginleştiler.

Parçalanan hayatlar ve dağılan hayaller, başka türlü bir tutunma çabasını gerçekleştirmenin zorladığı bir alt-üst oluş olarak da okunabilir. Esenler -artık Atışalanı'nı da yanına katmış olarak- ilçe kimliğiyle 1990'ların ikinci yarısında başka türlü bir hareketlilik sunuyordu. Bu kez mücadele Anadolu insanının piyasa sistemine rağmen, İstanbul'da tutunma yollarında yeni biçimler kazanıyordu. Ucuz emek peşindeki sistemin çarklarında un ufak olmamak için birlikte oluşturdukları dayanışma ağlarında ekmek kapıları tesis etti akrabalar ve hemşehriler. Apartmanların bodrum katlarında kurulan atölyeler, çalışmak için uzak semtlere gitmeleri mümkün olmayan mütedeyyin ailelerin genç kızları ve kadınlarına çalışma ortamı sunduğu için de göçmenler parçalanma ve dağılma baskısına karşı koymayı sürdürerek yerleşmeye devam ettiler.

İmece Komşuluğu Unutulmuyor

Esenler'deki yapılaşmanın izlediği seyirde göçmenlerin aile kurumuna, evlilik hayatına ve akrabalık ilişkilerine verdiği önemin payı büyük. Mübadiller ve Balkan göçmenleri olsun, Anadolu göçmenleri olsun, yerleşmeye devam ederken geniş ailenin bağlarını koruyacak altyapıyı oluşturma yönünde hassas ve dikkatli bir tutum sergilediler.

1930 ve 1940'larda yılın yarısını Mısır Çarşısı'nda hamallık yaparak diğer yarısını ise Sivas'ın Gölova İlçesi'ne bağlı Demirkazık Köyü'nde geçiren Şükrü Karabul, bu ikiye bölünmüş hayatı daha fazla sürdürmek istemedi. 1955'te, ailesini önce Kadırga'ya getirdi; otuz yıl kadar Bayrampaşa'da yaşadı Karabullar. 1977'de emekli oldu Şükrü Bey, emeklilik ikramiyesiyle de oğlu Cemil ve gelini Şaziye'nin düğün masraflarını karşıladı. 1986'da çoluk çocuk Esenler'e yerleştiler. Bundan sonrasında ise çocuklar ona sahip çıktı. Eşinin ölümünden sonra -vefat ettiği 2017 yılına kadar- büyük oğlu Cemil ile kendi seçtiği gelininin yanında yaşadı.

Karabullar önce Kemer Mahallesi 950. Sokak'ta iki katlı bir ev inşâ edip, süreç içinde bu iki katın üstüne iki kat daha çıktılar. Uzun zaman ikâmet ettikten sonra o evi müteahhide verip 2016'da Kemer Mahallesi 952. Sokak'ta aldıkları eve geçtiler. 1990'larda daha genişti evler bu mahallede, genellikle yüz-yüz on metre kareden küçük olmuyordu. Şimdilerde daireler seksen-doksan metrekare civarında olabiliyor en fazla, üstelik kat sayısı arttığı hâlde sıkışıklık yüzünden asansör konulmuyor. Karabulların çocukları kâğıt, hurda toplayıcılığı alanında çalıştılar yıllarca. "Çok çalıştılar, çok." diye vurguladı Şükrü Bey, 952. Sokak'taki evinde gerçekleştirdiğimiz söyleşimiz sırasında. Ardından hüzünlenerek ekledi: "Ben de çalıştım, o zamanlar gücüm vardı, kulaklarım kapandı şimdi, senelerdir bacaklarım, belim tutmuyor."

Şükrü Karabul'un hemşehrisi Selahattin Özdoğan (1947), onun Sultanhamam'da İstanbul'a tutunmaya çalıştığı yıllarda Sivas'ın Karaçayır nahiyesine bağlı Pınarlıköy'de dünyaya geldi. Kuşak farkı vardı arada; Şükrü Bey'den farklı olarak ilkokulu bitirdi. Fakat iş güç yoktu işte! 1973'te cezaevinde gardiyan olarak çalışmaya başladı, ancak 12 Eylül darbesinden sonra istifa etti. "Tadı kalmamıştı." diye açıkladı. Sonra inşaat işlerinde

çalıştı. İki oğlu, bir kızı var. Kızı evlendiğinde Esenler'e yerleşmişti. 1990'da, ailece onun ardından İstanbul'a geldiler. Altı ay kadar Karabayır'da iki katlı bir evin giriş katında oturduktan sonra Sondurak 366. Sokak'ta, dört katlı bir apartmanın giriş katını kırk yedi milyona satın aldı Selahattin Bey, taksitle ödemek üzere. Esenler'de bulunan Yelken Fabrikası'nda işe girmişti. Plastik bidonların kapaklarını sıkıştıran bir kilit imal ediyordu fabrika. Bir sene sonra oradan ayrılıp Topkapı Demirciler Çarşısı'nda, torna demiri işine girdi Selahattin Bey, 1995'te emekli oluncaya kadar orada çalıştı. Daha sonra araba alım satım işi yaptı. 1997'de aynı evin ikinci katını alarak o kata taşındı. Oğlu ise alt kata yerleşti.

Hani, "tutunamamaktan" söz etmek gerçekten de aydın konforu gibi görünüyor, ailelerin şehir hayatında aldığı yolun çeşitli aşamalarını dinlerken. "Büyük Bina"nın çocukları bile boş vakitlerinde ufak tefek işlerde çalıştı. Şükrü tatillerde su sattı, lahmacun sattı, Ali ilkokulu bitirdiğinde nalbur yanında, gömlek ütüsü yapan eniştesinin yanında çalıştı.

Ovalı Ailesi'nde her yaşta insan birlikte çalıştı. Ovalılar 1975'te Amasya'nın Merzifon İlçesi'nden İstanbul'a göçtüklerinde, birkaç ay kadar Şirinevler'de yaşadılar. Kızları Necibe yedi-sekiz yaşlarındaydı, gelir gelmez işe girdi. Bütün tahsil hayatı boyunca hem çalıştı hem okudu. 1975'te ortaokul üçüncü sınıfta öğrenciydi. Şirinevler'de lüks lambası gömleği içine fitil dikilen bir atölyede başladı işe. Atölye bir apartmanın giriş katındaydı. Bir yıl çalıştı orada. Ortaokulu bitirdiğinde Esenler'e taşındı aile ve yaşadıkları mahalle içinde bir sokakta, kumaş toplarının sarıldığı "kambur"ların üretildiği bir atölyede işe verildi Necibe. Daha sonra iplik fabrikasında çalışmaya başladı. Yatılı hemşire okulunu kazandığında da tatillerde çalışmaya devam etti. İç çamaşırı atölyesinde makineci olarak çalıştı, bir süre Aşkale'de yaşadı ve teröristlerce öldürülen dayısının oğluna baktı. 1978-1979'da bitirdi yatılı hemşirelik okulunu. Ailesi için her zaman destek ve gurur kaynağıydı genç kız. Florence Nightingale Hemşirelik Yüksek Okulu yıllarında geceleri Vatan Hastanesi'nde çalıştı, gündüzleri eğitimini sürdürdü. 1986-1988'de Zonguldak'ta bir lisede öğretmen olarak çalıştı. Başörtülü oluşu gazetelerde suç duyurusu gibi haber konusu oldu.

Vilayet soruşturma açtı. Muhakkik geldi, gitti. Başörtüsü üzerine peruk takıyordu. Suç unsuru bulunmadı. Konu kapandı.

Esenler

Esenler, İstanbul'un 39 ilçesinden biri ve Trakya yarımadasının güneydoğusunda yer alıyor. Coğrâfî konum itibarıyla Avrupa Yakası'nın merkezinde bulunan ilçe, doğuda Bayrampaşa, kuzeyde Sultangazi, Başakşehir, güneyde Güngören, Zeytinburnu, batıda ise Bağcılar ilçeleri ile komşu.

Edirne'den İstanbul'a kadar uzanan Avrupa Otoyolu (O-3) Esenler'in ortalarından geçiyor. Bu yolun kuzeyinde kalan bölge, en kuzeyde İstanbul 2. Çevre Yolu (O-2) ve Batı'da da Metris kavşağından Esenler kavşağına ulaşan bağlantı yolunun çizdiği sınırlarla Atışalanı bölgesini oluşturuyor.

Zerrin Karakuzulu, F. Tülay Kızıloğlu ve Hüseyin Gül'ün "Esenler İlçesi'nde Nüfus Artışı ve Yerleşim Alanı İlişkisi Analizi" isimli çalışmasında yer alan verilere göre Esenler, 1945 yılında 670, 1950 yılında 782 nüfusa sahip bir köy görünümü sunuyor. Aynı yıllarda Atışalanı ise sırasıyla 550 ve 680 kişilik nüfusu ile Esenler'den daha küçük bir köydür. Her iki yerleşimin 1945'teki toplam nüfusu 1220 ve 1950 yılı nüfusu ise 1462 olarak belirtiliyor. 1955 yılında Esenler'in nüfusu 317 kişi artarak 1099'a ulaşırken, Atışalanı nüfusu 620'ye düşüyor. Ancak her iki köyün toplam nüfusu yüzde 23,5 artarak 1719'a çıkıyor.

2017 verilerine göre Esenler'in toplam on altı mahallesi var: Birlik, Davutpaşa, Havaalanı, Kemer, Kazım Karabekir, Menderes, Çiftehavuzlar, Yavuz Selim, Fatih, Turgut Reis, Oruç Reis, Nene Hatun, Fevzi Çakmak, Tuna, Namık Kemal, Mimar Sinan. TÜİK'in açıkladığı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi nüfus sonuçlarına göre ilçenin nüfusu 2016'da binde altı oranında bir azalma yaşadı. 2015'te 459 bin 283 olarak tespit edilen ilçe nüfusu, 2016'da 457 bin 231'e inmiş görünüyor.

Nüfusunun İstanbul'un nüfus artış oranına kıyasla daha hızlı artış göstermesiyle birlikte Esenler, çarpık kentleşme, aktif yeşil alan sıkıntısı, ağırlaşan trafik gibi sorunlarla yüz yüze gelmeye başladı.

İlçenin en kalabalık mahallesi, 47 bin 529 kişiyle Turgut Reis, nüfusun en düşük yoğunlukta olduğu mahalle ise 2 bin 582 kişiyle Çiftehavuzlar. Havaalanı 33 bin 776 kişiden oluşan nüfusuyla ortalarda bir yerde duruyor.

Bu mahallenin kuzeyinde Tekstilkent, TEM Otoyolu ve Oruç Mahallesi, doğusunda Kemer Mahallesi, güneyinde Birlik Mahallesi, batısında Turgut Reis Mahallesi, güneybatısında Tuna Mahallesi bulunuyor. 2013'te belediye bu mahalleyle Tuna Mahallesi'ne ait bin dört yüz konutluk bir bölümü riskli alan ilân etti. Havaalanı Mahallesi yaklaşık yetmiş iki bin metrekarelik bir alana sahip. En genç binası en az yirmi beş yaşında.

Bütün olarak Esenler'deki yapı stokunun 26 bin binasının 21 bin 903'ü ruhsatsız. Esenler Belediyesi Kentsel Dönüşüm Müdürü Sezayi Köse'den öğrendiğim 2017 verilerine göre Havaalanı Mahallesi'ndeki 71.821 metrekarelik alanda kentsel dönüşüm çalışması tamamlandı ve hak sahiplerine daireleri teslim edildi. Esenler'de yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları ile gelinen noktada toplam yapı stokunun yüzde 30'u güvenli yapılar, yüzde 70'i ise güvensiz yapılar olarak gösteriliyor.

Ahmet ve Fikriye Kocakaya 1977-1978 senesinde gecekondularını yapmaya başladıklarında sadece iki gecekondu vardı Havaalanı Mahallesi'nde.

Hikâyeleri şöyle başladı: Kastamonu'nun Tosya İlçesi'ne bağlı Çeltikçi köyünde yaşayan Fikriye Hanım (1950) ve Ahmet Bey (1949) 1966'da evlendiler. Ahmet Kocakaya marangozdu, ancak iş alanı bir hayli sınırlıydı. İşsizlik, 1971'de İstanbul yollarına düşürdü iki çocuk sahibi genç çifti. Önce akrabalarının bulunduğu Şehremini'de kiraladıkları bir gecekonduya yerleştiler. Özellikle Fikriye Hanım açısından bir hayli zorlu geçen bir dönemdi bu. Üç gecekondunun kadınları ve erkekleri için ortak birer tuvalet ayrılmıştı. Evde su yoktu, dışarıdan, kuyu ve çeşmelerden taşıyorlardı suyu. Fikriye Hanım bir an önce kendi müstakil evine kavuşmak istiyor, bunun için olabildiğince tutumlu hareket ediyordu.

Şehremini yıllarında Ahmet Kocakaya akrabalarının aracılığıyla girdiği Altınyıldız Beymen'de dört-beş sene bekçi olarak çalıştı. 1977-78'de akrabaların tavsiyesiyle Esenler'in Havaalanı Mahallesi'nden, muhtarlıkta birinci aza olarak görev yapan bir şahıstan yan yana iki arsa aldı. Arsaların asıl sahipleri Selanik mübadilleriydi. O tarihte Ahmet Bey, Ülker'de vardiya şefi olarak çalışıyor ve ayda yedi yüz lira kazanıyordu.

Taksitler bitmeden gecekondularını yapmaya başladılar. Fikriye Hanım, çocuklarıyla yaz boyu köyde kaldı o sene. İneği vardı, onu sattı. Babası borç verdi. Ahmet Kocakaya gündüz Ülker'de, gece saatlerinde gecekondu için çalışıyordu. Papazköprüsü yolundan yürüyerek geliyordu. Taşıt yoktu çünkü, gerçi imkân da yoktu. Minibüse binmek için, Topkapı'ya gitmek gerekirdi. Servis otobüsü, yeni belediye binasının biraz aşağısında bulunan Dere Durağı'na kadar çalışıyordu. Dere Durağı'ndan yaya olarak on beş dakikada geliyordu Havaalanı Mahallesi'ne. Veya Sondurak'ta minibüsten inip yirmi beş dakika kadar yürüyordu. Umutlu ve heyecan doluydu. Ailesini kira derdinden kurtarıp rahat yaşama ortamına kavuşturacak evi inşâ ediyorlardı. Bazen bacanağı da geliyordu inşaata, birlikte çalışıyorlardı. Hemen karşıda bulunan Turgut Reis Camii'nin solunda briket atölyesi vardı; briketleri oradan satın aldılar. Kasalar çerçeveler daha ucuza geleceği için Tosya'dan gönderildi.

Oda oda ilerletildi inşaat. Fikriye Hanım köy dönüşü her safhasında olmaya çalıştı. Bir gün su, bir gün odun taşıyorlardı. Odun için Askeriyenin arazisine gidip askerlerin kesip attığı ağaç parçalarını topluyorlardı. Başlangıçta sadece Ahmet Bey kalıyordu inşaatı süren gecekonduda. Dış duvarlar örüldükten sonra çatı çatıldı. Belediye geliyor, inşaatı engellemek istiyordu. Çatı yapılırken Ramazan'dı. Sahurdan sonra yatmıyor, komşularla beraber çalışıyorlardı. Bir seferinde zâbıtalar erkenden geldi. İnin çatıdan, diye sesleniyor, çatının kapatılmasına izin vermiyorlardı. İçlerinden biri "imana gelip", bırakın, dedi, kadının eşyalarının üzerine yağmur yağacak. Yağmur çiselemeye başlamıştı. Yarısı içeride, yarısı dışarıdaydı eşyaların. Zâbıtalar gittiler. Çatı yapıldıktan sonra sırasıyla salon olarak kullanılacak büyüklükteki tek oda, kömürlük, hem mutfak hem ayakkabılık olarak kullanılan aralık, ardından tuvalet, banyo ve nihayet mutfak yapıldı. Para bulundukça devam ediliyordu. Nihayet iki oda da yapıldı. Toplam iki senede tamamlandı gecekondu.

Susuzluk günlerinde mahalleye gelen tankerlerin önünde yaşanan sıra kavgalarından Fikriye Kocakaya da söz etti. Turgut Reis Mahallesi'ndeki bir kavga sırasında bir kadın bıçaklanmıştı.

Kocakayalar 1977-78 yıllarında kırk liraya satın aldıkları yan yana iki arsadan birine yaptılar Havaalanı Mahallesi'ndeki bu gecekonduyu.

"Kaderine terk edilmiş bir beldeydi Esenler o yıllarda." diye anlattı, Menderes Mahallesi 393. Sokak'ta bir bodrum katta bulunan Sülün Tekstil'in sahibi Erkan Sülün. Doktor Hatice Gazel 1984'te evlenip taşındığında da belde susuzluk çekmeye devam ediyordu. Nene Hatun Mahallesi'ndeki evinin penceresinden karşı yamaca baktığında Bağcılar'ı görüyordu Hatice Hanım; boş, yeşil ve sulak. O evde oturduğu yıllar boyunca, şebeke bulunduğu hâlde eşi ve görümcelerinden biri karşıdaki yokuşu tırmanarak bidonlarla su taşımak zorunda kaldılar; musluklardan su gelmezdi çünkü. Karşı gecekondunun bahçesindeki kuyudan su çekip o çamurlu suyla çocuk bezi yıkadığını hatırlıyor Hatice Gazel. 1986'da Çapa'dan mezun olmuştu, mecburî hizmet için yola çıkmayı bekliyordu.

1990'ların ilk yarısında bile halk, aralarında su nöbeti tutardı, gece geldiğinde fark edip depolara, kaplara su doldurmak için. Ancak 1995'ten sonra evlerdeki musluklardan kesintisiz akmaya başladı su. Komşu köy

ve ilçelerde de durum daha farklı değildi. Küçükçekmece'ye yaptığım bir ev ziyaretinin ardından yazdığım "Acı Çekmiş Yüzünde" öyküsünde konu etmiştim: Gittiğim evde rafta dizili bardaklar bile gece bir ara gelen suyla doldurulmuştu.

Kimse köyünde veya kasabasında bıraktığı yaşantısını olduğu gibi tekrar etmek istemedi. Daha uygun ve mümkün şartların arayışı içindeydi haneler. Binalar çoğalırken belediye su borularını getirip bırakmıştı Oruç Reis Mahallesi'ndeki sokağa. Su kanalını Nesrin Ovalı ve "Elektrikçi'nin eşi Sevim" kendi başlarına kazarak boruları yerleştirdiler.

Kocakayalar'ın, Gökada Sokak'taki apartmanlarının ikinci katının salonunun penceresinden bakıldığında hemen ileride minareleri görülen cami, Turgut Reis Camii. 1960'larda bu caminin yakınlarında, Giyimkent'in altında taş ocakları vardı. Dinamitlerle patlatıldığında, ta Çiftehavuzlar'da duyulurdu.

1978'de Esenler, muhtarlığa bağlı bir köydü henüz. Köy halkı elektrikli aydınlanmayla tanışalı on yıl olmuştu, ama Havaalanı Mahallesi sakinleri hâlâ gaz lambası kullanıyordu. TEK, parasını toplayın, direkleri getirelim, dedi. 1979 olmalı; durumu iyice, plastik badana imalathanesine sahip Samsunlu komşuların ön ayak olmasıyla az nüfuslu mahalle gerekli parayı topladı. Direk paralarını muhtarlığa götürdüler. TEK demirden direkleri getirdi, ancak yerlerini mahalleli kazdı ve direkleri dikti. Daha sonra memurlar geldi, elektrik tellerini çekti.

Gecekondu yapıldıktan sonra yaşanılan yerleşme hissi, elektrikle aydınlanan odalarda daha bir güçlenmişti sanki. İlk televizyon aynı yıl derenin öte tarafındaki bir komşunun evine geldi. Yılmaz Kocakaya uzaktan izliyordu. Gerçi seyrek olarak gidip evde seyrettiği de oluyordu. Sabah saatlerinde Filipper'i izlediğini hatırlıyor. Fikriye Hanım, çocukları alışmasın diye çok geç soktu eve televizyonu. Ahmet Kocakaya'nın Suudi Arabistan'da çalışan ağabeyi 1985'te renkli televizyon aldığında, siyah-beyaz televizyonunu onlara verdi.

Etrafta bakkal yoktu. Tüp ve yağ gibi ihtiyaçları temin için Bayrampaşa'ya gidiyor, Yılmaz'ı Yenimahalle Camii'nin yakınlarında bulunan Et ve Balık Kurumu'nun önündeki kuyruğa sokup eve dönüyorlardı. Yılmaz bu

kuyrukta bazen beş saat kadar bekliyordu. Ekmek almak için veya tuz ucuz diye çizmelerini giyip Sondurak'a yürüyordu Fikriye Hanım. Atışalanı'na kadar yokuştu, sonra düzlük; toplam yarım saat. Çocuklar Atışalanı'ndaki ilkokula devam ediyorlardı. Çizme veya kara lastik giyiyorlardı bir yere giderken, aksi takdirde ayakkabı çamur yüzünden açılıyordu.

Gecekondunun inşâsı sırasında olsun apartmanı yaptırırken olsun, tasarruf etmek ve evin geçimine katkıda bulunmak için mümkün olan her yolu denedi Fikriye Hanım. Bostan ekti, yetiştirdiği kara lahana, kıvırcık ve semizotunu çocuklar Turgut Reis Mahallesi'nin ana caddesinde kurulan pazarda sattılar, o ise kazanılan parayla pazarını gördü. İdareli bir hayat sürdürüyor, hesaplı yaşıyorlardı. Fikriye Hanım, odun ateşi üzerine kazan oturtup su ısıtıyordu. Su almak için de iki tenekeyi omuzlarına takarak şimdi üzeri kapatılıp yol yapılmış olan dereye iniyordu. Bu suyla bahçeyi suluyor, askeriyeden onar kilo hacminde iki bidonla taşıdığı suyla ise çamaşır yıkıyordu. "Serde gençlik vardı." Seve seve çalışmıştı, ev sahibi olmak istiyordu. "Bir arsamız, evimiz, çocuklarımızın başını sokacağı bir yer olsun..." Şehremini'de otururken komşularında izlediği bir âdeti aktardı: Kapının önünde bir gül ağacı vardı. Hıdrellez gecesi gül ağacının dibine tahtadan bir ev maketi yapardı kirada oturan konu komşu. Hızır uğradıysa o gece, ev yıkılır ve böylelikle dilek tutanın ev sahibi olacağına inanılırdı.

Üç komşuya ait gecekonduların inşaatı birkaç yıl boyunca sürdü ve bu sırada bir mahalleye dönüştü bulundukları alan. Komşular arasında bir yardımlaşma ağı oluşmuştu: "İmece usulü briketle yaptık gecekonduyu." diye altını çizdi Yılmaz Kocakaya. Ailenin bütün fertleri sıklıkla "imece" usulüne vurguda bulunuyordu yerleşme sürecini aktarırken. Komşunun birisinin çatısı mı aktarılacak, herkes koşuyordu. "İnsanlık vardı, dostluk." Gececiydi Ahmet Kocakaya. Kapıları tahtadandı, ama üç gecekondudan oluşan mahallede kapı kilitleme ihtiyacı duymuyordu Fikriye Hanım. Sabah erkenden kalkıyor, eşiyle veya komşusu hanımlarla askeriye arazisinden su taşımaya gidiyordu. Briketleri almıştı Ahmet Bey, ne var ki at arabasına verecek parası yoktu. Gecekondunun inşâsı sürekli bir denkleştirme çabasıyla ilerledi. Ramazanda sahurdan sonra sabaha kadar çalışıyorlardı. Ceviz ağaçları ve incir ağaçları vardı bahçede. İftar saati yaklaşırken sofrayı oraya kurup ezanı bekliyorlardı.

“Ev Benim, Sömeli Sağlam Olsun”

Kocakaya Ailesi, 1978’den 1991’e kadar Havaalanı Mahallesi’nde aldıkları iki arsadan biri üzerine yaptıkları gecekonduda yaşadı. 1988’de gecekonduya bitişik bahçeye üç katlı apartmanın temeli atıldı. O tarihte mahalledeki hane sayısı yüzü aşmıyordu. Karşıda bir dere vardı. İnce, tahta bir köprü yapmıştı mahalleli üstüne, ilk yağmur sele dönüşünce alıp gitmişti bu ince köprüyü. Uğraşıp yeni bir köprü yapmışlardı. Fikriye Hanım, demir ve tuğla yetmediğinde Bahçelievler’de yaşayan amcasından üç ay içinde ödeme koşuluyla borç alıyordu. Bazen bir akrabadan alıp diğerine ödediği oluyordu. Çocuklar okuldan dönünce inşaata bir ucundan yardım ediyorlardı. Bir kolona yerleştirilecek demir sayısını göz kararıyla tespit edebiliyordu Kocakaya çifti. Etraftaki inşaatları gözlemliyor, komşulara ve ustalara danışıyorlardı. Yılmaz Bey’in hatırladığı kadarıyla en fazla sekiz demir olurdu yerleştirilen.

Fikriye Hanım ise süreci şöyle hatırlıyor: Apartmanın temelini atarken tanıdıkları bir kalfaya danışmışlardı. Zemin kayalıktı. Bir buçuk metre derinliğindeki kayalık zemini dozerle kırdılar. Temeli atıp giriş katı yaptılar. Fikriye Hanım bahçede çalışırken kalfanın sömel işini hafife aldığını, burası nasılsa kaçak, diye az demir koymak istediğini öğrenince, “Sen işçilikten kaçıyorsun, ama ev benim, sömeli sağlam olsun.” diye müdahale etti. Ustaya sigara almıştı ki işe ısınsın da betonu güzel atsın, şapını yağlı etsin, böylelikle aşağı su gelmesin; izolasyonu kavi olsun. Günde dört kez çay demliyor, yemeği zamanında hazırlıyordu; aman güzel çalışsın işçiler, diye.

Yılmaz’a evlerine yakın Gökçe Sokak’ta, bir kömürlüğün yanında on beş lira kirayla küçük bir dükkân tutmuştu, tuhafiyecilik yapsın diye; bir yandan onunla ilgileniyordu. Delikanlı, bir ipliğe on kez açıp bakıyorlar, diye kızıyordu kadınlara. Gecekonduya gelip işçilere çay veriyor, tuhafiye dükkânına dönüyordu Fikriye Hanım. Komşuların kolonlarını ölçüyordu eliyle, iki buçuk karış kadar oluyordu; kendi inşaatındaki kolonu ölçüyordu, iki karış ancak geliyordu. Niye? Ahmet Bey araya giriyordu: “Sen kalfa mısın? Niye karışıyorsun kalfaların işine?” “El elin eşeğini türkü söyleyerek ararmış.” diye cevap veriyordu. Bir kalfa, bir usta, iki

amele çalıştırıyordu. İşçilerin harçları iyi karmadığını fark ettiğinde de uyarmaktan kendini alamıyordu: "Güzelce karın, iki çuval değil üç çuval çimento koyun, yeter ki sağlam olsun." Kontrol etmediğinde kötü sürprizlerle karşılaşabiliyordu. Balkon az daha geniş olsun, demişti, ama bunu söylememiş gibi dar tutmuşlardı ölçüyü. Biraz bekledi Kocakayalar, para bulup sütunları diktiler. Fabrikası vardı orada, ucuza gelirdi; bir kamyon tuğla getirttiler Tosya'dan. Yemekleri odun sobası üzerinde pişiriyordu ki tüp parasından artırsın Fikriye Hanım. Ailenin sofrasından da kısarak on iki büyük gremse altın yaptırmıştı. "Bir top lahanayla pazarı görürdüm, bir kıvırcık satar bir ekmek alırdım." Diğer komşu hanımlar da daha farklı yaşamıyordu.

"Gecekondu zamanı" komşular toplanır, sac hazırlar, ekmek yaparlardı. Eskiden hemen her gün Yüzyıl Mahallesi'ne giderdi Fikriye Kocakaya mukabele için, on beş dakika yokuş çıkarak. Tekstilkent'in yeri olduğu gibi ormandı. Askeriyeye aitti. Komşunun Bedford'uyla pikniğe giderlerdi. On-on beş koyunu olan Sivaslı komşu bir koyun keserdi. Ateş yakar, haşlama yaparlardı. Fikriye Hanım ise kaz besliyordu; altmış kazı, on-on beş tavuğu vardı. Elinde bidon, askeriyenin arazisine kaz gütmeye giderdi. Kazlar dereden çıkmak istemezlerdi. Şehir şebekesinin bağlanmadığı o dönemde günde beş-altı bidon su taşıdığı olurdu.

1983'te Yılmaz Kocakaya, Gaziosmanpaşa İmam-Hatip Lisesi'ne yürüyerek gidiyordu. Aile, bütçesini zorlayarak yurda yerleştirdi nihayet. Ne var ki Yılmaz annesinin ifadesiyle arkadaşlarına uydu. Yatılı kalmaktansa yol yürümeyi tercih ettiğini söyledi. Kış şartlarında bir buçuk saat süren yürüyüşü sırasında saçları buz tutmuş olarak varıyordu okula. Dönüşle birlikte günde üç saati bulan bu yürüyüşlerin yorgunluğuyla ortaokul üçüncü sınıfta okulu bıraktı. Topkapı Hakan Sitesi'nde oto boya tamircisi olarak çalışmaya başladı. Annesiyle birlikte, kolay bir meslek, diye seçmişlerdi. Hangi mesleğin istikbali olur, hangi meslek iyi para getirir, hangisi daha iyi şartlara sahip, diye araştırma yapmışlardı ana-oğul. Oto boyacılığı sade bir meslekti. Bir boya tabancası yeterli olurdu. Ne yazık ki altı ay kadar sonra boya zehirlenmesi yaşadı Yılmaz. Doktor ailesine, alın oğlunuzu o işten, dedi.

Fikriye Kocakaya gecekondu evinin yapımının her safhasında bulundu, bu evin yanına yaptırdıkları üç katlı betonarme binanın inşaatını da dikkatle takip etti.

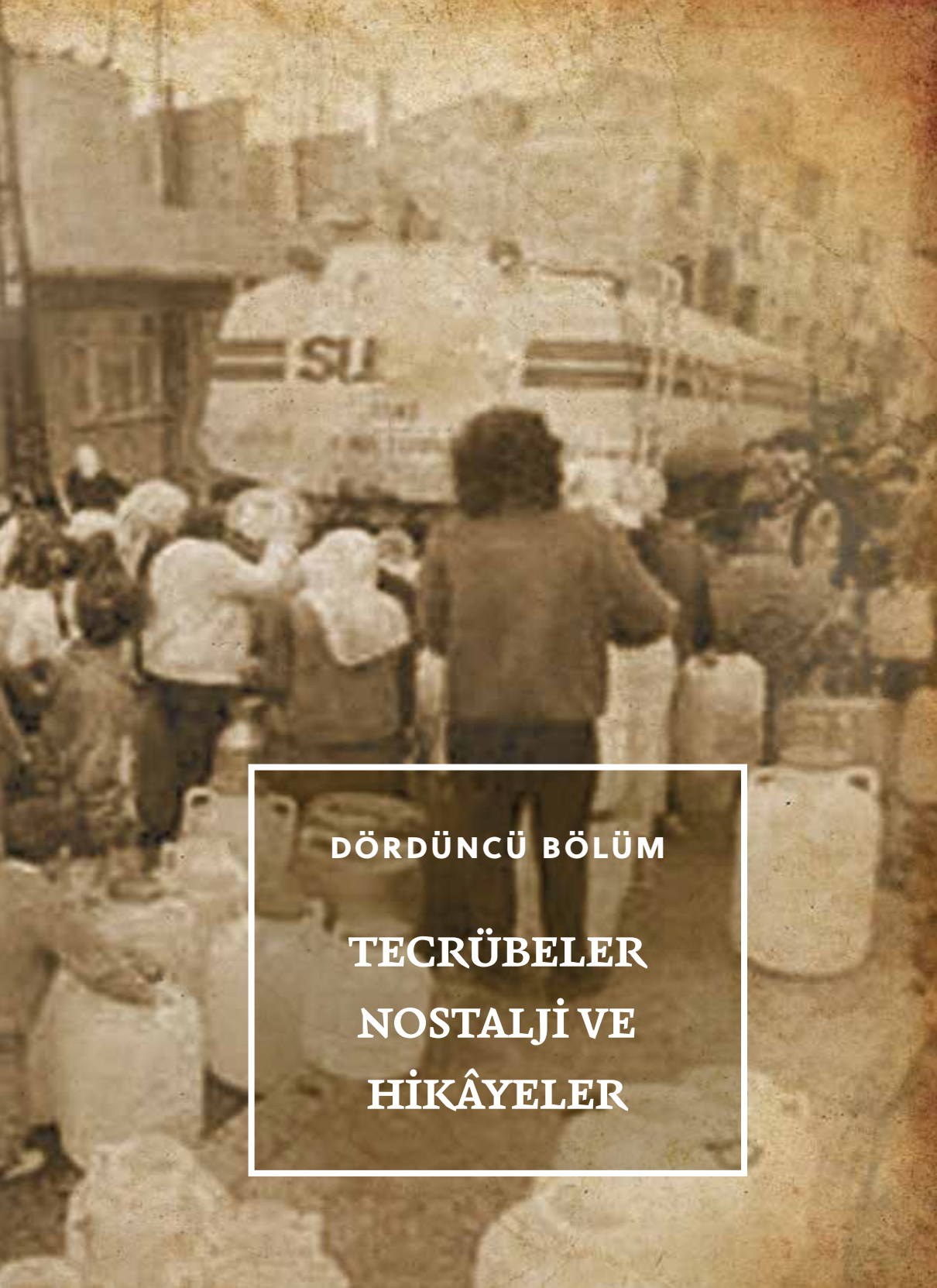
Ahmet Kocakaya'nın ağabeyi *Millî Gazete*'nin mümessil kadrosuyla Cidde'ye gitmiş, orada evlenmişti. Amcasının ön ayak olmasıyla aynı gazetede çalışmaya başladı Yılmaz. Bir süre sonra seni Cidde'ye aldırırım, diyordu amcası, ama elinde olmayan sebeplerle sözünü tutamadı. Yılmaz da bir yıl kadar sonra ayrıldı *Millî Gazete*'den ve Ülker'de çalışmaya başladı. Bütün İstanbul'da sert bir kışın yaşandığı 1986'da Ülker'de çalışıyordu. Karda, tipide Topkapı'dan üç dört saat yürüyerek ulaşabilmişti Esenler'e.

Ertesi yıl askere gitti Yılmaz. O giderken apartmanın bodrumu yapılıyordu. Dönüşünde önce annesinin iki ev yukarılarında bulunan sokakta açtığı tuhafiye dükkânında çalıştı. Ne var ki dükkân zarar ediyordu. İki yıl sonra müşterilerin tutumlarından duyduğu rahatsızlıkla kapattı. İnşaat, sigorta ve otomotiv alanlarına yöneldi.

Ailenin ortanca çocuğu Ayşe anaokulu öğretmeni olarak işe başladı 1995'te. Okul öncesi çocuklara eğitim veren bir kursta çalıştı yıllarca. "En az bin kişide emeği vardır." Erzurumlu bir gençle evlendi, Karabayır'da yaşıyor. Küçük oğulları Kartal'da öğretmen. Kocakaya çifti, Tekirdağ'da yazlık aldılar. Nisan-Mayıs gibi gidiyor, kış mevsimi dışında bütün yılı orada geçiriyorlar. Bahçede karalahana, semizotu, kıvırcık, nane yetiştiriyor Fikriye Hanım. İstanbul'da bulundukları aylarda Havaalanı Mahallesi'ndeki apartmanın üst katındaki dairelerinde yaşasalar da gündelik hayatları büyük oğulları Yılmaz'ın bir alt kattaki dairesinde geçiyor. Ortak kaynıyor tencereleri.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TECRÜBELER NOSTALJİ VE HİKÂYELER

12 Eylül; Kuralsızlığın İkâmeti

1980'lerde, belde hâlâ İstanbul'un bir hayli dışında sayılırdı. Aynı yıllarda Ümraniye'de sıkça olduğu gibi gecekondu sahipleriyle polis arasında yaşanan çatışma sahneleri görülmedi. Arazi boldu ve kendi hâline terk edilmişti. İstanbul'un hizmet almaya lâyık bulunmayan fakir bir yöresiydi Esenler. Göç edenler, kendi başlarının çaresine bakıyorlardı. Sultanbeyli'nin otuz yıl boyunca otoyola çıkıştan yoksunluğu, o yıllarda şehrin göçmenleri karşılama tutumu konusunda bir fikir veriyor. "Arada kalmak, çeperde yaşamak..." Funda Şenol Cantek'in *Kenarın Kitabı*'nda dile geldiği gibi, ihlaller bir bakıma oluşmamış mevzuatı ve sağlanmamış imkânları büyük bedeller ödeterek hatırlatan problemler oluşturuyordu.

Medyada sıklıkla estetik yoksunluğuyla eleştiri konusu edilen betonarme camiler de bu kendi hâline terk edilmişliğin bir parçası hoş. Turgut Cansever ilk gecekondu mahalleler oluşurken insanların henüz sade, mahallenin çatı dokusundan ayrılmayan küçük mescitler inşâ etmiş olduğuna dikkat çekiyordu, *Arredamento Dekorasyon* röportajında. Ancak yeni gecekondulaşma sürecinde tek katlı gecekondular apartmanlara dönüşürken camiler de yüksek binalar arasında kaybolmamaları kaygısıyla, bir tür kale, direnme alanı gibi görüldükleri için de daha heybetli bir şekilde inşâ edilmeye başlandı.[5]

---

[5] Bu süreci Esenler ve Atışalanı camilerinde de izlemek mümkün. 1952'de ibadete açılan, içi 450 toplam alanı bin 600 metrekare, kubbesiz, iki buçuk kat yüksekliğinde ve minaresi 20 metre yüksekliğinde olan Atışalanı Merkez Camii'nin mazbut ölçülerine karşılık, 1993'te 2 bin 200 metrekarelik bir alana yapılan Sondurak Camii'nin minaresi 49, kubbesi ise 25 metre yüksekliğine sahip. 1967'de toplam 960 metrekare üzerine 406 metrekare iç alanla inşâ edilen Esenler Mimar Sinan Camii'nin kubbe yüksekliği 26, minare uzunluğu ise 30 metre, 1989'da 1580 metrekare toplam alana 1400 metrekare iç alanla inşâ edilen Esenler Merkez Camii'nin kubbe yüksekliği 28 metre, minaresi ise 57. 2011'de 2 bin 84 metrekarelik toplam alanda 710 metrekarelik bir zemine inşâ edilen Havaalanı Camii'nin kubbe yüksekliği 26 metre, minaresinin yüksekliği ise 45 metre. 1967'de toplam 600 metrekarelik bir alana yapılan Nine Hatun Camii'nin kubbesi 22, minaresi 52 metre yüksekliğinde; 1973'te, 550 metrekarelik bir iç alanda inşâ edilen Fatma Hatun Camii'nin minaresi ise 30 metre yüksekliğinde. Fatma Ha-

Zekeriya Sirkeci'nin 1960'ların başlarında mahalleliyi seferber etmesi üzerine yaptırılan Mimar Sinan Camii'nin yerine 2011'de oğlu Süleyman Sirkeci'nin önayak olmasıyla aynı adı taşıyan çok daha büyük bir cami yaptırıldı.

Göçmenlik bütün Türkiye'de ânî bir artış göstermişti askerî darbeyi takiben. Ne var ki göçün ardından yaşanan yerleşme süreçlerini yönetecek kural ve alışkanlıklardan yoksundu sistem, böyle bir konuda yol gösteri-

tun Camii'nin kubbe yüksekliği üzerine bilgi edinemedim. Mahallelerin nüfusu arttıkça cami sayısı artarken küçük mescitlerin inşâsının da sürdüğü görülüyor. 1993'te dış alansız 120 metrekarelik bir alanda inşâ edilen Nene Hatun Mescidi, bir apartmanın giriş katında bulunuyor; yüksekliği 3 metre.

cilik vitrin düzenlemelerinden öte gitmeyen faaliyetlerle sınırlıydı. Gerçi göçmenler birbirini karşılıyor ve ellerindeki imkânlarla ağırlıyorlardı. Komşular gecekondunun yapımına destek oluyor, su kuyularını kullanıma açıyorlardı. Birlikte sürmekte olan yerleşmeyi sahici kılmak üzere bir cami yaptırma planı için bir araya geliyorlardı. Dip dibe yapılaşma başlamışsa da henüz iki-üç kat müstakil evler ağırlıktaydı. Dört-beş katlı apartmanlara seyrek rastlanıyordu.

Esenler halkından öğrendim: 90'lara kadar çamurlu bir köydü ilçe, ama alt kültür yoktu. Bütün fakirler aynıydı. 2000'lerde konuşulan ve Ömer Miraç Yaman'ın oylumlu bir içerikle ele aldığı "Apaçi" profilini çağrıştıran gençler, uyuşturucu kullanımı, sokak kavgaları, kuruluş hikâyelerinde yer almıyor. Beri taraftan su tankeri önündeki dövüş çekiş, kız yüzünden kavgalar, balkon oturmaları rahatsızlığı, minibüs kuyruğunda laf atmalar, Maltepe veya Güngören gibi semtlerde olduğu kadar yaşanıyordu. 12 Eylül Darbesi gerçekleştiğinde, iyi ki askerler geldi, artık ölümler olmayacak, diye düşünüyordu geniş kesimler. Eski parti çekişmeleri ortadan kalkmış, Turgut Özal'ın partisi iktidara gelmişti. Memleket zenginleşecekti. Böylelikle bir hareketlenme yaşandı büyük şehirlere doğru. Bağlanma, ilgi, dayanışma ihtiyacı; sükûnet arayışı... Her yöreden ve meslekten insan geliyordu Esenler'e.

90'ların kalabalığından önce sokaklarında komşuların ortak oyunlarının sesleri yükseliyordu. 1980'lerde komşu kadınlar ve çocuklarla ip atlıyordu Oruç Reis Mahallesi'ndeki evinin önünde Nesrin Ovalı; kırk yaşındaydı. Merzifon'a bağlı köyünde yaşarken de ip atlardı, evli barklı çağlarında bile, özlemle hatırlıyor. 1975'te ailesiyle geldiği Esenler'e yerleşirken defalarca iş değiştirdi, hep çalıştı, ama komşuluk ilişkilerine ihtimam göstermeyi de ihmal etmedi. Bahçe sahibi oldu, ekti, biçti, konu komşuya dağıttı. Yan yana bir belde ve köyün kendi içinde yeni bir kimlik ve vücut kazanma sürecinin savrulma sebeplerini birbirine tutunarak atlattı komşular.

Kazım Karabekir Mahallesi, Atışalanı Caddesi üstündeki sonradan apartmana dönüşecek evini 1980'de yaptırdı Çiftçi Ailesi. Sokağın karşısındaki bir apartmanda eltisi yaşıyor Fatma Çiftçi'nin, kırk altı sene önce de olduğu gibi. Köyde de beraberlerdi aynı eltisiyle ve göçün ardından yine

aynı dairede yedi yıl yaşadılar, sonra çekirdek aile olarak ayrılıp üst kata taşındılar. Alt katta Feyyaz Bey'in kardeşinin ayakkabı dükkânı vardı. Üç katlı binadaki dört dairenin biri Fatma-Feyyaz Çiftçi'ye ait, diğerleri Feyyaz Bey'in kardeşine. Geçen kırk altı yıl içinde yakın komşularının çoğunluğu İstanbul'un farklı ilçelerine taşındı. İçlerinde vefat edenler oldu. Eski komşulardan Sevim Abla, şimdilerde sağlık problemleri yüzünden sokağa çıkamıyor pek.

Kezban Gidenler, 1980'lerde gelin geldi Kazım Karabekir Mahallesi'ne, o dönemde cadde üstünde otuz bina olsun sayılamazdı. Yirmi sene eltisiyle aynı evde oturdu. "Ah, 80'ler, komşuluğun altın çağları!" diye hatırlıyor, "Seksenler" dizisini gözlerimizin önünde canlandırırcasına. "Kapımızı kilitlemezdik. Bir gece saat üçte kapım dövüldü. Komşumun ufak oğlu battaniyesini de alıp gelmiş, sizde yatacağım diyor. Annen baban merak eder, dedim. İzin almaya gittim. Evlerinin kapısı açıktı, ses seda gelmiyordu. Yatak odasının kapısını vurup seslendim. Tamam, kalsın, dediler anne babası." Komşu komşunun faturasını öder, komşusu için kuyruğa girerdi; öyle bir güven, dayanışma vardı.

1980'in zor şartlarını birlikte aştığı komşularını özlüyor Fatma Çiftçi. Çoğu İstanbul'un farklı yörelerine taşındı.

Kemer Mahallesi'nde yaşayan Şadiye Karabul da (1960) özlüyor 80'lerdeki komşuluğu: "Akraba gibiydik komşularla, cenazelerde hastalıkta ayrı gayrı bilmezdik." Çankırılı, Giresunlu, Ünyeli komşuları oldu Karabul ailesinin geçen yıllar içinde. Sivaslı sadece bir aile vardı. 952. Sokak'ın aşağılarında Doğu Karadenizli nüfus ağırlık kazanıyordu.

Sadece Esenler değil, bütün İstanbul göç aldı 1980'lerden sonra. Esenler daha fazla göç aldı, ne de olsa emlâk fiyatları daha uygundu. Akrabalar, eş dost... Derinlikli arka plan hikâyeleri olan, mevcut dokuya yedirilmeye müsait bir göç alıştı bu. 1980'lerin sonuna kadar Esenler'de yaşamış olanlar, beldenin o yıllardaki güvenilirliğini özlemle anlatıyor. Ancak plansızlık ve programsızlığın getirdiği yapılaşma giderek yeni bir dönemin haberini vermektedir.

Osmanlı şehir tecrübesinde katılımın değil, bilfiil halkın icrası ve karar vermesinin söz konusu olduğunu hatırlatmıştı Turgut Cansever, 1996'da gerçekleşen, benim de bir tebliğ sunduğum Habitat atölyesinde. Halkın yapma girişimine üst irade katılıyordu, o kadar. İstanbul ise bu tecrübeyi dikkate almayan siyasetlerin getirdiği noktada -organize olma özellikleri açısından- bir metropol özelliği göstermiyor, "vahşi bir nüfus yığılma ortamı" sergiliyordu, Bilge Mimar'a göre.[6]

Esenler 12 Eylül askerî darbesine kadar büyük ölçüde kendi kaynak ve kurallarına yaslanarak gelişti. Askerî darbeden sonra ise kendi içinde oluşturduğu nahif dengenin dış müdahalelere açılmasının getirdiği bir kargaşaya duçar oldu. Mübadillerin uzun yıllar oturduğu, meşe ağacından yapılan Rum evlerini sağlam ve esnek, dolayısıyla depreme karşı dayanıklı kılan "Çingene çivisi" misali bir tutkaldan yoksundu çok kolay yapılan betonarme binalar. Tek katlı bir gecekondunun inşâsı sırasında akla geldiğinden daha çok hesaba katılmıyordu deprem ihtimali, kat üstüne kat çıkılırken.

---

[6] 1990'larda İngiltere'de yaygınlık kazanan "hesaplanmış belirsizlik" mimarisi, mimariye yatay yaklaşımı ve zaman-bazlı kentsel müdahaleler sayesinde alternatif uygulamalar üzerinde kalıcı bir etki oluşturdu. Öne sürülen ve yıllar geçtikçe de tavsadığı dile getirilmeye başlanan sihirli kelime "sürdürülebilirlik"in yanı sıra,"katılım"dı. "...gerçek bir dönüşüm süreci yerine kestirme bir teskin etme yöntemi..." diye tarif ediliyor *Katılım Kâbusu*'nda.

İlçenin yapılanmasında payı olan simalardan biri olan Kamil Tezcan, en baştan itibaren inşaatların plan ve denetim olmadan gerçekleştiğinin şahidi. Henüz belediye statüsüne sahip olmadığı dönemde gelenler bir parsel alıp bir veya iki katlık, planı projesi olmayan evler yaptılar. Yerleşimci tarla parselleri alıp işe koyulduğunda yolunu kendi çiziyor, pencere ve kapılarına, balkon ve çıkmalarına, taban alanı kat sayısıyla (TAKS) kat alanı kat sayısına (KAKS veya emsal) kendi başına serbestçe karar veriyordu. Kimse, senin projen nerede, tesisat bağlantıları hani, diye sormuyordu. Kanalizasyon şebekesi yoktu, herkes çukur açıyordu. Kişisel düzenlemelerde cami ve okul yerleri hesaba katılmamaktaydı. 1993'te ilçe olup belediyeye kavuşmasıyla birlikte müteahhitlerin ilgi alanına girdi belde. Eski evler yenilenmeye başlandı.

Esenler'in 1980 öncesi CHP'li Belediye Başkanı Çetin Aksoy'a göre, 12 Eylül Darbesi'nin ardından meydana gelen yetki karmaşasında havali büsbütün gecekondulaşmaya terk edildi. Aksoy, 12 Eylül Darbesi'nin en büyük zararı bu yerleşime verdiğini vurguluyor. Kendisi görev başındayken, daha önce yapılmış olan imar planlarına rağmen kat sayısını sınırlı tutmuş, ancak yeni bir imar planı yaptıramamıştı. Böyleyken, bakanlıkla yeni bir imar planı için anlaşmaya varılmıştı. Esenler'in nihâî nüfusunun 300-350 bin olarak düşünüldüğü bir plandı söz konusu olan; mevcut yapılaşma ise henüz 9-10 bin (bina) civarındaydı. Hâlihazırdaki okul binaları o dönemde boş bırakılan donatı alanlarına karşılık geliyor. Halil İbrahim Vakfı'nın, Halil İbrahim Camii'nin ve okulun bulunduğu zeminin altına çift katlı kapalı otopark yeri yapmak için proje hazırlamışlardı. O tarihlerde, park sorunu yaşanmıyor olsa da beldenin geleceğini öngörerek cami hocaları ile görüşüp projeyi anlatmış, bu şartı kabul ederseniz camiyi de biz yapacağız, diyerek onları ikna etmişti. 12 Eylül süreci bu projelere izin vermediği için Esenler'in bir Bahçelievler olmasını engelledi: "O dönemlerde parasızlık vardı. Belediyenin gelirleri şimdiki gibi değildi. Esenler'in dokuz mahallesinin yedisine araba giremiyordu. Kısıtlı imkânlarla çok şeyler yapmak için çizmeleri giyip gece gündüz çalıştık. Dörtyol Meydanı bir gecekondu yerleşimi idi. Biz burada hak sahipleri ile görüşerek meydanı genişletmek için tekliflerde bulunduk. Burada bulunan alanı yeşil alan olarak bırakmıştık; üç bin dönüm çam ormanı olacaktı. Yukarıda Esenler'in

sebze hali var. Orada da 60 bin kişilik stadyum tasarlıyordum, mecliste onaylatıldı bu tasarı."

Aksoy'a göre ilçedeki kötü yapılaşmada öncelikle 1973 seçimlerinde iş başına gelen Adalet Partili (AP) Belediye Başkanı Mustafa Yumak'ın ve ikinci olarak da beldenin ilk belediye başkanı CHP'li Nadir Bayır'ın icraatları belirleyici oldu. Yumak ve Bayır imar planı olmaksızın bina yapılmasına izin vermelerinin yol açacağı problemleri öngöremediler: "Demeleri gerekirdi ki şu caddede işte oraya ev yapılmaz. Ben iş başı yapar yapmaz 9/50'den (üç kat) fazlasını yasakladım. Ana caddeler beş kat, diğer parseller üç kat olacak dedim. İmar Planı yaptırdım. Ben geldiğimde her yer satılmıştı, yeşil alan yoktu. Caddeleri büyütme şansı kalmamıştı. İmar Yasası'na göre bir imar adasında yüzde 50 yapılaşma olmuşsa eğer, nasıl geliştiyse öyle devam eder. Albay, belediye başkanlığı makamına getirildiğinde çok kat izni verdi."

O dönemlerde beldede iki ortaokul varken, henüz lise yoktu. Aksoy, belediye seçimleri öncesinde İbrahim Turhan'ın doktor kızı Nesibe Hanım'la konuşarak, çiftliğin yerinde babasının adıyla bir lise binası yapma konusunda ikna etti. Fevzi Çakmak Mahallesi'ndeki Neyyir Turhan Okulu'nun inşâsı için de Turhan'ın kızlarından Neyyir Turhan'la konuşmalar yaptı. Ferhatpaşa Çiftliği'nin şimdiki metronun bulunduğu bölümünde belediye parkı yapılması konusunda ise İbrahim Turhan'ın doktor kızıyla konuşarak onay aldıktan sonra Kadıköy'den bir peyzaj mimarına on beş bin liraya proje çizdirtti. Park projesi hazırdı, ne var ki 12 Eylül beldenin yetmiş dönümlük bir kültür parkına sahip olmasına izin vermeyecekti. Dörtyol'u da hak sahipleriyle konuşarak genişletmeye çalıştı Aksoy. Ayrıldığında şimdiki meydanın yeşil bir alan olduğunu vurguluyor.

Kemer Mezarlığı, Nadir Bayır zamanında yapılmıştı. Esenler'in nüfusu o dönemde 80-85 bindi. Nüfusun daha da artacağı düşünüldüğü için yukarılara doğru genişletildi mezarlık alanı. Yüz doksan dönümlük askeriye arazisi belediye tarafından etrafına bir duvar çekilerek halka açıldı. Aksoy hemşehrisi olan Sağlık Bakanı nezdinde girişimlerde bulunarak şimdiki metronun bulunduğu yerde hastane yapılması için de projeler hazırlattı. Almanya'dan hibe yoluyla dokuz otobüs alınmıştı. Ancak otobüsler on bir

metre uzunluğundaydı ve mevzuata göre on metre olmaları gerekiyordu. Uzun uğraşılardan sonra mevzuata uygun halk otobüsleri sefere konuldu.

Otogarın yerine ise bin yüz yataklı hastane projesi hazırlatılmıştı, temelinin Aralık 1980'de atılması planlanıyordu. Ne var ki askerî darbe gerçekleşti. Esenler için çalışan siyasetçiler kovuşturma ve soruşturmalara tâbi tutuldular. Darbeden sonra, askerler kendileriyle iş birliği yapmasını talep ettiğinde, "Siz beni ihtilal yaptırıp belediye başkanlığından aldınız, sizin memurunuz olmam." dediğini anlattı Aksoy.

CHP'li bir diğer siyasetçi, Şuayip Vardar, 12 Eylül'ün Esenler'deki geçmişe ve geleceğe dönük bütün çalışmaları yok ettiği konusunda Aksoy'la hemfikir. Vardar, 1939 Üsküp doğumlu, siyasi çalışmalarına 1960'larda başlayan Yugoslavya kökenli bir siyasetçi. İlk, orta ve lise tahsilini Üsküp'te tamamlayan Vardar'ın ailesinin 1955'te Türkiye'ye göç etme süreci şöyle gerçekleşti: Tito Dönemi'nde Müslümanlar görece bir rahatlığa kavuşsa da Müslüman kadınlara devlet dairelerinde çarşaflarını çıkarma mecburiyeti getirilmişti. Bosna'da 1940'lı yıllarda Tito'nun partizanlarının Anti-Faşist Kadın Cephesi'nin gerçekleştirdiği peçe karşıtı kampanya, dönemin Yugoslavya'sında Müslüman kadınların yaşadığı şartlar üzerine bir fikir verebilir. 1949'da İslâmî faaliyetleri nedeniyle hapse atılan Aliya İzzetbegoviç de 1949'da Tito'nun başa geçmesini takiben sisteme getirdiği eleştiriler yüzünden daha fazla baskı görmeye başlamıştı.

Bir gecede göç kararı aldı Vardar ailesi ve tarla, ev, iki dükkân; neleri var neleri yoksa geride bırakarak Türkiye'ye doğru yola çıktı. Doğruca İstanbul'a gelip Cerrahpaşa'da yaşayan büyük kızlarının tuttuğu üç katlı evin bir katına yerleştiler. Maddî sıkıntı çekmediler. Ailenin büyük oğlu zanaatkârdı. Şuayip Bey Yunanistan'dan gelen muhacirlerin kurduğu Küçükmustafapaşa Kulübü'nde futbol oynadı. Esenler'de çıktığı bir maçta beğenildi ve giderek bu köyü benimsedi.

O yıllarda Esenler, henüz nahiye merkezi olan Mahmutbey'e bağlı bir köydü. Havalide sevilen bir sima olarak ilgi gören Şuayip Vardar, yaşı tutmadığı hâlde büyütülerek Bakırköy CHP Gençlik Kolları'na üye kaydedildi. CHP'nin Esenler'deki yirmi birinci üyesiydi. Şoförler Derneği'nin kuruluşunda bulundu. Dernek üyelerinin kayıtlarını yaptı, defterleri tuttu.

1970'te de Esnaf Derneği'nin kurucularından oldu. Esenler, yaşanması kolay olmayan bir köydü. En yakın merkeze gitmek için en az iki vasıtaya binmek gerekiyordu. 1957'de Vatan Caddesi yapılırken meydana gelen yıkımlar üzerine insanlar bu kendi hâlindeki köyde bir gelecek görerek arsa almaya başladılar. 1956'da Menderes'in başlattığı imar seferberliği başlığı altında gerçekleşen kentsel dönüşüm, şehrin merkezinde mülk yatırımı konusunda bir güvensizliğe yol açmıştı doğrusu. Süleyman Sirkeci, babası Zekeriya Sirkeci'nin cadde üstünde parsel almaktan kaçındığını anlatmıştı: "Menderes gelir, yıkılsın, der..." Başbakan İstanbul'da otoyollar görmek istiyor, bu nedenle de "Şurayı da yıkın, burayı da yıkın." diyordu, inceleme gezileri sırasında. Sirkeci Ailesi Esenler'e yerleşmeden önce altı sene Küçükmustafapaşa'da, Karadeniz Caddesi üstünde bir evde yaşamış, ancak ev sahibi olamamıştı. "Menderes buradan geçecek, şurayı da yıksınlar ister." diye düşünen Sirkeciler, 1958'de kentsel dönüşüm yıkımlarının ulaşamayacağı fikriyle Esenler'den ancak cadde üstünde olmayan bir arsa aldı nihayet.[7]

Köy böylece hâsıl olan ve reklam kampanyalarıyla da yayılan bir ilgiyle gelişti, evler yapıldı, nüfus artmaya başladı. 1965 yılı genel nüfus sayımında nüfusu 17 bin 709 olarak tespit edilmişti. Nüfus artışının sürmesi üzerine 1969'da Esenler Köyü İhtiyarlar Heyeti bir girişimde bulundu ve belediyeye dönüşme yönünde bir referandum gerçekleşti. 7 bin 449 seçmenden oylamaya katılan 1348 kişinin 1155'i köylerinin belediye olmasından yana oy kullandı. İstanbul İl Genel Meclisi de 23 Ocak 1969'da Esenler'de belediye kurulmasının uygun olduğuna karar verdi. Dolayısıyla bir belediye başkanı arayışı ortaya çıktı.

Esenler o döneme kadar Adalet Partisi'nin kalesi olarak biliniyordu. Şuayip Vardar'ın anlattığına göre, kendisinin de içinde bulunduğu CHP'liler o sene belediye başkanlığı seçimlerini kapı kapı dolaşarak kazandılar. Beklenmedik bir iç muhalefet oluştu zamanla ve Şuayip Bey'in de içinde bulunduğu beş belediye meclisi üyesi, destekleriyle seçimi kazanmış olan

---

7 "Sur İçi'ne dokunmayın, Bizans kokuyor." demişti Le Corbusier. Aslında Demokrat Parti Dönemi'nde Atatürk'ün Prost'a yaptırdığı plan sürdürüldü ve bu planın şehrin yapısıyla uyumsuzluğunda ortaya çıkan sorunlar, sürekli bir inşaat karmaşası mirası bıraktı geride. Menderes yargılanırken bunu dile getirmişti zaten.

Nadir Bayır'a muhalefete başladı." Nadir Bayır çok şeyler yaptı ama bazı yapılmaması gerekenleri de yapınca biz karşı çıktık kendisine." diye izah ediyor bir internet sitesinde okuduğum söyleşisinde. Neticede Bayır, gensoru ile düşürüldü. Bununla birlikte muhalif belediye meclisi üyeleri süreci kontrol etmeyi başaramadılar; belediyeci değillerdi çünkü. Ve belediye başkanı evrakı istediği gibi düzenleyerek görevinde kaldı. Esenler'in bir belediyeye dönüşürken bünyesinde mevcut hareketliliği ve çok sesliliği ortaya koyması açısından ilginç bir tecrübeydi yaşanan.

Üç sene belediye encümen azalığında bulundu Şuayip Bey. Belediye faaliyetleri nedeniyle bir gün evde üç gün Ankara'da bir hayat sürdürdüğü için sahip olduğu on yedi makineli trikotaj atölyesini kaybetti. Nadir Bayır'ı her şeye rağmen rahmetle anıyor, Esenler'e politikacı yetiştirdiği, ayrıca belediyeciliği öğrenmelerinde payı olduğu için.

Şuayip Vardar Esenler'e, muhacirlerden oluşan bir futbol takımında oynarken maç için gitti ve zamanla benimsediği bu köye yerleşti.

1973 seçimlerinde belediye başkanlığını Adalet Partisi'nin adayı Mustafa Yumak kazandı. Nadir Bayır ise Güven Partisi'nin adayıydı bu seçimde. 1977'de ise CHP'li aday kazandı belediye başkanlığı seçimini.

Şuayip Vardar şimdilerde hâlâ CHP'den Belediye Meclisi azası olarak faaliyetini sürdürüyor. Vardar, 1970'lerde Esenler'de gerçekleşen olumlu değişiklikleri şöyle özetliyor: Nadir Bayır zamanında altyapısı olmayan beldenin bütün mahallelerine su getirildi, kanalizasyon şebekesi yapıldı. Bazı mahallelerde yollara Arnavut kaldırımı taşı döşendi. Mustafa Yumak zamanında ise Dörtyol Meydanı'ndaki belediye binası yapıldı. Vardar ve arkadaşlarının bir Almanya yolculuğunda yaptıkları girişimler sonucunda Bayburtlu gurbetçiler, Esenler Belediyesi'ne bir dozer ve iki kamyon hibe etmişlerdi. Bu dozer ve kamyonlar sayesinde altyapı çalışmaları hızlandı. Beri taraftan Yumak'ın son dönemlerinde müteahhitlere iş verilmeye başlandığının da altını çiziyor Vardar.

Darbenin ardından, inşaat faaliyetleri iki yıl kadar kesintiye uğradı. Oysa nüfus artışı sürüyordu; Anadolu'da yaşanan ekilebilir toprakların yetersizliğinden ileri gelen işsizlik yüzünden büyük şehirlere göç yoğunluk kazanmıştı. 1969'dan itibaren belediyeli bir yerleşim olarak yönetilen Esenler, darbeden sonra Bakırköy Belediyesi'ne bağlı şube müdürlüğü olarak ihdas edildi. Bakırköy Türkiye'nin en büyük belediyesiydi. Esenler ise bağlı olduğu merkezin çok uzağındaydı; bu da mevzuat boşluğunun sürüp gitmesi anlamına geliyordu. Üstelik nüfusu dalgalanmaya devam ediyordu. Balkan göçmenleri arasında evlerini veya arazilerini satarak ayrılanlar oldu. Mübadillerin en yüksek oranda arsa satmaya yöneldiği dönemdi, 80'ler. Kazım Karabekir Mahallesi Muhtarı Gülbek Taştan, 1984'ten sonra inşaat faaliyetlerinin birdenbire hızlandığının altını çiziyor. Ne var ki belediye merkezli denetim imkânından yoksundu belde. Denetleyecek mercilerin yokluğunda, iki kat için izin alan müteahhidin binayı dört kata çıkarması olağan hâle gelmişti.

On sene süren belediye konumunun ardından Esenler, 12 Eylül darbesinin ardından Bakırköy'e bağlandı. Süleyman Sirkeci'nin ifadesiyle "Esenler halkı böylelikle Bakırköylü oldu." En küçük idarî meselede halk Bakırköy'e gitmek zorunda kalıyordu. 1992 tarihinde yürürlüğe giren 3806

sayılı "13 İlçe ve 2 İl Kurulması Hakkındaki Kanun" gereğince, Esenler ve Atışalanı, Bakırköy İlçesi'nden ayrılarak yeni kurulan Güngören İlçesi'ne dâhil edildi. 1994 seçimleri öncesinde ise 23 Aralık 1993'te yürürlüğe giren 3949 sayılı kanunla Güngören'den ayrıldı Esenler ve ilçe yapıldı; Atışalanı da bu ilçeye dâhil edildi. Bütün bu konum değiştirmeler, bağlı olunan belediye konusunda yaşanan boşlukların yol açtığı yetki karmaşası, çarpık yapılaşmanın hızlanmasına ivme kazandırdı. Tam bir ilçe konumundan yoksunluğun belirsiz kuralları altında göçe açıklık, karışıklık ve belirsizlik göstergeleri sergiliyordu. Gidişatı öngörülemez, mekânlarına sınır konulamaz, adresleri merkezin ölçüleriyle tarif edilemez... "Ben kaosu sevdiğim için Esenler'e gittim belki de." demişti Hatice Gazel, Üsküdar'da bir pastanede gerçekleşen sohbetimiz sırasında. Ne yücelttiği ne de yerin dibine batırdığı bir kargaşa ortamıydı tanımladığı. Mazi henüz ağırlığını korurken sayısız nevzuhur unsur ve hâl birbiriyle uyum arama fırsatını bile vermeyen bir aralıkta apar topar kendi fonksiyonunu tarife çalışıyordu.

Modern bir şehir denildiğinde namevcut olması gerektiği var sayılan, bu nedenle de görünmez kılınan, görülmekten uzak durulan birçok uygulama ve sahneyi yeni bir varoluş için harekete geçiren zorunlu bir boşluk gibiydi Esenler, 1980'lerde. Bakırköy'e bağlı olunan döneme şahitlik eden bir belediyeciden, zâbıtanın "Ver bir milyon, git yap, kime ne!" şeklinde bir üslupla yaklaştığını ve bu başıboş hâlin 1994'e kadar sürdüğünü gösteren çeşitli örnekler dinledim. Proje konusunda bütün inisiyatif, ev yaptırmak isteyen kişinin elindeydi. 1994'te yapılaşma çığırından çıkmıştı. Esenler Belediyesi'nden emekli işçi Cemil Karabul, 21 Şubat 2017'de Kemer Mahallesi 952. Sokak'ta bulunan evinde gerçekleştirdiğimiz söyleşide dönemleri kıyaslarken şu tecrübesini anlattı: "Alt sokaktaki evimizi müteahhide verdik geçen sene bu eve taşınırken. Duvarı projeden farklı olarak yedi santim kadar sokağa çekmiş. Zâbıta kontrol etti ve duvarın yıkılmasını istedi."

Daha ilçe olmadan Esenler bir hayli kolay yerleşilen, hayatın nispeten ucuza geldiği belde olarak ün kazanmıştı. Gülbek Taştan'ın deyişiyle, köyde öküzünü satan gelip ufak bir arsa alabiliyordu bu beldede.

"Roman Gibi" Hayatların Platosu

Hatice Gazel, 1984'te Nene Hatun Mahallesi'ne taşındığında Ferhatpaşa Çiftliği'nin bulunduğu alan henüz mesire yeri havasını taşıyordu. Mandıraların bahsi geçiyordu, ama hiçbirinden iz kalmamıştı. Bir gecede yapıldığı izlenimi veren gerçek gecekondulara seyrek de olsa rastlanıyordu. İki veya nadiren üç katlı, en fazla on on-beş yıllık geçmişi olan binalar da göze çarpıyordu. Tek katlı, bahçe içinde iki-üç katlı ev sayısı daha fazlaydı. Tek katlı ve çatılı evler genellikle Balkanlardan mübadele ile gelen ailelere aitti. Çatısız ev, sahiplerinin kat çıkmayı tasarladığını düşündürürdü.

Okulu bitirdi, Anadolu'ya gitti, geri döndü Gazel, önce Bakırköy'de, ardından Üsküdar'da yaşadı. Metropollerin insanıydı, Esenler'i ve taşra hayatını hiç özlemedi. Ancak Esenler civarında yapılmış alan çalışmalı doktora tezini okumayı sevdi. Öte yandan, Üsküdar'da yaşarken de Ümraniye'yi fark etti.

Kuşkusuz durağan bir sahne sunmuyor Esenler, yaşadığı hızlı değişimler sabit koltuğunda yerleşmiş seyircinin ayırtına varamayacağı nüanslar barındırıyor. Yeşilçam filmleri, Orhan Kemal romanları, Gülten Akın şiirleri, Belya Düz'ün *Sultanbeyli'den Nişantaşı'na Türk Şiiri* kitabından mısralar, orada Ferhatpaşa Çiftliği ile bir Rum evinin yerinde yükselen apartmanın bodrum katında açılan tekstil atölyesi arasındaki boşlukta yazılmayı, okunmayı ve çekilmeyi sürdürdüler.

Davutpaşa Caddesi üstündeki "Kayalar Çeyiz" mağazası, Abidin Kaya (1952) tarafından 1974'te açıldı ve bir aile mağazasına dönüştü zamanla. Özcan Kaya ile sohbet ettik, Davutpaşa Caddesi üzerindeki mağazada. 1981'de Mahmutpaşa Kışlası'nın bulunduğu Karabayır'da bir arsa aldı ailesi. Etraftaki evlerin yüzde sekseni kaçaktı; Kayalar Ailesi de kaçak inşâ etti evlerini. Kışla nedeniyle az çok bakımlıydı çevre, yollar Arnavut taşıyla döşeliydi. Aynı yıl dünyaya geldi Özcan Kaya. Gerçi ilçeye yerleşmelerinin tarihi çok daha eski ve karmaşık. Babası Ali Kaya ve amcası Abidin Kaya Trabzon'dan ayrı ayrı ve kademeli olarak taşındı Esenler'e. Abidin Bey 1965'te İstanbul'a geldiğinde on üç yaşındaydı, Kayalar Çeyiz'i ise 1974'te açtı. Atışalanı'nı tercihinin sebebi kiraların bir hayli ucuz olmasıydı. Davutpaşa, merkezî caddeydi ve aylık üç yüz lira makul bir kiraydı o yıllarda.

Biz Özcan Bey'le bunları konuşurken annesi Güner Hanım uğradı kapıdan; acele ediyordu. Ayaküstü ne söyleyebilirdi ki ilçedeki hayat tecrübesi üstüne? "Çok susuzluk çektik, tankerler gelirdi." Başka? "12 Eylül'dü. Sokağa çıkma yasağı vardı. Mal sahibi Almanya'daydı. Arnavut kaldırımı döşeliydi cadde."

Güner Hanım gitti, amca Abidin Kaya geldi. Pek de konuşmaya hevesli değildi, fakat galiba bir kitap üzerine çalıştığıma dair açıklamamı ilginç buldu. "Hayatım roman gibi, anlatsam yazarsın." dedi. Nevi şahsına münhasır, hoş sohbet, zor hayat şartlarına karşılık iyimserliğini korumuş, hayat muhasebesini hiç bırakmamış bir insan Abidin Kaya.

Sahi Abidin Bey, 1965'te nasıl oldu da geldi İstanbul'a, Trabzon'dan, çocuk başına? Babasının dükkânı vardı Şehremini, Uzun Yusuf Mahallesi'nde. Gerçi daha önce 1961'de, dokuz yaşındayken okumak üzere gelmişti İstanbul'a Trabzon'dan. Ne yazık ki aynı yıl babası ağır bir hastalığa ya-

Davutpaşa Caddesi üstündeki "Kayalar Çeyiz" mağazasının kurucusu Abidin Kaya, asıl zanaatı olan yorgancılığın son demlerini yaşadığı kanısında.

kalandı. Aralık ayının yirmi sekizinde Vakıf Gureba'da ameliyata alındı. Şartlar öyleydi o zaman; pijama kiralamışlardı hastaneden. Doktoru Kaya Çilingiroğlu'ydu. Her şey çok hızlı gelişti. On-on beş gün içinde teşhis konuldu ve ameliyat gerçekleşti. 1962'nin başlarıydı. Kocamustafapaşa ile Şehremini arasında Odabaşı Mevkii vardı; oradaki ilkokula gidiyordu. Babası ölünce Trabzon'a döndü, ne var ki okula devam edemedi. Babası onu okutmak istiyordu, nasip olmadı. 1965'te amcasının dükkânında çıraklık yapmak üzere İstanbul'a geldi. Üç yıl çalıştı amcasının yanında. Sonra sağda solda yorgancılık yapmaya devam etti. İstanbul'da iki-üç kat binanın güçlükle bulunduğu yıllar... Göçmen tatarlar Uzun Yusuf bölgesine yerleştirilmişlerdi. Terzilik, marangozluk, yorgancılık; böyle işler vardı, konfeksiyon yaygın değildi. Başka meslek yoktu.

Kayalar Mağazası, ilk yıllarda siparişle çalıştı, tanıdık yorgancılara iş yaptı. Titiz çalışmalarıyla tanınıp, kendi müşterilerini edindi. Öyle ki Başakşehir'den, Sarıyer'den gelmeye devam ediyor kadim müşterileri. Pek yok bu tür çalışan dükkân artık, biraz kaybolmaya başladı yorgancılık meslek olarak. Bunun söylenmesi kadar duyulması da üzücü: "Biz de artık yeniliklere ayak uyduramayacak durumdayız." Abidin Kaya emekli olmuş zaten. Hazır yorganlar, yastıklar zamanı, eski kışlar da kalmadı; kaç kişi yorgan sipariş etmeye devam ediyor ki? "Artık yapamayacak gibiyiz."

Siirtli Behçet Daniş ve büyük oğlu Cevdet Daniş 1983'te birlikte geldiler Esenler'e. Az çok yerleşebildiklerinde evi de taşıyacaklardı. Cevdet Daniş, Mimar Sinan Mahallesi'nde çalıştırdığı Gençlik Erkek Kuaförü salonunda taşınma sürecini şöyle anlattı: "Babam bu beldenin inşaatlarında ustabaşı olarak çalıştığı için biz de buraya geldik. Akrabalarımız vardı, babam burada işe girmişti." Esnaf Sitesi'nin altındaki Uyum Sitesi'ne bir daire sahibi olacak kadar emeği geçmişti Behçet Bey'in. Böylelikle, Siirt'ten tamamen taşınmayı gerçekleştirebildiler. 1968 doğumlu Cevdet Daniş, Esenler'de bir kuaför salonunda kalfa olarak çalışmaya başladı. Ustası 1990'da salonu ona devrederek arka sokakta yeni bir kuaför salonu açtı. Cevdet Bey o tarihten bu yana salonu kardeşiyle birlikte işletiyor.

"Hep gecekonduydu buralar biz geldiğimizde." diye tasvir etti çocukluğunun Esenler'ini Cevdet Bey. "Eskiden üzüm bağları, çiftlikler varmış.

Ceviz, zeytin... Buradan bakınca Bakırköy görünürmüş. Biz taşındığımızda sadece gecekonduların bahçesinde asmalı çardaklar vardı, incir ağaçları, keçiler... Çok sayıda berber salonu yoktu. Zaman içinde başka salonlar açıldı. 74. Sokak'ta bulunan salonunun hemen karşısında tek katlı bir bina vardı. Az insandık. Herkes birbirini tanırdı. Komşuluklar güzeldi. Arka sokakta bir Havva Ana vardı, Malatyalı. İneğini sağar, kahvaltı yapın, diye bize taze süt getirirdi. Şimdi yoldan geçen on kişiden birini tanımıyorsun. Çok kalabalıklaştık. Su sıkıntısı çekilirdi, elektrik yoktu. At arabasıyla su taşınırdı. Gecekondu bahçelerindeki kuyulardan kuyusu olmayan evler de faydalanırdı. Yollar çamurluydu, her yer tarlaydı sonuçta; üç mahalle tarlalar üzerine kurulmuştu. Davutpaşa Kışlası etrafta bir hareketlilik oluştururdu. Haftada iki kez eğitime giden tanklar geçerdi yoldan. Askerler spor yapar, koşarlardı. Yol yoktu. Carrefour'un yerinde Ferhatpaşa Çiftliği vardı."

Ferhatpaşa Çiftliği hep vardı, köyün, köylerin şehirle mesafesine rağmen özdeşliğindeki mesafeyi kapatmak isterken açtığı belli belirsiz boşluklar veya ivme kazandırdığı atılım/deneme süreçleriyle, roman ve filmleri çağrıştıran dil ve ifadeleriyle, ORA'ya kadar, Rüzgârlı Tepe'yi başka türlü ihtimallerin bir kısmına inandırırken aynı zamanda ufkun burada olduğunu da telkin eden genişliğiyle, bazen büyülü bir paravan bazen öğretici bir sahne bazen de engelleyici bir imkân veya imkânsızlık göstereni olarak etrafındaki hayatlara tarifler göndermeyi sürdürüyordu.

Ayayorgi'nin Katmanları

Emsaline az rastlanır bir dönüşüm geçirmiş bir mekânın, Ayayorgi Kilisesi'nin iki yüz yıllık hikâyesinde de okunabilir Esenler'in yakın tarihindeki yerleşme merhaleleri. Litros'ta XIX. yüzyılın başında inşâ edilmiş olan bu kilise Aziz Georgios'a adanmıştı.

Ayayorgi Kilisesi'nin ve köy okulunun geliri, Mevlanakapı'daki Aya Triada Ayazması'yla Aya Pareskevi Ayazması'ndan sağlanıyordu. Manuel Gedeon'un notlarına göre harap bir vaziyette bulunan kilise 1830-1834 yılları arasında basit bazı onarımlardan geçti. 1870'te tren hatlarının Bakırköy'e kadar gelmesiyle birlikte Litros'ta bir ıssızlaşma ortaya çıktı. Köylüler, kolay ulaşım hatırına Yeşilköy ve Bakırköy'de yaşamayı yeğlemeye

başlamıştı; bu da kilise bağışlarına yansıdı. 93 Harbi'nde yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle de Litros Köyü'nün kilise ve okulun giderlerini karşılamakta zorlanır hâle gelmişlerdi. Etkisini sürdüren para sıkıntısını gidermek için cemaat tarafından "kilise parası" veya "yedek para" denilen açık mor renginde bir para sürülmüştü piyasaya.

Yine Gedeon'un verdiği bilgiler, Ayayorgi Kilisesi'nin çeşitli masraflarına Trabzonlu Rumların katkıda bulunduğunu ortaya koyuyor. Kilise kandillerini yakmak için kullanılan yağın masraflarının da kilisenin kutlama gününde Trabzonlu Rumların yaptığı kolivo isimli tatlının satışından elde edilen parayla karşılandığını yazıyor Gedeon. *Esenler'in Tarihi* kitabında kolivo, "Buğday, kuru üzüm, badem, un, şeker ve çeşitli baharatlardan yapılan bir tatlı." olarak tarif ediliyor. Trabzonlu arkadaşlarıma "kolivo"dan söz ettiğimde, bana yörelerinde suda pişmiş taze mısıra "koliva" dendiğini anlattılar. Litros isminin Karadeniz Rumcasında mevcut ve "mantar" anlamına gelen "Litra"yla ilişkilendirildiğine daha önce değinmiştik.

İlk mübadiller geldiğinde köyde hâlâ on Rum aile yaşıyordu. Evlerine mübadiller yerleşince Rum ailelerinin büyük çoğunluğu Yunanistan'a giderken, azınlık bir nüfus geride kalmanın bir yolunu aramıştı. Bu aileler bir süre Ayayorgi Kilisesi'nde yaşadılar. Bu zorlu, çekişmeli bir süreç; mübadil ailelerin fertleriyle defalarca bir araya gelerek konuştuk. Birçok ayrıntı müphem; ilk mübadiller, onları bir acı yükünden koruma endişesiyle bu dönemde yaşananları bütün ayrıntılarıyla çocuklarına anlatmaktan kaçınmışlardı.

Avasköy'e yerleşen mübadiller Litros tarafının ilk yıllarını çok da iyi bilmiyorlardı. Ancak Abdul oğlu Mustafa Tetikli, Litros'taki Ayayorgi Kilisesi'nin 1920'lerde cami gibi kullanıldığının konuşulduğunu hatırlıyor. Avas Kilisesi ise mübadiller tarafından daha uzun bir süre cami olarak kullanılacak şekilde tanzim edilmişti.

Ayayorgi geçen yıllar içinde, zeminine yer yer kat döşemesi yapılarak ve duvarları örülerek konut olarak kullanıldı. II. Dünya Savaşı yıllarında cephanelik olarak değerlendirildi. Ustaoğlu çifti 1957'de Menderes Mahallesi'ne geldiğinde harabe hâlinde, "ahır gibiydi" kilise. Birileri yıkmaya kalktılar, belediye izin vermedi.

1960'larda tahkim amacıyla yapılan eklentiler yıkıldı, orta alanı tamamen boşaltıldı, kapı ve pencereleri tuğla ile örüldü ve makine dairesi baloncuğu oluşturularak sinema salonu ortamı hazırlandı. Girişinde kubbeli, kapıya benzeyen bir açıklık vardı. Mustafa Ustaoğlu ile eşi Kamile Hanım, 1960'larda bu sinemanın müdavimlerindendi. İşletmeciliğini Mustafa Bey'in Giresun'dan sınıf arkadaşı Sabahattin Karaman yapıyordu. Film şeridi sıklıkla kopuyor, seyirciler "makiniiist" diye bağırıyordu.

Palimpest özellikler gösteren Ayayorgi, kazdıkça farklı işlevler çıkarıyor karşınıza; her seferinde dönemin öne çıkan ihtiyaçlarından birini yansıtan bir işlev. Palimpest; Orta Çağ'da başvurulan bir yöntemle, üzerindeki metin kazınarak yeni bir metin (ya da metinler) yazılmış olan parşömendir. Kazıntı hiçbir zaman kusursuz olmadığından, yeni metinde eskisinden bir takım iz ve işaretler bulunurdu. Ayayorgi'nin 1924'ten itibaren geçirdiği mekân tecrübeleri Litros Köyü'nün ilçeye dönüştüğü sürecin işaretlerini

Ayayorgi'nin 1924'ten itibaren yaşadığı mekân tecrübeleri, Litros Köyü'nün ilçeye dönüştüğü dönemleri tanımaya yardım ediyor.

Ayayorgi Kilisesi farklı kullanımlarla aşınarak bir duvardan ibaret kalmıştı 2000'li yıllarda.

taşıyor. Köy, merkeze yaklaşmaya çalışıyordu, ancak, rüyaları ve gayretlerine rağmen sınırlıydı yolları. Sinema, cazip toplanma alanıydı, henüz televizyon girmemişken köye; söz gelimi Kamil Tezcan'ın "Büyük Bina"sına televizyon 1973'te girdi. Havaalanı Mahallesi'nde de televizyon 1979'da, elektrik direklerinin dikilmesine bağlı olarak, önce Kocakaya ailesinin derenin öte tarafındaki komşusunun evinde seyredildi.

Beldenin nüfusu artarken, yeni sinema salonları açıldıkça kendi hâline terk edildi kilise. 1972'de belediye tarafından kurum araçları için garaj olarak düzenlendi. Bir dönemde belediyenin ek binası olarak kullanıldı bölümleri. Prefabrik desteklerle içinde bir yazıhane oluşturulmuştu. Aynı dönemde evsizlerin sığındığı bir barınağa dönüşmeye başladı. Madde bağımlılarının yaktıkları ateşler ve çıkardıkları gürültülerle çevre halkında oluşturduğu rahatsızlık, kilise kalıntısının yapıcı bir amaç için kullanılması fikrine götürdü belediyeyi.

Bir mekânın birbirinden bir hayli farklı amaçlarla kullanılması, köyün kendi içinde geçirdiği tereddütlü ve çalkantılı dönemlerin bir yansıması olarak okunabilir. Kilise, 1999 yılına kadar bir tarihî miras korumasından yoksundu. Belediyenin girişimleri sonucunda aynı yılın Haziran ayında I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından korunması gereken kültür varlığı olarak tanındı. 2010'da dijital kütüphaneye dönüştürüldü.

Faziletler Tepesi'nde yüzlerce yıldan bu yana hep aynı kalan bir deyiş, bir yemek tarifi, bir türkü varsa da ben ulaşamadım. Rum Dönemi'nden bugünlere dijital kütüphaneye dönüşmüş bir kilisenin yanı sıra birkaç tarihî bina, bir de Litros Yolu kaldı.

Çuvallar ve Kadınlar

Henüz metronun mevcut olmadığı yıllarda Maltepe'den Kadıköy'e gideceğim zaman D-100 üzerinden minibüse binerdim. Aklıma Ursula K. Le Guin'in bir yazısında yer alan, Elizabeth Fisher'in *Women's Creation*'da (Kadınların Kreasyonu) kullandığı "çuval kuramı"na atfını getirmişti bir keresinde, yol işaretlerini çözmekte zorlansa da yoluna devam etmekte kararlı, iki elinde iki çuval bulunan bir kadın. Minibüs bekliyorduk ve o emin olamıyordu, önümüzden geçen minibüslerin hangisi Harem'e, hangisi Kadıköy'e gidiyor. Israrım üzerine daha küçük olan çuvalı bana vermeyi kabul etti, minibüse çıkarken zorlanacaktı. Kısacık yol arkadaşlığımız sırasındaki konuşmalardan aklımda kalan cümleler şöyle: "Okuma yazmayı öğrenseydim her şey başka olurdu, arabaları vapurları karıştırdığım için yolum uzuyor hep, insanlara da sorulmuyor her zaman, denk düşecek de..." Bazen Harem sanıp Kadıköy minibüsüne biniyor, yanlışlığı anladığında iniyor hemen, bazen de duyduğu usançla sonuna kadar gidiyor yolun, Haydarpaşa civarında bir yerde inip Harem'e yürüyor.

Çuvalı nelerle dolu, bilmiyorum. Yumuşak bir görüntüsü var, belki o kadar ağır da değil. Benim elimdeki torba küçük görüntüsüne rağmen ağırca; içinde ince bulgur gibi bir şey olmalı. Sorunca anlatıyor: Zeytinburnu'nda bir atölyeye götürüyor elindeki torbadaki dantel ve nakış işlerini; mahalledeki kadınlarla birlikte çalışıyorlar. Oraya Kadıköy'den de gide-

bilir, ama zihninde belirli hatlar var; bu hatların dışına çıkmamayı tercih ediyor. Bir kaybolma korkusu içinde her zaman, bunu da okuma-yazma bilmemesine yoruyor.

Harem minibüsü gelince bindik. Arka arkaya oturduk ve torbasını verdim. Benim elimdeki torbada tarhana, onunkinde ise işlenmiş çeyiz takımları, dantel masa örtüleri var. El işlerinin bazılarını kendi yaptı, bazılarını komşulara yaptırdı. Kısaca anlattığı hayat hikâyesinde mecbur kalınmış göç var, gecekondu ve kuyu var. Servis şoförü kocasının kazancı ile dönmüyor ev, sahiden. Gece gündüz demeden çalışıyor, başka çaresi yok, çocukları benzeri sıkıntıları yaşamamak için tahsil sahibi olmalı.

Toprağa bağlı Anadolu ailesi, 1950'lerden itibaren meydana gelen güçlü ekonomik krizin etkisiyle geçici kopmalar yaşayarak büyük şehirlere akan göçe katıldı. Fernand Braudel'in *Akdeniz*'deki ifadesiyle: "Uluslararası tarım ürünleri piyasasının oluşması, fiyatların düşmesine ve sanayileşmiş çalışma sistemlerinin yerleşmesine yol açmıştı." Buna karşılık toprak sahipleri veya tarım politikaları, dönüştürme ve iyileştirmeye karşı bir tavır içindeydi. Tarıma bağlı çalışmakla birlikte toprağı olmayan işçiler mecburen göç yollarına düştüler. "İstanbul'un taşı toprağı altın"dı, "Almanya acı vatan"dı. Birçok göçmen fabrikalara işçi olarak girdi. Fabrikalara işçi olarak giremeyenler er geç kendi iş alanlarını oluşturdu. Esenler'de aile apartmanlarının giriş veya bodrum katları iş yerine dönüştürüldü. Bunun gerçekleştirilemediği gecekondu mahallelerinde geçim sıkıntısı çeken aileler farklı çözümler aradılar. Kadınlar uzak semtlere ev temizliğine gitti veya -Esenler'de de yaşandığı gibi- Sultanhamam'a, Mahmutpaşa'ya çuvallar taşıdılar.

Esenler'e, Balkanlardan ve Anadolu'dan gelen birçok ailenin fertleri kadın erkek, çoluk çocuk çalışmak zorunda kalmıştı. Dönemin şartlarında, bu çalışmalar aile çevresinde gerçekleşiyordu. Davutpaşa Caddesi üzerindeki Sedef Dondurma'nın sahipleri İsa Sedef ve Nami Sedef'in anneleri Remziye Sedef'ten daha önce söz etmiştim. Remziye Sedef ile eşi Kadri Sedef 1958'de Yugoslavya'da yaşanan ekonomik kriz üzerine Türkiye'ye göç ettiler. İstanbul'da da onları güllük gülistanlık bir hayat beklemiyordu. Kadri Bey'in amcası Esenler'de yaşıyordu, onlar da bu köye yerleşti. Kadri

Bey bir hayli çalışkan ve girişimci bir kişiliğe sahipti; Arnavutça'da "dayı" anlamına gelen "Dayko" lakabıyla tanınıyordu çevresinde. İnşaat işleri, radyo tamiri; elinden her iş geliyordu. İlkokul mezunu olmakla birlikte, yedi-sekiz dil biliyordu. Remziye Hanım ile birlikte Türkiye'ye geldiklerinde, her ikisi de Türkçeyi yarım yamalak konuşuyorlardı. Esenler'e yerleştikten sonra ikisi de kısa süre içinde Türkçe okuma ve yazmayı öğrendiler. Kadri Bey bir boya fabrikasında ustabaşı olarak çalışıyor, ancak işçi maaşı alıyordu. Nüfus seyrek olduğu için o dönemin yerleşimcileri birbirini iyi tanıyordu. Şimdi Dr. Kadir Topbaş Kültür Merkezi'nin bulunduğu yerde mandıra sahibi Başaranlar'a ait piknik alanı gibi kullanılan bir koru vardı. Kadri Bey fabrikada çalışırken burada da ek iş olarak ağaç kesiyor, yük taşıyordu. Fabrikada çalışırken mesai saatleri dışında dondurmacılık yaptı. Ücretsiz olarak Güngören'de bulunan Yeşil Camii'nin temelinde çalıştı. Eskiden Esenler İlkokulu olarak bilinen, şimdi Ressam Şevket Dağ adını taşıyan, Sedef ailesinin çocuklarının da okuduğu ilkokulun temelinde de teri var Kadri Bey'in.

Ailenin iki büyük çocuğu Dörtyol'da, ortaokul binasının bulunduğu yerdeki barakalarda tahsil gördüler. İsa Sedef, yeni yapılan ortaokulun ilk öğrencilerindendi.

1976'da çalıştığı fabrika Gebze'ye taşınırken tazminat ödeyerek işten çıkartınca, Kadir Bey sigorta primlerini kendisi ödeyerek emekli oldu. At arabacılığı yaptı Dörtyol'da beş yıl boyunca, inşaatlara tuğla, kum ve inşaat malzemeleri taşıdı.

Maharetli ve kendini yetiştirmiş bir kadın olan Remziye Hanım, evde macun veya yalama şekeri yaparak dar zamanlarında ailesinin geçimine katkıda bulundu. Yetmiş kiloluk şeker çuvallarını bazen Kadri Bey'le bazen de yalnız başına Eminönü'ndeki toptancılara götürüyordu. Nene Hatun Mahallesi'nde, Nene Hatun Camii sokağında bir bodrum katında kirada yaşadı Sedef Ailesi önce, ardından Çarşamba Pazarı'nda yaptırdıkları gecekonduya taşındı. Remziye Hanım 1996'da, gecekondudan sonra taşındıkları 109. Sokak'taki üç katlı evde vefat etti.

Otuz yıldır Davutpaşa Caddesi üzerinde farklı salonlarda hizmet veren Sedef Dondurma, önce Hacıoğlu Lahmacun'un bulunduğu binada, 1988'de

açıldı. Üç yıl sonra ise caddenin başındaki mekâna taşındı. Orada beş sene hizmet verdi. Tatlıcılık ve pastacılık Sedefler'in Yugoslavya'dan getirdikleri ata mesleği. Slovenya'nın başkenti Lubliyana'da yaşayan amcaları bu mesleği sürdürüyor hâlihazırda. İsa Bey, amcasının oğluyla 1984'te Aydın'ın Didim İlçesi'nde dondurma dükkânı açmış ve bir sezon çalıştırabilmişti. 1991'de enişteleri Haznedar'da aile şirketini temsilen bir dondurma salonu açtı. Bankacılık sektöründe çalışan İsa Bey tatlıcılık alanında çalışmaya ağırlık vermek için işinden istifa etti. Esenler'deki dükkânın ruhsatı baklava üzerine. Böyleyken Sedefler yazları sadece dondurma satıp kışın menüye baklava ilave ettiler. Asla mısır şurubu kullanmadılar.

Sedef Dondurma'nın ilçede tutunma sürecinde Remziye Hanım'ın gayretlerinin payı büyük. Evdeki üretimi dolaşıma sokmaya götüren kap olarak çuval, aynı zamanda şehri adım adım keşfetmenin de rehberi. Tarhana, şeker, yorgan ağzı, havlu kenarı dantel topları... Faydalı, işe yarayacak, okuma yazma bilmemenin güçlüklerini aşmaya da her şeyden çok yardım edecek olan şey, çuvalın içinde.

"Eğer içine dolduracak bir kabınız yoksa yulaf gibi uysal ve beyinsiz bir yiyecek bile elinizden kaçıp gider." diyor ya Le Guin... İçine yerleştirecek bir şeyler buluyorsanız, bir çuvalınız da oluyor hâliyle. Sahiden emek verilmiş ürünler olduğunda gerisi geliyor, gidilmesi gereken adrese ulaştırıyor çuvaldaki emek ürününün asıl değerini, biraz gecikilerek de olsa.

Hep Esenler dışında çalıştı Nesrin Ovalı, belde içinde iş imkânı sınırlıydı 1970'lerde ve 80'lerde. Poşet fabrikasında çalışırken gözlerinde sarılık oluştu. "Renkli poşetlere yiyecek hiçbir şey konulmamalı." diye vurguladı anlatırken. Şişecam'da çalıştığı dönemde iş disiplinini takdir ettiği için sigortasını yaptırmıştı işveren. Ne var ki cam bardak ve sürahilerin içlerini boyadığı sırada maske takmakta zorlandığı için midesine boya kokusu oturmuştu genç kadının. Yemek yiyemez hâle gelince bıraktı işi, süet fabrikasına girdi. Orada on sene çalıştıktan sonra ayrılıp Topkapı'daki Olcay Otel'in çamaşırhanesinde iş buldu. Az çekmedi emekli oluncaya kadar, ancak komşuları, "Çektiysen de muradına erdin." dediler.

1980'de Oruç Reis Mahallesi'nde şimdi yaşadıkları evi yaptırmaya başladı Ovalılar. Yan yana aldıkları iki arsadan birinde inşaat ilerlerken,

Tatlıcılık, Yugoslavya Göçmeni İsa ve Nami Sedef'in aile meslekleri. Ancak onlar özellikle dondurma alanında faaliyet göstermeyi seçmişler.

diğerini bahçeye çevirdiler. Domates, dut, ayva yetiştiriyor, mahalleliye dağıtıyordu Nesrin Hanım. Emekli olduğunda hak ettiği ikramiye ile evinin üstüne kat çıktı.

Peki, şimdi nasıl geçiriyor zamanını? Boş durmuyor. Kermeslere atkı bere örüyor. Belediye kartları var. Arkadaşlarıyla veya torunlarıyla turlara çıkıyor, camileri geziyor. Topkapı Sarayı'nı gezdi meselâ... 2001'de hacca gitti eşi Niyazi Bey'le. Niyazi Bey, "Gitmem." diye kestirip atmıştı önce. Niye? Bazen farkına varmadan alışkanlıkla ağzından hoş olmayan bir kelime çıkabilir, diye çekiniyordu. 2014'te kızları Necibe, anne ve babasını umreye göndermek istediğinde de benzeri gerekçelerle kabul etmedi. Gitti yanına Nesrin Hanım Niyazi Bey'in ve işte şöyle söyledi: "Ben senin bunca yıllık eşinim. Bugüne kadar hiç sözünden çıkmadım. Bunu senden istiyorum! Benimle umreye gitmezsen hakkımı helal etmem sana!" Böylelikle karı-koca birlikte umreye gittiler.

Göç acemisi, mahcup, çekingen kadınlar; ev inşâ eden, duvar sıvayan, evi geçindiren, çocuklarını okutmaya çabalayan, oğluna kızına iş bulup

dükkân açan, eşini hacca götüren kişiler oldular Esenler'de. Kendi gecekondusunu kendi yapan Satı Teyze, hakkında çok söz edilen mütehakkim bir kadın; ne yazık ki Esenler'den taşındıktan sonra nerede yaşadığına dair bir bilgi edinemedim. Çetin Aksoy, Satı Teyze'nin Ferhatpaşa Çiftliği'nin sahiplerinden Doktor Nesibe Hanım'ın arkadaşı olduğunu hatırlıyor.

Mustafa Ustaoğlu, 1957'de Menderes Mahallesi'nde yaptığı gecekondunun yerine 1959'da köşkü andıran bir ev inşâ ettirdiğinde, ilk eşi Kamile Hanım sıvamıştı duvarlarını. 1987'de, Kamile Hanım Hakk'ın rahmetine kavuştuktan altı ay sonra, köyünde evlendiği ikinci eşi Huriye Hanım'la geldi Esenler'e. Huriye Hanım akrabasıydı. Güçlü kuvvetli bir kadındı. Elli kilo odunu sırtlar getirirdi. Odunu şimdi de taşıyor; eski püskü mobilyalar koymuşlardır bir kapının önüne, kırıyor, sırtlayıp getiriyor. Muhtaç olanlar yok mu, her zaman var. Yardım çuvalları yığılıyor kapıya. Huriye Hanım, kimin ihtiyacı var, biliyor. Çuvallardaki giysileri tasnif ediyor. Köye yollamıyor, hayır. "Köylüler şimdi senden benden daha kibar, kim giyecek?"

Çuvalları Suriyelilere götürüyor Huriye Hanım. "Mahallenin çeribaşısı gibi" yoksulara dağılacak yardımları örgütlüyor. "Arka mahalledeki Suriyelilere götürüyorum çuvalları. Bir iki yere veriyorum. Durumları kötü. Adam markette çalışıyor, ama on nüfusun geçimi zor. Bodrum katında küçük bir yerde yaşıyorlar. Bizim apartmanın alt katında da vardı bir aile, onlar Almanya'ya gittiler. Şimdi başka bir aile var aynı yerde."

Huriye Hanım, kendisi kolay bir hayat mı sürdürüyor? Yaşadığı ilçeye yüzyıllar önce "Faziletler Tepesi" denirmiş. Fazilet, kendi mağduriyetinin sınırlarına hapsolmamakta da kendini gösteriyor olmalı. Şükrediyor hâline Huriye Hanım, eksiği yok. Altı yıl önce merdiven silerek kazandığı parayla hacca gitti.

Birinci kuşak mübadillerden olan Kavalalı mübadil Fatma Hatun (Durgun) da ihlas ve takvası ile iz bıraktı Esenler'de. Anne babası ve iki kız kardeşiyle 1924'te Esenler'e geldiğinde, beş-altı yaşlarında olmalıydı; kesin doğum tarihini hatırlamıyor kimse. Daha sonra dünyaya gelen ikisi erkek beş kardeşini onun büyüttüğü söyleniyor. Babaları felçliydi. Makedonyalı Aziz Bey komşularıydı, at arabasıyla mal getirip götürerek geçi-

Nesrin Ovalı, Merzifon'da ekonomik ve sosyal açıdan zor durumda kalan ailesinin İstanbul'a göç sürecinde olduğu kadar Esenler'e yerleşmesinde de etkin bir rol oynadı.

niyordu. Kendi isteğiyle evlenmişti onunla Fatma Hatun. Kız kardeşinin kızı Nermin Şahin (1956), teyzesinin evliliği nedeniyle kendi ailesinden giderek koptuğunu, daha içe dönük bir hayat sürdürdüğünü anlattı bana telefon konuşmamızda. Esenler'in dışına çıkmamıştı hiç. Gecekondunun arkasında bulunan küçük mandırasında inek, koyun besliyordu. İlkokulu bitirmişti, gazete dergi okurdu sürekli. Elinden Kur'ân düşmezdi, sürekli oruçtu, kırda bayırda koyun sürüsünün peşinde dolaşırdı... Mahalleden arkadaşı kadınlar ve çocukları da yanına katılıp sürüyü yaymasına yardım ediyorlardı. Beri taraftan, sürüsü olduğu hâlde mahrumiyet içindeydi. Sefildi, varlık içinde yokluk çekiyordu. "Gidip geliyorduk, hep biz baktık.

Sürüsünü otlattığı sırada onun yanına gelen mahalle çocukları, Fatma Hatun (Durgun)'dan çok şey öğrendiklerini dile getiriyorlar.

İşini gücünü görüyorduk." diye izah etti Nermin Hanım. "Hayat şartlarını düzeltmek için bir şeyler yapmak istediğimizde hep, eşim bilir, derdi. Her şeye, yok iken, var, derdi. Yemez, yedirirdi. Onun gördükleri ona yetiyordu. Hastanelere düşüyordu, şekeri 700-800." Geçen yıllar içinde gecekondusu yaşanmaz hâle geldiğinde, kız kardeşleri ve yeğenleri bir ev tutup döşediler. Ancak o eve gelmedi.

Korku nedir bilmeyişinden, cömertliğinden söz ediyor onu tanıyanlar. Eşi Aziz Bey'le yaşadığı Kazım Karabekir Caddesi'nde bulunan evinden doğru, onun yanına gelen çocuklarla birlikte koyunlarını güderek Nermin Hanımların Birlik Mahallesi'ndeki evine, Atışalanı'nın merkezine kadar geliyordu 1960'larda. Havalide koyunlarını götürmediği bir yeşil alan bulunmadığını söylüyor Nermin Hanım.

Kastamonu göçmeni bir ailenin çocuğu olarak Esenler'de dünyaya gelen Ali Ünal (1964), Fatma Hatun'un sürüsünü yaymasına yardım eden çocuklardan biriydi. Ünal'ın babası Birlik Mahallesi'nde camcı dükkânı işletiyordu. Fatma Hatun'un yaşadığı gecekondu ve mandıra bu dükkânın hemen arkasındaydı (Gecekondu ve mandıra Kazım Karabekir Mahalle-

Fatma Hatun Camii, Fatma Duygun'un bağışladığı 1021. Sokak üstünde bulunan arsaya 1973'te inşâ edildi.

si'nin, camcı dükkânı ise daha yukarıda, Birlik Mahallesi'nin sınırlarında yer alıyordu). Konu komşudan oluşan çoban topluluğu genellikle akşam ezanını takiben çıkıyorlardı sürüyü otlatmaya. Sıklıkla şimdi Medipol Hastanesi'nin bulunduğu tarafa gidiyorlardı. Koyunlar otlarken çocuklar biraz aşağıda bulunan derede balık tutmaya çalışıyorlardı. Fatma Hatun, çocuğu olmadığı için ayrıca düşkün olduğu yardımcılarına masallar, menkıbeler anlatıyor, dualar, sureler öğretiyordu. Bazen çocuklar, ona tespih olarak kullanacağı şekilde doksan dokuz tane düzgün taş bulmak için yarışıyorlardı.

Mahallesinde cami yoktu Fatma Hatun'un. Devlet tarafından kendisine verilen mübadil payı arsayı cami ve okul yapılmak üzere vakfetti. 1021. Sokak üstünde bulunan Fatma Hatun Camii 1973'te inşâ edildi. Fatma Hatun 2000'lerin başlarında (eşi Aziz Bey'den sekiz yıl önce) gecekondusunda vefat etti. Dili dualı, ihtiyaçları sınırlıydı; bağışlayarak kazandığı bir hafifliğe sahipti, çuvalından bereket ve esenlik dileyen kelimeler saçılırdı çevresine.

Sözünü ettiğim kadınların çoğunun fotoğrafları kayıp albümlerde ya da hiç fotoğrafları olmadı. Beri taraftan aile fotoğraflarına genç kadınların sahip çıktığı açık. Annelerinin fotoğrafları için aradığımda, ağabeyler veya erkek kardeşler, gelinler, kız kardeşlerine, görümcelerine soracaklarını söylediler. Çuvalına/sepetine faydalı bir şeyler doldurmaya çalışan kadınlar ise besbelli fotoğraf çektirmeye öncelik vermemişlerdi onca iş güç arasında.

Belli Belirsiz Tekstil Atölyeleri

1994'te Bayrampaşa Otogarı açılıncaya kadar Esenler'de yerleşme tercihlerinde öncelikle İstanbul'un çeşitli semtlerinde yaşayan hemşehri ve akrabaların rehberliği etkili olmuştur. Çoğu zaman akraba, hemşehri, komşu veya meslektaş erkekler arası iletişimle akla yatan bir yatırım olarak düşünülmüştür, Esenler'de taksitle arsa almak. Ovalıların göç ve yerleşmesinde ise Nesrin Hanım'ın çabası öne çıkıyor. Arkadaşlarına uyup evini barkını ihmal ediyordu Niyazi Bey gençliğinde, bu yüzden Merzifon'un bir köyünde bulunan iki yüz elli dönüm tarlayı satmak zorunda kaldılar. Son

bir umutla tütün ekmişlerdi. Çocukları da güzelce okuyorlardı; bir oğlan bir kız. Gün geldi, eşinin işinden gücünden uzaklaştıran arkadaş çevresinden kopması için gurbete gitmeyi çare bildi Nesrin Hanım. Teheccüd Namazı kılıp dua etti: "Allah'ım benim buradaki işlere dayanacak gücüm kalmadı, tütün yansın da gidelim buralardan." Sabah kalktığında tütünün yandığını gördü. Kabul olmuştu duası. Böylece 1975 yılında bir karyola, iki kat yatak ve ufak tefek eşyanın bulunduğu bir kamyonla Amasya'dan İstanbul'a göçtüler. Önce Niyazi Bey'in Şirinevler'de yaşayan arkadaşının evine gelip orada bir gece konakladılar. Biraz paraları vardı, iki odalı bir ev tuttular aynı semtte. Eyüp'te yaşayan asker amcası Niyazi Bey'e Pepsi Cola Fabrikası'nda iş buldu. Nesrin Hanım ise Maltepe Şişecam Fabrikasında çalışmaya başladı. Bu arada erkek kardeşi geldi köyden, bir süre sonra, abla buradan taşınalım, başka bir semtte ev tutalım, dedi. Nesrin Hanım ve kızı Necibe'nin fabrika ve atölyelerde çalışması hemşehrileri arasında dedikodulara yol açtığı için rahatsız olmuştu genç adam. Böylelikle Ovalı Ailesi Esenler'e, Kazım Karabekir Mahallesi'nde bulunan üç odalı bir eve taşındı.

Kazım Karabekir Mahallesi'nde, iki sene kadar yaşadıktan sonra, bir komşu anlaşmazlığının ardından Kemer Mahallesi'ndeki iki-üç sene yaşayacakları apartmana taşındı Ovalılar. Nesrin Hanım, bir oda bir salon, ufacık bir evdi, diye anlattı Kemer'deki evi. Tuvalet, ayakkabılık gibi bir yerde, mutfak onun yanında küçük bir bölmeydi. Kardeşi sığamadı bu eve, bekâr evine gitti.

Maltepe'de konfeksiyonda çalışırken yolu iyi bilmediğinden erkek kardeşini de götürüyordu yanında Nesrin Hanım. "Kızların arasında ne işi var?" diye sorguluyordu patronu.

Türlü kaygılar içinde yerleşmeye çalışan aile, taşıt bulmanın güç olduğu dönemlerde uzak semtlere göndermek istemediği kızlarının ancak mahallede açılan atölyelerde çalışmasına rıza gösterebilirdi. Erkan Sülün'ün yönettiği Menderes Mahallesi'ndeki tekstil atölyesinde çalışan kadın işçilerin kimisi çocuk yaşta geldiler atölyeye: "Makinede iki bayan işçim vardı. Biri, Batmanlı olan sabah ilkokula gider, öğleden sonra gelirdi. O kız, okumaya devam etti. Üniversiteye gidemedi. Ben onu eğittim. Şim-

dilerde atölyenin en usta makinecisi olarak gösterebilirim. İlk geldiğinde statüsü çıraktı. On bir yaşında geldi, yedi sene içinde ustalaştı. Ailesi bana güveniyordu."

"Bağlantılar" elbette önemli. Atölyede çalışanın izlenimleri, yeni başvuranlar için de teşvik edici oluyor. İş başvurusunda bulunanlar tanıdık kanalıyla geliyor. Kardeş kardeşi, komşu komşuyu getiriyor. Atölye sahipleri de güvenilirlik açısından bağlantıları, yakınlıkları önemsiyorlar.

Erkan Sülün Karabayır'da yaşayan Çingenelere de açtı atölyesinin kapılarını. Yirmi beş-otuz yaşlarında bir kadın işçisi yedi sekiz ay çalıştıktan sonra ailevî sebeplerle ayrıldı atölyeden. İş disiplini konusunda sıkıntılar çıkarıyordu bu genç kadın. Sülün, bu disiplin yoksunluğunun belli bir yaştan sonra atölyelerde çalışmaya başlayan birçok işçi için bir problem oluşturduğunu dile getirdi.

Sülün Tekstil'in sahipleri, Malatya'nın Pötürge İlçesi'nin Başmesra köyünden İstanbul'a çocuk yaşta geldiler. Erkan Sülün otuz senedir Esenler'de yaşıyor. 1981'de ağabeyi Cumali (1966) gelip iş buldu, onu 1985'te ilkokulu bitiren Erkan (1974) takip etti. Tekstil piyasasında Malatyalılar büyük bir ağırlığa sahip ve birbirlerine destek oluyorlar. Gelen, yeri sağlamlaştığında kardeşini de çağırıyor. Genellikle çok çocuklu olan ailelerde kardeşler arasındaki dayanışmayı ağabey yönlendiriyor. O ne derse öyle oluyor; yanlış söylemiş, haksızlık etmiş de olsa. Aynı atölyenin çalışanları arasında sekiz dokuz kardeşe rastlanabilir. Tabii kuzen ve yeğenler de katılıyor bu halkaya. En son Erkan Sülün'ün yeğeninin kocası geldi Esenler'e, 90'larda; onun büyük ağabeyi ise 70'lerde gelmişti. Büyük ağabey işi öğrenerek akraba gençleri aynı çatı altında topladı.

Erkan Sülün beldeye gelir gelmez Davutpaşa Yürüyüş Yolu'nda bir apartmanın bodrum katında bulunan tekstil atölyesinde çalışan ağabeyinin yanında işe başladı. Gömlek, pantolon gibi giysilerin kesimini öğrendi. Orada bir sene kadar çalıştı. Yürüyüş Yolu'nun başında yer alan Dedeoğlu Polikliniği'nin bulunduğu binanın üçüncü katında bekâr odaları vardı, o odalardan birinde ağabeyi ile kalıyordu. İstanbul'a geleli sadece üç ay olmuştu ki ağabeyi askere gitti. On bir yaşında yalnız kaldı Esenler'de. Ancak akrabalar ve arkadaşlar yalnızlık hissetmesine izin vermeyip sahip çıktılar.

Erkan Bey 1986'da Davutpaşa'dan ayrıldı. Bayrampaşa'da bir iş merkezinde iki yıl boyunca kesim dikim, ütüleme ve paketleme alanında çalıştı. 1988'de daha tecrübeli bir tekstil işçisi olarak Esenler'e döndü. Dörtyol'da, Yürüyüş Yolu'nda bulunan Sabit Kalkan Usta'nın atölyesinde çalışıyor ve eskisine göre daha yüksek bir ücret alıyordu. Dikişte ustalaşmıştı. 1993'te bu atölyeden ayrıldı ve ağabeyi Cumali Bey'le birlikte, yine Dörtyol'da, Merkez Camii yakınlarındaki bir apartmanın alt katında kendilerine ait atölyeyi açtılar. Erkan Sülün iki yıl sonra askere gitti. Samsun, Esentepe Kışlası'nda üç ay eğitim gördü. Dağıtım yeri Van'ın Erciş kazasıydı, ancak tekstil alanındaki ustalığı sebebiyle "Subay Terzisi" olarak seçildi ve Ankara'ya, Çankaya Köşkü'ne gönderildi. Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olduğu yıllar.

Erkan Sülün askere giderken oğlu henüz altı günlük bebekti. Eşi Hülya Hanım, 1988'de Yürüyüş Yolu'ndaki atölyede yanında çalıştığı ustanın

Sülün Tekstil'in ortaklarından Erkan Sülün'e göre, Esenler'de mevcut iş yerlerinin yüzde 80'i tekstil alanında faaliyet gösteriyor.

yeğeniydi. Askerlikten yine Esenler'e döndü Sülün. Benim Menderes Mahallesi 383. Sokak'ta ziyaret ettiğim bodrum kat, Sülünlerin altıncı atölyesi. Altı yıl öncesine kadar işlettikleri atölyeyi ağabeyi Cumali Sülün yönetiyordu. Cumali Bey siyasi çalışmaları nedeniyle biraz geri çekti kendini işlerden. Atölyeye ara sıra uğruyor artık.

Elbette çalışma ruhsatları var. "Esenler'de sanayi merkezi olmadığı için mecburen apartman altlarında çalışmaya başladık. Fason olarak ihracat çalıştık. Penye, gömlek, bayan giyimi gibi, tekstil alanında aklınıza gelen her alanda üretimde bulunduk. Hâlihazırda altı bayan on dört erkek işçimiz var. Geçmişte kırk beşe kadar çıkmıştı işçilerimizin sayısı. Bu atölyemiz yüz elli metre kare. Bir buçuk senedir buradayız."

1994'ten beri İnönü Caddesi'nde hizmet veren Konya Pizza'nın sahibi, aynı zamanda müteahhit olan Ali Özdamar'ın gözlemlerine göre neredeyse bütün apartmanların alt katı tekstil atölyesi olarak kullanılıyor Esenler'de. Soğuk bir Aralık günü Özdamar'la Konya Pizza'nın üst katındaki salonda ilçedeki çarpık yapılaşma üzerine konuşurken söz tekstil atölyelerine geldi.

Geçici ruhsatlarla sürdürülen oto tamiri, marangozhane, kot yıkama, tekstil, battaniye faaliyetlerinin sanki gizli bir yasası var. Kot yıkama atölyeleri, medyanın üzerine gitmesi nedeniyle çekildiler piyasadan. Kayıtsız olarak ortalama on-on beş kişinin çalıştığı atölyeler krizden dolayı yüzde 50 azalmış olsa da tekstil alanında çalışanlar faaliyetlerini sürdürüyorlar. Bodrum katlarında tekstil atölyelerini geliştirdikten sonra Bağcılar'da yüz-yüz elli kişilik fabrika açanlar var.

Ferhatpaşa Çiftliği alanında görkemli bir projeyle gerçekleştirilen ORA AVM'de mağazalar kepenklerini indirmişken bu naylon ruhsatlı atölyelerin faaliyetlerini sürdürüyor olması, ilçedeki çarpık yapılaşmadan ayırt edilemeyecek bir iç denge arayışı üzerine düşündürüyor. Dar gelirli göçmenlerin hayatlarını idame ettirebilmeleri için başka hiçbir yerde bulamayacakları o işlere ihtiyaçları var. Ancak o çaresiz insanların sırtladığı üretim açık örtük sürdüğü için de merdiven altı atölyelere özgü istismarların üzerine gidilmesi sürekli öteleniyor.

İstanbul'un birçok semtinde apartmanların çeşitli atölyeler barındıran gizli bölmeleri var; Esenler'de atölye bölümleri rahatlıkla fark ediliyor.

Jale Sancak'ın "Kuyuda" başlıklı öyküsünde bir bodrumda karşınıza çıkan (anlatıcıya bir yerde "böcek sürüsü" gibi görünen) "yeraltı işçileri", aradan yıllar geçse de tarihe karışmadı.

Apartmanların giriş veya bodrum katları 70'lerin ikinci yarısından itibaren tekstil atölyesine çevrilmeye başlanmıştı. 2000'lerde medyada "silikozis" hastalığıyla konuşulan kot yıkama atölyeleri 90'larda faaliyete geçti. "Oturduğumuz binanın giriş ve bodrum katı tekstil atölyesiydi. Makine sesinden uyuyamazdım. Ne zaman gelirler ne zaman giderler, görmezdim. Bodrum katın arka kapısından gizlice girip çıkarlardı, erkenden. İllegal çünkü. Yoğun birikim rejiminden esnek birikim rejimine geçişin bir göstergesi olduğunu daha sonra anladım." diye anlatıyor Hatice Gazel. Bu atölyelerin bulunduğu apartmanların giriş katları gri mavi bir boyayla örtülü olurdu. Pencereleri kepenkliydi. Dışarıdan asla fark edilmezdi içerideki faaliyet. Giriş olmayan bodrumlarda, kaldırım önlerinde merdiven boşluğu kazılıyor ve illegal olduğu için bir kapakla kapatılıyordu. Yirmi veya elli kişi sabah erkenden o kapağı açarak içeri süzülüyorlardı. Esenler'in pek çok apartmanının önünde rastlanır, dünyanın sesleri ve renklerinden uzak bir atölyeye açılan o bir metrekarelik kapağa. Öcalan belediye başkanlığı döneminde bu tür kapaklı girişleri yasakladı.

Kamil Tezcan'ın 1969'da Atışalanı Caddesi üzerinde yaptırdığı, çevrede "Büyük Bina" olarak bilinen evin bodrum katı battaniye firması tarafından kiralanmıştı. Girişi arka taraftandı ve sonradan kazılarak bir kapakla kapatılmıştı. İşçiler, genellikle çevre mahallelerden geliyordu. Firmanın temsilcileri sigortadan para alabilmek için defalarca yangın çıkardılar. Atölyeyi yakıyor ve sigortacıları çağırıyorlardı. Danışıklı dövüştü bu, sigortadaki adamlarıyla birlikte hareket ediyorlardı, en az on kez yangın çıkardılar. Bodrum kattan çıkartmak için uğraştı Tezcanlar, ama başaramadılar. Son yangında ayarı yitirmiş olmalıydı firma temsilcileri, simsiyah olmuştu dükkânın içi. Badana yapıp karşılığında sigortadan para alacaklardı besbelli. Sigortaya gitti Kamil Bey ve boyacı olduğunu söyledi. Boyayı kendisi yapabilirdi. Sen karışma, dedi memur. Yalan yanlış bir badana yaptırdı firma temsilcileri. Yangınların yapıya elbette zararı oluyordu. Yıllar sonra ev apartmana dönüştürülmek üzere müteahhide verildiğinde baştan aşağı kolonlara takviye yaptırıldı.

Battaniye Firması yangınları sırasında, evin küçük oğlu Şükrü ilkokula gidiyordu. Atölyede filtre sistemi olmadığı için dışarıda, aşağı yukarı on metrekarelik alanda sürekli takriben dört santimetre yüksekliğinde yağlı pamuk oluyor, ortalıkta yağlı pamuklar uçuşuyordu. Bir gün o da eline geçen kibritle bu pamukları tutuşturdu. Yangın hemen yayıldı. Bir kızın bacağı yandı.

Erkan Sülün, Esenler'de çeşitli tarihlerde altı atölye açtı. Atölyelerin üstünde bulunan katlarda yaşayan insanlar tabiatıyla seslerden rahatsız oluyorlardı. Bizi kabul ettiği Menderes Mahallesi'ndeki atölye bodrum katta, zemin katta ise sucu faaliyet gösteriyor, bu nedenle birinci katta bulunan dairelere ses gitmiyor. Bir önceki atölye zemin kattaymış. Üst katta yaşayan aileyle bir uyum tutturmaya çalışmıştı Erkan Bey. Sabahları sekizde iş başı yapılsa da dokuza kadar müzik açtırmıyordu. Akşam sekizden sonra gürültü yayan makineleri çalıştırmamaya dikkat ediyordu. Bu atölyede de aynı inceliklere dikkat gösterdiği için kişisel olarak fedakârlıkta bulunuyor ve herkes gittikten sonra, saat ona kadar oturup eliyle tamamlıyor eksik kalan işleri.

Mehmet Öcalan 1994'te ilçe konumu kazanan Esenler'in ilk belediye başkanı olarak göreve başladığında, ilçe altyapı açısından perişan durumdaydı.

Erkan Sülün'ün tespitlerine göre, havalideki tekstil atölyelerinin çoğu Malatyalılara ait. Onları Adıyamanlı, Batmanlı, Giresunlu, Ordulu atölye sahipleri takip ediyor. "Şimdi yüz atölye varsa Esenler'de, 1980'lerde, aslında 1993'e kadar ancak on tane sayılabilirdi. Hâlihazırda bin iş yeri varsa, sekiz yüzü tekstildir." Tekstil 1980'lerde Gedikpaşa, Küçükpazar, Mahmutpaşa, Vefa, Unkapanı gibi semtlere yoğunlaşmıştı. 1991'de Körfez Savaşı nedeniyle yaşanan kriz sektörün tabii gelişme seyrini engelledi. Atölye bir ay boyunca hiç çalışmadı. Sipariş alamıyorlardı. Tekstilin ana damarı her zaman Arap ülkeleriydi o yıllarda, hâlâ da öyle; ancak bu ülkelere Rusya da eklendi.

"Bu işi akıllı yapıyorsan batmazsın, fakat bizim kuşaktan sonra tekstil bitecek." Bir gömlek, dört sene önce dört liraya dikilebiliyordu. Aynı gömlek hâlâ dört liraya dikiliyor, fason da aynı. Oysa geçen süre içinde işçi maaşına, malzemeye zam geldi, kira arttı. Herkes kendi çabasıyla sektörü ayakta tutmaya çalışıyor. Hükûmet el atmadığı takdirde tekstil piyasası çökebilir. Kimileri masraflar azalacağı için Malatya'ya geri döndü. Orada maliyet düşük; İstanbul'da dört liraya dikilen Malatya'da üç liraya dikiliyor.

Sülün, uzun temel eğitim yıllarının işçi yetişmesine engel teşkil etmesi hasebiyle tekstil sektörünün yakın gelecekte iflas edebileceği kanısında. Okul sisteminin benzeri atölye işçiliklerinin eğitim alanlarını kapsayacak bir içerik kazanmasının zarurî olduğunu savunuyor. Liseyi bitiren delikanlı veya genç kız atölye ortamına ayak uyduramıyor, öğrenme ve çalışma disiplinine gelemiyor, çıraklığa yanaşmıyor. Hâlihazırda atölyeleri Suriyeli işçiler canlı tutuyor. Otogardan inip doğruca Esenler'e gelen ve eline makası ilk kez Sülün Tekstil atölyesinde alan Suriyeli işçileri var. Atölyesinde bir aileden dört kişi çalışıyor şimdilerde. Onlarla bir gün atölyeye geldiğinde karşılaştı. Kapıya yapıştırdığı iş ilânına bakıyorlardı. "Abi, eleman lazım mı?" diye sordular. İçeri çağırdı. Dört yıldır bu atölyede çalışıyorlar.

Çalışmaya mecbur olup da kapısına gelen insanı ihtiyacı yokken işe aldığı zamanlar da oldu. Ne var ki işler durukça kırk elemanın sayısı yirmiye düştü.

1999'dan sonra, tekstil sektörü durgunlaşmaya başladı. Muhakkak ki Anadolu'daki girişimlere teşvik primlerinin etkisi oldu bu geri çekilmede. Erkan Sülün'ün yeğeni ailesini de özlediği için İstanbul'da yaşamak iste-

medi, Malatya'ya döndü. Orada tuttuğu evin kirası üç yüz lira; Esenler'de ödediği kira ise sekiz yüz liraydı. Esenler'de gömlekçi yanında çalışıyor ve iki bin lira alıyordu. Şimdi orada çalıştığı atölyeden bin beş yüz lira alıyor. Üç yüz lira kiraya, iki yüz lira da elektrik ve suya veriyor; geriye kalan bin lirayla da gül gibi geçiniyor.

Bu atölyeler, ilçenin bir varlık ortaya koyma çabası içindeyken birçok bakımdan namevcut sayıldığı dönemlerde oluşmaya başladı ve bütün problemli yanlarına rağmen tekstilin altın dönemini besleyen bir faaliyet ortaya koydular. 1994-96 yılları arasında İl Genel Meclisi'nde bulunan Süleyman Sirkeci, Mehmet Öcalan'ın belediye başkanı olduğu 1994'te, semtin yapısal açıdan perişan durumda olduğunu hatırlatıyor. O tarihe kadar zâbıtanın cebine bir miktar para koyan istediği gibi bina yapabiliyordu. "Herkes de kaçağa razıydı." diye vurguluyor Sirkeci. Bir düzenden yoksun binaların oranı yüzde 80'i veya 90'ı buluyordu. Bu binaların bodrum veya giriş katları ise genellikle atölye olarak değerlendiriliyordu.

Faaliyet

Ali Özdamar (1958), Konya'dan 1972'de geldi Esenler'e. İlkokul çağında yatılı okulda okuma mecburiyetini, evden kopmasının sebebi olarak yorumluyor. Esenler'de gıda sektörü alanında ve müteahhit olarak faaliyet gösterdi. 1987'de kendi tarifinin ürünü olan Anadolu pizzasını müşteriye sunmuştu. Aynı tarihlerde kültür mantarı yetiştirmeye başladı. Bin metrekareden büyük kapalı bir alanda, ancak hobi gibi görerek, zevk alarak sürdürüyordu mantar yetiştiriciliğini, soğuk hava yüzünden Arnavutköy'de yollar kapanınca, söz verdiği mekânlara mantar yetiştiremediği için zor durumda kaldı ve bu işi bıraktı.

Çevredeki üreticilerden de toplamak suretiyle günde bir ton mantar satıyordu oysa. Güngören'de kebap salonu açarak elinde olan sermayeyi değerlendirmek istedi. Yine Güngören'de bir arsa alıp inşaat işine girdi. Derken Bağcılar, Halkalı ve İkitelli'ye yöneldi. 1989'da arkadaşları Konya Pizza'nın binasının bulunduğu arsayı göstererek, iş hanı yapmasını teklif ettiler. Yarısı toprak sahibinin olacak, yarısı kendilerine kalacaktı. Doğrusu sonuçtan pek memnun kalmadı: "Çok da beklentim yoktu. Beş katlı bina, yukarıda ufak bürolar var. Yaparken lokanta olarak tasarlamamıştım. Hovardaca kullandık, beş yıl boş kaldı."

Topkapı'da lokanta çalıştırıyordu Özdamar, otogar kapatıldığında Esenler'e taşındı. Bahçelievler'de ikâmet ediyor, Esenler iş sahası sayılabilir. Yaptığı bir bina iş hanı projesine göre inşâ edildiği hâlde hastane olarak işletilmek üzere satın alındı. Kendisi yıkılmasını talep etti; kat yüksekliği bir hastane için düşüktü çünkü. Bina üç yıl önce bir üniversiteye kırk dokuz yıllığına kiraya verildi, ancak üniversite hiçbir şey yapmadan öylece tutuyor.

Şimdilerde kendisini kebapçı olarak görüyor Ali Bey, müteahhitlik yapmıyor. Nene Hatun Mahallesi, İnönü Caddesi üstünde bulunan Konya Pizza'yı 1994'te hizmete açtı. Gezmeyi, öğrenmeyi seven bir kişiliği var. İlginç yatırımlar ve projeler karşısında heyecan duyduğunu vurguluyor. Özellikle lokanta kültürü alanında neler yapabileceğini öğrenmek amacıyla birçok Avrupa ülkesini dolaştı. Memleketinden ayrı yaşasa da akrabalarıyla ilgileniyor. Altmış yeğeninin on beşi yanında çalışıyor.

Esenler halkının çok çalışkan, buna karşılık ortaya konulan işin/eserin kalitesini artırma vizyonundan yoksun olduğu kanısında. "Biz bu alanda kayıp nesiliz." diye vurguluyor. Son yıllarda inşâ edilen binaların 80'lerdekine nispeten kaliteli olduğu izlenimine sahip. Bununla birlikte meselâ bir meydan probleminin ağırlığını koruduğunun altını çiziyor; ilçenin ana meydanındaki yapı profili bambaşka olabilmeliydi. Bu konuda kendisini de eleştiriyor doğrusu. Semtteki binaları yeniden yapacak olsaydı, daha özenli çalışırdı; açık yüreklilikle dile getiriyor bunu. Beri taraftan bir müteahhit olarak, meselâ Seyyidoğlu'nun bulunduğu binada her türlü gelişmiş teknolojiyi kullanmış olmanın rahatlığını hissetmiyor değil.

Anahtarı Kime Bırakabilirsin?

Toplumsal yapıyı, kendine özgü değerlerini içselleştirmiş olarak gelişmelere açan bir mekân örüntüsü mümkün mü artık? En azından bu örüntüye ilişkin unsurların altını daha belirgin kılacak şekilde çizmek gerektiği muhakkak. Mevcut zenginlikleri kentsel dönüşüm furyası içinde ve rant adına yitirmemek açısından kılı kırk yarmak gerekiyor. Bu nedenle, mimarlık ve şehircilik bağlamındaki meselelerin bugünden yarına değişmeyen devlet politikaları tarafından çözüme açılması bir zaruret. Sözünü ettiğim, uzun vadeli ancak esnekliği haiz, tarihî ve tabii kaynakları koruma endişesi taşıyan planlar. Bu tür planlarla, mahalle veya semt konseylerinin gündemleri birbiriyle nasıl etkileşim içinde olabilir; cevap aranması zarurî bir soru bu. Esenler'in şehirleşme tecrübesinin çeşitli safhalarını etkileyen hikâyeler bize bu yönde yardımcı olabilir.

İlçeye 1989'da taşındı Yazıcılar Ailesi; ailenin erkeği Hikmet Yazıcılar maalesef altı ay sonra vefat etti. Gecekondularının demir kapısı yoktu, beş çocuğunun en küçüğü üç, en büyüğü on üç yaşındaydı, yine de korkmuyordu Laksevåg (Bergen) doğumlu Fatma Yazıcılar. 1992'de çocuklarıyla bayram ziyaretine gitmişti akrabalara, hırsız eve girip Sharp radyoyu çaldı. Gerçi çok geçmeden yakalandı. Fatma Hanım Bakırköy'de çıktığı mahkemede hâkime, "Benim evime girmişse eğer, ben bağışladım." dedi. Hâkim, "Ne biçim kadın bu, zaten sizin yüzünüzden artıyor bu olaylar." diye tepki gösterdi.

Anahtar bırakabileceği komşulara sahip olmak, güven sebebiydi 1970 ve 80'lerin Esenler'inde. "Komşuluklar çok güzeldi. Az insan vardı, ama ilişkiler daha sıkı, samimiydi. Apartman hayatına geçildi sonra. Hırsızlık pek duyulmazdı. Bir güven ortamı vardı. Komşular anahtarlarını birbirine bırakırdı." diye anlattı, Lütfi Kundura'nın sahibi Lütfi Pekolgunçelik. Kader Kuruyemiş'in sahibi Ömer Çavuş, "Komşularımız çok tatlıydı." diye tasvir etti o yılları. "Şimdi tek müşkülümüz, eski komşuluklar yok. Evimizin anahtarını bile komşuya bırakırdık. Otogardan önce bir sakinlik, emniyet vardı. Küçüğe sevgi, büyüğe saygı kendini gösterirdi her yerde. Otogar açıldı. Otobüsler getirdi yıktı buraya, getirdi yıktı."

Jane Jacobs da *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*'nda, New York'ta kentsel dönüşüm yıllarından önce yaygın olan "arkadaşların alması için ev anahtarını dükkânlara bırakma" şeklindeki âdetten söz ediyor. Meselâ kendi yaşadığı evde, aile bir haftalığına uzaktayken ya da herkes o gün dışarıdayken bir arkadaşı evi kullanmak istediğinde veya gece gelecek bir konuğu uyanık kalıp beklemek istemedikleri takdirde, söz konusu kişiye anahtarı sokağın karşısındaki şarküteriden almasını söyleyebiliyorlardı. Komşuya içini açabilmeyi, meselelerini anlatabilmeyi sağlayan güven, anahtar konusunda da bir rahatlık sağlıyordu. Bu güven ilişkisine karşılık kentsel dönüşümle gelen yeni yapılaşmada komşu kuşkulu bir yabancıya dönüşebiliyordu.

Komşunu iyi tanımadığında iç rahatlığıyla anahtarını bırakabilir misin? Jacobs'ın kentsel dönüşüm geçiren New York için işaret ettiğine benzer bir kargaşanın süreçleri Esenler'de de yaşandı ve komşuluk ilişkilerine bakış açısını az çok değiştirdi. Esenler'in tarihinde geçirdiği önemli dönüşüm,

Topkapı'da bulunan terminal binasının 1994'te sınırlarına taşınmasıdır. Ekonomik nedenlerle yaşanan Anadolu göçü, otogar açıldıktan sonra Esenler'den doğru yayıldı İstanbul'a. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden terör yüzünden kaçanların da ilk uğrak yeri oldu ilçe. Nüfusun artması, yapılaşmanın gözü kara bir şekilde hızlanmasının da sebebiydi. Çeşitli gruplar gelip yerleştiler ilçenin eteklerine. Hırsızlık vakaları çoğaldı. Kadınlar, akşam sekizden dokuzdan sonra sokağa çıkamaz oldu. Girilemeyen sokaklardan söz etti, Konya Pizza'nın sahibi Ali Özdamar. Motosikletlerin arkasındaki yemek kutularının çalınması sıradan bir vaka hâline gelmişti, kapkaççılığın da yükseldiği dönemde. Tuna Mahallesi boşaltıldığında sorunların -kuşkusuz farklı bölgelere, yeni mahiyetler kazanacak şekilde aktarılırken- büyük ölçüde azaldığı belirtiliyor. İlçe halkının kapıları kilitlemeden uykuya daldığı zamanlar ise hâlâ güzel bir rüya gibi hatırlanıyor.

Önceden adı Karabayır olan Tuna Mahallesi'nde Çingeneler yaşıyordu. Komşu mahallelerde bahçeye asılı çamaşırlar kaşla göz arasında çalınabilirdi, daha önce başına gelmişti. Fakat suçun şahsiliği diye bir ilke niye aranmıyordu, söz konusu Çingeneler olduğunda... Yerleşen veya yerleşmekte olan Çingeneler veya bu isimle çağrılan çeşitli gruplar bu genelleyici yargılar yüzünden bedel ödüyorlardı. Bu bedel elbette şaibenin sebep olduğu sınırlara mahkûm olmak anlamına da geliyordu.

Selahattin Özdoğan ve ailesi, 1990'da Sivas'tan Esenler'e taşındıklarında Karabayır Mahallesi'nde bir evde altı ay kiracı olarak yaşadılar. O döneme ilişkin olumsuz bir izlenimleri yok. Korunmayı sağlayacak tedbirleri, kendi dayanışma ilkeleri vardı grupların; aralarına dâhil olup da komşu konumuna yerleşen yabancı için de ellerinden geleni esirgemiyorlardı. Çingene komşuları "her şeye rağmen" orada, mahallelerinde ev kiraladığı, aralarına geldiği için benimsemişlerdi aileyi. Bu benimsemenin göstergesi, kapıların açık tutulması talebi oluyordu. Herhangi bir sebeple evden ayrılırken kapıyı kilitlemeleri güven eksikliğini gösterirdi. Oysa komşular, kapıyı açık bulmak ve gerekiyorsa da evi temizlemek istiyorlardı. Yeni komşu pekâlâ anahtarı birine bırakabilirdi. Zarar vermez, korurlardı. Anahtar bırakmak mahalleye gerçek anlamda dâhil olmak demekti. Bekâr erkek komşu evine döndüğünde her tarafı pırıl pırıl temizlenmiş bulurdu: "Anahtarı yan tarafa bırak, sen git, diyorlardı. Halı kilim çırpılacak olursa

da senden evvel koşuyorlardı." Özdoğan, Çingenelerin Alevilere biraz sahip çıkıp yakınlık göstermesinin olağan olduğunu, ancak, Karabayır'da belli bir içtenlikle yaklaşan herkesin de Çingenelerden benzeri bir yakınlık gördüğünü belirtiyor.

Karabayır o dönemde çöp yığınlarıyla kaplı bakımsız bir mahalleydi. Gerçi çöp bütün Esenler'in meselesiydi 1990'ların başlarında.

Tuna Mahallesi Muhtarı Mehmet Doğan, 1981'de, henüz 12-13 yaşlarında bir çocuk iken, Malatya'nın Arguvan İlçesi'ne bağlı Yamaç Köyü'nden geldi İstanbul'a. Topkapı'da otobüsten indiğinde fark etti: Köy gibi değil burası, başın sıkıştığında kime güvenebilirsin? İnsanlara güven verme ve güven duyma arayışını benliğe yerleştiren bir öğrenme süreci için önemli bir başlangıç sorusuydu bu. Aile fertleri halı alım satımıyla iştigal ediyorlardı. Kendisi de bu alanda çalışmaya başladı. 1987'de Tuna Mahallesi, Sakarya Caddesi üstünde "Doğan Halı" mağazasını açtı. "Senet filan yoktu, deftere yazardık." diye anlattı esnafın muamele güvenini, Tuna Caddesi

Selahattin Özdoğan ve ailesi 1990'da Karabayır'a yerleştiğinde Çingene komşularından mahalleyi tercihleri nedeniyle yakınlık gördüler.

üstündeki muhtarlık ofisinde. "Vatandaş yeri gelir parayı kardeşinden isteyemez bizden ister. Anadolu'nun bağrından kopup gelmişiz. Asla nerelisin, nesin, kimdensin, bakmayız. Biz Arguvanlılar, Aleviliği Sünniliği büyük şehirlerde öğrendik. 1987'den beri bu mahallede mağazalar açtım. Çünkü bu insanlar doğal. Evlenirken çeyiz paraları yoksa para temin etmişimdir. Cumartesi Pazar günleri arabam gelin arabası olurdu. Daha muhtar değilken turnuvalar, kahvaltı programları düzenlerdim. İnsanları kaynaştırmaktan keyif alırdım. Şimdilerde iki yaşındaki hâlini bildiğim çocuğun yetişip evlendiğini, çocuğuyla ziyaret ettiğini görüyorum."

Mahalle kültürü vardı Karabayır'da, bu kültürü insanlar birlikte inşâ etmişlerdi. İnsan ilişkilerinden âdâb-ı muâşerete, güvenlikten pek çok toplumsal soruna kadar mahalle merkezli düşünmek, şehrin çeşitli zaaflarının tamirinde vazgeçilmez bir etkileşim anlamına geliyor. Mahallenin şehre merhameti, dayanışmayı öğretmek ve şehirden yeni disiplinleri, farklı ihtimalleri öğrenmek diye özetlenebilecek özgül istidadı, dayanışma ağlarından ve güven hissini güçlendiren ortamlarından bağımsız düşünülemez.

İncelikler

Karabayır'daki mahalle ruhu 2002 olaylarıyla bozuldu; "İstimlak: Kurunun Yanında Yaş da Yanmasın" başlığı altında ele aldığım gibi. 689. Sokak'tan 693'e kadar kimsenin giremediği zamanlardı.

Denildi ki "Oğlu sarıyor, kızı satıyor." Fakat 2002 olayları üzerine medya kanalıyla yaygınlaştırılan bilgiler gerçeğin sadece bir kısmına karşılık gelmiyor muydu? Her şekilde güven bunalımı geçiriyordu Karabayır. "Ekmek teknesi" endişelerinden bağımsız değerlendirilemeyecek bir bunalımdı bu. Sennett, benzeri bir güven bunalımını 1970'lerin ortasında ülkelerindeki iç savaş ve ekonomik karmaşa nedeniyle sürüklenerek Amerika'ya göç eden Koreli göçmenlerin yaşadığı güçlükler zâviyesinden irdeliyor: New York ve Los Angeles gibi şehirlerde başarılı bir çalışmayla ticârî alana yerleşen Koreliler, Afro-Amerikan müşterilerle beklenmedik bir çatışmaya düşmüşlerdi.

Disiplinli Koreliler Afro-Amerikan müşterilerini düzensiz ve düşkün hayatları nedeniyle hor görür ve bunu bazen belli ederken, Afro-Amerikalılar da Korelilerin koydukları fiyatlardan dolayı kendilerini sömürülmüş hissediyorlardı. Bu çatışmanın çok şiddetli sonuçları yaşandı. 1992'de isyancılar Los Angeles'ta yaklaşık 2 bin 300 Korelinin iş yerini mahvetti. New York'ta Kore marketleri uzun süre taşlı saldırılara ve 1984'e kadar da boykota maruz kaldı.

Geçen yıllar boyunca uzlaşma sağlanması için pek çok yol ve yöntem geldi gündeme. Profesyonel arabuluculuklarla bir gelişmenin kaydedildiği 1992'de bile yapılan araştırmalar, Korelilerin Afro-Amerikalılar hakkındaki -hırsızlık vakalarının beslediği- ırkçılığa varan olumsuz görüşlerinde fazla bir değişme olmadığını ortaya koyuyordu. Yine de zaman içinde beliren çözüm, süren alışverişe rağmen takınılan gündelik diplomasi destekli "duygusal uzaklık" oldu.

Söz ve sessizlik dengesinin oluşturduğu sınırlarda arandı yeni muâşeret. Sennett, Wittgenstein'ın "açık ve kesin bir dilin ötesinde yatan şeyler için sessiz kalınması gereği"ne dair kuralını hatırlatıyor. "Sosyal medenilik pratiğinde, bilmemeniz gerekirken açıkça bildiğiniz şeyler hakkında sessiz kalırsınız ve konuşmazsınız."

Karabayır olaylarında ise sürekli teşhirin sebep olduğu bir geri dönüşsüz sürecin yaşandığı söylenebilir. Mahallede yaptığım röportajlarda her yaştan insan, çeşitli medya organlarında dolaşan karalayıcı haberler yüzünden duydukları rahatsızlığı anlattılar bana. Öyle ki Çingene gençleri artık kendilerine "Roman" denilmesini tercih ediyorlar, çünkü "Çingene"nin yerleşik kötü çağrışımları gururlarını zedeleyecek kadar ağırlaştı. Bu konuda birikmiş önyargıları değiştirmenin bir atölyesi olamaz mıydı Karabayır? Kentsel dönüşüm Çingeneleri yerinden yurdundan ederken geriye kalanlar üzerinde de özensiz işlem ve muamelelerin acı tortusunu bırakıyor. Sıhhileştiği düşünülen mahalle veya ortam, komşuluk ilişkileri konusunda teknolojik açıdan içi rahat olsa bile -Jacops'un da irdelediği gibi- iç huzuruna kavuşmuş olmuyor. Kenti daha yaşanabilir bir seviyeye yükseltme çabası, hâfızası alınmış yalıtık bir ortamı amaçlamamalı kuşkusuz. Sıhhileştirme, mahallenin Çingene nüfusunun etrafına güvenlik yaydığı dönemin hatıralarını ihya edecek, böylelikle de kuşakların incinen gururlarının sağaltılmasını sağlayacak inceliklerle gerçekleştirilemez miydi?

Ayhan Yolcu, 2011'deki kamulaştırmadan önce Avcılar'da aldığı eve taşındı, yakın akrabalarıyla. Esenler'den ayrılınca sudan çıkmış balığa döndüğünü hissetti. "Kırk dört sene kaldım burada, bir ömür gitti. Avcılar'a alışmak için epey sıkıntı çektim. Bayanlar için sıkıntı yok. Konu komşu..."

Daha tabii olan elbette kaynaşmadır; bunu vurguluyor Ayhan Yolcu. Bu konular üzerine 1980'lerden bu yana düşünüyor. 1988'de Millî Gençlik Vakfı'nın faaliyetlerine dâhil olmuştu. Hep yapıcı faaliyetlerin içinde olmaya çalıştı. Karabayır kamulaştırmalarındaki bir tür haksızlığın altını çiziyor: "Sakarya Caddesi'nin üst tarafının metrekaresi altı milyar eski

parayla, alt tarafı da bir buçuk milyar. Alt tarafı kayalık, zemini daha iyi, ucuza gitti. Çoğu insan mağdur oldu. Altı yedi çocuklu aile para alamadı veya aldıysa da eline geçen işe yaramadı. Mahallede kaldılar kiracı. Tapusu olanlar, evlerini müteahhide verdi, onlar memnun. Ama sorunlu tapular yüzünden evsiz barksız kalanlar da var."

Bir ayağı Karabayır'da Ayhan Yolcu'nun; akrabalarının yüzde 40'ı hâlâ bu mahallede yaşıyor. Birlikte taşındığı elli beş kişiyle Avcılar'da da mahalle hayatını oluşturdu. "Benim mahallemde kapım açık, çevrem güvenilir. Bir Allah'ın kulu da gelip evden bir şey alamaz. Sokağa giremezler."

Kendisi taşınmak zorunda kaldı, çünkü Karabayır bildiği mahalle olmaktan çıkmıştı. Anahtarı bırakabilme güveni ile umut kapıları açma arasındaki bağ bir hayli dolaysız. Hatıra alanlarını silip süpürürken dayanışma unsurlarını da önüne katıyor kentsel dönüşüm. Oysa daha önce sınırlara saygı gösteren güvenlik bulurdu. 1989'da eşini yitirmiş bir kadın olarak niye endişeye kapılmıyordu "gurbet gelini" Fatma Yazıcılar? Mahalle hayatının kendine özgü korunma dinamikleri bir hayli belirgindi. Hele yaz geldiğinde herkes sokaktaydı, kadınlar, erkekler, çocuklar; gece bire kadar sokaktan bir şekilde yararlanırlardı. Gerçi Fatma Hanım pek çıkmazdı sokağa ve çocuklarını da eve erkence çağırırdı. Ancak ailece komşu seslerinin sağladığı bir sağlam duvara yaslandıklarını hissediyorlardı.

"Hayat doluydu mahalle ve bu özelliği yazar olarak beni çok beslemiştir." Zevkli, özlediği bir çocukluk yaşadı Süleyman Ragıp Yazıcılar. Yaz akşamları bitmesin isterdi. Mendil kapmaca en gözde oyunlardan biriydi. Kızlı erkekli karışık oynanırdı. Mahallenin futbol takımında oynuyordu. Kahve kültürü vardı. Mahallenin erkekleri babacan bir ilgi gösterirlerdi.

Kadınlar evlerinin önüne toplanıp muhabbet ederlerdi; bu ta 1960'lardan beri böyleydi. Nene Hatun Mahallesi'nin dar sokaklarında bu alışkanlık hâlâ sürüyor; pencereden pencereye gerçekleşen sohbetler de. Bazı kapıların önünde toplanmış, civardaki atölyelerden alınma işleri yapanlara rastlanıyor. İnsanlar hâlâ birbirini tanıyor; kim yakın kim yabancı fark ediyor.

Bu tanıma güveni ilçeye geri dönüşlerin de sebebi. Murat Kaleci'nin ailesi, 1970'te Samsun'dan İstanbul'a göçmüştü. 1987'ye kadar Aksaray'da yaşayıp, "Büyük kar" sırasında Esenler'e taşındılar.

Murat Kaleci ile 74. Sokak'ta bulunan Cevdet Daniş'e ait Gençlik Erkek Kuaförü'nde konuştuk. Kaleci ilçeye yerleşti yerleşeli bu kuaför salonunun müşterisi. 2007'de Sefaköy'e taşındı ve beş yıl sonra Esenler'e geri döndü. Sekiz yüz lira kiraya oturuyor şimdi, ama deseler ki gel sana beş yüz liraya Avcılar'da ev tuttuk, gitmeyi düşünmeyeceğini dile getiriyor. Orada kimseyi tanımıyor çünkü. "Esenlerin havasını, suyunu tadan geri gelir. Ben iş icabı gittim, ama rahat edemedim. Metrodan çıkıp bakıyorum, her yer esiyor. Tabii buradaki dostlukları da bulamadım gittiğim yerlerde." Başkaları da var gidip de arayan: Ünlü bir kebap firması Maltepe'ye taşındı, senede beş-altı kez gelir firmanın sahibi.

Beşiktaş'ta, Deryadil Sokak'ta yaşıyordu Hatice Gazel'in ailesi. Öğretmen babasına lojman çıktığında Bahçelievler'e taşındılar. Hatice, Çapa Tıp Fakültesi'nde öğrenciyken evlendi ve eşinin, Bursa'dan Esenler'e taşınan ailesinin yaşadığı eve yerleşti. Eşinin ailesinin henüz öğrenci olan gelinlerini yanlarına almakla fedakârlık ettiğini düşündü hep. Gerçi ailenin İstanbul'a taşınma sebeplerinden biriydi oğullarının evliliği. Daha önce Esenler'e hiç gelmemişti Hatice. Bu taşınma yüzünden zorlanmadı, fedakârlık ettiği hissine de kapılmadı. Yine de evlilikle birlikte öğrenimini sürdürüp sürdüremeyeceği konusunda bir tedirginlik duymadı değil. Kayınvalidesi ise öğrenci gelininin birlikte yaşamaya uyum sağlayıp sağlamayacağı konusunda endişe etmişti. Aile Bursa'dan gelip Esenler'e

Ayhan Yolcu ilk gençlik yıllarından beri Romanlar'ın içinde bulundukları çevrede yalıtılmamaları, toplumla kaynaşmaları için gerekli şartlar üzerine düşünüyor.

Ayhan Yolcu (siyah ceketli) 1980'lerde, mahalle arkadaşlarıyla.

yerleşti, üç ay sonra da düğün gerçekleşti. İki kızlarını okutacak, öğrenci oğullarını evlendireceklerdi. Nene Hatun Mahallesi'nde, Nene Hatun Camii'nin bir alt sokağında, Üçyüzlü'den Davutpaşa'ya giden yol üstünde bir ev kiralamışlardı. Esenler'in çukurluk yeriydi burası. Karşı yamaç, Bağcılar tarafı bomboş ve yemyeşil görünürdü.

Hatice Gazel, üniversiteyi bitirinceye kadar Nene Hatun Mahallesi'ndeki evde yaşadı, daha sonra Ressam Şevket Dağ İlkokulu'nun karşısındaki bir eve taşındı. Eşinin ailesi Bursa'ya dönmüştü. Tunceli'ye mecburî hizmete

gitti bir seneliğine ve bu sene bittiğinde Esenler'e döndü. Mahalle havası, bıraktığı gibiydi. Kadınlar kapı önlerinde toplanıp sohbet ediyor, akşam saatlerinde de yine ev önlerinde gruplar hâlinde oturarak çay içiyorlardı. Bakıcının evi kendi evinden yüz metre kadar aşağıdaydı. Bekir Amca vardı; çizgili pijama ve fanilasıyla evinin kapısı önünde oturuyor oluyordu aynı saatlerde. "Doktor Hanım, senin şu kız çok yaman, ama oğlan andavallı, akşama kadar kafası yukarıda ağzı havada kuş takip ediyor." diye takılıyordu, onu gördüğünde.

Hatice Hanım, iki sene sonra Bakırköy'e taşındı. Esenler'in taşını toprağını, çamurunu özlemedi ama komşularıyla bağlarını korudu. Kül dolu kovasını o işte bulunduğu sırada, "ben nasılsa boş oturuyorum burada" diyerek döken ev sahibesi ve çocuklarının bakıcısıyla ilişkilerini sürdürdü.

İsa Sedef'in doğduğu gecekondunun bulunduğu Nene Hatun Mahallesi'nde ailesinin komşuları, aynı zamanda babası gibi at arabacılığı yapan arkadaşı Yaşar Amca, Malatyalı bir Kürt'tü. "Kürtka" diye çağırırdı çocuklar. Hemşirelik eğitimi görmüş olan annesi Remziye Sedef, Yaşar Amca'nın annesinin kuluncunu bardak çekme yoluyla tedavi ediyordu. Yaşlı kadına Kur'ân-ı Kerim okumayı da öğretmişti Remziye Hanım. Yazıcılar Ailesi hatırlıyor: Karslı Karataş Ailesi'nin gecekondularının arkasında bir ahır vardı. Keçi, tavuk beslerlerdi. At arabası vardı bu ailenin. Makedonyalı Arnavut ile Malatyalı Kürt burada yan yana evlerde yaşarken ortak bir dil tutturdu. Ayrılık noktaları ve hatalar öne çıkarılmadı. Profesyonel desteklere ihtiyaç hissedilmeyecek iyi komşuluğun mimarisini temelinden, harcını güvenle kararak birlikte inşâ etmişlerdi.

Anahtar bırakma olgusu, nispeten kendini koruyan mahallelerde hâlâ sürüyor. Mimar Sinan Mahallesi'nde yıllardır ihtiyaç duyduğunda Gençlik Erkek Kuaförü'ne anahtarlarını bırakıyor mahalleli. Cevdet Daniş, 1983'te çalışmaya başladı burada. 1990'lı yıllarda kuaför salonunun etrafında bulunan apartmanlarda yaşayan ailelerin güvenini kazandı. Bazen aynı anda beş altı anahtar bırakıldığı oluyor, okul zamanı. Alışverişe çıkan kadın çocuğu, kocası, akrabası için anahtar bırakıyor. Kadın çocuğunu tıraşa getirdiğinde de ardından alışverişe gidecekse anahtar bırakıyor.

Bir Halkanın Dışında Olma Hissiyatı

1932 tarihli gazetelerde Mecidiyeköy'ün İstanbul'a bağlandığına dair bir haber yer alıyordu. 20 Eylül 1934'te yayımlanmış bir gazete kupüründe ise Mecidiyeköy üzerine şöyle bir haber var: "Bugünden itibaren Mecidiye Köyü'ne tramvay işlemeğe başlıyor. Şimdilik arabalar köye iki yüz elli metre mesafeye kadar sefer yapacak."

Aynı tarihlerde Esenler henüz Litros'tu, Avas'tı. Taşıt olarak ise İstanbul'un merkeziyle irtibatını Maltepe'de sonlanan dar bir yolla sağlıyordu. Mecbur kalındığında, Sur İçi'ne fayton veya at arabasıyla gidiliyordu. 1948 yılı Nisan ayında başlayan "Bahçekapı-Topkapı" otobüs hattı seferleri aynı yılın ekim ayında Maltepe'ye uzatıldı. Havalide yaşayan insanlar önce atlı arabalarla veya yaya olarak Maltepe'ye ulaşıyor, burada Sur İçi otobüslerine biniyorlardı. 1955'ten sonra Topkapı-Esenler arasında çalı-

Gençlik Erkek Kuaförü, Mimar Sinan Mahallesi halkının güven içinde anahtarını bıraktığı adres.

şan kaptıkaçtılar ulaşıma bir rahatlık getirdi. İlçenin ilk Belediye Başkanı Mehmet Öcalan'ın ailesi 1960'ların başlarında yerleşmişti, o dönem köy olan Esenler'in Çiftehavuzlar mahallesine. Aile fertleri Kapalıçarşı'daki işlerinden eve dönerken önce Topkapı'ya, sonra Güngören kaptıkaçtılarıyla Esenler Fırını'nın önüne geliyorlardı. Oradan Çiftehavuzlar'a yürüyorlardı.

Sefer hallerine alışkın köy, İstanbul'un bostanı, seçkinlerin yazlığıydı. Mübadiller deniz kıyısında değil, orada yaşamak istediler. Çorak değildi, vergili köydü, varidatı vardı. Osmanlı ordusunun sefer yolu üzerinde bulunduğu için 1661 yılında olağandışı -avârız gelirleri içerisine giren- "Sürsat" vergisine tâbi kılınmıştı. Arpa, saman, un, koyun eti, yağ, bal ve odun... Aynî yardımların karşılığı devlet tarafından daha sonra nakdî olarak ödenecekti. Litros aynı zamanda devletin resmî haberleşmelerinin yapıldığı hat üzerinde bulunan bir köydü ve bununla ilişkili yükümlülükleri vardı. Menzil beygirleri için arpa temini bu yükümlülüklerden biriydi. Avas ise 1862 tarihli bir belgeye göre "Suyolcu" olarak tâbir edilen köyler arasındaydı. Suyolcu, suyollarıyla, maslakların (bentlerden künklerle getirilen suların dağıtım ve korumasının yapıldığı noktaların) tamirini, evlerde ve meydanlarda bulunan çeşmelerden suların düzgün akabilmesini sağlamakla görevli kimselere verilen isimdi. Her iki köyün de XX. yüzyılın uzun bir diliminde çamurla, ulaşım sıkıntısıyla, susuzlukla imtihan olması, öncelikle kendi kaynaklarının kıtlığından ileri gelmiyor.

Kadastro 1952'de geldi Esenler'e, 1954'te gitti. 1938 doğumlu Hüseyin Atağan şöyle hatırlıyor: "Karşımızdaki gecekondunun bulunduğu arazide ölçümler yaptılar. Tapular çıkarıldı. O güne kadar gâvurların ismi geçiyordu."

1960'a doğru Topkapı-Esenler arasında ücreti elli kuruş olan minibüsler çalışmaya başladı. Havalide yaşayanların talebi üzerine 60'ların başlarında Aksaray-Esenler arasına "33 numaralı" bir otobüs hattı seferi konuldu. Hattın servisleri 1969'da Sultanahmet'e, 1977'de ise Eminönü'ne kadar uzatıldı. Esenler, balçıkla kaplı yollarda adım adım ilerlemeyi sürdürerek kazandı ilçe kimliğini. Aksamalara, yanlış anlamalara yol açan, çığırından çıkaran sebepler nelerdi öyleyse?

Mübadil ailelerinden Tetiklilerin Devran Motor Yatakları ve Burçları Fabrikası'nı kurduğu 1967'de Atışalanı henüz köydü, Esenler ise beldeydi;

1969'da belediye hüviyeti kazandı. 1978'de ise yirmi beş belediye ile birlikte Marmara Belediyeler Birliği'ne katıldı. 12 Eylül'den sonra, 1983'te Bakırköy Belediyesi'ne bağlı şube müdürlüğü olarak ihdas edildi. 1992 yılında Bakırköy'den ayrılarak ilçe konumu kazanan Güngören'e bağlanırken şube müdürlüğü konumunu terk etmiş oldu.

Atışalanı ise aynı yıllarda köy hüviyeti kazandı. Arazisinin bir kısmının askerî alan olarak kullanılması, Esenler'in izlediği gelişmeye uyum göstermesine izin vermiyordu. 1990'ların başlarında idarî açıdan Kemer, Birlik, Havaalanı, Turgut Reis, Cevatpaşa ve Karabayır mahallelerinden oluşuyordu Atışalanı. Yaşanan yoğun göç, köyü değişmeye mecbur etti. 1970'te 1222 olan ve ağırlıklı olarak mübadillerden oluşan nüfusu 1975'te 14.054'e, 1980'de 42.264'e, 1990'da ise 100.000'e ulaştı. En kalabalık mahallesi, 38.003 nüfusuyla Turgut Reis, en düşük nüfuslu mahallesi ise 642 ile Cevat Paşa'ydı. 1990 genel nüfus sayımına göre Atışalanı nüfusunun büyük çoğunluğunu İstanbul dışında doğanlar oluşturuyordu. Köy Türkiye'nin hemen her yöresinden göç alıyor, ancak Karabayır, Turgut Reis ve Birlik mahallelerine Sivas'tan, Kemer'e Kars'tan, Havaalanı Mahallesi'ne Sinop ve Giresun'dan göçenler ağırlık teşkil ediyordu.

1965 yılı genel nüfus sayımında, Bakırköy İlçesi Mahmutbey nahiyesine bağlı olan Esenler'de 10.709 kişi yaşıyordu. 1970 genel nüfus sayımında toplam nüfus 31.182'ye, 1975'te ise 49. 179'a çıkmıştı. 1980 genel nüfus sayımlarında beldenin nüfusu 37.859'u erkek, 30.650'si kadın olmak üzere 68.509 olarak artış gösterdi. 1985'te Atışalanı dışındaki nüfusu 76.934, 1990'da ise Atışalanı bölgesi dâhil edilerek yapılan hesaplamada 235. 328 olarak tespit edildi.

Her göçmen grubu oluşturduğu öbekte, kendi geldiği yerin hayat tarzını yaşatmaya çalışıyordu. Yugoslavya'da malı mülkü olan, buradaki akrabasına para yolluyor veya kendisi geliyordu arsa almak için.

Esenler, 1994 seçimleri öncesinde, 1993'te yürürlüğe giren 3949 sayılı bir kanunla Güngören'den ayrıldı ve ilçe yapıldı. Atışalanı da bu ilçeye bağlandı. Süleyman Sirkeci, ANAP'ın Esenler'e ilçe konumu kazandırmasını ilk seçimlerde kazanma ümidine bağlıyor. Ne var ki, Esenler ilçe olduktan sonra 1994'te gerçekleşen ilk belediye seçimlerini Refah Partisi'nin adayı

Mehmet Öcalan yüzde 36.32 oy oranıyla kazanacaktı. Kazım Karabekir Mahallesi Muhtarı Gülbek Taştan, bu başarıyı şöyle değerlendirdi: "Ben yirmi bir yaşındaydım. Her ay bir mahallede toplantı yapıyordu Öcalan. Mahalle halkı sorular soruyor, o cevaplandırıyordu."

Yeni belediyenin bir binası yoktu, tutulan binanın çatısı akıyordu. Yollar hâlâ çamurdu. Kanalizasyonlar açıktan akıyordu. Ancak en önemli problem kaçak inşaatlardı. Mehmet Öcalan müteahhitleri toplayarak uyardı: Artık imarsız ruhsatsız bir inşaata girişmemeliydi kimse. Bir imar planı yaptı yeni belediye; üç katlar beş kata çıkarıldı, kaçak inşaat yapılmasın diye. Buna rağmen, kaçak inşaat yapmaya çalışanlar eksik olmuyordu. Yeni belediye muhalefet partisinden olduğu için sürekli şikâyetlere maruz bırakılarak iş yapması engelleniyordu. Müfettişler gelip gidiyordu. Böyleyken bir sene içinde ilçenin çamuru kurutuldu. Okulların bahçelerinde zeminler düzene sokuldu. Sahipli bir arsaya yapılan kaçak camiyi yıktırdıkları için mahalle halkından kimileri Öcalan'ın üzerine yürüdü.

Daha geriye dönelim: Çetin Aksoy da belediye başkanlığı sırasında, 12 Eylül'den hemen önce, İbrahim Turhan Lisesi'nin aşağısındaki bir binaya kaçak kat çıkıldığında zorlu bir mücadele vermişti. Köyde her şey rastgele gerçekleşiyor, bu da mafya tarzı iş yapma biçimlerinin gelişmesine sebep oluyordu. Aksoy'a göre kaçak bina konusundaki tutum 12 Eylül sonrasında yerleşen benzeri alışkanlıklarla sonraki dönemlere de aktarıldı. Öyle ki üzerinde bulunduğu caddeden bir metre yükseklikte benzin istasyonu inşâ edilebildi. Beri taraftan, belediye ilçenin sınırlarına yeterince sahip çıkmadığı için "Dere" gibi ihtilaflı araziler Bayrampaşa tarafında kaldı.

Refah Partisi'nin adayı Yahya Baş, çöp yığınlarını ortadan kaldıracağı sözüyle de 1992'deki ara seçimlerde Güngören Belediye Başkanı seçilmişti. Baş, verdiği sözleri yerine getirmek üzere bir inisiyatif oluşturdu. Yine ağırlıklı olarak imece usulüyle, kişisel imkânlar sarf edilerek çöp dağları ortadan kaldırıldı. Bütün teşkilât, sadece belediye çalışanları değil, parti çalışanları da beldenin çeşitli meselelerinin çözümlenmesi için seferber olmuşlardı. Bakırköy ayrılmayı takiben çöp arabalarını vermekten imtina ettiği için, bir ay boyunca arkadaşlarının kamyonlarıyla çöp topladıklarını anlattı Süleyman Sirkeci. Aralarında topladıkları parayla torbalarca kireç

satın alarak çöp yığınlarının üzerine döküyorlardı, kaldırılmayan çöpler hastalığa sebep olmasın diye.

Sıklıkla Esenler'in kendi hâline terk edilmişliğinin altını çizdim bu kitapta. 1980'lerden itibaren belediye donanımlarının beldenin ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalması belirgin bir problem olarak gözler önündeydi. Denetimsizlik ve hizmet yoksunluğu el ele, "emsal"in çığırından çıkacağı bir dönemi hazırladılar. Belediye hizmetlerinin eksikliğinden kaynaklanan güçlüklerle şehrin merkezine yakınlığın getirdiği tanıma/tanışmaların çelişkileri kuşaklar boyunca gençlerin kendilerini ifadesini zorlaştıran bir etki oluşturdu. Cezalandırma veya göz ardı, geleceğin Türkiye'sine dair öngörü kıtlığının yanı sıra, biriktirilmiş değer ve güzelliklerin takdirinden aciz bırakan bir ufuk darlığının da eseriydi. Farklı göç sebeplerinin buluştuğu yerde ortaya çıkan taze bir varlık vardı oysa. Ekmek güvenle, seccade umutla mecz oluyordu. Dayanışma ihtiyacı kaynaşmayı getiriyordu. Görece özgürlük sahih bir varlığın arayışında bir imkâna dönüşüyordu. Tutunma çabası kanaatkârlığı öğretiyordu ve "asıl önemli olan ne?" sorusunun çeşitli cevaplarını. Hep bir eşikte yaşamış olma hissine özgü çeşitli tecrübeler ise merkezle mesafelerin ayarı konusunda bir tereddüt birikimi oluşturuyordu. Burası köy mü, şehir mi? Taşra mı İstanbul mu? Sahih, sıhhatli, çağıran ve razı eden bir yerleşim için başka ne yapmak gerekirdi?

Rousseau evlerin bir kent, hemşehrilerin ise şehir yaptığını yazmıştı; kent ve şehir arasındaki ayrımı anlamak açısından özlü bir tarif. David Harvey'in deyişiyle, kentsellik toplumsal bir biçim, diğer başka şeylerin yanında belli bir iş bölümüne ve egemen üretim tarzıyla genelde tutarlılık gösteren belli bir hiyerarşik faaliyet düzenine dayandırılmış bir yaşam tarzıdır. "Belli bir üretim tarzını dengede tutarken aynı zamanda yeni üretim tarzının da muhtemel doğum yeri olarak oluşmaktadır kent." Sosyal depremler yaşanmaması nasıl mümkün olabilir? O takdirde "şehir" için ayrıca neler söylemek gerekir? Şehre benzemek nasıl olur, şehirli nasıl olunur? Şehir, toplumsal mesafeler kısalırken insanlar arası ilişkilerin yoğunluk kazandığı, dolayısıyla bunun getirdiği bir muâşereti biçimlendiren yerleşim sahası veya sadece yapı.

Modernizmi şekilde anlamamızın bir sonucudur, beton yükseltilerle ufkumuzun kapanması. Büyük İstanbul Depremi gerçekleştiğinde kim, neler yaşayacak? Kıtmir, masumiyetimizin (veya Medine'mizin) bekçisi. Medine, hakikatle bağımızı kurduran başlangıçların nübüvvetle şekillenen beldesi, medeniyet ise hakikatin (kalkınma uğruna) göz ardı edildiği taşlaşma çağıdır. Gerçekten, şehirli olmak, şehrin seslerini bir uğultudan sohbete dönüştüren çabalarda pay sahibi olmayı gerektirmiyor mu?

Esenler'de yetişmiş, Kayalar Spor Tesisi'nin sahibi olan ailenin oğlu Cemal Kaya (1960), Hasip Dinçsoy Ortaokulu'nu bitirdikten sonra -Esenler'de lise olmadığı için- birkaç arkadaşıyla birlikte Şehremini Lisesi'nde öğrenim gördüğü dönemi anlatırken, lise ortamında Esenlerli olduklarını söylemeye çekindiklerini dile getiriyordu bir internet sitesinde yer alan söyleşisinde. Gerçi o dönemde Esenler'in yerini tam olarak bilen ve tanıyan da bulunmuyordur okulda. Düşündürücü olan ise yaşanılan yeri gizleme tavrının yakın tarihlere kadar devam etmiş olması. 1980'lerde bir süreliğine beldede yaşamış olan Hatice Gazel, "Esenler'de oturmanın, bir halkanın dışında olmak anlamına geldiğini" iş hayatında karşılaştığı yorumlar üzerine fark edebilmişti.

Esenler'in yaşadığı mağduriyetlerin ilk sorumlusu olarak beldenin hak ve hukukunu korumayan, tüm hizmet ve yatırımlarını şehir merkezine kaydıran üst düzey siyasi yöneticiler gösteriliyor. Halkanın dışında bırakılmış olmayı pekiştiren süreci ise Cemal Kaya şöyle özetliyor: "Şehir içlerine lüks konutlar yapılırken Esenler işçilerin ve dar gelirlilerin konut ihtiyacını karşılayan gecekondu merkezi hâline getirildi. Şehir merkezlerinde imar tekniği açısından 3-5 emsal kararları alınırken, Esenler'in gelişmesine katkıda bulunacak benzeri kararlar hiç alınmadı, hep ertelendi. Esenler'e kurtarıcı imkânlar ve çözüm şansı sunulmadı. 1980'den sonra değişik ilçelere bağlandıkça kaynakları o ilçelere aktarıldı. Esenler'in vergisi başka ilçelerin hizmetlerine sarf edildi."

Mehmet Öcalan da Çetin Aksoy gibi, 1980 darbesinden sonra beldeye hiçbir hizmet gelmediğinin altını çiziyor. Nüfus arttığı hâlde altyapı hizmetleri geliştirilmiyordu. Kader Kuruyemiş'in sahibi Ömer Çavuş'un eşi, hemen her gün yirmi-yirmi beş kiloluk bidonları tankerlerin bulunduğu meydandan eve taşıdığı için belini sakatlamıştı. "Sabah beşte dükkânı aç,

üçe dörde kadar dükkânda çalış; ne zaman yardım edeyim hanıma?" Beri taraftan, nüfus kalabalıktı. Musluktan suyun haftada bir gün ve birkaç saat verildiği dönemlerde karı-koca birlikte üç kilometre uzaklıktaki Göztepe Çiftlik'ten su taşıyorlardı. Gülbek Taştan, Almanya'da çalışan ve 1984'te dönüş yapan babasının kamyonetiyle Sultangazi'ye su almaya gidiyordu.

O yıllarda hep kuyruğa girerdik, diye anlatıyor Fatma Çiftçi. Tüp kuyruğu, yağ kuyruğu, su kuyruğu... "Fırın yoktu; ekmek kuyruğuna çok girerdim." Bir gün yağ kuyruğuna girdiğinde eniştesini gördü. Eniştesi de ona, "Paran var mı?" diye seslendi. Bunun üzerine görevliler, ikisini aynı evden saydı ve Fatma Çiftçi'ye yağ vermediler. Geceleri de su kuyruğuna giriyorlardı komşu hanımlarla, tankerin önünde. Kuyrukta hâlâ Bülent Ecevit- Süleyman Demirel kavgası yaşanıyordu. Haftalarca bırakıldıkları yerde kalan çöpler hastalık korkusuna sebep oluyordu.

Hizmet vermeye değer görme ya da görmeme kabulü, şehrin merkezi için de geçerliydi. 1979'da Topağacı-Beşiktaş sınırında oturdukları evde bir hizmet ayrımcılığını gözlemleyen Hatice Gazel, bu konuyu kendi içinde tartışmaya başlamıştı. Medyada adları geçen seçkinlerin yaşadığı semtlerde su kesilmez, çöpler yığılmazdı. Beşiktaş'ta bulunan Deryadil Sokak'ta ise ne su akar ne de çöpler zamanında alınırdı. Hatice henüz on yaşında bir çocuktu, ama görebiliyordu. "Çöpler-Zibiller" başlığıyla bir yazı yazdı ve bu ayrımcı muameleyi tartıştı, *Bayrak Gazetesi*'nde.

Gülbek Taştan beş yaşındaydı ailece Esenler'e taşındıklarında. Kırk iki yıldır Esenler'de yaşıyor. Etraflarındaki birçok aile maddî durumunu düzelttiğinde farklı semtlere taşınırken, Taştan ailesi bunu aklına getirmedi. Kendisiyle birlikte dört kardeşi de Esenler'de yaşamayı tercih etti. İlçede seviliyor, kendileri de ilçe halkına faydalı olduklarını görüyorlardı. Baba Necdet Taştan'ı (1946) dört dönem muhtar olarak görevlendiren Kazım Karabekir Mahallesi, oğul Gülbek Taştan'ı da iki dönemdir muhtar seçiyor.

Mobilyacılıkla iştigal eden Taştan ailesinin ataları, dört yüz yirmi beş sene önce Orta Asya'dan gelip yerleşmişti Bayburt'a. Taştanlar ise 1965'te Bayburt'tan İstanbul'a göçerek Bayrampaşa'ya yerleşti ve süreç içinde Esenler'e taşındılar. 1963'te çalışmak için Refahiye'nin Akbağ Köyü'nden İstanbul'a gelen Azimet Alagöz de önce Bayrampaşa'ya, ağabeyinin Altın-

tepsi Mahallesi'ndeki bekâr evine geldi. On üç yaşındaydı. Sirkeci, Mısır Çarşısı ve Mahmutpaşa civarında işportacılık yapıyor, kazandıklarını köye gönderiyordu. Esenler'e bazen arkadaşlarıyla gezmek için gelirdi. Askerlik yaptı, döndü; bu arada ağabeyi evlenmişti, kendisi de evlendi. Birkaç ay ağabeyinin yanında yaşadı eşiyle. Ev sahibi çıkarmak isteyince, geçici olarak aynı mahallede bulunan bir gecekonduya taşındı, eşi ve çocuklarıyla. Beş-altı ay sonra ise -1986'nın karlı kış günlerinde- Esenler'e taşındı Alagözler. "Böylece Esenlerli olduk artık." diye anlattı. Azimet Bey'in halasının Almanya'da işçi olan oğlu Davutpaşa'da apartman yaptırıyordu. Binayla ilgilenme şartıyla, düşük bir kirayla bir dairede oturacaktı. On dokuz yıl sonra bu apartmanın tam karşısında yapılan binanın bir dairesine topraktan girdi. Esenler'de yaşamayı ulaşım kolaylığı açısından tercih etmişti Azimet Bey.

Taştan ailesinin ise akrabaları vardı beldede. Baba Taştan Alamancıydı. Arsa almak istediğinde, akrabaların tavsiyesi üzerine Esenler'i seçti. 1973-74'te kardeşiyle ortaklaşa iki katlı bir ev yaptırdı aldığı arsaya; o ev şimdi altı katlı bir apartman. Gülbek Taştan, daha sonra ortak apartmanı amcasına bırakarak yeni yaptırdıkları binaya geçti.

Bir halkanın dışında bırakılmışlığa has buruk hislerin hemen yanı başında ihtiyaç duyulan bir zamanda bir halkaya dâhil olmanın sağladığı esenlik hissi var. Onu benzerlerinden bir anlam kazandıracak şekilde ayıran ögeleri gözden ırak tutularak korunamaz bir yerleşimin hayâtiyeti. "Faziletler Tepesi" demiştik; oraya yerleşenler rüzgârla yaşamayı öğrenmeliydi. Dayanıklılık, yeniden deneme cesareti, iyimserlik, öğrenme aşkı... II. Dünya Savaşı yıllarının açlık çekerek büyüyen çocuklarındandı Mustafa Ustaoğlu. İki kez kovmuştu onu babası, ikisinde de İstanbul'a geldi ve neticede Esenler'e yerleşti. Giresun'un bir köyünde babasından öğrendiği kalaycılık mesleğini Cağaloğlu'nda sobacı/tenekeci olarak yorumladı bir müddet. Kendini yetiştirme çabası hiç bitmedi. Aradı, yokladı, denedi, üstlendi, baştan aldı, yeniden denedi. Tabii yetenekleri ve çalışkanlığıyla yokladığı iş alanlarında çok daha ileri bir noktaya gidebileceğini düşündürüyor konuşmaları. Açık yürekli ve hesapsız kitapsız kişiliği nedeniyle belki de kendini rüzgârın akışına bıraktığı dönemler yaşamış olmalı. İngilizce

kursuna gitti, fotoğrafçılık, gazetecilik, tercümanlık, öğretmenlik yaptı. Bir gün Laleli'de yolda giderken beş yüz elli lira tutarında altın mücevher buldu. Esenler'de tanıdığı yoksul, oturdukları evin pencerelerinin camları yer yer kırık olan üç çocuklu bir aile vardı. Mücevherleri sattı ve eline geçen parayla onlara üç ton kömür aldı, pencerelerine cam taktırttı.

Esenler, hemşehriliğin güçlü dayanışma ağlarına ve biriktirdiği tutunma enerjisine karşılık, beton yükseltilerle kendi rüzgârını kesme talihsizliğini yaşadı. 1980'lerde sadece izlenen siyasetlerle değil medya dili ve pop kültürüyle de göç teşvik edilmiyor muydu, çocuklar yüksek tahsil yapmayacaklar mıydı, tarım hor görülmeye başlanmamış mıydı, köyler boşaltılmıyor muydu Güneydoğu'da...

Bu bir dâhil olma çabasıydı; denizler, dağlar, savaşlar, sınırlar aşılmış ve eşikten girilmişti. Farklı dünyalar karşılaşırken zıtlıkların buluştuğu

Taştan Ailesi'nin ataları Orta Asya'dan Bayburt'a göç etmişlerdi. Taştanlar ise Bayburt'tan, önce Bayrampaşa'ya göç edip, ardından Esenler'e yerleştiler.

yerde unutulanlar hatırlanmış, eksik kalanlar fark edilmişti. Anadolu göçmenleri mübadillerin zorunlulukla kılı kırk yararak var ettikleri sıkı düzene uyum göstermeye hazır bir kabulle geldiler köylere. Kimlikleri, kökenleri bağlamında sorgulanmadan ucuza arsa alıp oda oda gelişen evler yapmaya hazırlandılar. Oraya aitliği pekiştirmek üzere tezlikle bir cami yaptırma derneği kuruyor, lokmalarından keserek caminin çarçabuk inşâ edilmesi için gayret sarf ediyorlardı. Çirkin cami köylülüğün değil, eksik şehirliliğin eseriydi. Yol yordam zaafları şehircilik politikaları kadar, mimarlık fakültelerinin ülke gerçeklerini hesaba katmayan ezberlerinden de kaynaklanıyordu. Zarurî olan gibi ihtimama ihtiyaç duyan da göze görünmüyordu. Sürekli paranteze alınarak nereye kadar kaynaşmayı başarabilirsin? Halkanın dışında olduğu hissini oluşturan bariz yoksunluklar, şükürle anılan verimlere karşılık gurbet hüznünün sürmesi anlamına geliyordu.

Şehircilik ve göç politikaları kervanı yolda düzene sokmaya çalışıyor, siyaset hep geriden okuyarak yöneliyordu halka. Baskın politik söylemler göçe yönlendiriyor, İstanbul'un imkânları, Anadolu şehirlerine götürülmediği nispette Anadolu İstanbul'a dâhil olmanın yolunu arıyordu. Kendi ferahlık uyandıran manzaralarını kapatarak, rüzgârını keserek enine boyuna iş alanları açmaya yönelen Esenler, değişmeye mecbur olanın yönünü gösteriyordu. Aradan yıllar geçecek ve 2011'de ilçenin hiç deniz görmemiş kadınları motorlarla Boğaz turuna çıkarılacaklardı. İki yüz yıllık tarihî olan Ayayorgi Kilisesi ise 2008'de başlatılan restorasyon çalışmalarını takiben 2010 yılında Adnan Büyükdeniz Dijital Kütüphanesi adıyla Türkiye'nin yüzde yüz dijital ilk kütüphanesi olarak, engellilerin de düşünüldüğü okuma salonlarıyla halka açılacaktı.

Bir Oda Hayaliyle Başlamıştı Yolculuk

Metropol olarak adlandırılan yaygın ve düzensiz yerleşim rüzgârın arındırmasına izin vermeyen beton bir cangılı, Philippe Sollers'in ifadesiyle ise "uyum sağlanması beklenen yeni yapay bir doğayı" andırıyor. İstanbul üstelik metropollere özgü organize olma özelliğini taşımakta zorlanan bir şehir.

İstanbul parçalı bir şehir olduğu için de göçler döneminde yaşayacağı karmaşa öngörülmez değildi. Nahid Sırrı Örik 1944'te "Merkezsiz Şehir" başlığı altında şunları yazmıştı, *Tanin Gazetesi*'ne: "Filhakika, İstanbul, coğrafya kitaplarının da tarif ettikleri gibi birkaç şehirden mürekkep bir mozaiktir." Yazara göre, büyük parçaların toptan imarına da belediyenin ve şehirlinin gücü, resmî ve hususi kaynaklar ve imkânlar yetmemekte, bu parçaları birbirinde yoğurarak bir tek ümran merkezi oluşturulamamaktadır.

Her şehrin örtük bir programı olduğundan söz ediyor Calvino da; eğer şehir bu programı gözden uzak tutarsa yeniden bulmak zorundadır, yoksa yok olup gider. Şu da var: Bir yerleşimi ayakta tutan sebepler zamanımızda unutulduğu ya da günümüzün bakış açılarında görülemez hâle geldiği, dahası geçerli kabullerle çeliştiği için de bir kenara bırakılması gerektiği düşünülen unsurlardan müteşekkil olabilir.

Ne o ne de öteki olabilmeye has belirsizliğin çatlaklarını dolduruyor beton, bazen dere yataklarını bile. Bundan hemen herkes rahatsız ve yine hemen herkes ilk aşamada olmasa da bir adım sonrası için en az iki banyolu deniz manzaralı ev hayal ediyor. İlk aşamada ev yapmanın kolay olduğu bir köydü Esenler. İşçilik ve malzeme ucuzdu, plan genellikle tümevarım şeklinde bir odadan hareketle oluşuyordu. Mümkün, geçici yerleşimdi, bir adım sonra merkeze yaklaşılacaktı. Gelgelelim, yerleşenler benimseyerek ya da zorunlulukla orada kaldılar. Kimileri gidip döndü, kimileri uzaklaştı ve özledi, kimileri gitme hayaline tutunarak geçirdi yıllarını, kimileri ise orayı yurdu, köyü bilecek kadar benimsedi.

Önce biri geldi, bir kardeş, bir akraba, komşu; uygun buldu, diğerini de çağırdı. Hem köy hem kent, hem İstanbul hem değil; bu arada kalan durumun sağladığı bir iç rahatlığı olmalı. Bir oda yapılır önce ve zamanla eklenir diğer bölümler, ağır borç altına girmeksizin. Usulca yerleşilebilir taksitler ödenirken, ele güne muhtaç olmaksızın. Herkes aynı zorlukları yaşıyor, benzer süreçlerden geçiyor; onun oğlu okul için Şehremini'ye kadar yürüyorsa, benimki de yürüyebilir.

Bölüne bölüne ufalmış tarlasıyla geçinemeyen Anadolu köylüsü arsa parası biriktirmek için rençberlik dışında bir iş öğrenmek zorundaydı; mübadil

de Selanik'teki konaklarını, Kavala'daki bahçelerini, sürülerini unutamasa bile iki odaya sığmaya çalışmıştı zamanında. Tek başına veya çekirdek aile hâlinde gelen, geniş bir aile hayaliyle odaya oda ekleyecek şekilde planlar yaptı. Delikanlı şehre yakın köyde veya şehrin merkezindeki bekâr odalarında geçen çileli yıllarda orta yaşlı bir adama dönüşürken biriktirebildi arsa parasını. Bazen erkek tek başınaydı gecekondunun ilk odasının yapıldığı aşamada, bazen kira evindeyken kadın-erkek, çoluk-çocuk birlikte çalıştılar ki bir an önce, birlikte yeni düzene geçilsin. Kadın çoğu zaman katıldı plan aşamasına, fikrini söyledi, taleplerini; inşaata müdahale etti, pencerenin yeri değişsin, mutfak dolapları öteki duvarın kenarında olsun istedi. Komşu kadınlar birbirinden akıl sordu, birlikte su taşıdı inşaat betonunu sulamak için. Erkekler, TEK gelip de diksin diye kendi aralarında para toplayarak elektrik direkleri aldılar.

Anadolu'dan gelenler, sıvası camı olmayan, henüz inşaat hâlindeki evin üstünkörü tamamlanmış bir odasına yerleşiyordu, kiradan kurtulmak üzere. Her mimarın fonksiyon olarak zihninin bir köşesinde taşıdığı kulübeydi o; yalın ve kullanışlı. Kulübeye atfedilen simgesel anlam, Âdem'in yeryüzünde yurtlanma zorunluluğu kadar umudunu da düşündürüyor. İşi az, malzemesi hafif, planı kullanışlı olmalı. Şimdilik iki kişiye yeter, ama zamanla nasıl genişleyebilir?

Cansever'in "her biri otağ olan tektonikler"i, eskiyen parçaların yerine yenisi konulabilen yahut da yıkılıp yeniden yapıldığında eski parçaları defalarca kullanılabilen birimlerden oluşuyordu. Birimler birbirine eklenip bir kabuğun içinde bütünleşirken daha geniş birimler oluşturmaya hazırlanıyorlardı. Her şey tabii seyrinde ilerleseydi, Mustafa Ustaoğlu'nun Menderes Mahallesi'ndeki tek göz evinin yerine yaptığı, Ferhatpaşa Çiftliği'ndeki köşkten esinlenilmiş "köşkvari" tek katlı evi hayatta kalabilirdi. Bir taraftan arsa borcu ödenirken, maaştan artırıldığı kadarıyla odalar ekleniyordu ilk odaya. Bazen rastgele ilerleyen, bazen ise bir amaca doğru, bağlantıları hesaba katarak gelişen bir genişleme gerçekleşiyordu. Nalburlar demir ve çimentoyu uygun bir fiyata taksitle satıyorlardı; yeni sürecin anlayışıydı bu. Tek odayla başlayan mekânın yayılışı, Akdeniz havzasına has, Arkaik Yunan sitelerini ve Mağrip evlerini hatırlatan çok amaçlılığı hesaba katarak sürüyordu. Anadolu lisanıyla konuşacak olursak da orası

Atışalanı köyünden kadınlar tarlada çalışıyor.

"hayat"tır. Evin nüfusu arttıkça eklemeler olur ve bu genişleme bazen iç avluların ya da arka bahçelerin etrafında gerçekleşir. Fakat aslî olan ailenin hayâtiyetini korumasıdır. Mübadiller arasında bu nedenle gurbetçiye nadiren rastlanıyor. "Ataerkil bir yapı"yı korudukları söylenebilir. Gerçi Anadolu göçmenlerinin aile yapısı da çok fazla farklılık göstermiyor. "Burası bizim köyümüz oldu. Esenler'in sahiplerindeniz. Babam tek adamdı, biz de onun yanında. Ataerkil aileydik. İslâm'dan şaşmamaktı hedefimiz." diye anlattı, Süleyman Sirkeci.

Şuayip Vardar'ın ailesi 1955'te bir gece alınan karar üzerine göç etmişti İstanbul'a, Üsküp'ten. Aile bir süre Cerrahpaşa'da bir albayın evinde kiracı olarak yaşadı. Bu süre içinde İstanbul'a daha önce göçmüş akrabaları sıklıkla geldi evlerine, öyle ki ev sahipleri rahatsız oldu bu ziyaretçi trafiğinden. Bunun üzerine Şuayip Bey'in babası -aile fertlerine danışmadan- Esenler'den bir arsa alarak bir ev inşâ etmeye başladı. O zamanlar merkezinde yirmi-otuz hane bulunan bir köydü Esenler. Şuayip Vardar evin inşâsıyla uğraşan babasının yanına gittiğinde, "Baba, biz burada nasıl yaşayacağız?" diye sorguluyordu. Ev bittikten sonra da iki yıl kadar Sur İçi'nde, ablasıyla birlikte yaşadı. Hafta sonlarında Esenler'deki eve gidiyordu.

Vardar Ailesi, göçün ardından yaşanan asıl yerleşmeyi Esenler'de gerçekleştirebilmişti. Sadece aile fertlerinin bir çatı altında toplanmasıyla yetinmiyor, aynı zamanda hayat tarzlarını korumalarına yardım edecek ortam ve bağlamları da oluşturmaya çalışıyorlardı.

Göçün artış gösterdiği 1970'lerde yapılan gecekondularda, kadınların gerek fikirleri gerekse de emekleriyle daha bir belirleyici oldukları görülüyor. Bu sözü Havaaalanı Mahallesi'nde yaşayan Kocakayalar'ın evinde olduğu gibi başka evlerde de duyacaktım: "Hanımlar yaptı buralardaki evleri." Öyle ya, imece usulü çalıştılar; herkes üzerine düşeni yerine getirdi. Makarayla çekiyorlardı malzemeyi yukarı kata, halatlar yüzünden elleri su topluyordu. Dört yıl sürdü Kocakaya Ailesi'nin apartmanının inşaatı.

Demirel beldedeki ilk su deposunun açılışını yaptığında İsmail Üstün askerdeydi. Merkez Camii yanındaydı su deposu. Ayaklıydı. Sular kâh akar kâh akmazdı. 1980'lerde, Özal Dönemi'nde iyileşme adımları atılmaya başlanmıştı. İstanbul'un 1986-87'de yaşadığı yaman kış sırasında bütün Esenler'in ihtiyaçlarını karşılamıştı belediye otobüsü; Üstün o günlerde kimsenin mağdur olmadığını hatırlıyor. "Büyük kar"ı şöyle anlattı Cevdet Daniş: "Gece on birde kapattık salonu. Kuru bir soğuk vardı. Sabah geldim baktım, bir metre kar var. Fırın önünde kuyruk uzayıp gitmiş. Darbe olmuş gibi."

Üstün'ün gözlemlerine göre 80'ler beldeye kuralsızlığı getirirken aynı zamanda plansız programsız gidişatın işte bu şekilde gidemeyeceğini öğreten tecrübelere sahne oldu.

"Plan despottur." demişti, yüksek modernist mimarinin en önemli temsilcisi Le Corbusier. Esenler açısından ise askerî darbe ortamının kayıtsızlığı ve Bayrampaşa Otogarı'nın açılmasıyla sökün eden yapılaşma, plansızlığın kaosuyla tanışmak anlamına geliyordu. Düzensiz göç düzensiz inşâ olmadan sürdürülebilir miydi? Süleyman Ragıp Yazıcılar, 1989'da beş yaşında bir çocuktu ve Fevzi Çakmak Mahallesi'nde eski dönemlerin perişanlığının izlerini silen kaldırımların yapılmaya başladığını fark etmişti.

Pek çok Esenler sakini için çamur, geçmişin bir kâbusu. Çöp dağları gibi çamurlu yollar da 1990'ların ortalarında görünmez oldu ilçede. Beri taraftan, göç sürüyor ve sıkılaşan yapılar, Esenler'i çekici kılan oyun alanlarının ve ferahlama sağlayan bahçelerin ortadan kalkması anlamına geliyordu. Hatice Gazel, 1992'de gittiğinde, 1989'da ağırlıklı olarak iki-üç

katı geçmeyen binaların yedi-sekiz kata kadar yükseldiğini ve gün ışığının sokağa ulaşamadığını gördü. Hapishane koridorundan geçtiği hissine kapıldı.

Kırtasiye, boya, kot veya battaniye atölyesi, depo... Dükkân sahiplerinin arabaları sokağı kaplıyordu. "Ruhsat verilmemesi gerekirdi" diye görüş belirtiyor sükûnet yıllarını özleyen yaşlılar. Göçmenler geçici olarak akraba evlerinde barınırken iş alanları da açıyorlardı. Komşu köy ve ilçelerde ev sahiplerinin kiracı olarak benimsemediği göçmen Esenler'de bir çatı altı bulabilirdi. Öyle ki üzerinde Bayrampaşa Otogarı yazılı gar, büyük oranda göçmen bir nüfus yapısına sahip Bayrampaşa halkının Anadolu'dan gelenlere, bekâr işçilere ev vermekte müşkülpesent davranması sebebiyle, kapılarından birinin -en işlek olanın- baktığı ilçenin adıyla anılmaya başlandı.

Bir şeyler daha sonra toparlanmalıydı, aksi takdirde kendi hâline terk edilmişliğin hasarlarından nasıl kurtulabilirdi ilçe? "Beş sene öncesi ile bile kıyaslanamaz, müteahhit girdi, şehre benzemeye başladı." diye anlattı Çetin Aksoy. "Köyden geldik, köye çevirdik Esenler'i. Ancak çok yakın İstanbul'a, o hâliyle süremezdi. Müteahhit de girdi ya beş sene sonra çok daha iyi olacak. Gençler okuyor, beş sene kadar sonra insan kalitesi de artacak."

İstanbul Anadolu'ya götürülmediğine göre Anadolu İstanbul'a geldi, coşkulu, çaresiz, yorgun veya kararlı adımlarıyla. Hikâyeleri rüzgârın açtığı koridorlarda dağılarak şehri yeniden tanıma gereğini hatırlatıyor. Esenler, orta yaşlı sakinlerinde nostalji doğuracak kadar farklılaştı. Sürsat vergisinin köyü, kalabalığını şehre taşıyan kanallarını da oluşturdu. 1980-90 arasında doğan gençler "Nerede oturuyorsun?" şeklindeki soruya "Esencılıs'ta" diye cevap veriyorlardı. Kimi Karslı gençler de benzer bir tonla "Karsvegas" diye söz etmiyorlar mı şehirlerinden? Bir önceki kuşağın mahrumiyet ve yalıtımdan kaynaklanan hüzün ve burukluğundan farklı bir meydan okuma tonundan söz edilebilir bu isimlendirmede. Tozlu Sahne Harbiye Tiyatrosu Genel Sanat Yönetmeni Pınar Kartalmış, öğretmenliğini yaptığı Esenlerli gençlerle konuşurken fark ettiği, "Ben Esenler'den geliyorum." şeklindeki vurgudan söz etti. Esenler, altı çizilen semt, oradan gelmenin bir anlamı var; ayrıca oradan gelmenin, semte yönelik önyargılarla baş etmeyi gerektiren bir açıklama talep ettiği kabulünü de sergiliyor cümle.

Her türlü tanımlama sahih bir tanımadan yoksunlukta bir sınırlama anlamına gelir. Geçerli, yerleşik, tartışmasız kabul görmüş olgulara bir de bu gençlerin yorumları üzerinden bakmadıkça kalkınma ve gelişme gibi kavramları yanlış anlamayı sürdüreceğiz.

Issızlık Değil Komşuluklar Özleniyor

Kamu yönetimi araçlarının etkin bir şekilde kullanılması, bireysel çabalarda, imece faaliyetlerinde ve sivil toplum faaliyetlerinin gelişiminde bir geriye düşüş anlamına geliyor; oysa bu düşme kamu yönetimi araçlarının faaliyetini de olumsuz etkiliyor. Beri taraftan belirleyici veya saygın bir kentsel varoluşun tanımı değişmekte; evrensellik düşüncesine has genellemelerin de tek tek durumlar karşısında parça parça olması gibi. Paylaştığımız, birçok açıdan yeni olmakla birlikte âşinâ hikâyelerin oluşturduğu kolaj, üzerine düşünülmek için kuşkusuz birçok açıdan görülmeli ve yorumlanmalı. Portzamparc, "Bugün her bölge kendi içinde bir mikrokozmos; üç toplu konut binası, bir otoban hikâyesi ve evini satmak istemeyen bir sakiniyle bir eski kasaba fragmanı görünümünde." diye tasvir ediyor. Her seferinde değişen sahnelerden yükselen sesler, her seferinde araçlarımızı sorgulayarak düşünmeye yeni baştan başlamamız gerektiğini hatırlatıyor. Despot değil, esnek planlara ihtiyacımız var.

Esenler, şehri bildiğimiz modeller ve olgular üzerinden okuyamayacağımızı gösteren devasa, hareketli bir sosyal plato gibi hâlihazırda. Bu platoda dolaşırken zihin konforlarını bozan öğrenmelerin ardı arkası kesilmiyor. Yeteri kadar uzak, yeteri kadar yakındı şehir merkezine; kendini korumak için gözünün tutmadığına mesafe koyabilir ama bu yüzden mahrumiyetlere katlanması gerekirdi. Ne Anadolu ne Trakya, ne Üsküdar ne Bakırköy'dü; hepsinden iyi kötü parçalar vardı bünyesinde.

Esenler'i kuran hikâyeler, bir biçim, bir düzen (ve muhkem bir meşruiyet) arayışıyla birlikte meselâ daha geniş tarla sahipliği arzusunun belirsizlikleri büyüttüğü süreçlerin de tarihidir. Orada mimarlık belirsizliklerin yol açtığı kusurlara ve fırsatçıları heveslendiren ihlal ortamlarına rağmen en az kırk yıllık bir zaman içinde el yordamıyla ıssızlıktan kurtulmanın çabasını yansıtıyor.

Şimdiki Tekstilkent civarında, Atışalanı Köyü sakinlerinden birine ait sürü; 1960'lar.

Bir Ramazan günü iftara doğru Tekstilkent'ten geçerek konuk olduğum mekâna ulaşmaya çalışırken beton blokların oluşturduğu labirentteki ıssızlaşma üzerine düşünmüştüm. Şehre uzaklığın sebep olduğu ıssızlığın ve bu yüzden çekilen mahrumiyetlerin ardından beton kule ve bloklarla gelen böyle bir ıssızlaşma tek seçenek olamazdı.

Yakın geçmişinde büyük bir gayret var çünkü Esenler'in, öz varlığını tüketmeden yeniden kuruluşun gayreti. İmece ruhu, açık kapılar, emanet edilen anahtarlar, yeni bir muâşeret arayışı, unutulmaz komşuluklar, haram para/vakıf kokusu titizliği... Bir kiliseyi seksen yıllık bir dönem içinde vuku bulan çeşitli kullanımların ardından engellilere de hizmet veren dijital kütüphane olmaya götüren tecrübeler, kazanımları ve kayıpları, imtiyazları ve zaafları, üzüntüleri ve sevinçleri, umutları ve geri çekilişleriyle birlikte, ahâliyi türdeşiyle sitelere kapanmaya ikna eden şehre önceliklerini hatırlatabilir.

Kim oraya ne öğretti, hangi umutları besledi, İstanbul'a ve Trakya'ya, Anadolu'ya neler gönderdi, neleri kazandı oralardan... Tahtakale'den alınarak tepeye kadar yaya getirilmiş ekmek teknesi el arabasıyla mahalle sokaklarında sürdürülen yerleşme mücadelesi, okunamayan bir kitabın yerine geçsin diye tatil günlerinde teyple dolaşılan İstanbul camileri, gelinlik kızlara hediye kilim için işleyen kilim tezgâhı, Sondurak'ta minibüs

kuyruğuna girerken çamurlu çizmelerin yerleştirildiği herkesin ortak konteyneri, "erkek pantolonu" giyerek anneleriyle birlikte evlerinin inşaatında çalışan yetim kızlar... Yaşadığımız birçok olumlu tecrübe kurgu yoluyla üzerine düşünülmediğinde tarihin labirentlerinde kayboluyor.

İncelikler

Malumat sahibi, hoşsohbet bir insan Hüseyin Atağan. "Atışalanı'nın Hâfızası" olarak da tanınıyor. 1947'ye kadar vefat eden bütün nüfusu adlarıyla sayabiliyor. Etrafta saygı görüyor, sözünün çeşitli makamlarda hatırı var. Bakırköy yangınından sonra nüfus müdürü köye geldi ve elindeki listelerde onun verdiği bilgilere göre düzeltmeler yaptı. 2000'lerde, caminin karşısındaki parkın bittiği noktada bulunan zemine açılmış büyük çöp kutusunun kaldırılması için iki buçuk yıl mücadele etti. Çöp kutusu sık boşaltılamıyor, temizlenemiyor ve cami cemaati de dâhil, etrafı rahatsız edecek kokular yayıyordu. Elbette hastalık riski vardı. Uğraşıları sonuç verdi. Bugün çöp kutusunun yerinde yeşil bir alan var.

Selanik'te bıraktıkları arazileri için de hak arama çabalarını sürdürüyor Atağan. On dört bin dönümlük tarlaya ait tapuları Osmanlı Arşivi'nden çıkarttırdı. Hukuki süreç devam ediyor. Esenler mübadilleri için köye yerleşememe sıkıntıları, "ORA AVM" konusunda netlik kazanamamış cevaplardan bağımsız düşünülemez. Esenler'de sahih bir adres kazanımı, Anadolu göçmenleri için de "dört duvarı yıkık oda"da cereyana kapılmama şansı sunardı. İmkânları sınırlı ve seyrek nüfuslu beldede kendi sınırlarını zorlamalıydı insan ve aynı zamanda -kendisi ve komşuları adına- güven uyandırıcı yeni sınırlar edinmeliydi. Hem mübadiller hem de Anadolu göçmenleri yerleşmenin,"buralı" olmanın yolunu çalışmakta aradılar, bu genellikle böyle oldu. Terk edilen diyarlarda ve göç yollarında yaşanılan acıların kanaatkârlık kadar kadir kıymet bilme özelliğini de artırdığı söylenebilir.

İnce ince bir yel esiyordu Kırım Caddesi'nde, Haziran sonunun en sıcak günlerinden birinde. Oğuzhan Çayocağı'nın biraz aşağısında, kaldırımda taburelere oturmuş Hüseyin Atağan'ı dinliyordum bir kez daha: 1947-1952 yıllarında Atışalanı İlkokulu'nun başöğretmeni İsmail Hakkı Doğruöz, Fatih Draman'dan yürüyerek ulaşıyordu köye, Pazartesi sabahları. Ellerinde öğrencilerine Bâbıâli'den ucuza aldığı kitapların paketi oluyordu. Atağan ve arkadaşları atla Ayvalıdere'de karşılamaya gidiyorlardı, yanı sıra

getirdiği ağır kitap ve dergileri bir zembil içinde taşıyan hocalarını. Başöğretmen odası vardı İsmail Hoca'nın, orada yatıyordu hafta içinde. "Onun okuttuğu öğrenciler hep yüksek mertebelere geldiler, ben okuyamadım, babam sürüyü beslemek için yardımıma ihtiyaç duyuyordu. Yoksulduk."

Hüseyin Atağan yaz günlerinin sıcak saatlerini rüzgârın biraz olsun kendisini hissettirdiği Kırım Caddesi'nde geçiriyor.

Gelişmeye açık bir hayat alanı çok farklı aşamalardan geçebilir, planlı programlı olduğu ya da ânî bir yığılmaya maruz kaldığı için; çoğalabilir, azalabilir, kalabalıklaştıktan sonra yine ıssızlaşma yaşayabilir; böyleyken, bir umudu saklı tutabilmek için ilk yerleşimi sağlayan iklimi hatırlayabilmelidir. Bizans Dönemi'nin "Aretai"si, Yunan ve Osmanlı Dönemi'nin Litros'u olarak da, Türkçe ismiyle köy, belde ve ilçe hüviyetiyle yoluna devam ederken de yaslandığı kaynakları var Esenler'in. Karşısında açılan otogar ve parselleme dönemlerindeki ihmaller, bugünkü daralmasının sebebi; oysa ferahlık veren havasıyla tanınıyordu. Yaşlı bir kadından Esenler'in

yakın tarihlere kadar hırsızlık vakası nedir bilmeyen bir semt olduğunu öğrendim, Merkez Camii önünde katıldığım bir sohbet sırasında. Bunca kalabalık, sıkışık ve imar açısından da düzensiz bir ilçe, hırsızlığa nasıl yabancı kalabildi? Kırk yedi yıldır Esenler'de, Kazım Karabekir Mahallesi'nde yaşayan Feyyaz Çiftçi anlatmıştı: Komşu faturasını ödememişse bir şekilde öğrenir ve bir araya gelip öderdi mahalleli.

1952'de Esenler ve Atışalanı'na kadastro geldiğinde, daha önce tarımla iştigal eden Yusuf Turan (1936) ekip içinde memuriyet üstlenmişti. Turan 1966-76 yılları arasında taksicilik yaptı. Şoförler Derneği'ne kayıtlıydı. Serbest çalışıyordu, merkezi Topkapı'ydı. O dönemde Atışalanı yeni göç almaya başlayan bir köydü. Turanların evi köyün kıyısındaydı. Hastası olan gelip pencerenin camını tıklatır, "Yusuf abi, hastamız var." diye seslenirdi. O da para pul sormadan götürürdü. Bir gece saat iki buçukta çamurlu tarlalardan doğru gelip kapısını çaldı Sinoplu Hüseyin. Hamile karısı sancılanmıştı, doğum yapmak üzereydi. Önce ebeye gitmişlerdi,

Eski Atışalanı Köyü Derneği, mübadillerin toplanma merkezlerinden biri. Soldan sağa: Bayram Sarım, Hasan Dik, rahmetli Mustafa Dik, rahmetli Halit Kıymaz, Yusuf Turan, Mümin Turan.

Yusuf Turan,
1960'lı yıllar.

ama ebe, Yusuf Abi'ye gidin hele, ben de hazırlanır gelirim, demişti. Ne var ki araba çalışmıyordu. İki kişi güç bela iterek yola çıkardılar. Zar zor çalıştı araba. Yusuf Turan, Sinoplu Hüseyin'in, doğum yapmak üzere olan karısını evinden alıp Süleymaniye Doğumevi'ne götürdü. Hastaneye giriş yaparken müşterisinin parası olmadığını anladı. Daha önce de Süleymaniye Doğumevi'ne hasta getirmişti, doktorlarla ve memurlarla haşır neşir olmuştu. Hasta yakınına kefil oldu, ücreti ödedi. Benzeri sayısız kış gecesi hatırası anlatabilirdi Yusuf Bey, şoförlük yıllarından. Şoförlük yağmurla çamurla savaşarak sürdürülebilirdi ve şoför aynı zamanda iki köyün şehirle iletişimini sağlayan haberci kimliğine sahipti.

Çileli bir yerleşme ile samimi bir karşılama arasındaki bağ dolaysız. Orada neler yaşandığını öğrenmek, kendi durduğumuz yerdeki eğrilikleri düzeltmek açısından zor bulunur bir eğitim imkânı demek. Tam o sırada orada değildiniz, bilmiyordunuz veya yoldan geçerken kısmen fark etmiştiniz: Göç tecrübelerinin oluşturduğu bir tür ihtiyatlılık hâli gökyüzü manzarası kısıtlanmış sokaklarda ince esintiler hâlinde dolaşarak kalabalık

Hüseyin Atağan ve B. Belgin Turgut'la, Atağan'ın çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği Kırım Caddesi'nde geçmişin izlerini araştırıyoruz.

caddelere ulaşıyor. Kapıyı çalan yabancıya karşı güven duygusunu korumanın gerekçelerini hatırlatıyor, dilden dile aktarılan vakalar. "Başımıza gelmişti, ailemiz de yaşamıştı, bigâne kalamayız." Yaşanmışlardan ders çıkarmak gerginlikten arınmış olmak anlamına gelmiyor. Bayrampaşa adına açılan otogarın zaman içinde bu ilçenin adıyla tanınması üzerine konuşulacak ne çok tecrübe, yazacak ne çok hikâye var hâlâ. Çok hızlı değişiyor İstanbul, aslında galiba biz de hep birlikte değişiyoruz.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Ağanoğlu, Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Mâkus Talihi: Göç*, İz Yayıncılık, 2017.

Aktaş, Ümit, *Toplumun Kuruluşu-Etik, İktisat, Siyaset*, Mana Yayınları, 2016.

Aktaş, Cihan, *Şehir Tutulması*, İz Yayıncılık, 2015.

Ashmead-Bartlett, Ellis, *Türklerin Rumeli'ye Vedası*, Çeviren: Görkem Şengün ve H. Büşra Yavuz, İz Yayıncılık, 2014.

Aymard, Maurice, "Mekânlar", Fernand Braudel yönetiminde "Akdeniz/ Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras" içinde, Çeviren: Necati Erkurt, Metis Yayınları, 2007.

Ballantyne, Andrew, *Mimarlar İçin Deleuze ve Guattari*, Çeviren: Rahmi Öğdül, YEM Yayın, 2012.

Bayat, Asaf, *Siyaset Olarak Hayat-Sıradan İnsanlar Ortadoğu'yu Nasıl Değiştiriyor?*, Çeviren: Özgür Gökmen, Metis Yayınları, 2015.

Bertram, Carel, *Türk Evini Hayal Etmek-Eve Dair Kolektif Düşler*, Çeviren: Mehmet Ratip, İletişim, 2012.

Calvino, Italo, *Yeni Bir Sayfa*, Çeviren: Kemal Atakay, YKY, 2008; Amerika'da Bir İyimser, Çeviren: Neyyire Gül Işık, YKY, 2017.

Cansever, Turgut, *Ev ve Şehir*, İnsan Yayınları, 1994; Kubbeyi Yere Koymamak, Timaş, 2012; Osmanlı Şehri, Timaş, 2013; İstanbul'u Anlamak, Timaş, 2015.

Cantek, Funda Şenol, *Kenarın Kitabı*, İletişim Yayınları, 2017.

Çelik, Zeynep, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Duben, Alan, *Kent, Tarih, Aile*, Çeviren: Leyla Şimşek, İletişim Yayınları, 2012.

Faroqhi, Suraiya, "Eyüp Kadı Sicillerine Yansıdığı Şekliyle 18. Yüzyıl 'Büyük İstanbul'una Göç", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Ed. Tülay Artan), 1998, Tarih Vakfı Yayınları.

Foster, Hal, *Sanat Mimarlık Kompleksi-Küreselleşme Çağında Sanat, Mimarlık ve Tasarımın Birliği,* Çeviren: Serpil Özaloğlu, İletişim, 2013.

Gardet, Louis, *Müslüman Site-Toplumsal ve Siyasal Hayat*, Çeviren: Ahmet Arslan, Ayrıntı, 2014.

Güldal, *Fatih; Uçar,* Ahmet, *Esenler'in Tarihi*, Esenler Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, 2014.

Harvey, David, *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çeviren: Mehmet Moralı, Metis Yayınları, 2009.

Jacobs, Jane, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, Çeviren: Bülent Doğan, Metis Yayınları, 2009.

Kadıoğlu, Mikdat, "Lodos ve Poyrazın Yaptıkları", *Hürriyet*, 14 Eylül 2009.

Kafadar, Cemal, *Kendine Ait Bir Roma/Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine*, Metis Yayınları, 2017.

Karakuzulu, Zerrin; Kızıloğlu, F.Tülay; Gül, Hüseyin; "Esenler İlçesi'nde Nüfus Artışı ve Yerleşim Alanı İlişkisi Analizi", Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Serdivan-Adapazarı.

Karatani , Kojin, *Metafor Olarak Mimari*, Çeviren: Barış Yıldırım, Metis Yayınları, İstanbul,2006.

Karay, Refik Halit, *Hep İstanbul*, İnkilâp, 2014; "O Sahilde Ne Mekân ne Mekin; Hiçbir Şey Yoktu", *Yeni İstanbul,* 24 Ağustos 1958; "Eskiden Kuş Uçmaz, Kervan Göçmez Olan Yerler", *Yeni İstanbul,* 11 Haziran 1958"; *Pek İyi Hatırlarım,* İnkilâp, 2014.

King, Charles, *Pera Palas'ta Gece Yarısı-Modern İstanbul'un Doğuşu*, Çeviren: Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, 2016.

Kömürcüyan, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi-17. Asırda İstanbul*, Çeviren: Hrand D. Andreasyan, Eren Yayıncılık, 1988.

Kuntay, Mithat Cemal, *Üç İstanbul*, Sander Yayınları, 1976.

Kutlu, Mustafa, *Bir Demet İstanbul,* Dergâh, 2016.

Logue, Sinan; Yoann Morvan, *İstanbul 2023*, Çeviren: Nilüfer Şaşmazer, İletişim, 2017.

Miessen, Markus, *Katılım Kabusu*, Çeviren: Bülent Doğan, Metis Yayınları, 2012.

Mumford, Lewis, *Tarih Boyunca Kent-Kökenler*, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği, Çevirenler: Gürol Koca ve Tamer Tosun, Ayrıntı, 2013.

O'Meara, Simon, *Mekân ve Müslüman Şehir Hayatı-Fes Labirentinin Sınırlarında*, Çeviren: Hatice Orman Topçu, Açılım, 2014.

Örik, Nahid Sırrı, *İstanbul Yazıları*, Türk Tarih Kurumu, 2011.

Polat, Mustafa Haşim, *Küreselleşen Kalkınma/Bir Eleştiri,* Açılım, 2012.

Portzamparc, Christian de; Sollers, Philippe, *Bir Mimar İle Bir Yazar Tartışıyor: Görmek ve Yazmak*, Çeviren: Cem İleri, YKY, 2010.

Ranciere, Jacques, *Tarihin Adları,* Çeviren: Cemal Yardımcı, Metis Yayınları, 2011; Siyasallığın Kıyısında, Çeviren: Aziz Ufuk Kılıç, Metis Yayınları, 2007.

Rawes, Peg, *Mimarlar İçin İrigaray*, Çeviren: Aziz Ufuk Kılıç, YEM Yayın, 2017.

Sayar, Abbas, *Yılkı Atı*, Ötüken Yayınları, 2017.

Sennett, Richard, *Beraber*, Çeviren: İlkay Özküralpli, Ayrıntı Yayınları, 2012.

Stavrides Stavros, *Kentsel Heterotopya-Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru*, Türkçesi: Ali Karatay, Sel Yayıncılık, 2016.

Şen, Bülent; Arlı, Alim; Şen, Ayşe Alican, *Yoksulluğu Bölüşmek-Süleymaniye Bekâr Odası Göçmenleri*, Küre Yayınları, 2016.

Tapan, Mete, Selin Biçer röportajı, Arkitera.com, 30 Kasım 2012.

Tümertekin, Erol, *İstanbul İnsan ve Mekân*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, İstanbul.

Yazıcılar, Süleyman Ragıp, *Güzel Gölgelik*, Aşina, 2017.

Yeğin, Metin; Tuba Tanok, Merve, *Kent Reformu ve Yeni Gecekondu Hareketi ve "Kendi Evini Kendin Yap" Kılavuzu*, NotaBene Yayınları, 2014.

Yerasimos, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye-Bizans'tan 1971'e*, Türkçesi: Babür Kuzucu, Gözlem Yayınları, 1980; '15. Yüzyılın

Sonunda Haslar Kazası', "18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, (Ed. Tülay Artan), 1998, Tarih Vakfı Yayınları.

Yulu, Adem, *Türkiye'de Otomotiv Sanayisinin Coğrafi Dağılışı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

Göç, Kentleşme ve Aidiyet Ekseninde Esenler'i Anlamak, Esenler Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, Editör Murat Şentürk, 2012.

Cemal Kaya: "Gencali Kaya ağabeyim ve siyasi büyüğümdür.", http://esenlerpres-tij.blogspot.com.tr/2013/05/gencali-kaya-agabeyim-ve-siyasi.html

Çetin Aksoy, "Esenler'de Çarpık Kentleşmenin Yegâne Sorumlusu 12 Eylül Darbesi ve Sonraki Belediye Yönetimleridir." http://esenlerpres-tij.blogspot.com.tr/2013/03/esenlerde-carpk-kentlesmenin-yegane.html

http://esenlerpres-tij.blogspot.com.tr/2013/03/vardar-ile-bir-omur-siyaset.html

Ahmet Vardar'la söyleşi, "Bakırköy belediye başkan yardımcılığı teklif edilince zorunlu kabul eden adam VARDAR", www.esenlerinsesi.net, 11 Mart 2013 tarihli söyleşi.

DİZİN

I. Dünya Savaşı 50, 54, 55, 61, 92, 114
II. Dünya Savaşı 49, 57, 59, 104, 113, 114, 118, 190, 225, 263
12 Eylül 66, 193, 211, 213, 214, 215, 216, 219, 222, 258, 282
93 Harbi 39, 86, 225
2002 olayları 91, 250
ABD 120, 131
Abdi Hüseyin 37, 50, 53, 57, 58, 59, 60, 61, 81, 82, 102, 107, 113, 160
Abdi Osman Ağa 53
Abdullah Pehlivan 56, 57, 58, 79, 109, 116, 188
Abidin Kaya 145, 147, 221, 222, 223
Adalar 30
Adnan Büyükdeniz Dijital Kütüphanesi 265
Ağılı 31
Ahmet Kocakaya 137, 196, 197, 199, 200, 204
Ahmet Uçar 15, 31
Aida Begiç 154
Akira Kurosawa 154
Alevilere 249
Alexios Komnenos 31
Ali Osman Tüfekçi 121
Ali Özdamar 241, 245, 248
Ali Pekolgunçelik 146, 167
Ali Rıza Tetikli 60
Ali Talip Özdemir 131
Ali Tezcan 62, 63, 90
Ali Ülker İlkokulu 145
Aliya İzzetbegoviç 216
Anadolu 9, 11, 25, 30, 36, 39, 41, 45, 53, 60, 66, 67, 71, 72, 79, 91, 97, 106, 114, 117, 122, 124, 133, 134, 144, 161, 166, 169, 171, 173, 188, 192, 193, 219, 221, 229, 244, 245, 248, 250, 265, 267, 268, 270, 271, 273
Anahtar 247, 248, 255
ANAP 88, 166, 259
Apaçi 211
Arata İsozaki 134
Aretai 30, 31, 32, 50, 275
Armutçu 56, 78, 79, 80
Armutlu 58
Arnavutköy 23, 102, 115, 178, 245
Arnavut taşıyla 172, 221
asayiş 88, 90, 153
Atatürk 57, 76, 103, 116, 179, 180, 217
Atçı İrfan 72
Atışalanı 9, 13, 15, 26, 28, 33, 34, 37, 38, 50, 52, 54, 57, 58, 60, 61, 62, 73, 75, 78, 82, 85, 87, 90, 91, 94, 95, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 127, 135, 144, 145, 146, 147, 148, 154, 155, 156, 162, 166, 168, 170, 171, 172, 173, 175, 177, 178, 179, 189, 192, 195, 200, 209, 211, 220, 221, 235, 242, 258, 259, 268, 272, 273, 274, 275, 276
Atışalanı İlkokulu 73, 103, 117, 274
Atışalanı Sağlık Ocağı 102
atölye 159, 194, 239, 244
Avas 13, 26, 27, 28, 29, 30, 37, 40, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57,

58, 60, 62, 75, 76, 77, 81, 84, 85, 86, 91, 92, 103, 107, 109, 111, 112, 118, 120, 154, 155, 162, 170, 188, 225, 256, 257
Avasköy 54, 78, 80, 85, 87, 225
Avasköy Kemeri 85, 87
Avas Sebili 27, 28
Avicenna Hastanesi 44, 94, 104
AVM 64, 66, 131, 186, 191, 241, 273
Ayayorgi 29, 118, 146, 224, 225, 226, 227, 265
Ayazma 57, 62, 102
Aygül Subaşı 179
Ayhan Yolcu 73, 89, 91, 125, 163, 251, 252, 253, 254
Aytekin Kotil 164
Ayvalıdere 82, 83, 113, 152, 274
Azimet Alagöz 263
Azim Taşkın 121, 192
Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı 47
Bakırköy 56, 86, 87, 88, 92, 112, 113, 121, 122, 123, 124, 128, 131, 136, 149, 164, 166, 169, 183, 184, 216, 219, 220, 221, 224, 247, 255, 258, 260, 271, 273, 282
Balat 23, 46
Balıklı Rum Hastanesi 54
Balkan 11, 22, 29, 32, 52, 54, 56, 57, 63, 66, 72, 73, 78, 80, 97, 103, 153, 154, 158, 188, 192, 193, 219
Balkan Harbi 29, 54, 56, 63, 78, 80, 158
bamya 61, 94
Başakşehir 29, 59, 117, 118, 195, 223
Batı Trakya 78
Bayrampaşa 9, 14, 23, 36, 39, 48, 62, 63, 75, 90, 107, 108, 112, 133, 144, 145, 161, 162, 171, 174, 176, 181, 193, 195, 199, 237, 240, 263, 264, 269, 270, 277
Bayrampaşa Otogarı 14, 39, 237, 269, 270
Bedrettin Dalan 134
Behçet Daniş 223
Behice Sunal 94, 95, 96
Belya Düz 221
Benli Abdullah Subaşı 56, 58
Birlik Mahallesi 100, 146, 151, 167, 176, 177, 178, 196, 235, 236, 237
Bizans 13, 26, 30, 31, 32, 40, 54, 66, 84, 85, 86, 112, 143, 144, 153, 162, 180, 217, 275, 282
Bizans İmparatorluğu 30
Bodrum 174, 233, 241, 242
Boğaz 160, 265
bulaşıcı hastalık 22
Büyük Bina 62, 127, 162, 170, 171, 173, 174, 175, 194, 227, 242
Büyük İstanbul depremi 261
büyük kar 253
Büyük Sinema 146
Calvino 14, 266, 279
Cavit Orhan Tütengil 163
Cemal Ağa'nın bahçesi 171
Cemal Kafadar 154
Cemal Kaya 261, 282
Cemil Karabul 220
Cemil Kıymaz 109
Cerrahpaşa 109, 216, 268
Cevdet Daniş 97, 100, 223, 253, 255, 269
CHP 74, 120, 163, 188, 214, 215, 216, 217, 219
Christian de Portzamparc 134
Cumhuriyet 13, 26, 56, 57, 60, 66, 74, 80, 112, 279
Çamur 149

Çapa Tıp Fakültesi 253
Çatalca 29, 55, 76, 84, 86, 92
Çetin Aksoy 66, 72, 135, 164, 165, 192, 214, 219, 233, 262, 270
Çinçin Deresi 95
Çingene 86, 88, 89, 90, 128, 213, 248, 249, 251
Çizme 50, 200
David Harvey 260
Davutpaşa Kışlası 62, 119, 143, 144, 147, 153, 167, 180, 192, 224
Davutpaşa Mahallesi 83, 131
Deli Fehmi Çiftliği 176
Devran Motor Yatakları ve Burçları Fabrikası 161, 258
Doğu Roma 31, 75
Doktor Nasır 37, 39
Dörtyol 25, 36, 44, 63, 66, 104, 117, 136, 145, 147, 148, 149, 159, 170, 175, 188, 192, 214, 215, 219, 230, 240
Durmuş'un Kahvesi 155
Edirnekapı 85, 93, 159
Emine Sunal 94, 95, 96
Emin Onar 93
Emin Pehlivan 48, 49
Erkan Sülün 36, 198, 238, 239, 240, 243, 244
Esat Akyol 127, 128
Esenbağ 87
Esencılıs 270
Esenler Belediyesi 2
Esenler Devlet Hastanesi 106
Esenler'in Tarihi 15, 31, 105, 122, 225, 280
Esenler Spor 171
Esenler Tekinspor 71
Esenspor 71
Eski Atışalanı Köyü Derneği 15, 34, 95, 98, 108, 154, 275
Eşik 11
Eyüp 23, 28, 30, 38, 56, 57, 79, 80, 84, 154, 238, 280, 282
Eyüp Kadı Sicilleri 30
Fatih Güldal 15, 31
Fatma Çiftçi 136, 211, 212, 262
Fatma Daniş 148
Fatma Sevinç 38
Fatma Yazıcılar 46, 47, 48, 186, 247, 252
Faziletler Tepesi 47, 228, 233, 263
Ferhatpaşa 14, 23, 24, 41, 62, 63, 64, 73, 85, 131, 136, 160, 174, 179, 180, 181, 186, 187, 215, 221, 224, 233, 241, 267
Ferhatpaşa Çiftliği 41, 62, 63, 64, 73, 131, 136, 160, 174, 179, 180, 186, 215, 221, 224, 233, 241, 267
Ferhatpaşa Köşkü 23
Ferhatpaşa Spor Kulübü 187
Fernand Braudel 229, 279
Feshane 53, 107
Fevzi Bakkal 150
Fevzi Çakmak Mahallesi 23, 24, 46, 48, 131, 162, 185, 215, 269
Feyyaz Çiftçi 135, 137, 138, 150, 212, 276
Fikriye Kocakaya 196, 197, 202, 203
Fikri Yolcu 124, 126, 129, 149
Florya 53, 81, 157
Fuat Gülener 61, 107, 108, 109, 112, 120
Funda Şenol Cantek 209
Galata 84
gecekondu 130, 199, 202, 224, 236, 282
Gençlik Erkek Kuaförü 223, 253, 255, 256
Giresun 43, 74, 75, 114, 115, 130, 226, 258, 263

Gislaved 121
göç 10, 12, 34, 53, 189, 209, 232, 277, 279, 280, 282
göçmen 223
Gölcük 111
gurbet 53
Guy Debord 190
Gülbek Taştan 72, 150, 219, 220, 259, 262, 263
Gülcemal Vapuru 38, 53, 80
Gülten Akın 221
Güney Hastanesi 150
Güngören 9, 13, 28, 43, 87, 119, 126, 143, 146, 156, 195, 211, 220, 230, 245, 257, 258, 259
Habibler 102, 164, 167
Haliç 40
Halit Kıymaz 121, 275
Hasan Barış 126
Hasan Pekin 156
Hasan Tokuş 37, 102, 123, 125
Hasip Dinçsoy 117, 145, 146, 261
Hatice Gazel 42, 82, 147, 169, 184, 198, 220, 221, 242, 253, 255, 261, 262, 270
Havaalanı Mahallesi 62, 87, 95, 137, 167, 196, 197, 198, 199, 201, 204, 227, 258
Havva Kasap 170
Haydarpaşa 39, 53, 228
Hayrettin Biçer 178
Henri Lefebvre 190
Hıdrellez 24, 62, 200
Hikmet Yazıcılar 45, 185, 247
Hüseyin Atağan 15, 54, 59, 62, 63, 64, 73, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 105, 115, 116, 117, 119, 156, 176, 177, 178, 257, 273, 274, 277
Hüseyin Gürses 73
Hüseyin Kesikçınar 51
Hüseyin Merter 116
Hüseyin Subaşı 116
H. Yıldırım Ağanoğlu 34, 51
Islah İmar Planları 133
İBB 157
İbrahim Sevinç 38, 39, 58, 120
İbrahim Turhan 63, 152, 164, 180, 215
İbrahim Turhan Lisesi 152, 164, 180
imece 200, 272
İsa Sedef 24, 25, 49, 50, 143, 229, 230, 255
İSKİ 164, 167
İsmail Hakkı Doğruöz 116, 117, 156, 274
İsmail Üstün 101, 175, 176, 269
İstanbul 9, 10, 11, 12, 13, 16, 21, 22, 23, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 65, 66, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 88, 89, 100, 106, 107, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 120, 123, 124, 127, 132, 133, 134, 135, 144, 145, 147, 148, 149, 153, 157, 158, 159, 163, 164, 165, 167, 172, 175, 179, 180, 183, 184, 188, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 204, 209, 212, 213, 216, 217, 221, 222, 223, 229, 234, 237, 238, 239, 241, 244, 248, 249, 253, 254, 256, 257, 258, 260, 261, 263, 265, 266, 268, 269, 270, 273, 278, 279, 280, 281, 282
İstanbul Kadılığı 84
İSTOÇ 124
Jale Sancak 242
kadastro 170, 171, 257
Kader Kuruyemiş 149, 150, 151,

247, 262
Kadırga 75, 193
Kadı Sicilleri 30, 76, 280, 282
Kadri Sedef 229
Kale Sineması 146
Kamil Tezcan 63, 82, 101, 127, 150, 162, 171, 172, 173, 174, 214, 227, 242
Karaahmetli 59
Karabayır 15, 22, 61, 72, 73, 88, 90, 91, 92, 94, 100, 124, 125, 126, 127, 128, 132, 149, 170, 172, 175, 178, 194, 204, 221, 239, 248, 249, 250, 251, 252, 258
Karamatlı 59
Karamürsel 59, 111
Karsvegas 270
Kavala 32, 33, 35, 53, 56, 58, 59, 60, 61, 77, 80, 107, 109, 121, 155, 267
Kaya Çilingiroğlu 223
Kayalar Çeyiz 221, 222
Kazım Karabekir Mahallesi 36, 127, 128, 135, 138, 150, 162, 165, 171, 175, 211, 212, 219, 236, 238, 259, 262, 275
Kemal Aygün 153
Kemer Mahallesi 74, 85, 103, 156, 162, 166, 193, 196, 213, 220, 238
Kezban Gidenler 212
Kılkış 38, 58, 78
Kırım Caddesi 15, 62, 80, 81, 85, 94, 95, 105, 176, 178, 274, 277
Kırkpınar 56, 57
Kızıllı 32, 35, 53, 60, 80
kilise 225, 228
Koca Abla 39
Kocaeli 23, 59
komşu 198, 212, 248, 267, 270, 276
komşuluk 91, 101, 169, 176
Konya Pizza 241, 245, 246, 248
Koyun vergisi 119
Kübra Kayacı 100, 134
Küçükçekmece 84, 86, 199
Latinler 31
Le Corbusier 217, 269
Litros 13, 26, 28, 29, 30, 31, 34, 37, 38, 40, 50, 52, 54, 55, 56, 58, 60, 62, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 97, 103, 104, 109, 111, 117, 120, 155, 170, 171, 224, 225, 226, 228, 256, 257, 275
Lodos 64, 65, 280
Lozan 34, 50, 54
Lütfi Kundura 93, 167, 247
Lütfi Pekolgunçelik 93, 146, 147, 167, 169, 247
Mahmud Erol Kılıç 154
Mahmutbey 28, 58, 72, 86, 112, 115, 118, 167, 178, 216, 258
Mahmutbey Grubu İçme Suyu Tesisleri 72
Mahmutpaşa 75, 104, 156, 221, 229, 244, 263
Makedonya 23, 24, 36, 41, 48, 49
Maltepe 44, 50, 108, 144, 145, 147, 159, 211, 228, 238, 253, 256, 257
Manav Mehmet 159
Manuel Gedeon 86, 93, 224
Marmaray 100
Marshall Planı 120
Medipol Hastanesi 175, 237
Mehmet Doğan 89, 90, 249
Mehmet Öcalan 135, 144, 145, 152, 166, 174, 243, 245, 257, 259, 262
Menderes Mahallesi 42, 44, 48, 102, 104, 114, 115, 123,

129, 145, 146, 198, 225, 233, 238, 241, 243, 267
Mercedes Benz fabrikası 133
Meriç Nehri 52
Meryem Ana Türbesi 125, 127, 178
Mete Tapan 133
Mihaliç 55, 92
Milli Gençlik Vakfı 47, 251
Mimar Sinan Mahallesi 97, 179, 183, 187, 223, 255, 256
Mithat Cemal Kuntay 39, 147
Mora 76
M. Tevfik Göksu 10, 15
muaşeret 11, 66, 135, 145, 251, 272
Muhammed Ali 173
Muhittin Tetikli 33, 57, 148
Murat Kaleci 253
Murat Sineması 146
Mustafa Dik 35, 275
Mustafa Sevinç 109
Mustafa Tetikli 37, 50, 53, 56, 59, 61, 82, 87, 102, 107, 110, 113, 121, 122, 148, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 162, 225
Mustafa Ustaoğlu 43, 45, 72, 94, 114, 128, 226, 233, 263, 267
Mustafa Yumak 215, 219
mübadele 51, 52, 54, 56, 81, 155, 157
Mübadele Antlaşması 54
mübadil 41, 50, 52, 58, 103, 106, 156, 170, 258
Mümin Dik 35
Mümin Turan 15, 34, 51, 54, 87, 91, 93, 102, 103, 106, 108, 114, 119, 158, 166, 275
Naci Ekşi 135
Nadir Bayır 163, 215, 218, 219
Nadir Çatar 158, 159
Nahid Sırrı Örik 266
Namık Kemal Mahallesi 83, 146
Nami Sedef 229, 232
Nazmiye Akyol 127, 128, 132, 149
Nehir Hanım 103, 116
Nene Hatun Mahallesi 123, 124, 198, 221, 230, 246, 252, 254, 255
Nesrin Ovalı 147, 199, 211, 231, 234
Neyyir Turhan 136, 215
Norveçli Gelin 46, 48
Nüfus Mübadelesi 50, 170
ORA 64, 66, 111, 131, 132, 186, 191, 224, 241, 273
Orhan Kemal 221
Ortodoks 86, 92
Oruç Reis Mahallesi 100, 199, 211, 231
Osmanlı ahâlisi 107
Osmanlı Arşivleri 92
Osmanlı İmparatorluğu 29, 40, 76
Otogar 97, 150, 247
Öğretmen İsmail Bey 103
Ömer Çavuş 123, 149, 151, 247, 262
Ömer Lütfü Barkan 29
Ömer Tofa 23, 24, 36, 37, 38
Özcan Kaya 221
Özlem Köftecisi 42, 43, 48, 49, 175
Philippe Sollers 266
Phyllis Dorothy James 153
Pınar Kartalmış 271
Pir Sultan Abdal Kültür Derneği 158, 159
Poyraz 65
Ramazan Akyol 128
Refik Halit Karay 81, 148
Remzi Subaşı 120
Remziye Sedef 49, 229, 255
REO 144

Roma 30, 31, 32, 40, 75, 97, 166, 280
Roman 22, 88, 89, 91, 124, 251
RP 135
Rum 23, 31, 32, 33, 34, 38, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 76, 78, 80, 82, 86, 87, 94, 95, 96, 102, 103, 104, 107, 116, 120, 155, 170, 176, 189, 213, 221, 225, 228, 280
Rumeli 32, 52, 60, 66, 91, 109, 155, 279
Rumeli Televizyonu 109
Rum evi 80, 102
Rüzgâr 18, 65
Sabahattin Karaman 226
Salih Tetikli 15, 52, 60, 87, 90, 161, 189
Satı Teyze 96, 233
Sayfiye 39
Sedef Dondurma 25, 229, 230, 231
Selahattin Özdoğan 45, 91, 97, 193, 248, 249
Selanik 38, 54, 55, 56, 57, 58, 63, 78, 79, 80, 94, 109, 155, 158, 175, 176, 196, 267, 273
Sennett, Richard 281
Sirkeci 43, 100, 101, 112, 122, 144, 152, 162, 163, 179, 180, 181, 183, 184, 188, 191, 192, 210, 217, 219, 245, 259, 260, 263, 268
Soyadı Kanunu 170
Sultanahmet 36, 44, 72, 104, 113, 150, 152, 158, 257
Sultanbeyli 39, 209, 221
Sultançiftliği 115
Suriye 101
Suriyeli 244
Suyolcu 84, 85, 162, 257
Süleyman Demirel 72, 144, 240, 262
Süleyman Ragıp Yazıcılar 185, 252, 269
Süleyman Sirkeci 43, 101, 112, 122, 144, 152, 163, 180, 183, 184, 188, 191, 210, 217, 219, 245, 259, 260, 268
Sülün Tekstil 198, 239, 240, 244
Sürsat 81, 257, 270
Şaban Tofa 23, 37
Şahin Kıraathanesi 128
Şahin Motor Yatakları 107, 161
Şahin Sineması 146
şehircilik 265, 279
Şehir Düşünce Merkezi 9, 10, 114, 282
Şevket Sunal 95
Şişecam 122, 136, 147, 159, 231, 238
Şuayip Vardar 188, 216, 217, 218, 219, 268, 269
Şükrü Karabul 73, 74, 156, 158, 193
Tahtakale 111, 136, 273
tapu 130, 170
taşra 260
TEK 135, 199, 267
Tekirdağ 39, 79, 204
Tekstil 198, 239, 240, 244
Tekstilkent 112, 171, 196, 202, 272
Teneke 178
Topkapı 36, 37, 39, 50, 73, 82, 83, 100, 113, 119, 121, 122, 133, 136, 144, 149, 150, 152, 153, 156, 176, 194, 197, 202, 204, 231, 232, 246, 248, 249, 256, 257, 276
Toprak Tevzi Komisyonu 170
Trakya 29, 55, 78, 79, 175, 177, 178, 195, 271, 273

Tuna Mahallesi 73, 88, 89, 90, 92, 170, 196, 248, 249
Tuna Pastanesi 15, 64, 178
Turgut Cansever 112, 134, 209, 213
Turgut Reis Mahallesi 104, 196, 197, 200
Tuzla 53, 107, 160, 161
tüp kuyruğu 262
Türkiye 10, 13, 21, 23, 26, 30, 36, 37, 39, 49, 50, 54, 60, 63, 78, 120, 122, 155, 157, 163, 210, 216, 219, 229, 230, 258, 260, 265, 279, 282
Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi 170
Ursula K. Le Guin 228
Üç İstanbul 39, 147, 281
Üsküdar 84, 158, 220, 221, 271
Wallerstein 25
Walter Benjamin 134
Yahya Baş 259
Yavuz Selim Mahallesi 162
yer 2
Yeşilçam 63, 221
Yeşil Ev 180, 182, 183
Yeşilköy 81, 86, 164, 224
Yıldırım Aktuna 149
Yılmaz Kocakaya 199, 200, 202
Yugoslavya 37, 45, 188, 216, 229, 231, 232, 258
Yunanistan 38, 50, 51, 54, 55, 58, 92, 216, 225
Yusuf Turan 102, 104, 166, 170, 275, 276
zâbıta 220
Zekeriya Sirkeci 112, 122, 152, 183, 184, 210, 217
Zeynep Çelik 32, 40, 83
Zeytinburnu 14, 48, 149, 164, 175, 195, 228
Zihni Küçük 135
Ziya Daniş 148

Kuruluşlarından, coğrâfî konumlarından ve asıl olarak tarihî serüvenlerinden ötürü talihli sayılan bazı yerler vardır. Pek bilinmese de böyle bir talihi en fazla yüklenmiş yerleşimlerden biridir Esenler. Yüzyıllar önce kurulan köy, Bizans çağında seçkinlerin sayfiye yeri, Osmanlı çağında ise şehir merkezi için verimli bir bahçeydi. Bu değişken yapısıyla Esenler, tarihi boyunca her zaman câzibe merkezi olan bir mekân kimliğini korumuştur.

Tarihin ana ırmağının büyük şehirlerin vadisinden aktığı düşünülse de, hareketli geçmişiyle Esenler, bir mekânı bildiğimiz modeller ve olgular üzerinden okumayacağımızı öğretir. Çevre ve hayat dokusuyla varoluş macerasını yansıtan hikâyeler, bir bakıma geniş arazileri sahiplenme arzusunun belirsizlikleri büyüttüğü süreçlerin de tarihidir. Mimarlık faaliyetleri de, kural ve sınır yoksunluğunun yol açtığı bütün problemlerle birlikte ıssızlıktan kurtulmanın çabasını yansıtır. Mahallelerinde dolaşırken, bir şehrin tarifinde yerleşik algıların ne kadar işlevsiz kaldığını fark edersiniz.

Cihan Aktaş *Rüzgârla İyi Geçinmek* kitabında ilçenin tarihini ve yeniden kuruluşunu bu hikâyelerin yardımıyla hayli titiz ve kapsamlı bir şekilde sunuyor. Mekânın tarihini ilçe sakinleriyle çeşitli mekânlarda yaptığı söyleşilere dayanarak ama aynı zamanda çeşitli kaynaklara başvurmak suretiyle anlatıyor. Esenler'de topluluklar arası medenî münâsebetlerin özgül şartlarını, maddî dinamiklerini de görüyoruz bu çalışmada.

Şimdiye kadar yazılmış en geniş kapsamlı Esenler monografisinin birincisi olan *Rüzgârla İyi Geçinmek*, yalnızca dönemin tarihinden ibaret olmayıp, mimarlık ve şehircilik meselelerine tecrübeler üzerinden eğilmesiyle farklılaşıyor. Esenler'i yakından tanımak ve neden sevdiğimiz üzerine düşünmek için mutlaka okunması gereken bir kitap...

ESENLER BELEDİYESİ
Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN
ŞEHİR DÜŞÜNCE MERKEZİ
9 786259 525105